ئەحمەت تۇردىموف

جەڭگاھ خاتىرىلىرى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

战地记事:维吾尔语/艾合买提·吐尔迪耶夫著.
乌鲁木齐:新疆人民出版社,2000.11
ISBN 7-228-06112-8

Ⅰ.战… Ⅱ.艾… Ⅲ.革命回忆录—作品集—中国—
维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.I251
中国版本图书馆 CIP 数据核字(2000)第 71801 号

新 疆 人 民 出 版 社 出 版
(乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮政编码 830001)
新 疆 新 华 书 店 发 行
新 疆 奎 屯 晨 光 印 刷 厂 印 刷
850×1168 毫米 32 开本 8.625 印张 1 插页
2000 年 11 月第 1 版 2000 年 11 月第 1 次印刷
印数:1—3000

ISBN7-228-06112-8/I·2240 定价:13.00 元

مۇندەرىجە

نەشرىياتتىن 1
ئاپتوردىن 1
تۇنجى يۇرۇش 1
سۇيدۇكدىكى ھەل قىلغۇچ جەك 17
ئۇنتۇلماس بىر كۈن 39
دۇشمەننى قاپساپ يوقىتىش 46
گىرده نان 59
تاك ئالدىدىكى بورتالا 65
ئاخىرقى گرانات 83
باھادىر جەڭچى 99
يەھيانى ئەسلەيمەن 106
نامسىز خەت 125
كونا چامادان 135
ماناس دەريا سى بويىدىكى ئاكوپلاردا 153
تۇغمەن بېشىدىكى شېھىت 173
يەنسىخەيدىن قومۇل تاغلىرىغىچە 228
بۇرۇلۇش نۇقتىسىدىكى ئۇرۇمچى 254

نەشرىياتتىن

ئەخمەت تۇردىيوف 1925 ـ يىلى 12 ـ ئايدا، ئىلى ۋىلايەتلىك توققۇز تارا ناھىيىسىدە كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1934 ـ يىلى 9 ـ ئايدا توققۇز تارادىكى «چولپان» مەكتىپىگە ئوقۇشقا كىرىپ، 1940 ـ يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن. 1941 ـ يىلدىن 1942 ـ يىلىغىچە ئىلى گىمنازىيىسىدە ئوقۇغان. كېيىن ئائىلىسىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى يار بەرمەي، ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرالمىغان.

ئەخمەت تۇردىيوف ـ 1944 ـ يىلى 9 ـ ئايدا نىلقىدا قوزغالغان گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىگە قارشى مىللىي ئىنقىلابىي ئارمىيە تەركىبىگە توققۇز تارا ناھىيىسىدىن پارتىزان بولۇپ قاتنىشىپ، توققۇزتارا، قارا بۇرا، سۇيدۇڭ، كۇرە قاتارلىق جايلاردا پارتىزانلىق ئۇرۇشىغا قاتناشقان. 1945 ـ يىلى 4 ـ ئايدا كۇرەدە مۇنتىزم ئارمىيە تەركىبىگە ئۆتۈپ چەپىيەزە، شىخۇ، يەنسىخەي قاتارلىق ئوتتۇرا يۆنىلىش فرونت ئۇرۇشلىرىغا ھەم 1950 ـ يىلى ئۆلكە ئازاد بولغاندىن كېيىن قۇمۇل، بارىكۆل، ئاراتۇرۇك قاتارلىق ئورۇنلاردا ئوسمان، يولۋاس باندىتلىرىنى تازىلاش جەڭلىرىگە قاتناشقان.

ئەخمەت تۇردىيوف ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ ھەربىي قىسىمدا ۋوزۋود كوماندىرى، روتىنىڭ سىياسىي رەھبىرى، روتا كوماندىرى، ئوبلاستلىق خەلق قۇراللىق چوڭ ئەترىتىنىڭ كوماندىرى (دادۇيجاڭ) قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. كاپىتانلىق ھەربىي ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن.

ئەخمەت تۇردىيوف 1945 ـ يىلى 147 ـ نومۇرلۇق ھەم

1948 ـ يىلى 1296 ـ نومۇرلۇق شەرەپ گۈۋاھنامىسى ئارقىلىق «باھادىرلىق» مىدالى بىلەن مۇكاپاتلانغان. ئۇلكە ئازاد بولغاندىن كېيىن، 1954 ـ يىلى شىنجاڭدىكى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىـ نىڭ ھەربىي بۆلۈمى تەرىپىدىن 407 ـ نومۇرلۇق شەرەپ گۈۋاھـ نامىسى ئارقىلىق «ئازادلىق» مىدالى بىلەن مۇكاپاتلانغان، ئۇ 1943 ـ 1944 ـ يىلىغىچە گومىنكداڭنىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمـ رانلىقىغا قارشى تۇرغانلىقتىن، توققۇزتارا ناھىيىسىدە گومىـ داڭ تۇرمىسىگە سولانغان.

دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن كېيىنكى بىر قانچە قېتىملىق سىـ ياسىي ھەرىكەت جەريانىدا «سول» چىل لۇشيەننىڭ زىيانكەشلىـ كىگە ئۇچرىغان، كېيىن تەلتۆكۈس ئاقلانغان.

ئەخمەت تۇردىيوف ـ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىن باشـ لاپلا ئەدەبىياتقا قىزىقاتتى. ئۇ كلاسسىك ئەدەبىيات نەمۇنىلىرىـ دىن ئەلشىر نەۋائى، نۆۋىتى، موللا بىلال، نىزارى، سادىر پالۋان، سىيىت نوچى قاتارلىق ئەسەرلەرنى ۋە ئابدۇخالىق ئۇيـ غۇر، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، لۇشۇن، گوركىي، مايا كوۋسكىي، تولستوي، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، زوردۇن سابىر، تېيىپجان ئېلىـ يىوف، ... قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئىشتىياق بىلەن ئوقۇغانـ دىن سىرت، يەنە ماۋىرجان مامۇشنىڭ «ئارپالىس»، «بۇ ۋەقە رونا ئەتراپىدا بولغان» دېگەن ئەسەرلىرىنىمۇ قېتىرقىنىپ ئوقۇپ ئىلھام ئالغان.

ئۇ 1950 ـ يىللاردا ئەخمەتجان قاسىمنى ئەسلەپ «قاتىلامىلار ئارا كۈرەش بولغاندا»، «باغدىكى ياۋايى چۆپلەرنى يۇلغاندا» ۋە «ئوتلۇق كۈرەش» قاتارلىق ماقالىلەرنى يېزىپ، شىنجاڭ گېزىـ تىدە ئېلان قىلدۇرغان.

ئەخمەت تۇردىيوفنىڭ «ئوغلۇمغا نەسىھەت»، «سەپەر تەسـ راتلىرى»، «ۋەتەن»، «يەنە رونىق تاپ»، «يېڭى يىل ناخشـ سى»، «ئەزىز دىيار»، «سۆيگۈ قەسىدىسى»، «ئىلى ۋادىسىدىـ

كى مەشرەپنى كۆرگەندىن كېيىن» قاتارلىق 50 تىن ئارتۇق شېئىر، نەسىرلىرى «ئىلى دەريا‌سى ژۇرنىلى»، «بورتالا گېزىتى» قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان. ئۇنىڭ يەنە «ۋەتەنگە مەدھىيە»، «سەنسىز ۋەتەننىڭ بەختى ئېچىلماس» قاتارلىق ئالتە پارچە شېئىرى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنىپ «بورتالا گېزىتى» نىڭ خەنزۇچە سانلىرىدا ئېلان قىلىنغان. «ۋەتەنگە مەدھىيە» ناملىق شېئىرى 1997 - يىلى بورتالا ئوبلاستى بويىچە 1 - دەرىجىلىك باھالىنىپ ماددىي مۇكاپات بىلەن مۇكاپاتلانغان.

ئۇ ھازىر بورتالا ئوبلاستلىق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى. گەرچە دەم ئېلىشقا چىققان بولسىمۇ، داۋاملىق ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ.

ئاپتورنىڭ مەزكۇر ئەسەردىكى ئەسلىمىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى 1983 - يىلدىن باشلاپ «ئىلى دەريا‌سى»، «تارىم»، «قۇمۇل ئەدەبىياتى» قاتارلىق ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان بولۇپ، بۇ نۆۋەت ئەنە شۇ ئېلان قىلىنغان ماقالىلىرىنى قايتا تولۇقلاپ تەييارلىدى. بۇ ئەسەر ئاپتورنىڭ ئۇچ ۋىلايەت مەزگىلىدىكى بىۋاسىتە كەچۈرمىشلىرى ئاساسىدا يېزىلغان بولۇپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر ئەملىي قىممەتكە ئىگە ئەسەر ھېسابلىنىدۇ.

ئاپتوردىن

ئۆمۇر مۇساپىسىدە يەتمىش نەچچە داۋاننى بېسىپ ئۆتكۈچە نەچچە ئۆلۈپ، نەچچە تىرىلدىم. شائىر ئەنۋەر ناسىرنىڭ كىشىلىك ھاياتتىن يىغىنچاقلانغان مۇنۇ ئىككى مىسرا شېئىرىدا:

«كۆرگىنىڭدىن كۆپتۇر كۆرمىگىنىڭ،
كۆرمىگەننى كۆرسەن ئۆلمىگىنىڭ.»

دېگەندەك، ئەينى چاغلاردىكى ئۇرۇش ۋە مالىمانچىلىق يىلىرىدا، تەلىيىم ئوڭدىن كېلىپ ئۆلۈمدىن ئېشىپ قاپتىكەنمەن، كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىم كۆپ بولدى. ھايات دەپتىرىمنى ئاقتۇرسام كۆپلىگەن جايلارنى كۆرۈپ، كۆپلىگەن كىشىلەر بىلەن ئەسىرا بولۇپ دوست ـ سىرداشمۇ بوپتىمەن. شادلىق، غەم ـ قايغۇ، ھەسرەتلەرنىڭ مۇڭلۇق بۆشۈكلىرىگىمۇ بۆلۈنۈپ، ھايات گاھى يۇرۇكۈمگە خەنجەر ئۇرسا، گاھى ئەسەبىيلەرچە كۈلدۈرۈپمۇ تاشلاپتۇ.....يامان ئادەملەرنىڭ قىلتاقلىرىغىمۇ چۈشۈپتىمەن. يۇرۇكۈمگە پۈتۈلگەن ئاشۇ خاتىرىلەر ئىچىدە كۆڭلۈمگە تەسكىن بېرىدىغان شەرەپلىك ئىشلارمۇ يېزىلىپ ئۆتتى. ئەمما، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى بۇلارنىڭ كۆپلىرى ئاستا ـ ئاستا ئۇنتۇلۇپ كېتىلىۋاتىدۇ.

ئادەم ئۆز ھاياتىدىكى بەزى ئىشلارنى ئۇنتاي دەپمۇ ئۇنتۇيالمايدىكەن، بەلكىم مۇنداق ئۇنتۇلماس ئىشلار، بولۇپمۇ ئۇرۇش يىللىرىدىكى ھايات ـ ماماتلىق كۈرەش ئىچىدىكى ئاجايىپ دەھشەتلىك قانلىق تراگېدىيىلىك ۋەقەلەر قاتتىق تەسىر قىلغانلىقتىن بولسا كېرەك. بۇنىڭدىن باشقا ئاشۇ ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرگەن ۋە بىۋاسىتە قاتناشقان ئىشلار، ھەربىكەتلەر، ۋەقە ـ

ھادىسلەردىن ئۆزۈكدە بىرەر ماددىي بۇيۇم ساقلىنىپ قالسا، تېنىكدە ئۇرۇشنىڭ بىرەر جاراھەت ئىزى پەيدا بولغان بولسا، ئاشۇ ۋاقىت، ئاشۇ دائىرىدىكى ئۇرۇش جەريانى مەڭگۈ ئېسىڭدىن كۆتۈرۈلمەيدىكەن، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى ئۇنىڭ قىممىتى ئېشىپ بارىدىكەن. ئۇ تارىخ جەريانىنىڭ شاھىتى سۈپىتىدە ئەينى چاغنى ئەتراپلىق ئەسلىتىپ ئۆزۈڭنى ھاياجانغا سېلىپ، ئېچىندۇرۇپ ياكى رىغبەتلەندۈرۈپ، گاھ كۈلدۈرۈپ، گاھ يىغلىتىپ تۇرىدىكەن.

مەن 1944 - يىلى 9 - ئايدا، گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىگە قارشى مىللىي ئىنقىلابقا پىدائىي پارتىزان بولۇپ قاتناشتىم. توققۇزتارا، قارا بۇرا، غۇلجا، سۈيدۇڭ، كۇرە قاتارلىق ئۇرۇنلاردا ئېلىپ بېرىلغان ئۇرۇشقا قاتناشتىم. 1945 - يىلى 4 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت مۇنتىزم مىللىي ئارمىيىسى قۇرۇلغاندا، مىللىي ئارمىيە تەركىبىگە ئۆتۈپ، شىخۇ، يەنسىخەي قاتارلىق ئوتتۇرا يۆنىلىش فرونتىدا ئۇرۇشقا قاتناشتىم. ئازادلىقتىن كېيىن قۇمۇل، بارىكۆل، ئارا تۇرۇك ناھىيىلىرىدە ئوسمان، يولۋاس باندىتلىرىنى تازىلاش جېڭىگە قاتناشتىم. بۇ جەريانىدىكى ئۇرۇش مۇساپەمدە ئاجايىپ ئۇنتۇلغۇسىز ۋەقەلەرنى بېشىدىن ئۆز بېشىمدىن ئۆتكۈزدۈم. ھەربىر قېتىملىق ئۇرۇشتا ھوجۇم - ئاتاكىغا ئۆتۈشتە سەپداشلىرىمنىڭ غەيرەت - جاسارىتى بىلەن دۈشمەننىڭ ھەر خىل قوراللىرىدىن يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوقلىرىغا پىسەنت قىلماي، ئۆزىنىڭ ھاياتى بەدىلىگە ئالغا بېسىپ، دۈشمەن ئىستىھكاملىرى، بىلىنداژ، ئاكۇپلىرىغا قەھرىمانلارچە بۆسۈپ كىرىپ، غەلىبىسېرى ئالغا ئىلگىرىلىگەن باتۇرلۇق ئىش - ئىزلىرى؛ جەڭچى توختىنىڭ ھالقىلىق پەيتتە دۈشمەن ئالدىغا يۇگۈرۈپ بېرىپ ئۇچ دانە گرانات بىلەن دۈشمەننى چېكىندۈرۈپ، ئاخىرقى گراناتنى تۇنقان قولىغا ئوق تەگسە، گراناتنى ساق قولىغا ئېلىپ يۇگۈرگەن پېتى دۈشمەن ئارىسىغا

كىرىپ، چىشى بىلەن يېپىنى تارتىپ، ئون نەچچە دۇشمەننى ھالاك قىلىپ ئۆزىنىڭمۇ قۇربان بولغان، ئۆلۈمدىن قورقمايدىغان پىداكارلىق روھى ۋە ئېغىر يارىدار بولۇپ، ئومىد ئوتلىرى يېنىپ تۇرغان كۆزلىرىنى چاقنىتىپ: «ئەخمەت، ماڭا قارىماي ئالغا باس! دۇشمەننىڭ ئوت كۈچىنى يوقات! سەپداشلىرىمىز ئالغا ئىلگىرىلىسۇن!» دېگەن ياڭراق ساداسى قەلبىمنىڭ چوڭقۇر قېتىغا ئورناپ كەتكەچكە، يۈرىكىمدە ئۆچمەس بىر مۇڭنى پەيدا قىلىپ، تەنلىرىمنى جۇغۇلدىتىدۇ.....

160 نەچچە كىشىدىن تەركىب تاپقان فرونتىنىڭ شىخۇدىكى بىر قېتىملىق ئۇرۇشتا ئاران 38 ئادىمى قالسىمۇ، ھېچ ئىككىلەنمەي ئالغا بېسىشلىرى، ھېببىم ئەمرۇللانىڭ گومىنداڭنىڭ ئوت كۈچى مەركىزى بولغان چوڭ بۇتخانا ئىچىدىكى نەچچە يۈز گومىنداڭ ئەسكىرىنىڭ ئىچىگە بۆسۈپ كىرىپ، ئاخىرقى غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈشتەك قەھرىمانلىق، ئوبرازلىرىنى ئەسلىگەنسىمدە، ئاجايىپ ھېسلار قاينىمىغا ئەسىر بولىمەن. يۈكسەك شىجائەت بىلەن ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن جاننى پىدا قىلغان قەھرىمان جەڭچى - ئوفىتسېرلىرىمىزنىڭ قېنى بەدىلىگە يارالقان يارقىن ئوبرازى ھامان تارىخ بېتىدە يالتىراپ تۇرىدۇ. ئۇلار ئەۋلادلارنىڭ غايىۋى مەدەتكار ئوبرازىغا ئايلانغۇسى!

1993 - يىلى ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەسلىمە يېزىش ھەققىدە رىغبەتلەندۇرۇشى ماڭا زور ئىلھام بەردى. شۇڭا مەن ياشىنىپ قالغان بولسامۇ، ياشلار ھەم كېيىنكى ئەۋلادلارغا ئەجدادلارنىڭ خەلقنىڭ ئازادلىقى يولىدىكى كۈرەش مۇساپىلىرىنى كۆرسىتىپ، ئۇلارنى ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىگە ئىگە قىلىش يۈزىسىدىن، ئاشۇ يىللاردىكى كۈرەش مۇساپەمنى قايتا بېسىپ چىقتىم. گەرچە ئۆتمۈشنى ئەسلەش، كېيىنكىلەرگە نەمۇنە قالدۇرۇش بىر ياخشى ئىش بولسىمۇ، ئەمما بۇنىڭ ھەقىقەتەنمۇ

ئازابلىق بىر ئىش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. چۈنكى، دەھشەت-
لىك ئۇرۇشلاردا ھەر مىللەت خەلق ئۈچۈن جاننى پىدا قىلىپ
مەڭگۈلۈككە كۆز يۇمغان جەڭچىلەر ھەم يارىدارلارنىڭ ئىگىراپ
تۇرۇپ غەزەپ بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان پىداكارانە روھى كۆز
ئالدىمغا كەلگەندە، پۈت - قوللىرىم بوشىشىپ، بەدەنلىرىم تە-
كەنلەشكەندەك بولۇپ، كۆزلىرىمدىن ھەسرەتلىك ياش ئۇنچىلە-
رى قەغەز بېتىگە تامچىلايدۇ - دە، قەلىمىمنى قويۇپ، مۇڭلۇق
سۈكۈناتلارغا چۆمىمەن. بۇ ئۇرۇشلاردا دەريا - دەريا قانلار
ئېقىپ، ئېغىر قۇربان بېرىشلەر بولغان بولسىمۇ، ئەل قەلبىدىن
ئورۇن ئالغان غەلىبە - نەتىجىلەر ۋە قۇربان بولغان، مەڭگۈلۈك
مېيىپ بولۇپ قالغان شىر يۈرەك ئەزىمەتلەرنىڭ مەنىۋى ھاياتى
ئۇلارنىڭ ئۇلۇغۋار ئىشلىرىغا سىڭىپ كەتكەنلىكى ماڭا تەسەللي
بولىدۇ - دە، ئۆزۈمنى يېنىكلەپ قالغاندەك ھېس قىلىمەن.....
بۇ ئەسلىمە ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى تەنقىق قىلغۇچىلارغا
پايدىلىنىش ماتېرىيالى بولۇپ قالار دېگەن ئۈمىد بىلەن ئۆزۈم
قوماندانلىق قىلغان قىسىمنىڭ تەسىرلىك بولغان مۇھىم نۇقتە-
لىرىنى ۋە بەزىبىر جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ قەھرىمانلىق پائا-
لىيەتلىرىنى كۈچ - قۇۋۋىتىمنىڭ يار بېرىشىچە تەپسىلي يېزىپ
چىقتىم. مەزكۇر ئەسلىمىلىرىمنى يېزىپ چىقىش جەريانىدا ماڭا
ئىلھام ۋە روھي مەدەت بەرگەن زامانداشلىرىمغا، نۇرمۇھەممەد-
تەك ياش دوستلىرىمغا چىن قەلبىمدىن تەشەككۈر بىلدۈرىمەن.
مۇشۇ ئەسىرىمدە مۇناسىۋەتلىك ۋەقەلەردىن كەم قالغان بوشلۇقلار
بولسا، مۆھتىرەم ئوقۇرمەن دوستلارنىڭ ھەم ئەينى چاغلاردا مەن
بىلەن بىللە جەڭ قىلغان ھايات سەپداشلىرىمنىڭ بۇ خاتىرەمگە
قارىتا تەنقىدي پىكىرلىرىنى بېرىشىنى سەمىمي قارشى ئالى-
مەن.

ئەخمەت تۇردىيوف

1998 - يىل سېنتەبىر، بورتالا

تۇنجى يۇرۇش

1942 ـ يىلى توققۇزتارا ناھىيىسىدىكى «چولپان» مەكتەپىنىڭ 6 ـ سىنىپىنى ناھايىتى تەستە پۈتتۈردۇم. چۈنكى ئائىلىمىز تولىمۇ نامرات بولۇپ، قېرى دادام (تۇردىئاخۇن) بىلەن ئانامنىڭ ئېتىزدا ئىشلەپ تاپقىنىغا تايىنىپ كۈن كەچۈرەتتۇق. ئاكام كۈنبويى ھۆكۈمەت بىلەن شاخىيۇلارنىڭ ئالۋاڭ ـ ياساقلىرىغا ئىشلەپ ئۆتەتتى. ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئائىلىمىزنىڭ ئىقتىسادىي شارائىتى يار بەرمىگەنلىكتىن، ئامالسىزلىقتىن كىچىك تۇرۇپلا ھاسانباي دېگەن بايغا چاكار بولۇپ ئىشلەشكە مەجبۇر بولدۇم. ھاسانباي سەپىرا مىجەز، قاپىقىدىن مۇز يېغىپ تۇرىدىغان، ھەتتا ئۆزىنىڭ ئانىسىغىمۇ رەھىم قىلمايدىغان، ئىنتايىن رەھىمسىز، ئاچكۆز ئادەم ئىدى. مەن كىچىسى ئات باقاتتىم، كۈندۈزى ئۇچ ئاتنىڭ سوقىسىغا ئات مىنەتتىم. ھاسانىنىڭ ئىشىدىن بەتتەر قامچىسى جاق تويغۇزغاچقا، مىڭ تەسلىكتە بىر يازنى ئۆتكۈزۈپ ئۇنىڭدىن ئاران قۇتۇلدۇم.

1944 ـ يىلى ئەتىياز پەسلى، ئەمدىلا 18 ياشقا قەدەم قويغان چاغلىرىم ئىدى. تېرىقچىلىقنىڭ تازا ئالدىراش بىر كۈنى ئېتىزلىققا كېتىۋاتقاندا، ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ شۇنگەنى (ئەمەلدارى) ئوسمان تەرىپىدىن سەيسىگە تۇتۇلدۇم. ئائىلىمىزنىڭ قىينىچىلىق ئەھۋالىنى ئېيتىپ ئۇنىڭغا قاتتىق يالۋۇرغان بولسامۇ، ئۇ قىلچە رەھىم قىلمىغانىنىڭ ئۈستىگە مېنى بولۇشىغا ئۇردى. شۇنگەننىڭ تايىقى جېنىمدىن ئۆتۈپ كەتكەچكە، كۆزۈمگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەي ئۇنىڭغا بار كۈچۈم بىلەن تاشلاندىم ۋە بىر مۇشت بىلەن ئۇنى تىك موللاق چۈشۈرۈپ

قىچىپ كەتتىم. بىراق، بىر مۇشتنىڭ كېيىنچە پۈتۈن ئائىلە-مىزنىڭ بېشىغا تۈگىمەس مۇشكۈلات كەلتۈرۈشىنى ئويلىمىغان-كەنمەن. ئۇنىڭ دەردىنى بىز يەتكۈچە تارتتۇق. ئەمما، ئوسمان شۇنگەن شۇنىڭدىن كېيىن باشقىلارغا ئالدىراپ قول سالمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. كېيىنچە كىشىلەر «ئەخمەتنىڭ مۇشتى ئوس-مانىنى خېلى ئوڭلاپ قويدى» دېيىشىپ يۈردى. گەرچە، ئوسمان شۇنگەن مېنى ساقچىلارغا تۇتقۇزۇپ قولۇمغا كويزا، پۈتۈمغا كىشەن سېلىپ قامچىلىغان بولسىمۇ، يۈرت مەندىن خېلى رازى ئىدى.

توققۇزتارا ساقچى ئىدارىسى كۆتۈرۈپ سېلىنغان خېلى كۆر-كەم ئىمارەت ئىدى. كونا ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىچى پەلەمپەي-لىك، رىشاتكىلىق بولۇپ، ئوتتۇرىسى زال، ئىككى تەرىپىدە ئۆي بار ئىدى. بۇ جايىنى ئېگىز سېپىل ۋە ئوك - سول تەرەپلە-رىدە قاتار سېلىنغان ساقچى گازارمىسى، قاراڭغۇ زەي تۇرمىلەر قورشاپ تۇراتتى. مەن شۇ نۆۋەت توققۇزتارا تۇرمىسىدە ئابدۇللا دېگەن بوزچى قىرغىز بىلەن تونۇشۇپ قالدىم. ساقچىلار سوراق ئۇستىدە مېنى قاتتىق ئۇرغاندا، ئۇ جاراھەتلىرىمنى تېڭىپ ها-لىمدىن خەۋەر ئالدى. ئۇ بوزا ئېچىتىپ، ئۆز ئائىلىسىدىكە-لەرنىڭ تۇرمۇشىنى قامداپ كەلگەنىكەن. ساقچى شۇنگەننى ھەر كۈنى ئونىڭ بوزىسىنى ئىچىپ پۇلىنى بەرمىگەندىن كېيىن، ئۇ ئىلاجسىز شۇنگەنلەردىن پۇل تەلەپ قىلىپتۇ، شۇ ۋەجىدىن شۇنگەنلەر ئۇنى «ھۆكۈمەتكە قارشى ئادەم» دەپ سولاپ قويۇپتۇ. ئۇ يىراقنى كۆرەلەيدىغان، نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتتىن خەۋەردار ئادەم ئىكەن. ئۇ ماڭا گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ چىرىكلىكى، ھەر مىللەت خەلقىمىز تارتىۋاتقان جەبىر - زۇلمى ھەققىدە سۆزلەپ بېرىپ كۆزۈمنى ئوبدانلا ئېچىپ قويدى. مەن ئاخىر يۈرتىنىڭ ئازابلىشىشى بىلەن تۇرمىدىن چىقتىم. تۇرمىدە جىسمانىي جەھەت-تە قاتتىق ھالسىزلانغان بولساممۇ، لېكىن ئابدۇللا ئاكىغا ئوخ-

شاش كىشىلەرنىڭ سۆزلىرى، تۇرمىدىكى ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ئازابلاشلار تۇپەيلىدىن، گومىنداڭغا قەتئىي قارشى تۇ-رۇش ئىرادىسىگە كەلدىم ھەمدە ئۆزۈمگە مەسلەكداش ئادەملەرنى ئىزدەشكە باشلىدىم.

بىز كىچىككىنە قورۇدىكى ئىككى ئېغىزلىق ئۆيدە ئولتۇراتتۇق. ئۆينىڭ كوچا تەرەپكە قارايدىغان دېرىزىسىگە چاپلانغان مايلىق قەغەزلەر يىرتىلىپ كەتكەچكە، ئازراق شامال چىقسا لەگ-لەك دارقىرىغاندەك غەلىتە ئاۋاز چىقىرىپ تۇراتتى. كۆزىنىڭ مەلۇم بىر ئاخشىمى دادامنىڭ ئەڭ يېقىن ئاغىنىسى ۋە سۆھبەتدە-شى رەخىم مەزىن ئۆيگە كىرىپ كەلدى. (بۇغداي ئۆڭ، چار ساقاللىق، 50 ياشتىن ئاشقان بۇ مۇلايىم ئادەمنىڭ پەننىي ۋە دىنىي بىلىملەردىن خېلى خەۋىرى بار ئىدى. ئۇ مېنى كۆرسىلا قولۇمنى چىڭ تۇتۇپ: «ئوبدانراق ئوقىيالمىدىڭ، ھەي، ياخشى كۈنلەرمۇ بولۇپ قالار، ھازىرچە ئىشلەپ تۇر بالام» دەپ قويات-تى.) رەخىم مەزىن سالاملىشىپ تۆردىن ئورۇن ئالغاندىن كې-يىن دادامغا قاراپ:

— ئاداش، جاھاندا بولۇۋاتقان ئىشلاردىن خەۋىرىڭ بارمۇ؟

— دەپ سورىدى.

دادام گەرچە رەخىم مەزىندىن بىر نەچچە ياش كىچىك بول-سىمۇ، ئەمما ئۇنىڭدىن خېلىلا چوڭدەك كۆرۈنەتتى، يول ماڭسا سەل مۇكچىيىپرەك ماڭاتتى، ساقىلىنىڭ تەڭدىن تولىسى ئاقە-رىپ كەتكەنىدى. دادام مەزىننىڭ سۆزىگە سەل ھەيران بولغان ھالدا:

— مەن نېمىدىن خەۋەر تاپاي، ئەتىگەندىن كەچ كىرگۈچە ئېتىزنىڭ ئىشى بىلەن، بۇ يىلقى ئاشلىقىمىز كېلەر يىلى زىرا-ئەت پىشقۇچە يەتمەيدىغان ئوخشايدۇ. بۇغداي سېپىق تال ۋاقتىدا ئوزۇقمىز تۈگەپ كېتىپ، ئەيسا شاڭيۇدىن ئون پۇت بۇغداي ئېلىپ يېدۇق. ھۆكۈمەتكە لەڭ تۆكتۇم، بۇ يىلقى لەڭ ئۆتكەن

يىلدىكىگە ئوخشىمايدۇ، بىرگە بىر قاتلاپ ئالدى. ئانچە ـ مۇنچە قارىمۇق ئارىلىشىپ قالسا، لوزۇكلارنىڭ تايىقىنى دېمەمسەن، شامال ساندۇقىغا سالدۇرۇپ تاللىۋېلىشتى. يازدا بالىلىرىمنىڭ كىيىمـ كېچىكى قالماي، سودىگەر شىرىپ «پاختا» دىن بۇغداي-غا ماتا ئالغان، ئۇنىڭغا بۇغداي بەردىم. ئەتىياز تېرىقچىلىقنىڭ تازا ئالدىراش ۋاقتىدا مۇنۇ بالام ئەخمەتنى سولاپ قويدى، شۇنىڭ بىلەن تېرىقچىلىق كېيىن قالدى. بۇ ھۆكۈمەت نېمە بولۇپ كەتتىكىن ـ تاڭ، ھېچ ئۇقالمىدىم ئاداش! ـ دېدى چىرايى سۇل-غۇن ھالدا. رەخىم مەزىن ساقىلىنى سىلاپ، كالپۇكلىرىنى ھىمىرىپ، دادامنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن:

— ئاداش، ئالتە ئوغرى دېگەن بىرلىرى چىقىپتۇدەك، ھا-زىر نىلقا تىنچ ئەمەس ئوخشايدۇ، ھەممىنىڭ ئاغزىدا شۇ گەپ بولۇۋاتىدۇ. بۇنى ئاڭلىدىڭمۇ؟

دادام «ياق» دەپ قىسقىلا جاۋاب بەردى ـ دە، نېمە ئۈچۈن-دۇر ماڭا يالت قىلىپ قاراپ قويدى. مەن ئۆزۈمنى ئۇنتۇغان ھالدا مەزىنىنىڭ ئاغزىغا قاراپ قالغانىدىم. دادامنىڭ بۇ قارىشـ-دىن مەن ئېسىمنى يىغىۋېلىپ، خۇددى ئۇلارنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالمىغاندەك ئولتۇرۇۋالدىم. دادام رەخىم مەزىنگە قاراپ:

— بۇنداق گەپلەرنى قويغىنا، ھۆكۈمەتنىڭ ئىشى بىلەن مە-نىڭ نېمە كارىم؟ «ئالتە ئوغرى» دېگەنلەر شۇنچە كۆپ چىرىككە قانداقمۇ تەڭ كېلەلىسۇن، تاپقان ناننى ئارام خۇدا يەيلى ئاداش، — دېدى. دادام بىر تەرەپتىن مەزىندىن گۇمانلانسا، يەنە بىر تەرەپتىن مېنىڭدىن ئەندىشە قىلاتتى. چۈنكى، شۇ مەزگىلدە گومىندا‌ڭ ساقچى ئورگانلىرى ناھايىتى نۇرغۇن ئادەمـ-نى ئىشپىيون دەپ گۇمانلىنىپ، ئۆزلۈكسىز ئادەم تۇتۇپ قاماۋا-تاتتى. يېزا ياشلىرىدىن بىر قانچىسى تويۇقسىزلا يوقاپ كەتكەن-دى. ئۇلار توغرۇلۇق بەزىلەر قاماپ قويۇپتۇ دېسە، بەزىلەر ئاتلىنىپ چىقىپ كېتىپتۇ، دېيىشەتتى. ئەمما، ئۇلارنىڭ نەگە

كەتكەنلىكى ھەققىدە ئېنىق خەۋەر يوق ئىدى. مەزىنىڭ قوشۇمىسى سەل تۇرۇلۇپ، ئالدىغا قويغان چىنىنى نېمىشقىدۇر بىر چەتكە ئىتتىرىپ قويۇپ، دادامغا قاراپ:

— سەنغۇ كۆلەڭگەڭدىن گۇمانلىنىدىغان بولۇپ قالدىڭ، ئاتا بالىغا، خوتۇن ئەرگە، ئەل ـ ئاغىنە، بۇرادەرلەرگە ئىشەنمەيدىغان بىر زامان بولدى. مەن ساڭا ئەسكىلىك قىلسام ئۇ ئالەمگە بارغاندا نېمىمۇ دەرمەن؟ سەن بىلەن مەن بىر ـ بىرىمىزگە ئىشەنمىگەندىن كېيىن، توۋا دېمەكتىن باشقا گەپ قالماپتۇ ـ دە، ـ دېدى. مەزىن نېمىنىدۇر چوڭقۇر ئويلىنىۋاتقاندەك ئىدى. ئاخىر ئۇ يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— ئاداش، خالىساڭ ئاڭلا، خالىمىساڭ بېرىپ مېنى ساقچىغا سولىتىپ قوي، بۇ سېنىڭ ئىشىڭ، بىراق مەن ساڭا ئاڭلىغانلىرىمنى دەپ قويايى، بۇگۈن غۇلجىدىن كەلگەن بىرى دەپ بەردى، شەھەر ئىچى ئەنسىزچىلىك ئىكەن. ھۆكۈمەتكە قارشى ھەر خىل تەشۋىق ۋەرەقىلىرى كېچىلىرىغا چاپلىنىپ تۇرغۇدەك، ئۇ يەردىمۇ ساقچىلار خەلقلەرنى تۇت ـ تۇت قىلىۋاتقۇدەك. ئەھۋالدىن قارىغاندا بىر يېغىلىق بولۇپ قالىدىغاندەك تۇرىدۇ، ئاڭلىغانلىرىم مۇشۇ، قالغىنىنى ئۆزۈڭ بىل، ئۆلۈمگە تەييارلىق قىلامسەن ياكى كۆرۈمگىمۇ؟ بۇ ئۆزۈڭنىڭ ئىشى. خەير ئەمىسە، ـ دېدى ـ دە، ئۆيدىن پېشىنى قېقىپ چىقىپ كەتتى.

شۇ كۈنلەردە توققۇزتارانىمۇ ئەنسىزچىلىك قاپلاپ كەتكەنىدى. بۇگۈنى بىر خىل گەپ تارقالسا، ئەتىسى بىر خىل سۆز تارقىلاتتى. «بۇگۈن كېچە بىر نەچچە نامەلۇم ئاتلىق كىشىلەر كېلىپ، مەھەللىلەرنى، بازار كوچىلىرىنى تەكشۈرۈپ كېتىپتۇدەك»، «ساقچى ئىدارىسى ئىسمائىل ئەپەندى قاتارلىق بىر نەچچە كىشىنى تۇتۇپ شەنگەن يامۇل (ناھىيىلىك يامۇل) غا قاماپ قويۇپتۇ» (ئەمەلىيەتتە شۇنداق بولغان)، «سلقا يولى ئېتىلىپ

قاپتۇدەك» ، «غۇلجىغا كىرگەن - چىققانلارنى ساقچىلار تۇتۇۋاتقۇدەك» ، «يۇقىرىقى مەھەللىدىن بىر نەچچە ئادەم كېچىلەپ ئاتلىنىپ چىقىپ كېتىپتۇدەك، ئۇلارنى ساقچىلار سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپتۇدەك» ، «ئالتە ئوغرى دېگەنلەرگە ئوقمۇ تەگمىگۇدەك، تەگسىمۇ ئۆتمىگۇدەك.» دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر ئېقىپ يۈرەتتى. ئەمما، بۇ سۆزلەرنى كىملەرنىڭ تارقاتقانلىقىنى ھېچكىممۇ دەپ بېرەلمەيتتى. بۇ چاغ كۈزلۈك يىغىمنىڭ ئالدىراش پەسلى بولسىمۇ، ئەمما نېمىشقىكىن ھېچقانداق ئادەمنىڭ قولى ئىشقا بارماي، كۈندۈزلىرى ئۇ يەر- بۇ يەردە ئىككى - ئۈچتىن بولۇپ، قانداقتۇر بىر ئەنسىز چىلىك ھەققىدە سۆزلىشەتتى. مېنىڭمۇ قولۇم ئىشقا بارماي تىك - تىكىلاپ يۈرەتتىم. دادام ماڭا: «بالام، بۈغدايلارنى ئوروپ يىغىۋالساق بولاتتى، نېمىلا بولمىسۇن قۇرساق كېرەكتە، قىشچە نېمە يەيمىز؟ ئىلاجى بار ھۆكۈمەتنىڭ ئىشىغا ئارىلاشما، كۈننىڭ مۇشۇنداق ۋاقتىدا قىشنىڭ غېمىنى قىلمىۋالايلى» دەيتتى.

دادامنىڭ بۇ سۆزلىرىگە ھە دېسەممۇ، يەنىلا لاغايلاپ يۈرەتتىم. كېچىلىرى ئۇيقۇسىز ئۇيان - بۇيان ئۆرۈلۈپ كىملەرنىدۇ كۈتەتتىم، ئۇدۇل قوشنىمىزنىڭ بالىسى ساۋاقدىشىم داۋۇت بەلەن بىرەرىمىزنىڭ ئۆيىدە ئۇچرىشىپ، بولۇۋاتقان ئەھۋاللار ئۈستىدە قىزغىن سۆزلىشىپ كېتەتتۇق. ئىش قىلىپ بىرەر توپىلاڭ چىقىپ قالسا، قانداق قىلىشىمىز كېرەكلىكى ھەققىدە مەسلىھەتلىشەتتۇق.

باشقىلارغا، شۇنداقلا ئۆزۈمگە ھەيران ئىدىم. كىشىلەر بىر - بىرى بىلەن خالىي ئۇچراشسىلا، نىلقا، غۇلجىلاردىكى يېڭى خەۋەرلەر، ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقى، ئۇلارنىڭ ئىچكى ئەھۋاللىرى قاتارلىق سىياسىي تېمىدا سۆزلىشىدىغان بولۇپ قالغانىدى. بۇ ئەر - ئاياللارنىڭ، چوڭ - كىچىكلەرنىڭ ئارىسىغىچە ئومۇملىشىپ قالغانىدى. مەن ئېتىز

ئىشىنى تېزرەك يېغىشتۇرۇۋېلىپ، بولغۇسى ئىنقىلابقا قاتنا-
شىشقا ئاغىنەم داۋۇت بىلەن ئاخىرقى قېتىملىق مەسلىھەتلەشىپ
كېلىشىپ قويغانىدىم. شۇڭا بىر نەچچە كۈن چىشىمنى چىشلەپ،
ئاشلىقنى يېغىۋېلىش ئۈچۈن كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ
دېگۈدەك ئىشلەشكە باشلىدىم، داۋۇتمۇ شۇنداق ئالدىراش ئىدى،
دادام مېنىڭ پىلانىمنى بىلىپ قالغانىكەن، ئارىلاپ چاي ۋاقتى-
دا: «بالام ئەخمەت، جاھان ئەنسىز بولۇپ قالدى، بىز ئىلاج
قىلىپ ئېتىز - ئېرىق ئىشىنى يېغىشتۇرۇۋالايلى، ئەتە - ئۆگۈن
نېمە بولىدىغانلىقىنى، خۇدا بىلمەسە ھازىر بىر نېمە دېگىلى
بولمايدۇ» دەپ قويىدىغان بولۇپ قالدى. دادامنىڭ بۇ سۆزلىرى-
دىن سەنمۇ شۇلارغا قوشۇلۇپ كېتىدىغان ئوخشايسەن دېگەندەك
مەنا چىقاتتى، مەنمۇ بولىدۇ دېگەندەك قىلىپ بېشىمنى لىڭشى-
تىپ قويۇپلا ئىشىمغا كېتەتتىم. خەلقنىڭ يۇقىرىقىدەك كەيپى-
ياتىنىڭ ئەكسىچە گومىنداڭنىڭ جاسۇسلىرى ۋە گومىنداڭچىلەرى-
نىڭ سۇغا چۈشكەن مۇشۇكتەك شۇمشىيىپلا قالغانىدى. تېخى
بۇلارنىڭ بەزىلىرى قەستەن جامائەتكە ئارىلىشىپ، گومىنداڭ
ھاكىمىيىتى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشىدىغان بولۇپ قېلىشقانى-
دى. ساقچى شۇنگەنلىرى خۇددى كۈزدىكى سېرىق ھەرىدەك كۆ-
زىگە غەلىتە كۆرۈنگەنلا ئادەمنى ئۇرۇپ، قامap، بەكمۇ غالجىرلا-
شقانىدى.

بىر كۈنى داۋۇت بىلەن ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ
ئارقا كوچىسىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، چىرىكلەرنىڭ سېپىلىنىڭ
ئۈستىگە تاغار - خالتىلاردا قۇم توشۇپ مۇداپىئە ئىستىھكاملىرى-
نى ياساۋاتقانلىقىنى كۆردۈق. ئۇلار بەك ئالدىراش ئىدى. نۇر-
غۇن ئات - ھارۋىلار بىلەن ئادەملەرنى ئالۋاتقا تۇتۇپ، قۇم -
توپا توشۇۋاتاتتى. داۋۇت:

— ئاداش قارىغىنا، بىر پوتەيدە ئوندىن ئوشۇق چىرىك تۇرى-
دىكەن، بىر بومبا بىلەن ئون ئادەمنى ئۆلتۈرگىلى بولامدۇ؟ —

دەپ سوربدى، ئۇنىڭ بۇ سۆزى مېنى ھەيران قالدۇردى. چۈنكى مەن بومبىنى قانداق ئاتىدىغانلىقىنى، بىر بومبا بىلەن قانچە ئادەمنى ئۆلتۈرگىلى بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتىم. شۇنداق بولسىمۇ قارىسىغىلا:

— ئون ئادەمنى ئۆلتۈرگىلى بولىدۇ، بولمىسا ئۇ بومبا بولامدۇ؟ — دېدىم. بىز ئالۋاڭغا تۈتۈلۈپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ ئۇ يەردىن ئىتتىك ئۆتۈپ كەتتۇق. شۇ ماڭغىنىمىزچە گىر بازىرى (ئاشلىق بازىرى) غا يېتىپ باردۇق. ئۇ يەرگە نۇرغۇنلىغان ئادەم يىغىلىشقان بولسىمۇ، ئەمما بىرمۇ ئاشلىق دۇكىنى ئوچۇق ئەمەس ئىدى. ئادەملەر گىر بازىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر تۇۋرۇككە ئولىشىۋېلىپ، بىر - بىرىنى قىستىشاتتى. ياشانغان بىر ئادەم تۇۋرۇككە چاپلانغان قەغەزدىكى خەتلەرنى ھەجلەپ ئوقۇۋاتاتتى. لېكىن، ئۇنىڭ ئوقۇشىدىن ھېچقانداق مەنىنى ئۇققىلى بولمايتتى. مەن قىستىلىپ يۇرۇپ تۇۋرۇككە يېقىن باردىم ۋە ھېلىقى ئادەمگە: «مەن ئوقۇپ بېرەيمۇ» دېۋىدىم، باشقىلار دەرھال سۆزۈمنى قۇۋۋەتلىدى. مەن ۋەرەقنى ئوقۇشقا باشلىدىم. ۋەرەقنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: «قېرىنداشلار، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۇزۇندىن بېرى ئۇستىمىزدە قانلىق قامچىسىنى ئوينىتىپ، خالىغانچە زورلۇق - زۇمبۇلۇق قىلىپ، يۇرتنى خانىۋەيران قىلدى، خەلقنى غەپلەتتە، نادانلىقتا قالدۇردى. سانسىزلىغان بالىلارنى يېتىم، خوتۇنلارنى تۇللۇقتا قالدۇردى. خەلق ئۇستىدىكى زولۇم چېكىدىن ئاشتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىز بىردەك قوزغىلىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش يولىدىكى ئىنقىلابىي كۈرەشكە ئاتلىنايلى! ھازىر نىلقىدا پارتىزانلار قوراللىق كۈرەشنى باشلىۋەتتى، بىزمۇ كۈرەش سېپىگە ئاتلىنايلى! غەلىبە چوقۇم بىز تەرەپتە!» ئولاشقان كىشىلەر دەققەت بىلەن قۇلاق سالماقتا ئىدى. كۆپچىلىك ئارىسىدىن كىمدۇر بىرى: «يوقالسۇن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلەر-

رى! » دەپ شوئار توۋلىدى. ۋاراك ـ چورۇك ئىچىدە بىر قانچە كىشى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ شوئار توۋلاشتى. شۇئاردا گومىنداڭ ساقچىلىرىنىڭ ئەشەددىي ئىشپىيۇنى داۋۇت 6 ـ 7 دەك ساقچىنى باشلاپ يېتىپ كەلدى. بىر قىسىم كىشىلەر چۆچۈپ مۆكۈشكە ئۇرۇندى. كۆپچىلىك ئىچىدىن كىمدۇر بىرىنىڭ: «بۇ ئىشپىيۇنى تۇتۇڭلار! ئەدىپىنى بېرەيلى» دەپ ۋارقىرىشى بىلەنلا، كۆپچىلىك خۇددى بوراندەك ئۇنىڭغا ئېتىلدى. ساقچىلار نېمە قىلارىنى بىلمەي ئۆزلىرىنى ئوڭشۇالغۇچە، يوپۇرۇلۇپ كەلگەن ئامەلەرنىڭ ئارىسىغا چۈشۈپ قالدى. ئەمما، داۋۇت قانداق قىلدىكىن، قېچىپ كەتتى. ساقچىلار يەرلىك كىشىلەرنىڭ بالىلىرى بولغاچقا، قوراللىرىنى كۆپچىلىككە ئۆزلۇكىدىن تاپشۇرۇپ بېرىشتى. داۋۇت ئىككىمىز ناھايىتى ئۇزۇندىن بېرى مۇشۇنداق كۈننىڭ كېلىشىنى تۆت كۆزىمىز بىلەن كۈتۈپ كەلگەچكە، دەرھال توپقا قوشۇلۇپ كەتتۇق.

كەچمۇ كىرىپ قالدى، شۇ ئاردا دادامنىڭ ئاغىنىسى رەخىم مەزىن، كېرىم ئاخۇن، ئېلاخۇن، ئىسمائىل، تۇراپ قاتارلىق كىشىلەر كۆپچىلىكنى قالايمىقان ئىش قىلماسلىققا، ھەممە ئىشتا ئىنتىزامچان بولۇشقا ئۇندەپ، ياشلاردىن 300 دەك ئادەمنى بىر چەتكە ئايرىپ، قالغان كىشىلەرنى تارقىتىۋەتتى. داۋۇت ئىككىمىز مۇشۇ ياشلار قاتاردا ئىدۇق. كېرىم ئاخۇن قولىمىزغا نېمە چىقسا شۇنىڭ بىلەن قوراللىنىشنى، ئېتى بارلىرى ئېتىنى مىنىپ كېلىشنى، شۇ كېچىسى ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى بىلەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت يامۇلىغا ھوجۇم قىلىدىغانلىقىمىزنى ئۇقتۇردى. يېرىم سائەتكە يەتمىگەن ئارىلىقتا بەزىلەر ئارا ـ گۇرجەك، بەزىلەر ئوۋ مىلتىقى بىلەن قوراللىنىپ، ئاتلىقلار بىر سەپكە، پىيادىلەر بىر سەپكە تىزىلدۇق. تەلئەت موسابايوف توقۇز تارادىكى يۇرتتا ئابرويى بارلارنى يىغىپ گومىنداڭغا قارشى نۇتۇق سۆزلىگەنىدى مانا بۇ 1944 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 25 ـ

كۇنى كەچقۇرۇنلۇقى بولغان ئىش ئىدى. ھۇجۇمنى تاڭ سەھ-
ـەردە باشلاش بـەلگىلەندى. «1944 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 14
ـ كۇنى ‹ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت› (1944 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ
12 ـ كۇنى غۇلجىدا قۇرۇلغان ‹شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيە-
تى› ، يەنى ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت، تۆۋەندە قىسقارتـ-
لىپ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت دەپ ئېلىنىدۇ) تەلئەت، گۇاڭ لۇ،
لىۋېنگىيلارنى گومىنداڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي خادىملىرىنى
تەسلىم بولۇشقا دەۋەت قىلىش ئۈچۈن توققۇز تارا ناھىيىسىگە
ئەۋەتتى.»[1] «11 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۇنى تەلئەت، گۇاڭ لۇ،
لىۋېنگىيى، گومىنداڭنىڭ توققۇزتارا ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى شى
جۇن ۋە توققۇزتاراغا قېچىپ كەلگەن تېكەس ناھىيىسىنىڭ ھاكـ-
مى ساۋ ياڭشۇ توققۇزتارا، تېكەس ناھىيىلىرىنىڭ ھەربىي،
مەمۇرىي خادىملىرىنى باشلاپ، ناھىيە بازىرىنى تاشلاپ شەرقە
قاچتى.»[2] شۇنىڭ بىلەن ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى، ناھىيە-
لىك ھۆكۈمەتنى ئۇرۇشمايلا ئىگىلىدۇق. گومىنداڭنىڭ ساقچى
ۋە قوراللىق قىسىملىرى تۈرىدىغان ئورۇندىن بەش ئاتار مىلتىق،
يالغۇز ئاتار مىلتىق، قىلىچ، نەيزە، خېلىلا كۆپ قول بومبىلـ-
رىنى ئولجا ئالدۇق. مەن بىر دانە بەش ئاتارغا ئىگە بولدۇم.
تېز ئارىدا ئۇنى قانداق ئېتىش، نىشانغا قانداق تەگكۈزۈشنى
ئۆگىنىۋالدىم. بۇ مىلتىق ماڭا كۇچ ـ قۇۋۋەت ئاتا قىلدى.
پىدائىي قىسىملار توققۇزتارا ناھىيىسىدىكى گومىنداڭ ئەكسىيەتـ-
چىلىرىنى تازىلىغاندىن كېيىن، تېزلىكتە ۋاقىتلىق يەرلىك ھۆ-
كۇمەت ئورۇنلىرىنى قۇرۇشقا باشلىدى. ئابلىز ئاخۇنۇم، ئىسما-
ئىل، كېرىم ئاخۇن، ئابدۇللا، ئېلاخۇن، مەجسۇر قاتارلىق
كىشىلەردىن تەركىب تاپقان ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي تەشكىلات قۇ-

---

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلكىسىنى ئىنقىلابقا داخىل قىلىش ئىشلىرى خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1995 ـ يىل 8 ـ ئاي، ئۇيغۇرچە 1 ـ نەشرى، 48 ـ بەت.

② «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلكىسىنى ئىنقىلابقا داخىل قىلىش ئىشلىرى خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1995 ـ يىل 8 ـ ئاي، ئۇيغۇرچە 1 ـ نەشرى، 57 ـ بەت.

رۇلدى. ھەممە ئادەم ناھايىتى روھلۇق ئىدى. 300 دىن ئارتۇق ھەر مىللەت ياشلىرى قوراللىق ئەترەت بولۇپ تەشكىللەندۇق. قورال - ياراغ ۋە ئۇرۇش سەنئىتىدىن ھېچقايسىمىزنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى. بىز ئۆز ئىچىمىزدىن ئىۋان دېگەن بىر رۇسنى ئۆزىمىزگە باشلىق قىلىپ بەلگىلىدۇق (ئۇ ئەسلىدە ھاجى غاجى دېگەن بىر باي شۇڭەنىڭ تۇغمىنىدە ئىشلەيتتى)، ئىۋانمۇ بۇ ۋەزىپىنى قىزغىنلىق بىلەن ئۈستىگە ئالدى. كۆپچىلىك مېنى بىر گۇرۇپپىغا مەسئۇل قىلىپ بېكىتتى. كۆڭلۈمدە دۇشمەن بىلەن يۈزمۈيۈز تۇرۇپ جەڭ قىلىشنى، قولۇمدىكى بەش ئاتارنى- نى راسا ئىشقا سېلىشنى ئارزۇ قىلاتتىم. بۇ يالغۇز مېنىڭلا ئارزۇيۇم ئەمەس ئىكەنلىكىنى كېيىن ئۆز يولداشلىرىم بىلەن سىر داشقاندا بىلدىم.

مەن ئەترەت باشلىقىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە ناھىيە ئەتراپىنى چارلاش ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ گازارمىغا ئەمدىلا كىرىپ مىلتىقىنى تازىلاۋاتاتتىم، ئىۋان كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن قانداق- تۇر بىر جىددىيلىك چىقىپ تۇراتتى. ئۇ پۇتۇن ئەترەتنى تېزدىن سەپكە تىزىلىشقا بۇيرۇدى، ھەممىمىز سەپكە تىزىلدۇق. ئىۋان سەپنىڭ ئالدىغا چىقىپ جىددىي قىياپەتتە، توققۇزتارا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقىنى ئېغىزچە يەتكۈز- دى. بۇيرۇق بويىچە بىز شۇ كۈنى كېچىلەپ قارا بۇرا مەھەللىسى- گە (قارا بۇرا توققۇزتارا ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىن 50 كىلومېتىر يىراقلىقتا ئىدى) بېرىپ، گومىنداڭنىڭ غۇلجىدىكى قىسىملىرىغا يارەمگە ئەۋەتكەن بىر قىسىم ئەسكەرلىرىگە توسۇپ زەربە بېرىشكە ئاتلىنىش ئالدىدا تۇراتتۇق. ۋەزىپە ئىنتايىن جىد- دىي ئىدى. دۇشمەن بىزدىن سان، قورال - ياراغ جەھەتتە مۆلچەرلىگۈسىز ئۈستۈنلۈككە ئىگە. بىزدە بولسا پەقەت بىر نەچچە تاللا بەش ئاتار مىلتىق بار بولۇپ، قالغانلىرى نەيزە، قىلىچ قاتارلىقلار ئىدى. ئىۋان بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى:

— دۇشمەن بىزدىن قورال ۋە ئادەم سانى جەھەتتە ئۈستۈن بولسىمۇ، ئەمما يەر شارائىتى ئۇلارغا نامەلۇم. بىز ئۇ يەرنى بەش قولدەك بىلىمىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە دۇشمەن ئەسكەرلىرى پىيادە يول ماڭغانلىقى ئۈچۈن، قونالغۇغا ھېرىپ - ئېچىپ يېتىپ كېلىدۇ، بۇ ئەھۋالمۇ بىز ئۈچۈن پايدىلىق. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز ھەر مىللەت خەلقىنى ئەزگەن ھۆكۈمەت قوشۇنىغا قارشى جەڭگە ئاتلىنىۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن بىزدە روھىي ئۈستۈنلۈك بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ، بۇبىزنىڭ ئۇرۇشتا غەلىبە قىلىشىمىزنىڭ ئاساسى.

بىز تەييارلىق قىلىش ئۈچۈن تارقالدۇق. قەلبىمدە خۇددى بىرەر تويغا باردىغاندەك خۇشاللىق تۇيغۇسى جۇش ئۇرۇشقا باشلىدى. رەسمىي جەڭگە كىرمەي تۇرۇپ جەڭ غەلىبىسى بىلەن بىر - بىرىمىزنى تەبرىكلەشتۇق. بۇ ئۇرۇشتا كىمنىڭ باتۇرلۇق كۆرسىتىدىغانلىقى ھەققىدە سۆزلىشىپ كەتتۇق. كۇن پاتقاندىن كېيىن بىز ئاتلىرىمىزغا مىنىپ ئۇچ قاتار بولۇپ تىزىلدۇق. ئىۋان بىزنى بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن جىددىي قىلىپ:

— ھازىردىن باشلاپ ھەرقانداق ئادەمنىڭ كوماندىرنىڭ رۇخسىتىسىز ھەرىكەت قىلىشىغا يول قويۇلمايدۇ، ئۇرۇشتا كوماندىرنىڭ بۇيرۇقىغا شەرتسىز بويسۇنۇشىكلار كېرەك. بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا غەلىبە قىلىش ئىنتايىن مۇھىم، بۇ پۈتۈن ئىنقىلابنىڭ غەلىبىسى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ھەربىر پارتىزان ئۆزىگە، ئەترەتكە، ئىنقىلابقا شەرەپ كەلتۈرۈش ئۈچۈن باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىشى، بۇيرۇقىغا بويسۇنۇشى كېرەك. ھازىر سەپىرىمىز باشلىنىدۇ! دەپ بۇيرۇق بەردى.

شۇنداق قىلىپ بىز قارا بۇرا رايونىغا يۈرۈپ كەتتۇق. يول بويى ئۆزئارا بىر - بىرىمىزگە، بىر گۇرۇپپا يەنە بىر گۇرۇپپىغا مەسئۇل بولۇش، نازارەت قىلىش پرىنسىپى بويىچە، تۇتۇشسىز

ماڭدۇق. پەقەت ئاتلارنىڭ تويۇق ئاۋازى ۋە ئارىلاپ چۇشكۇرۇش-لىرى ئاڭلىناتتى، ناھىيە بازىرىدىن خېلىلا ئۇزاپ كەتتۇق. يىراق بىر يەرلەردە ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى ئاندا - ساندا ئاڭلىنىپ قالاتتى. تاڭ يورۇغاندا ئەرداۋان دېگەن يەرگە يېتىپ كەلگەندە، كوماندىر سەپنى توختىتىپ بىرئاز دەم ئېلىشىمىزنى ئۇقتۇردى. بىز بۇ يەردە بەش مىنۇتچە دەم ئېلىپ، يەنە سەپكە تىزىلىپ قارا بۇرادىكى كېمە توختىتىپ قويۇلغان جايغا قاراپ ئاتلارنى چاپتۇ-رۇپ ماڭدۇق. كېمە توختىتىپ قويۇلغان جايغا بارغاندىن كېيىن تەرتىپ بويىچە كېمىگە ئاتلارنى يېتىلەپ چىقىپ، ھەممىمىز سالامەت دەريادىن ئۆتتۇق. بىز ئۇزۇن ماڭمايلا، ئالدى تەرىپە-مىزدىن ئىككى ئاتلىق كىشى ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ كەلدى. ئۇلار بىر ئاز جىددىيلەشكەنىدى، ئۇلارنىڭ بىرى سەپ بېشىدا ئېتىنى توختىتىپ سورىدى:

— سىلەر توققۇزتارا پارتىزانلىرىمۇ؟

— شۇنداق، سىلەرچۇ؟ - قايتۇرۇپ سورىدى ئىۋان ئالدىغا چىقىپ. بۇ ئىككىيلەن ئۆزلىرىنىڭ قارا بۇرا مەھەللىسىدە تەش-كىللەنگەن پارتىزانلار ئەترىتى ئىكەنلىكىنى. ئۇلار جەمئىي 21 كىشى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئالتىسىلا قارا مىلتىق، ئوۋ مىلتىقلىرى بىلەن، قالغانلىرى تاياق - توقماق بىلەن قوراللانغانلىقىنى چۈ-شەندۇردى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە، گومىندالڭ ئەسكەرلىرى ئاق قوي پونكىتىدىن سائەت 12 دە قارا بۇراغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ھەممىسى پىيادە ئەسكەرلەر ئىكەن، ئۇلار ئىككىدىن ئۇزۇن سەپ بولۇپ كېلىۋېتىپتۇ. ئەترەت باشلىقى بىزنىڭ قارا بۇراغا بېرىشتا كېچىكىپ قالغانلىقىمىزنى ئۇقتۇردى ۋە تېزلىكتە ئەترەتنى بىر يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئېيتتى.

ھېلىقى ئىككى كىشى ئالدىمىزدا ئانچە ئۇزاق بولمىغان يەردىلا چوڭ مال قوتىنى بارلىقىنى، ھازىر ئۇ قوتانىنىڭ بوش ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. كوماندىر ئىۋان گۇرۇپپا باشلىقلىرىنى

يىغىپ يىغىن ئاچتى. بىز دوشمەن ئەھۋالى، يەر شارائىتىنى قىسقىچە مۇزاكىرە قىلىپ تۆۋەندىكىدەك قارارغا كەلدۇق: ئاق قويدىن قارا بۇراغىچە 22 كىلومېتىر كېلىدۇ، دېمەك دوشمەن-نىڭ قارا بۇراغا بۇگۈن يېتىپ كېلەلمەيدىغانلىقى ئېنىق. چۈنكى ھازىر كۈن پېشىندىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار ئاق قويدىن يولغا چىققىلى بىر سائەتچە بولغان، ئۇلار يولدا بىرەر يەردە قونىدۇ، ئۇلار كېچىدە ھەرگىز يول يۈرمەيدۇ. بىز ئۇلارنىڭ قونالغۇسىنى تەخمىنەن بەلگىلەپ، كېچىلەپ ھەركەت قىلىپ، شۇ يەردىلا ئۇجۇقتۇرۇشمىز كېرەك.

ئىۋان، مەن ۋە توختىباي (يولدا ئالدىمىزدىن چىققان ھېلى-قى قارا بۇرا پارتىزانلىرىنىڭ بىرى) ئۇچىمىز دوشمەن ئەھۋالى-نى ئىگىلەشكە بەلگىلەندۇق، داۋۇت يۈسۈپ ئەترەتكە مەسئۇل بولۇپ بەلگىلەندى. بىز سەپىرىمىزنى داۋاملاشتۇرۇپ، كېچىلەپ قارا بۇرا مەھەللىسىگە يېتىپ كېلىپ، دوشمەن ئەھۋالىنى كۆ-زەتتۇق. دېگەندەك دوشمەن قارا بۇرا مەھەللىسىگە يېقىن بىر چوڭ مال قوتىنىغا كېلىپ ئورۇنلاشقانىكەن. ئەتراپ چىغلىق بولۇپ، مال قوتىنى شۇ چىغلىق ئارىسىغا جايلاشقاندى. ئەمما، قوتانىنىڭ ئەتراپى تاقىر تۈزلەڭلىك ئىكەن. قوتانىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا گومىداڭىنىڭ ئىككى قاراۋۇلى بار ئىكەن. ئۇلار توختە-ماستىن روبىرو مېڭىشىپ تۇراتتى. بىز ئەھۋالنى ئىگىلىگەندىن كېيىن ئەترەتكە قايتىپ كېلىپ، دوشمەننى يوقىتىش پىلانىنى تۈزدۇق. پىلان بويىچە دەرۋازا ئالدىكى ئىككى قاراۋۇلنى ئۇجۇق-تۇرۇش داۋۇت ئىككىمىزگە يۈكلەندى. قاراۋۇللار يوقىتىلغان-دىن كېيىن، ئەترەت قوتانىنىڭ تۆت ئەتراپىدىن بىرلا ۋاقىتتا قوتانغا تېزلىكتە بېسىپ كىرىپ، دوشمەننى ئۆزىنى ئوڭشىغۇچە يوقىتىش كېرەك ئىدى. بىز شۇ پىلان بويىچە گاھ مېڭىپ، گاھ ئۆمىلەپ قوتانغا يېقىنلاشتۇق. دوشمەن بىلەن بىزنىڭ ئارىلىقى-مىز 100 مېتىردىن ئوشۇق قالدى. ئەمدى ئۆرە مېڭىش تۇرماق

ئېگىشىپ مېڭىشقىمۇ بولمىغاچقا، ھەممىمىز يەر بېغىرلاپ ئىلـ
گىرىلىدۇق. ئارىلىق 30 مېتىر قالغاندا ئەترەت توختىدى.
ئالاھىدە ۋەزىپىنى ئۈستىمىزگە ئالغانلار ئالغا ئىلگىرىلەشكە باشـ
لىدۇق. دەرۋازا ئالدىدىكى دۇشمەننىڭ ئىككى قاراۋۇلى بىر
قېلىپتا چەكلىك دائىرىدە مېڭىپ تۇراتتى. داۋۇت ئىككىمىز
دۇشمەن قاراۋۇلىغا 15 مېتىر، ئون مېتىر، ئاخىر بەش مېتىر
يېقىنلاپ باردۇق. كۇزىنىڭ تۇن قاراڭغۇسى بىزگە چوڭ يار ـ
يۆلەك بولۇپ دۇشمەن بىزنى سەزمىدى. شەرتلىك بەلگە بولغان
مۇشۇك ئاۋازىنى كۇتۇپ ياتتۇق. بۇ كۇتۇشنىڭ ھەر بىر مىنۇتى
شۇ چاغدا ماڭا ھەپتە، ئايدەك ئۇزۇن تۇيۇلۇپ كەتتى. ھاۋا خېلى
سوغۇق بولسىمۇ پېشانەمدىن چىلىق ـ چىلىق تەر قويۇلۇپ،
يۇرىكىمنىڭ سوقۇشى بازغان ئۇرغاندەك ئېنىق ئاڭلىناتتى. مۇـ
شۇڭ ئاۋازىنىڭ بۇنچىلىك ئەتىۋارلىق بولىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ
باقماپتىكەنمەن. دەرۋازا ئالدىدىكى ئىككى قاراۋۇل بىر ـ بىرىگە
يېقىن كېلىپ بىر نەرسە دېيىشتى ۋە قاغىنىڭ قانىتىدەك قاپقارا
تۇن قوينىغا كۆز تىكىپ ئەتراپقا سەپسېلىشقا باشلىدى. مەن
ئۇلار قانداقتۇر بىر شەپە ئاڭلاپ قالغان ئوخشىمامدۇ، بىز سېزىـ
لىپ قالدۇقمۇ نېمە؟ دەپ ئىنتايىن جىددىيلىشىپ كەتتىم.
بىراق، ئۇلار دەرۋازا تېمىنىڭ تۇۋىگە كېلىپ، تامغا يۆلىنىپ
تەڭلا ئولتۇرۇشتى. ئۇلارنىڭ ئولتۇرۇپ ئارام ئېلىشى مېنى
شۇنچە خوش قىلدىكى، بۇ خۇشاللىقىمنى تەسۋىرلەشكە تىلىم
ئاجىزلىق قىلىدۇ. دەل شۇ چاغدا ئارقا تەرىپىمىزدىن بىز تەقەزـ
زالىق بىلەن كۇتۇۋاتقان مۇشۇك ئاۋازى ئاڭلاندى. داۋۇتنى بىر
نۇقىدىم ـ دە، قاراۋۇلنىڭ ئۇستىگە ئېتىلدىم. داۋۇتمۇ مەن
بىلەن تەڭلا تاشلاندى. ئىككىمىز ئىككى قاراۋۇلنى قىمىرلاتماي
ئۇز جايىدىلا گېلىنى بوغۇپ ئۇجۇقتۇردۇق. دەل شۇ چاغدا سول
قولۇمنىڭ نامسىز بارمىقى ئېھتىياتسىزلىقتىن دۇشمەننىڭ ئاغـ
زىغا كىرىپ قاپتۇ. ئۇ جان ئاچچىقىدا بارمىقىمنى ئۈستىخانلىرى

19

بىلەن قوشۇپ چاينىۋەتتى. شۇ ئۇرۇشنىڭ تارىخىي گۇۋاھچىسى سۈپىتىدە ھازىرمۇ شۇ بارمىقىم تارتۇق. بىز ھېلىقى شەرتلىك مۇشۇك ئاۋازىنى چىقىرىشىمىز بىلەن تەڭلا پۈتۈن ئەترەت قوتانغا تۆت ئەتراپتىن باستۇرۇپ كىرىپ، قاتتىق ئۈيقۇدا ياتقان دۇشمەن-لەرنى ئۆز جايىدىلا يەر چىشلىتىپ قويدۇق. بىرىنچى قېتىملىق جەڭ مانا مۇشۇنداق باشلىنىپ، تېز ئاياغلاشتى. بىز غەلىبە قىلدۇق. خەلقنىڭ غەزىپى دۇشمەن ئۈستىدىن غالىپ كەلدى. مەن بوغۇپ ئۆلتۈرگەن قاراۋۇلنىڭ قولىدىكى بەش ئاتار مىلتىقىغا ئىگە بولدۇم. بۇ ئۇرۇشتا ئەتراپتىمىزدىكىلەر 95 دانە بەش ئاتار مىلتىق، 16 دانە گېرمان ئاپتوماتى، بەش دانە مىنامیوت، تۆت دانە ماۋزۇر، ئىككى تاپانچا، كۆپلىگەن قول بومبىسى، ئوقلارنى غەنىيمەت ئالدۇق. بۇ قوراللارغا ئىگە بولغاندىن كېيىن، ئەترەتىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىق كۈچى تېخىمۇ ئاشتى. ئېنىقلىشىمىز-چە، بۇ دۇشمەن غۇلجىغا ئەۋەتىلگەن گومىنداڭ ھەربىي قوشۇنى-نىڭ رازۋېدكا لىيەنى ئىكەن. بىز بۇ جەڭنى غەلىبىلىك تۈگەتكەن-دىن كېيىن، يۇقىرىنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، قارا بۇرا يەر-لىك پارتىزانلىرىنى ئۆز ئورنىدا قالدۇرۇپ، توققۇز تارا ناھىيە-سىگە قايىتتۇق.

سۈيدۈخدىكى ھەل قىلغۇچ جەڭ

نىلقىدا قوزغالغان مۇستەبىت گومىنداڭ ھاكىمىيىتىگە قارشى مىللىي ئىنقىلابنىڭ ئوت يالقۇنى، مىللىي زۇلۇم ۋە ئېزىلىشنى يەتكۈچە تارتقان توققۇز تارا خەلقىنى ناھايىتى تېزلا ئويغاتتى.

ئارا - گۈرجەك، تاياق - توقماقلار بىلەن قوراللانغان ھەر مىللەت خەلقى توسۇپ بولمايدىغان شىددەتلىك ئىنقىلابىي بوراننى ئايلاندى. تەڭداشسىز خەلق كۈچى توققۇزتارا ناھىيىسىدىكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى يىمىرىپ تاشلاپ، ھاكىمىيەتنى قولغا ئالدى. ئىنقىلابىي ھاكىمىيەت يوقۇلۇقتىن بارلىققا كەلدى. ئىنقىلابىي كۈچلەرمۇ زورايدى. خەلق ئۆزىنىڭ قوراللىق كۈچلىرىنى تەشكىللىدى. ئىلى ئىنقىلابىنى باستۇرۇش ئۈچۈن دەھشەت سېلىپ ئاچال ئارقىلىق كېلىۋاتقان گومىنداڭنىڭ ئالدىنى ئەۋەتكەن رازۋىد لىيەنىنى، ئىلى دەريا سىنىڭ يۇقىرىقى ئېقىنىغا جايلاشقان قارا بۇرا رايونىدا توققۇزتارا پارتىزانلىرى توسۇپ زەربە بېرىپ تارمار قىلدى. دۈشمەنلەرنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىنغان قوراللار بىلەن قوراللانغان بىزنىڭ ئەترىتىمىز توققۇز تاراغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن (توققۇز تارادىكى ئىنقىلابىي پائالىيەت ۋە قارا بۇرا رايونىدىكى جەڭ ئەھۋاللىرىنى «تۇنجى يۇرۇش» ناملىق ئەسلىمىدە تەپسىلىي يازغانلىقىم ئۈچۈن، بۇ يەردە تەكرارلىمىدىم)، توققۇز تارا ناھىيىلىك ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن ئىككى قىسىمغا بۆلۈندى.

بىرىنچى قىسىم توققۇزتارا ناھىيىسىنىڭ ئىچكى قىسمىنىڭ تىنچلىقىنى ساقلاش، ئىنقىلابنىڭ مېۋىلىرىنى مۇستەھكەم-

لەشكە قالدۇرۇلدى. يەنە بىر قىسىم تېخى ئازاد بولمىغان سىرتـ
قى ناھىيە، شەھەرلەرگە يارەمگە ئەۋەتىشكە مەن، داۋۇت يۇـ
سۇپ، ھۇسېين، ئۇرازقان (قازاق)، ئىسمائىل، نۇردۇن قاـ
تارلىق يۇزدەك ھەر مىللەت ياشلىرىدىن تەركىب تاپقان بىر
پىدائىي قوشۇن قىلىپ تەشكىللەندى. يۇقىرىدىكى ۋەقە
1944 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى بولغانىدى.

بۇ يىلقى قىش پەسلى ئىلگىرىكى يىلدىكىدىن بالدۇر يېتىپ
كېلىپ، قار ئىنتايىن قېلىن ياغقانلىقتىن ناھايىتى قاتتىق سو
غۇق بولغانىدى. ئەترەتتىكى پارتىزانلارنىڭ كېيىمى بەكمۇ يېلىڭ
بولۇپ، ھەر خىل ئىدى. بەزىلىرى كۆرەك جۇۋا كېيىپ بېلىنى
كۆلا (چىغ ئارغامچا) بىلەن باغلىۋالغان، بەزىلىرى كونا يىرتىق
چەكمەن چاپان، يەنە بەزىلىرى بولسا پاختىلىرى ساڭگىلاپ تۇر
غان قىسقا چاپان، يالاڭ ئىشتان، پۇتلىرىغا كۆندىن تىكىلگەن
ئاياغ كىيىۋالغانىدى. باشلىرىغا كىيگىنىمۇ ھەر خىل بولۇپ،
تولىمۇ قىزىقارلىق ئىدى. بەزىلىرى يىرتىق تۇماق، بەزىلىرى
بىر قۇلىقى يوق قۇلاقچا، يەنە بەزىلىرى ھەر خىل رەڭلىك
قالپاقلارنى چۆكۈرۈپ كىيىۋالغانىدى. «ئەسكى چاپاننىڭ ئىچىدە
ھەقىقىي ئادەم بار» دېگەندەك، بۇلار ئازادلىق، ئەركىنلىك ۋە
ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ ئەزىز جانلىرىنى بېغىش
لىغان ئالىيجاناب خىسلەتكە ئىگە پىدائىي قەھرىمان ئەزىمەتلەر
ئىدى. ئۇلارنىڭ قەلبىدە ئىنقىلابنىڭ ئوتى يالقۇنجاپ تۇرغانلىق
تىن، قاتتىق سوغۇققىمۇ پىسەنت قىلماي، سوغۇقنىڭ تەپتىدىن
ئالمىدەك قىزارغان يۈزلىدىن نۇرلار يېغىپ تۇراتتى.

ئېتى بارلار ئۆزىنىڭ ئاتلىرىنى، ئېتى يوقلار باشقىلار ئىنـ
قىلابقا تەقدىم قىلغان ئاتلارنى مىنىپ ناھىيىلىك ساقچى ئىدارە
سى (جىڭساجوي) قورۇسى ئىچىگە يىغىلغانىدۇق. مەن ئائىلە
مىزنىڭ پۇتى ھەم قولى بولغان جىرەن ئېتىمنى مىنىپ سەپنىڭ
ئەڭ ئالدىنقى قاتارىدا تۇردۇم. بىزنى ئۇزىتىش ئۈچۈن كەلگەن

ئاتا - ئانىلىرىمىز، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمىز، توققۇزتارا ناھىيە-
سىدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلقى، ئەر - ئاياللار، بالە-
لار، يۇرتنىڭ ئاقساقال مۆتىۋەرلىرى بىلەن ناھىيىلىك ساقچى
ئىدارىسى قورۇسىنىڭ ئىچى - سىرتى لىقمۇلىق تولغانىدى.
قەبرىلارنىڭ ساقال - بۇرۇتلىرىنى گەرچە ئاپئاق قىرو باغلاپ مۇز
توڭلاپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۆزلىرىنى مۇزلىغاندەك ھېس قىل-
مايتتى. ئۆز تەقدىرىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ئاتىلانغان پەرزەنتلە-
رىنى ئۇزىتىش ئۈچۈن بولسا كېرەك، روھلۇق، تېتىك ۋە
مەغرۇر كۆرۈنەتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا سەپكە تىزىلىپ تۇرغان
پىدائىي ئوغۇللارغا قىزىقىش، كۈلۈمسىرەش بىلەن قارىغان ئۇ-
مىدلىك كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ تۇراتتى. ئاقساقاللار ئىچىدىن
توققۇز تارا ناھىيىلىك ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھاكىمىيەت باشلىقى
ئابلىز ئاخۇنۇم ئالدىغا چىقىپ مۇنداق دېدى: «ئىنقىلابىي پارتە-
زان ئوغلانلار! سىلەرنىڭ جاسارىتىڭلار بىلەن توققۇز تارا ناھە-
يىسىنىڭ خەلقى گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن ئۈزۈل - كېسىل
ئازاد بولدى. ئىلى ۋىلايىتىدە تېخى ئازاد بولمىغان رايونلار بار،
ئۇ يەردىكى خەلقلەر گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ تۆمۈر تىرنە-
قى ئاستىدا ئېزىلمەكتە. شۇڭا، سىلەرنى ئىلى ئىنقىلابىي ھاكە-
مىيىتى قوماندانلىقىنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن غۇلجا شەھىرى،
سۇيدۇڭ ، كۈرە قاتارلىق ئالدىنقى ئۇرۇش سەپلىرىگە ئەۋەتمەك-
چىمىز. ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن، شۇ ئورۇننىڭ قوماندانلىقە-
غا بويسۇنۇپ، قەھرىمانلىق خىسلىتىڭلارنى داۋاملىق جارىي قىل-
دۇرۇپ، توققۇزتارا خەلقىگە شان - شەرەپ كەلتۈرۈپ، ئۆزلۈك-
سىز ئالغا ئىلگىرىلىگەن غەلىبە خەۋىرىڭلارنى ئاڭلاشنى ئۈمىد
قىلىمىز.»

پارتىزانلار ئوق قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ھاياجان ئىلكە-
دە: «قەتئىي ئالغا باسىمىز! ھۇررا!» دەپ توۋلاشتى. كۆچە-
لىك قىزغىن چاۋاك بىلەن: «سىلەرگە ئاللا يار بولسۇن!» دەپ

دۇئاغا قول كۆتۈردى. بۇ چاغدا ئاتلارنىڭ بۇرۇنلىرىدىن، ئادەملەرنىڭ ئېغىزلىرىدىن چىقىۋاتقان ھورلار مەيدان ئىچىنى خۇددى ئاق تۇمان قاپلىۋالغاندەك تۇسكە كەلتۈرگەنىدى. ئاتلارنى ئاپئاق قىرو قاپلاپ كەتكەنلىكتىن رەڭگىنى تونۇغىلى بولمايتتى. خەلق تەرىپىدىن ئېلىپ كېلىنگەن ئۆڭ جۇۋا (تاشلاقسىز تېرە جۇۋا)، ئاق قوي تېرىسىدىن تىكىلگەن قۇلاقچا، پىيما قاتارلىق كىيىم - كېچەكلەر تارقىتىپ بېرىلدى. ئاپئاق ئۆڭ جۇۋا، ئاق قۇلاقچا، ئاتلارنىڭ ئاپئاق يۇپقى بىرلىشىپ، بىر پارچە ھەيۋەتلىك قار دۆۋىسىگە ئوخشاش مەنزىرە پەيدا بولۇپ، دۇشمەندىن ئۆزىمىزنى يوشۇرۇشقا تازىمۇ ماسلاشقانىدى. ئالدىنقى سەپكە يۇرۇش قىلغان ھەرقايسى پارتىزانلارغا ئوچ مېتىردىن ئاق خەسە تارقىتىلىپ، بەللىرىگە باغلاندى. بۇ كېپەنلىك ئىدى. ئابلىز ئاخۇنۇم باشلىق كۆپچىلىك تەگبىر ئوقۇپ دۇئا قىلدى.

دادام مېنى سەپتىن ئايرىۋالدى. ئاكام مۇھەممەتمۇ دادام بىلەن بىللە ئىدى. «دادامنى يەنە رەنجىتىپ قويىدىغان بولدۇم» دېگەن ئوي بىلەن قاتتىق خىجىللىق ئىچىدە ئوڭايسىزلانغانىدىم، لېكىن دادامنىڭ ئويى ئويلىغىنىمنىڭ پۈتۈنلەي ئەكسىچە بولۇپ چىقتى.

— بالام، سېنىڭدىن ئايرىلىشقا يۈرىكىم چىدىمىغاچقا، ساڭا رازىلىق بېرىشتە كەسكىن بولالمىدىم. بۇنى كۆڭلۈڭگە ئالمىغىن، مەن پۈتۈنلەي رازى، - دېدى دادام.

دادام قاتتىق ھاياجانلانغانلىقتىن ئاۋازى تىترەپ چىقىپلا قالماستىن، ھەتتا ساقاللىرىمۇ تىترەۋاتاتتى. مەن «دادا!» دەپ ئۇنى چىڭ قۇچاقلىۋالدىم. قارىسام ئاكاممۇ ماڭا ئۆزىنى ئاتىدىغاندەك تۇراتتى، مەن ئاكامنىمۇ قۇچاقلىۋالدىم. دادام:

— مېنىڭدىن خاتىرجەم بولغىن، سەن قەھرىمانلىق بىلەن جەڭ قىلساڭ مەن خۇشال بولىمەن، دۇشمەندىن قورقۇپ ھەرگىز قاچمىغىن، ئالدىڭدىن ئوق تەگسە رازىمەن، ئارقىڭدىن ئوق

تەگمىسۇن، مانا شۇندىلا مېنىڭ ئوغلۇم بولالايسەن، ـ دەپ قولـ
نى كۆتۈرۈپ دۇئا قىلدى. دادامنىڭ كۆزىدىن ئاققان ياش مەڭـ
زىدىن ئېقىپ چۈشۈپ ساقاللىرى ئارىسىدا چوكا مۇز بولۇپ
قېتىپ قالغانىدى.
دادامنىڭ بۇ مەردانە سۆزى ماڭا پۈتمەس ـ تۈگىمەس مەنىۋى
كۈچ ـ قۇۋۋەت بېغىشلاپ، ئىنقىلابىي روھىمنى يۇقىرى كۆتۈرـ
دى، غەيرەت ـ جاسارىتىمنى تېخىمۇ ئاشۇرۇپ، شىنجاڭدا گو
مىندا ڭنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى تەلتۈكۈس يوقاتمىغۇچە فرونتتىن
ھەرگىز قايتمايمەن دېگەن پولاتتەك ئىرادە قەلبىمدە مۇستەھكەم
ئورۇن ئالدى. شۇڭا، ھەربىر ئۇرۇش مەيدانلىرىدا غەلىبـ
ىدىن ـ غەلىبىگە قاراپ ئىلگىرىلىدىم...
مەن يەرنى چاپچىپ ئالدىغا ئىنتىلىپ تۇرغان جىرەن ئېتىمـ
غا مىنىش ئۈچۈن ئۇزەڭگىگە پۇتۇمنى ئالغىنىمدا، دادام قولتۇـ
قۇمدىن تۇتتى، مەن ئۇنداق قىلىشقا ئۇنىمىدىم، لېكىن دادام:
— سېنىڭ سەپىرىڭ ئۇلۇغ! مەن ئۆز قولۇم بىلەن ئاتلاندۇـ
راي، ـ دەپ قولتۇقۇمدىن يۆلەپ ئاتقا مىندۈردى.
قارىسام ئەترەت خېلىلا ئۇزاپ كەتكەنىكەن، مەن تېخىچە
قولىنى چۈشۈرمەستىن دۇئا قىلىۋاتقان دادام بىلەن ئاكامغا قاـ
راپ:
— خوش دادا!، خوش ئاكا! ـ دېدىم ـ دە، ئېتىمنى
چاپتۇرۇپ ئەترەتكە يېتىشىۋالدىم.
ئەترەت كىشىلەرنىڭ زوقى كەلگۈدەك تەرتىپلىك ئۇچ سەپ
بولۇپ ھەيۋەت بىلەن ماڭماقتا ئىدى. پارتىزانلاردا قايغۇرۇش،
زارلىنىشتەك ناچار ئىللەتلەر كۆرۈنمەيتتى، بەلكى ئۆزلىرىنى
ھەرمىللەت خەلقىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەن ئەزىمەتلەر دەپ
قاراپ، مەغرۇرانە كەيپىياتتا خۇشال ـ خورام، كۈلكە ـ چاقچاقـ
لار بىلەن ماڭماقتا ئىدى. ئۇلار بىر ـ بىرىنى ئۈستى ـ بېشىدـ
كى قىرۇغا قاراپ ئىرىك قار بوۋايغا ئوخشىتىپ قىزىقچىلىق

قىلىشىپ كۆلۈشەتتى. مۇنداق سەپەر ھەقىقەتەنمۇ ناھايىتى كۆڭۈللۈك بولىدىكەن. بىز گۈرجىلغا دېگەن يەرگە كەلگەندە، جىسلغىمۇ، جىرا - سايلارمۇ ئوخشاشلا قار دۆۋىلىرى ئاستىدا تۇپتۇز كۆرۈنەتتى، قار ئۈچقۇنلىرى كۆزنى چاقاتتى. بىز شۇ كۈنى كۈن پاتقاندا ئىلى دەرياسىنىڭ كېمە بويىدىكى ياماتۇغا يېتىپ باردۇق. ياماتو خەلقى بىزنىڭ كېلىشىمىزدىن ئالدىن خەۋەر تېپىپ، يېمەك - ئىچمەك، ئاتلىرىمىزنىڭ يەم - خەشەكلىرى ۋە ياتىدىغان ئورۇنلىرىمىزنى تەييارلاپ قويغانىكەن. بىز ئىسمائىل (بەگنى)، ئۆمەر دېگەن كىشىلەرنىڭ دېگىنى ئورۇنلاشتۇق. بۇ دەڭ جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنسىغا كەتكەن چوڭ بىر قورۇ بولۇپ، ئىككى تەرەپتىكى لاپاسنىڭ ئاستى ئوقۇر ئىكەن. ياماتۇ خەلقى بىزنى ئىنتايىن داغدۇغىلىق قارشى ئالدى ۋە ئاتلىرىمىزنى بېقىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى. دەڭنىڭ قورۇسى ئىچىدە داش قازاندا بىر كالىنىڭ گۆشى بىلەن پىشۇرۇپ تەييارلاپ قويغان، پولۇنى يەپ ھوزۇرلاندۇق. بىزگە مۇنداق قاتتىق سوغۇقتا ئىسسىق پولۇ تولىمۇ ھوزۇر بېغىشلىدى. ياماتۇ خەلقى يەنە ئۆزلىرى تەييارلىغان ھەر تۈرلۈك قىشلىق كىيىم - كېچەكلەرنى بىزگە تەقدىم قىلدى. بىز خەلقىمىزنىڭ مۇنداق قېرىنداشلارچە دوستلۇق مېھرىدىن ئىنتايىن چوڭقۇر تەسىرلەندۇق.

ئەتىسى دەريادىن كېمە بىلەن ئۆتمەكچىدۇق، ئەمما كېمە بىلەن ئۆتۈشكە مۇمكىن بولمىدى. لېكىن ۋاقىتنى بىر مىنۇتمۇ كەينىگە سۈرۈشكە بولمايتتى. شۇڭا، تەۋەككۈل قىلىپ ئاتلىرىمىزنى يېتىلەپ، مۇز ئۈستىدىن دەريانى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتتۇق. بۇ ئىنتايىن خەتەرلىك ئىش بولۇپ، مۇزلارنىڭ بەزى يەرلىرى چارسىلداپ يېرىلىپ تۇراتتى. ئاتلىرىمىز بۇنىڭدىن ئۈركۈپ ئالدىغا چاپچىپ پۇتلىرىمىزنى دەسسەپ كېتەتتى، ئەمما بىزگە ناھايىتى يەڭگىل دەسسىگەندەك بىلىنەتتى. دەريادىن ئۆتكۈچە ئازراقمۇ قورقمىدۇق. چۈنكى، بارلىقىمىزنى ئىنقىلابقا

ئاتىۋەتكەنلىكىمىز ئۈچۈن ئۆلۈم زادىلا ئېسىمىزگە كەلمەيتتى.

بىز يول بويى ھەر بىر مەھەللىگە يېتىپ بارغاندا، يەرلىك خەلقلەرنىڭ ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدۇق. ئەر - ئايال، قېرى - ياش ھەممەيلەن ھەر خىل يېمەكلىكلەر، كىيىم - كېچەك قاتارلىق ماددىي نەرسىلەرنى كوچىلارغا كۆتۈرۈپ چىقىپ، بىزنىڭ قوبۇل قىلىشىمىزنى ئۆتۈنۈپ، خۇشاللىق كۆز ياشلىرى بىلەن بىزنىڭ ئازادلىق ئۈچۈن بولغان ئۇلۇغ سەپىرىمىزگە قۇتلۇق غەلىبىلەرنى تىلىشەتتى، دۇئا قىلىشاتتى. مەن غۇلجىنىڭ بۇ كونا يولىدا پىيادە ھەم ئىككى چاقلىق كۆتەك ھارۋا بىلەن نۇرغۇن قېتىم ماڭغانىدىم. ئۇ چاغدىكى خەلقلەرنىڭ روھىي ھالىتى بىلەن ھازىرقى روھىي ھالىتىدە زور ئۆزگىرىشلەرنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدىم، كىيىملىرى يالاڭ ۋە جۇلجۇل بولسىمۇ، يۈزلىرىدىن ئازادلىق ۋە ئەركىنلىكنىڭ خۇشاللىق نۇرلىرى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ بىزگە «توققۇزتارالىق پارتىزانلار ياش ھەم قاۋۇل، بۈيۈرۇقى قىرقىپ قويغاندەك تەپتەكشى يىگىتلەر ئىكەن» دېيىشىپ زوقى كېلەتتى. بەزى ياشانغان كىشىلەر ئوغۇللىرىنىڭ غۇلجىدا ئۇرۇشقا قاتنىشىۋاتقانلىقىنى تونۇشتۇرۇپ، ئۇلارغا سالام ئېيتىپ قويۇشىمىزنى تاپىلايتتى.

بىز 1944 - يىلى 12 - ئاينىڭ 16 - كۈنى چۈشتىن كېيىن غۇلجا شەھىرىگە كىردۇق. غۇلجا خەلقى ئاللىبۇرۇنلا بىزنىڭ تۇرار جاي، يېمەك - ئىچمەك ۋە ئاتلىرىمىزنىڭ يەم - خەشەكلىرىنى تەييارلاپ قويغانىكەن. بىز 3 - ئىسكىلات (ھازىرقى ئىسھاقبېك كۇلۇبىنىڭ ئورنى) قا ئورۇنلاشتۇق. ئىسكىلاتقا رەتلىك قىلىپ تاختاي بىلەن سۇپا ياسالغانىكەن.

شۇ مەزگىللەردە گومىنداڭنىڭ قالدۇق كۈچلىرى غۇلجا شەھىرىدىكى ھەرەمباغ، لەڭشاڭ قاتارلىق ئورۇنلارغا تىقىلىۋالغان بولۇپ، بار كۈچى بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىۋاتاتتى. بىز

بۇ يەردە ئىككى - ئۈچ كۈن تۇرۇپ قالدۇق. بىزگە بۇ ئىككى - ئۈچ كۈن خودىدى ئىككى - ئۈچ يىلدەك بىلىنىپ كەتتى، ئىچىمىز پۇشۇپ، تاقىتىمىز تاق بولۇپ، ھەرەمباغقا ھۇجۇم قىلىشنى تەلەپ قىلدۇق. مۇشۇ بىكار ئۆتكەن ئىككى - ئۈچ كۈندە قولىمىزدىكى قوراللارنى مايلاپ تازىلاش بىلەن ئۇ-رۇش بىلىملىرىنى ئۆگەندۇق.

گومىنداڭچىلارنىڭ بۇ ئىسكىلاتنى قاچان قۇرغانلىقىنى، نېمىگە ئىشلىتىدىغانلىقىنى بىلمەيمەن، بۇنى «3 - ئىسكىلات» دەپ ئاتايدىكەن. ئىسكىلاتنىڭ شەرقىي جەنۇبىي بۇلۇڭىدا يوغانلا بىر تۆشۈك بار بولۇپ، ئۇنى كېسەكلەر بىلەن ئەتكەن بولسىمۇ، ئورنى يەنىلا بىلىنىپ تۇراتتى. مۇشۇ «3 - ئىسكىلات» قا قارايدىغان ۋە بىزنىڭ يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق تەمىناتىمىزغا مەسئۇل بولغان ئوتتۇرا ياشتىن ئاشقان بىر كىشى بار ئىدى (ئەپسۇس، ئىسمى يادىمدىن چىقىپ كېتىپتۇ). بۇ كىشىنىڭ ئېيتىشىچە، ئىسكىلانتقا گومىندالڭ ئەكسىيەتچىلىرى خەلقپەر-ۋەر، ئىلغار زاتلارنى قامىغانكەن. ئاشۇ قامالغانلار ئىچىدە مەر-غۇپ ئىسھاقۇف (سابىق 5 - كورپۇس قوماندانى) مۇ بار ئىكەن. ئۇلار خەتەر ئىچىدە قالغاندا، غېنى بىر قانچە سەپداشلىرى بىلەن شەرقىي جەنۇبىي بۇلۇڭ تەرەپتىن تۆشۈك ئېچىپ ئىسكىلات ئى-چىگە كىرىپ ھەممەيلەننى قۇتقۇزۇپ قاپتۇ.

دىزورنىلىق قىلىۋاتقان نۇردۇن سىرتتىن ئىنتىك يۈگۈرۈپ كىرىپ كەلدى - دە، ھودۇققان ھالدا مۇئاۋىن قوماندان زۇنۇن تىيىپوفنىڭ كەلگەنلىكىنى ئۇقتۇردى. بىز ئىسكىلاتنىڭ يوغان ئىككى قاناتلىق ئىشىكىدىن گۇررىدە ھويلىغا چىقتۇق. دەرۋەقە، مۇئاۋىن قوماندان زۇنۇن تىيىپوف بىر قانچە ھەمراھلىرى بىلەن كەلگەنىكەن، بىز ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ قول ئېلىشىپ كۆرۈش-تۇق. مۇئاۋىن قوماندان تىيىپوف:

— تالا سوغۇق ئىكەن، ياتاققا كىرىپ پاراڭلىشايلى، - دەپ

ئۆزى ئالدىمىزدا مېڭىپ ياتاققا كىردى. بىزمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ياتاققا كىرىپ، ياتاقتىكى تاختاي سۇپا ئۈستىدە قاتار بولۇپ ئولتۇردۇق.

— سىلەرنىڭ تەكلىپىڭلاردىن ۋاقىپ بولدۇق، — دېدى زۇنۇن تىيىپوف بىزدىن سەممىي ئەھۋال سورىغاندىن كېيىن، — سىلەردەك توققۇزتارانىڭ ئارسلانلىرىنى ھازىرقىدەك شارائىتتا بىكار ياتقۇزۇپ قويۇش ھەقىقەتەنمۇ ئەپسۇسلىنارلىق ئىش، بىز سىلەرنىڭ ئىنقىلابىي روھىڭلاردىن تەسىرلەندۇق. بۇگۈن مانا سىلەر بىلەن سۆزلەشكىلى كەلدىم. سىلەرگە ئاپىرىن! — ئۇ بىزنىڭ روھىمىزنى تېخىمۇ ئۇرغۇتۇپ يەنە مۇنداق دېدى:

— بىزنىڭ ئەكسىيەتچى گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئۈستىدىن قوزغىغان ئىنقىلابىمىز توسۇپ بولمايدىغان چوڭ دولقۇنغا ئايلىنىپ، غەلىبىسىرى ئالغا ئىلگىرىلەپ، سېپىمىز كېڭەيمەكتە. قەھرىمان پارتىزانلىرىمىز شىددەتلىك ھوجۇمغا ئۆتۈپ، دۈشمەن ئىستىھكاملىرىنى يېمىرىپ تاشلاپ ئۇلۇغ غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈرمەكتە. ئىلى ۋىلايىتىمىزنى ئېلىپ ئېيتساق، شەرقىي بەش ناھىيە ۋە چاپچال ناھىيىسى ئازاد قىلىندى! غۇلجا ناھىيىسى ئاساسىي جەھەتتىن ئازاد قىلىندى! ھەرەمباغ، سۇيدۇڭ، كۈرە قاتارلىق ئورۇنلارغا گومىنداڭنىڭ قالدۇق قىسىملىرى تىقىلىۋېلىپ جان تالاشماقتا. بىز سۇيدۇڭ ناھىيىسىنى تېزدىن ئازاد قىلىشىمىز كېرەك. چۈنكى، سۇيدۇڭ شىمالدىكى ناھىيە، ۋىلايەتلەرگە باردىغان مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. ھازىر ئۇ يەرنى موگوتىنوف (يەرلىك رۇس) ۋە مەڭسۇر (غۇلجىلىق خۇيزۇ) لارنىڭ پارتىزان قىسىملىرى قورشاپ تۇرماقتا. ئەتە سىلەرنى شۇ يەردىكى موگوتىنوف پارتىزان قىسىملىرىغا يارەمگە ئەۋەتىشنى قارار قىلدۇق.

بىز ئىنتايىن خۇشاللىق بىلەن ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى قارشى ئالىدىغانلىقىمىزنى بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن ئۆزاققىچە چاۋاك چالـ

دۇق. چاۋاك سادالىرى ئىسكىلاتنىڭ ئىچىنى لەرزىگە كەلتۈر-
دى. مۇئاۋىن قوماندانمۇ ھاياجانغا چۆمدى. ئۇ كىيىم - كېچەك
ۋە قورال - ياراغلار ھەققىدە سورىدى. مەن: «توققۇزتارادىن
مېڭىش ئالدىدا خەلق جۇۋا، قۇلاقچا، پىيما قاتارلىق كىيىملەر
بىلەن تەمىنلىدى. كەم ئاتلىرىمىزنى تولۇقلىدى، كۆپىنچىسى
پارتىزانلىرىمىزنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئاتلىرى. قوراللار بولسا گو-
مىنداڭنىڭ چېرىكلىرىدىن تارتىۋالغان، ئەمما تولۇق ئەمەس»
دېدىم. بۇنىڭدىن زۇنۇن تىيىپوف مەمنۇن بولدى ۋە كەم
قورال - ياراغلىرىمىزنى تولۇقلاپ بېرىشكە ۋەدە قىلدى.

* * * *

1944 - يىلى 12 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ئەتىگەندىلا سۈيدۇڭ
ناھىيىسىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. كۈرەدىكى گومىنداڭ قىسىم-
لىرى بىزگە ئېغىر - يېنىك قوراللار بىلەن ئوت ئېچىپ،
مېڭىشىمىزغا توسقۇنلۇق قىلغان بولسىمۇ، ئۇچقۇر ئاتلىرىمىز-
نىڭ ياردىمى بىلەن چىقىمسىز، سالامەت ئۆتۈپ كەتتۇق. ھەققە-
تەنمۇ گومىنداڭنىڭ خېلى كۆپ قوشۇنلىرى سۈيدۇڭ سېپىلىنىڭ
ئىچىگە تىقىلىۋالغانىكەن. 1944 - يىلى 12 - ئاينىڭ 26 -
كۈنى پەلىنوف (رۇس)، ئىسھاقبېك گېنېرالارنىڭ رەھبەرلە-
كىدە سېپىل ئىچىدىكى گومىنداڭ قىسىملىرىغا قارشى شىددەت-
لىك ھۇجۇمنى باشلىۋەتتۇق. سېپىل بىلەن سېپىل سىرتىدىكى
كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىنىڭ ئارىلىقى 100 - 50 مېتىرچە، بەزى
ئۆيلەرنىڭ ئارىلىقى 30 مېتىرلا كېلەتتى. بىز ئۆيلەرنى دالدا
قىلىپ تاملاردىن تۆشۈك ئېچىۋېلىپ، شۇ تۆشۈك ئارقىلىق سې-
پىلدىكى كۆرۈنگەنلا دۇشمەن قوشۇنىنى ماراپ ئېتىپ چۈشۈرەت-
تۇق. ئەمما، بىزدە سېپىلنى بۇزالىغۇدەك چوڭ قوراللار بولمە-
غانلىقتىن، سېپىلنى بۇزۇپ كىرىپ ئىلگىرىلىيەلمىدۇق. ئا-

خىر سۈيدۈك باش شتاب قوماندانلىقىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، سېپىلنىڭ غەربىي جەنۇب تەرىپىدىن سېپىلغا يامىشىپ چىقىش ئۈچۈن، بىزنىڭ ئەترەتتىكىلەر بىر دانە شوتا تەييارلاپ سېپىلگە قويۇپ يۇقىرىغا ياماشتۇق.

دۈشمەنلەر بىزنىڭ بۇ تەدبىرىمىزدىن خەۋەر تېپىپ، سېپىلدىن سىرتقا چىقىپ تۇرغان پوتەيلىرىدىن پىلموت، ئاپتومات ۋە مىلتىقلىرى بىلەن ئوت ئاچقانلىقتىن، شوتىغا ياماشقان سەككىز پارتىزاندىن بەشى قۇربان بولدى. بۇلاردىن ئىككىسى قىرغىز مىللىتىدىن، بىرى (ئورازقان، قازاق) توققۇزتارادىكى باقى پاك مەھەللىسىدىن، قالغان ئىككىسى شۇ يەرلىك پارتىزانلار ئىدى. بىر پارتىزان يارىدار بولدى (ئۇ ئۆزبېك ئىدى). داۋۇت ئىككىمىز يارىدارلارنى ئېلىپ چېكىنىپ، بىخەتەر جايغا كېلىۋالدۇق. سېپىل ئاستىدا قالغان جەسەتلەرنى سېپىل ئۈستىدىكى گۈمبەزدىكى قوشۇنلىرى كەندىرنى مايغا چىلاپ ئوت تاشلاپ كۆيدۈرۈۋېتىشكە ئۇرۇنۇۋاتاتتى. سەپداشلىرىمىزنىڭ جەسەتلىرىنى دۈشمەنلەرنىڭ دەپسەندە قىلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، مەن، داۋۇت يۈسۈپ ۋە بىر قانچە پارتىزانلار ئۆزىمىزنى ئۇنتۇغان هالدا سېپىل تۈۋىگە قويۇندەك ئېتىلىپ بېرىپ، هەرقايسىمىز بىردىن جەسەتنى ئېلىپ چىقتۇق.

مەن ئورازقانىڭ جەستى بىلەن مىلتىقىنى ئېلىپ كېلىۋېتىپ، پارتىزان ئەترىتىمىز تۇرغان بىخەتەر جايغا ئاز قالغاندا پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتۈم. مەن دۈشمەننىڭ سېزىپ قالماسلىقى ئۈچۈن مىدىرلىماي خۇددى ئۆلگەندەك يېتىۋالدىم، دۈشمەنمۇ ئالداندى. سەپداشلىرىم مېنى قۇنتۇزماقچى بولۇپ تۇرغاندا ئورنۇمدىن چاچراپ تۇردۇم - دە، جەسەتنى كۆتۈرۈپ بىخەتەر جايغا كېلىۋالدىم. دېمەك، بىزنىڭ بۇ شوتا بىلەن سېپىلغا يامىشىپ چىقىش ئۇسۇلىمىز 20 - ئەسىر قوراللىرى ئالدىدا مەغلۇپ بولدى. نۇرغۇنلىغان قۇربانلارنى بەردۇق. بەزى پارتىزانلىرىمىز

بىزده سېپىلنى بۇزالىغۇدەك چوڭ قورالالار بولمىسا، سېپىل ئېچىگە قانداقمۇ كىرەرمىز؟ تۆكۈلگەن قانلار بىھۇدە ئاقارمۇ؟ دېگەنگە ئوخشاش ئۈمىدسىزلىنىش كەيپىياتىدا بولدى. ئەمما، «مەغلۇبىيەت غالىبىيەتنىڭ ئانىسى» دېگەن بۇ ھەقىقەتنى تونۇپ يېتىپ، قايتىدىن قەددىمىزنى رۇسلىدۇق. ئۈمىدۋارلىق بىلەن ئىرادىمىزنى چىڭىتىپ، روھىمىزنى ئۇرغۇتتۇق ۋە سېپىل ئېچىگە بۆسۈپ كىرىش ئۈسۈللىرى ئۈستىدە ئىزدىنىپ، سادىر پالۋان بوۋىمىز بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن لەخمە كولاپ سېپىلنى دورا بىلەن پارتلىتىپ ئېغىز ئېچىش ئۈسۈلى كارغا ياراپ قالدى. سېپىلنىڭ غەربىي دەرۋازىسى يېنىغا 50 مېتىر كېلىدىغان ئائىلىلىكلەرنىڭ قورۇسىدىن بىرنى تېپىپ، ئۇنى دالدا قىلىپ تۇرۇپ لەخمە كولىدۇق. قاۋۇل پارتىزانلاردىن ئون نەچچىنى تاللاپ، ئۇلارنى ئۈچ گۇرۇپپىغا ئايرىپ، ناھايىتى تېز كولاپ، بىر يېرىم سوتكا ئېچىدە سېپىلنىڭ ئاستىغا يەتكۈزدۇق. ئۇنىڭغا قورغاس تەرەپتىن كەلتۈرۈلگەن قازاق چانىسىدا بىر چانا دورىنى (مىلتىق دورىسى) ئورۇنلاشتۇرۇپ، پىلتىگە ئوت ياقتۇق.

موگوتىنوف پارتىزانلىرى سېپىلدىن 100 مېتىر يىراقلىقتىكى بىر تۈزلەڭلىكتە، بىزمۇ قار ئۈستىدە قوراللىرىمىزنى قۇچاقلىغان ھالدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، خۇددى مۇشۇك چاشقانىنى ماراپ تۇرغاندەك دورىنىڭ پارتلىشىنى كۈتتۇق. ئېسىمدە شۇنداق ئېنىق تۇرۇپتۇكى، شۇ كېچىلىك ئۇرۇشتىكى ئۆزئارا تونۇشۇش بەلگىسى (پورۇسكا) ئاپتومات قايتۇرمىسى «زاتۇر» ئىدى. ئەڭ مۇھىم بىر غايىنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، جىددىي كەيپىيات ئېچىدە تۇرغان كىشىنىڭ يۈرەك سوقۇشىنىڭ تېزلىكى بەدەنىنىڭ ھارارىتىنى يۇقىرى ئۆرلىتىپ، سوغۇققا ۋە ھەرقانداق قورقۇنچلارغا قارشى بىر خىل كۈچ - قۇۋۋەت پەيدا قىلىدىكەن. بىز سوغۇقتىن جالاقلاپ تىترەش بۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە چېپىلداپ ئىسسىق تەرلەيتتۇق. كېچىدىكى شۇنداق قاتتىق سۇ-

ئۇقتا سائەتلەپ قار ئۇستىدە جىم تۇرۇش ئوڭاي ئىش ئەمەس ئىدى.

بىز تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتكەن مىنۇتلار ئاخىر يېتىپ كەلدى!

ئاجايىپ بىر قورقۇنچلۇق گۈمبۈرلىگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ دورا پارتلاپ. يەر - زېمىن تىتىرەپ ھاۋانى پۈتۈنلەي توپا - چاڭ قاپلاپ كەتتى. قاراڭغۇلۇق ئىچىدە سېپىلدىن ئاسمانغا كۆ- تۇرۇلگەن توپا بېشىمىزغا قويۇلاتتى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئىككى دەرۋازا چوڭلۇقىدا ئېچىلغان يوچۇقتىن سېپىل ئىچىگە قاراپ شىددەت بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتتۇق. بۈ ۋاقىت دەل 1944 - يىلى 12 - ئاينىڭ 29 - كۈنى تۇن يېرىمىدىن ئاشقان چاغ ئىدى. ھەيۋەتلىك پارتلاش، ھۇجۇم سىگنالى، پارتىزانلار- نىڭ ھۇجۇمغا ئۆتكەن چاغدىكى ھۇررا سادالىرى سېپىل ئىچىگە تىقىلىۋالغان گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى گەرچە يۇرەكلىرى قېپىد- ىدىن چىقىپ كەتكۈدەك قورقىتىۋەتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار پارىلانغان يېرىتقۇچلاردەك جان - جەھلى بىلەن قارشىلىق كۆرسە- تەتتى. بىزنىڭ قەھرىمان پارتىزانلىرىمىز دۇشمەنلەرنىڭ ھەر خىل قارشىلىقلىرىنى يېمىرىپ تاشلاپ غەلىبىسىرى ئالغا ئىلگە- رىلەيتتى.

پارتىزان ئەترىتىمىزنىڭ ھۇجۇم قىلىش يۆنىلىشىدە، سې- پىل ئىچىدىكى گومىنداڭ شەنجىڭفۇ (ھاكىم مەھكىمىسى) قو- رۇسىنىڭ جەنۇبىي بۇلۇڭىغا ئورۇنلاشقان پوتەيدىن ئېتىلغان پە- لىمۇتنىڭ ئوقى ئالغا ئىلگىرىلەش يولىمىزنى توستى. بۇ جاي بىزنىڭ مۇھىم ھۇجۇم نىشانىمىزنىڭ بىرى بولغانلىقتىن، ئە- گىپ ئۆتۈشكە بولمايتتى. شۇڭا، پوتەينى پارتلىتىش كېرەك ئىدى. ئەمما، قانداق پارتلىتىش كېرەك؟ مەن يېنىمدا تۇرغان داۋۇتتىن مەسلىھەت سورىماقچى بولۇپ ئۇنىڭغا قارىۋىدىم، ئۇ يوق ئىكەن. مەن بۇنىڭدىن ئەنسىرەپ تۇرغىنىمدا، پوتەي پارتلە-

دى! كېيىن بىلسەم داۋۇت بۇ مەسىلىنى مەندىن بالدۇر ئويلاپ، دۇشمەنگە تۇيدۇرماي پوتەينى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، ئارقا تەرىپىدىن قول بومبىسى بىلەن پوتەينى پارتلاتقانىكەن. بىز ناھايىتى تېز-لىك بىلەن شەنجىگفۇ قورۇسىغا بۆسۇپ كىرىپ، بىگۈناھ قاماقتا ياتقان نۇرغۇن كىشىلەرنى قۇتقۇزۇۋالدۇق.

ھەربىر كوچا - دوقمۇشلارنى، ھەر بىر ئىمارەت - قورۇ-لارنى بىز قاتتىق ئۇرۇش بىلەن ئالدۇق. توققۇزتارا ناھىيىلىك پارتىزان ئەترىتىنىڭ ئەزاسى ياقۇپنىڭ كانىيىغا بىر قورۇنىڭ سول تەرەپتىكى دېرىزىسىدىن ئېتىلغان ئوق تېگىپ يارىلاندۇر-دى. ئۇنى كىشىلەر كېيىن «ياقۇپ تۆشۈك» دېگەن لەقەم بىلەن ئاتايدىغان بولدى. ھەقىقەتەنمۇ ياقۇپ كېيىنكى كۈنلەردە ئوق تەگكەن يېرىنى بىر قولى بىلەن ئېتىۋېلىپ سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى، ئەگەر ئۇ تۆشۈكنى قولى بىلەن ئېتىپ تۇرمىسا، سۆزى تۆشۈكتىن چىقىپ كېتىپ، ئاغزىدىن چىقمايتتى. يۇسۇپ دېگەن يەنە بىر پارتىزانىنىڭ ئالقىنىغا شۇ نۆۋەت ئوق تەگكەن بولۇپ، كىشىلەر ئۇنى «يۇسۇپ چولاق» دەيدىغان بولدى.

بەزى ئۆيلەرگە بومبا چۈشۈپ ئوت كەتتى. بەزى ئۆيلەرگە ۋە ئىسكىلاتلارغا گومىنداڭچىلار ئۆزلىرى جاھىللىق بىلەن ئوت قويىۋەتتى. ئوت يالقۇنلىرى پەلەككە كۆتۈرۈلۈپ، كۆز ئالدىمىز-دا خۇددى شەھەر ۋۇلقان ئىچىدە قالغاندەك مەنزىرە پەيدا بولاتتى.

قورۇنىڭ ئىچىدە ئوت لاۋۇلداپ كۆيىۋاتاتتى. بىز ئەمدىلا ئوت تۇتىشىۋاتقان بىر ئۆيگە بۆسۇپ كىردۇق. ئۆيدە ئانا - بالا بولۇپ بەش جان يوتقانغا بېشىنى ئوراپ قىيا - چىيا قىلىشىپ، ئۆلۈمنى كۈتۈپ ياتقانىكەن. بىز ئۇلارنى ساق - سالامەت قۇتقۇ-زۇۋالدۇق.

شۇ قېتىمقى جەڭدىكى پارتىزانلىرىمىزنىڭ قەھرىمانلىقى، جەسۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ ئالغا بېسىشى قوماندانلارنىڭ تە-سەۋۋۇرىدىكىدىنمۇ ئېشىپ چۈشتى. جىددىي، لېكىن تەرتىپ-

ئاساسەن، كۆتۈرەڭگۈ روھ بىلەن شىددەتلىك ئالغا ئىلگىرىلەيتىۋاتقان توققۇزتارا ناھىيىسىدىن كەلگەن پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ ئەزاسى داۋۇت يۈسۈپنىڭ مۇشۇنداق شىددەتلىك جەڭدە قازاقچە:

«سىپىل، سىپىل، سىپىلاي،
بىز بۇزامىز سىپىلاي.
ئامال بارما قاراغىم،
ئايرىلدىغاي زىپىماي.»

دەپ ناخشا ئېيتىپ، قولىدىكى ئاپتوماتىنى سايرىتىپ، دۈشمەنلەرنى يەر چىشلىتىپ ئالغا بېسىۋاتقانلىقى پارتىزانلارنىڭ جەڭ قىلىش روھىغا چەكسىز ئىلھام بېرەتتى (داۋۇت يۈسۈپ قازاقچە جىرنى ياخشى ئېيتاتتى، ئۇ قازاق تويلىرىدا، قىز - يىگىتلەرنىڭ ئېيتىشىشلىرىدا زادى يېڭىلىپ باقمىغانىدى). داۋۇت يۈسۈپ كېيىن شۇنۇ ئۈرۈشىدا قەھرىمانلارچە قۇربان بولىدى. «جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولماس» دېگەنگە ئوخشاش مانا مۇشۇنداق قۇربان بېرىشلەر ئارقىلىق جاپالىق جەڭ قىلىپ، 1944 - يىلى 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن ئاش ۋاقتى بىلەن سۈيدۈڭ شەھىرى تولۇق ئازاد قىلىندى.

1944 - يىلى 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنى، ئەتىگەندىلا توققۇزتارادىن كەلگەن پارتىزان ئەترىتىمىز كۈرەنى ئازاد قىلغۇچى پارتىزان قىسىملىرى بىلەن بىرلىكتە كۈرەگە يۈرۈش قىلىدۇق. شۇ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن پالتىيۇف، نوغايبايۇف قاتارلىق كوماندىرلارنىڭ يېتەكچىلىكىدە، كۈرە سىپىلىنى قورشۇالىدۇق. كۈرە سىپىلى ناھايىتى مۇستەھكەم سېلىنغان بولۇپ، سۈيدۈڭ سىپىلىغا قارىغاندا كەڭ ھەم ئېگىز ئىكەن. سىپىلنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغان ھەربىر پوتەي ئىنتايىن پۇختا ئىكەن. بىز

كۈره سېپىلىنى قورشاۋغا ئېلىشتىن خېلى بۇرۇنلا كۈرەدىكى (سېپىل سىرتىدىكى) يولداش توختى «ناپالىئون» قاتارلىق ۋە-تەنپەرۋەر ئىلغار كىشىلەر يەرلىك پارتىزان قوشۇن تەشكىللەپ، سېپىل ئەتراپىدا خەندەك ۋە ئاكوپلارنى كولاپ، مۇستەھكەم ئىستىھكاملارنى ھاسىل قىلىپ، ئۆزىدىكى بار بولغان قوراللار بىلەن ئېتىشىپ، كۈرەدىكى گومىنداڭ كۈچلىرىنى سېپىلدىن چىقىپ سۈيدۈكدىكى گومىنداڭ كۈچلىرىگە ياردەم بېرەلمەيدىغان ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويغانىكەن. يەنە بىر تەرەپتىن سېپىل ئىچىدىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە قىلىپ «ۋاقتىلىق ھۆكۈمەت» نامى «قورال تاپشۇرۇپ تەسلىم بولغانلارنىڭ ھاياتىغا كېپىللىك قىلىش، تۇرمۇشىغا چىقىش يولى بېرىش» قاتارلىق ئىنسانپەرۋەرلىك سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىۋېتىپتە-كەن. ئۇلار شۇ ۋاقىتتىكى ۋەزىيەتنى كۆزدە تۇتۇپ، تارقاق ھۇجۇم قىلىشتىن ساقلىنىپ، سۈيدۈك ناھىيىسىنىڭ ئازاد بولۇ-شىنى ۋە كۈچتى مەركەزلەشتۈرۈپ ھۇجۇم قىلىشنى كۈتۈپ تۇر-غانىكەن. بۇ «ۋاقتىلىق ھۆكۈمەت» ئورۇنلاشتۇرغان تاكتىكىغا ئاساسەن ئىشلەنگەن تەدبىر ئىدى.

بىز (توققۇز تارا ناھىيىسىدىن كەلگەن پىدائىي پارتىزان ئەترىتى) سېپىلنىڭ شەرقىي شىمال دەرۋازىسىدىن 150 مېتىر كېلىدىغان جايدا يەرلىك پارتىزانلار ئالدىن تەييارلاپ قويغان ئاكوپ - خەندەكلەرگە ئورۇنلىشىپ، سېپىلىغا ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلاندۇق.

سۈيدۈك ناھىيىسى ئازاد بولغاندىن كېيىن، قوماندانلىقنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە ئىككى كۈنلۈك دەم ئېلىشقا بېرىلەشتۈرۈپ ئۇرۇش جەريانىدىكى تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ، ئىجابىي تەرەپلەرنى راۋاجلاندۇرۇپ، سەلبىي تەرەپلەرنى ساۋاق قىلىپ، ئۇرۇشتىكى ئىلغار ئۈسۈللارنى ئىلگىرى سۈرۈشنى مۇھاكىمە قىلدۇق.

ئۇروش يا مەن تۇرسەن، يا سەن ئۆلـ
سەن، يا مەن ئۆلسەن دېگەندىن ئىبارەت مەنتىقىنى چۈشەندۈرۈپ
بېرىدۇ. پارتىزانلىق ئۇروشىدا ئىمكانىيەتنىڭ بارچە ئۆزىنى
يوشۇرۇپ، دۈشمەنلەرنى كۆپ چىقىمغا ئۇچرىتىپ، دۈشمەن سېـ
چىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ، ئۆز كۈچىنى ساقلاپ، پەيتى كەلگەندە
ئاناكىغا ۋە قۇچاقلاشما جەڭگە ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئەگەر،
ھېسسىياتقا بېرىلىپ، جىر جىرلاپ، ناخشا ئېيتىپ، ھەركىم
ئۆز ئالدىغا مەيدانغا چىقىدىغان بولسا، ئۆزىمىزنى ھالاك قىلدۇـ
ھالىقىمىزنى بىلىپ يەتتۇق. مەسىلەن، پارتىزان ياقۇپنىڭ قەھـ
رىمانلىق كۆرسىتىشىدە گەپ يوق. بىراق، ئۇ ئۆزىگە ئېھتىيات
قىلمىدى، ئىمكانىيەت يار بەرمىگەن ئەھۋالدا ئۆزىنى ئاشكارىلاپ
مەيدانغا چىقتى. نەتىجىدە، يۇشۇرۇنۇپ تۇرغان دۈشمەن تەرىپـ
دىن زەربىگە ئۇچرىدى. مەن ئۇنىڭ يېنىدا بولسامۇ، ئەمما
ئۇنىڭغا يارەم بېرىشكە ئۇلگۈرەلمەي قالدىم. گەرچە، داۋۇت
يۈسۈپكە ئوق تەگمىگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئۈسۈلى توغرا بولمـ
دى، ئۇنىڭ ئۆزىنى يوشۇرۇشقا ئىمكانىيىتى بار تۇرۇقلۇق،
ئوچۇق ـ ئاشكارا ھالدا مەيدانغا چىقىپ، ئۆرە تۇرۇپ ناخشا
ئېيتىپ ئاپتوماتتىن ئوق ئۇزدى، بۇنى كۆرۈپ پارتىزان ياقۇپـ
نىڭ تەقدىرى ئېسىمگە كەلدى ـ دە، ناھايىتى تېزلىكتە يۈگۈرۈپ
بېرىپ، ئۇنى تارتىپلا تامنىڭ دالدىسىغا ئېلىپ كەلدىم. ھېلىمۇ
تەلىيىمىز بار ئىكەن، بىز تامنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈشىمىز بىلەنلا
داۋۇت يۈسۈپ ئۆرە تۇرۇپ ئوق ئاتقان يەرگە دۈشمەننىڭ ئوت
كۈچى مەركەزلىشىپ قاپتۇ. ئۇنى دالدىغا ئېلىپ كەلگىنىمىزدە،
قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرۈۋاتقان داۋۇت يۈسۈپ بۇ ئەھۋالنى كۆـ
رۈپ تىنچلاندى. ئۇ مىننەتدارلىق بىلدۈرگەندەك ماڭا قاراپ
كۈلۈپ قويدى. ئۇنىڭ يۈزلىرىگە يېپىشىپ قالغان ئىس ـ تۈتەك
ۋە چاڭ ـ تۇزانلار يۈزلىرىدىكى تەرلىرى بىلەن ئارىلىشىپ، ئۇنى
غەلىتە بىر قىياپەتكە كىرگۈزۈپ قويغان بولسىمۇ، ئەمما ماڭا

ئۇنىڭ چىرايى ساۋاقداش بولغانلىقىمىز، بىر مەھەللىلىك بولغانلىقىمىز، بولۇپمۇ ئۇنىڭ پىداكارلىق خىسلىتى سەۋەبىدىن تولىمۇ ئىللىق كۆرۈندى. بىز ئىككىمىز مانا شۇنداق تەجرىبە - ساۋاقلارغا ئىگە بولۇپ، ناھايىتى ھۇشيارلىق بىلەن مۇستەھكەم ئىستىھكام قۇرۇپ، سىپىل ئىچىدىكى دۇشمەنلەرگە ھۇجۇم قىلىشقا تەييار تۇردۇق. كوماندىر پالتىيۇف بىزنىڭ ئىستىھكامىمىزنى تەكشۈرۈپ، پارتىزانلارنىڭ جەڭگىۋار روھىي ھالىتىنى كۆرگەندىن كېيىن رازى بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ:

— كۆرە سىپىلىنىڭ ئىچىدىكى گومبىداك قىسىملىرىنىڭ قوراللىرى خىل، ئەسكەرلىرىنىڭ سانى كۆپ، ئۇلارغا قوماندانلىق قىلىۋاتقان تۆەنجاك چېن يۇلياك، ئىلى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى گاۋ ۋېي دېگەنلەر ئىنتايىن جاھىل، بەلكىم بۇ ئۇرۇش سۈيدۈكىدىكى ئۇرۇشتىنمۇ قاتتىقراق بولۇشى مۇمكىن. لېكىن، قارامىلىق قىلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ، ئىمكانقەدەر دۇشمەننى تىنچ تەسلىم قىلدۇرۇش، بولمىغاندا پەم بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، قەھرىمانلىق بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەپ، كۆرەنى ئازاد قىلىش كېرەك، — دېدى ھەربىيلەرچە تەلەپپۇزدا.

بىزنىڭ قوللىمىزدىكى قوراللار شۇ زامانىنىڭ بەش ئاتار، گېرمانكا، دىكتايە پىلمۇت، ئاپتۇمات، نېمىسچىسكى ۋە ياغاچ ساپلىق ھەمدە چاشكىلىق قول بومبىلىرى قاتارلىق دۇشمەنلەرنىڭ قوللىرىدىن تارتىپ ئالغان يېنىك تىپتىكى قوراللار ئىدى. ھەر قايسىمىز ئۆزىمىز تۇتقان قوراللارنىڭ تېخنىكىسىنى خېلى ئوبدانلا ئىگىلىۋالغانىدۇق. بىزنىڭ ئىستىھكامىمىز بىلەن سىپىل ئارىلىقى 50 مېتىرلا كېلەتتى. بىز دۇشمەننى ماراپ تۇرۇپ ئېتىپ ئۆلتۈرەتتۇق. دۇشمەنمۇ ئېھتىياتسىزلىق قىلغان پارتىزانلىرىمىزنى ئۆلتۈرەتتى ياكى ياردار قىلاتتى.

«12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ‹ۋاقتىلىق ھۆكۈمەت› پارتىزانلار باش قوماندانلىق شتابى ئىسھاقبېك مونونوفنى سۈيدۈكە ناھە-

جه بازىرىغا ھۇجۇم قىلىشقا قاتناشقان بىر قىسىم پارتىزانلارنى باشلاپ، بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت مۇھاسىرە ئىچىدە تۇرۇپ قالغان كۇرەگە بىۋاستە بۆسۇپ كىرىشكە بۇيرۇدى. 29 - كۇنى ئىسھاقبېيك مونونوف كۇرە بازىرىنى ساقلاپ ياتقان دۇشمەن قوشۇنىغا تەسلىم بولۇش بۇيرۇقى بەردى. كۇرە بازىرىنى ساقلاپ ياتقان دۇشمەن قوشۇنلىرىدا ئاشلىق، ئوق - دورا كەمچىل بولۇ- ۋاتقانلىقى، ئەسكەرلەر جەڭگىۋارلىقىنى يوقاتقانلىقى ئۈچۈن، ئىلى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى گاۋ ۋېي، مەجرۇھ ھەر- بىلەر ساناتوريىسىنىڭ باشلىقى گويىڭگۇي، كۇرە سودا جەمئى- يىتىنىڭ باشلىقى گاۋ شىنۋۇلار كۇرەنى ساقلاپ ياتقان قوشۇن- لىرىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە بازار سىرتىغا چىقىپ پارتىزانلار بىلەن سۆھبەت ئۆتكۇزدى. سۆھبەتتە ئىككى تەرەپ مۇنداق كېلىشتى: ① قوراللىق توقۇنۇشنى داۋاملاشتۇرماسلىق؛ ② قوراللارنى يۇ- شۇرۇش، بۇزنۇپتىش، كېرەكتىن چىقىرىۋېتىشكە يول قويماس- لىق، قوراللارنى يىغىپ پارتىزانلار ئەترىتىگە تاپشۇرۇش؛ ③ ھەر ئىككى تەرەپ ۋەدىسىدە تۇرۇپ، پۇقرالارنىڭ ھاياتى ۋە مال - مۈلكىنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش؛ ④ چىن زىلياڭ باشچىلىقىدىكى ئەمەلدارلارنىڭ جىسمانىي بىخەتەرلىكىگە كاپالەت- لىك قىلىش؛ ⑤ گومىنداڭ ئوفىتسېرلىرى ۋە ئەسكەرلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇسى ۋە تەلىپى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇش؛ ⑥ يۇقىرىقى ماددىلارغا خىلاپلىق قىلىپ جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەنلەرنى قاتتىق جازالاش. گومىنداڭنىڭ سۆھبەت ۋە- كىللىرى بازار ئىچىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، ئامانلىق ساق- لاش 4 - ئاتلىق تۇەنىنىڭ تۇەنجاڭى چىن زىلياڭ ۋە بىر لىيەن ئەسكەر تەسلىم بولۇشنى رەت قىلدى. 31 - كۇنى پارتىزانلار شىددەتلىك ھۇجۇم قوزغاپ، ئامانلىق ساقلاش 4 - ئاتلىق تۇەنە- گە بۇاستە قاراشلىق ئەترەت، ئىككى ئاتلىق ئەسكەرلەر لىيەنى ۋە ساقچىلاردىن بولۇپ 100 ئادەمنى يوقاتتى. گاۋۋېي بىلەن چىن

زىلياك ئۆلۈۋالدى». ①

ئىلى رايونى بويىچە قورال ـ ياراغلىرى خىل، ئەسكىرىي كۈچى پېتەرلىك، توپلىغان ئوزۇق ـ تۇلۇكلىرى خېلى كۆپ، گېنېرالىلىرى كۈچلۈك ۋە جاسۇسلار توپلانغان دەپ قارالغان، كۈرەدىكى گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىگە قارشى ئىلىدا قوزغالغان ھەيۋەتلىك ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دولقۇنى، سۈيـ دۈك ناھىيىسىنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىدا قەھرىمان پارتىزانلىرىـ مىزنىڭ جەسۇرانە كۈچى ۋە «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» پارتىزانلار شتابىدىكى ئىسھاقبېك مونونوف قاتارلىقلارنىڭ چارە ـ تەدبىرـ لىرى توغرىلىقى تۈپەيلىدىن، 1944 ـ يىلى 31 ـ دېكابىر كۈنى سەھەردە كۈرە ناھىيىسىدىكى گومىنداڭ قىسىملىرى قورال تاپـ شۇرۇپ تەسلىم بولۇشقا مەجبۇر بولدى.

كۈرە پارتىزانلار ۋە قوزغىلاڭچى ئامما تەرىپىدىن ئازاد قىـ لىنغاندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ قورال ـ ياراغلىرىنى يىغىش جەريانىدا يۇشۇرۇپ قويغان ئايرۇپىلان ئاتىدىغان زېنىت پىلىمۇت ۋە ئىستانكىۋاي پىلىمۇت قاتارلىق ئېغىر تىپتىكى قوراللارنى غەنىيمەت ئالدۇق. تەسلىم بولغان بىر گومىنداڭ ئوفىتسېرىنىڭ پاش قىلىشى بىلەن غەربىي بۇتخانىغا يۇشۇرۇنۇۋالغان ياڭ، چاڭ ئىسىملىك گېنېرال دەرىجىلىك گومىنداڭ جاسۇسلىرىنى قولغا چۈشۈردۇق ھەمدە يۇقىرىقىلارغا ئوخشاش خەتەرلىك دەپ ھېسابـ لىنغان جاسۇسلارنى ۋە جاھىل ئەمەلدارلارنى سوراق قىلغاندىن كېيىن، ئۆلۈم جازاسى بەردۇق. بۇنىڭ بىلەن پارتىزانلارنىڭ ۋە باشقا ھەر مىللەت خەلقىنىڭ غەزەپ ئوتى بېسىلدى. بۇ يەردە كىشىنىڭ غەزىپىنى قوزغايدىغان ئېچىنىشلىق ئىشلار ناھايىتى كۆپ يۈز بەرگەنىدى، مەن بۇلارنى تەپسىلىي يازماستىن پەقەت مۇھىم بولغانلىرىنىلا يازدىم.

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1995 ـ يىلى 8 ـ ئاي، ئۇيغۇرچە 1 ـ نەشرى، 63 ـ، 64 ـ بەتلەر.

كۆره شەھىرىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى كونا ھەربىي مەكتەپ-
لىنىڭ ئالدىدا قۇدۇقتەك چوڭقۇر كارىز بولۇپ، بۇنىڭغا ئوخشاش
چوڭ - كىچىكلىكى بىر دەك بولمىغان كارىزلار نەچچە ئوروندا
بار ئىكەن. بىز بۇ كارىزلاردىن ئومۇمەن 300 دىن ئارتۇق
جەسەت تاپتۇق. بەزى جەسەتلەر سەل چىرىگەنىكەن، بەزى جە-
سەتلەر تېخى يېڭىلا تاشلانغانىدى. جەسەتلەرنى كارىزدىن چىقى-
رىشقا قاتناشقانلار بۇ ئىنسان قېلىپىدىن چىققان قىيىناشلار بىلەن
ئۆلتۈرۈلگەن جەسەتلەرنى كۆرۈپ كۆزلىرى ياشقا، ئىچى دەردكە
تولدى. جەسەتلەرنى كىيىملىرىگە قاراپ تونىغانلىرىنى ئىگىلىرى
كېلىپ ئېلىپ كېتىشتى. قالغانلىرىنى سېپىل سىرتىدىكى زا-
راتلىققا ئاپىرىپ يەرلىككە قويدۇق. بۇ بىگۇناھ ئامما خىلمۇ خىل
ۋاسىتىلەر بىلەن دەھشەتلىك تۈردە ئۆلتۈرۈلگەن بولۇپ، بۇلارنى
ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈپ غەزەپكە چىدىمىغان پارتىزانلار قاماپ
تەكشۈرۈلۈۋاتقان، ئۇلارنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە بىۋاسىتە قاتناشقان
ئەشەددىي جاللاتلارنى ئېلىپ چىقىپ، ئۆلۈم جازاسى بەردى. بۇ
ۋەقەلەر ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ ۋە پارتىزانلىرىمىزنىڭ
ئىنقىلابىي جاسارىتىنى ئاشۇرۇپ، قەھرىمانلىق، روھىنى ئۇر-
غۇتتى. ھەربىر پارتىزان جەڭچىنىڭ قەلبىدە گومىنداڭ ئەكسى-
يەتچىلىرىنىڭ ۋەھشىيانە قىلمىشلىرىغا قارشى غەزەپ ئوتى
لاۋۇلداپ كۆيۈپ تۇرغانلىقى ئۈچۈنمۇ، كېيىنكى ئۇرۇشلاردا،
بولۇپمۇ شىخۇ ئۇرۇشلىرىدا ئاجايىپ قەيسەرلىكلەرنى كۆرسىتىپ
بىباھا قەھرىمانلىق داستانىنى يازدى.

گومىنداڭنىڭ ئوفىتسېر ۋە ئەمەلدارلىرىنىڭ ئائىلە - تاۋا-
باتلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە تەمىنلەشنى مەقسەت قىلىپ تىزىم-
لاپ رويخەتكە ئېلىشتا يۈزدىن ئارتۇق ھەر مىللەت ئاياللىرى
(بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئاياللىرىمۇ خېلى كۆپ ئىدى) تىزىملان-
دى. بۇ ئاياللارنىڭ كىچىكلىرى 14 - 15 ياشلاردا، چوڭلىرى
30 ياشلاردا ئىكەن. بەزىبىر يېشى چوڭراق ئاياللار تېخى تاماكا
چېكىش، ھاراق ئىچىش، ھەتتا ئەپيۇن چېكىشتەك ناچار ئىللەت-

لەرنى ئۆزلىرىگە يۇقتۇرۇۋالغانىكەن. ئەر بولغۇچى گومىنداڭ ئوفىتسېرلىرى بۇ ئايالالارغا زۇلۇم سېلىپ تىل ـ ھاقارەت، تاياق ئاستىدا تۇتۇپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ دىلى سۇنۇق، چىرايلىرى زەپىرەڭدەك سارغايغان، ئورۇقلىقىدىن بەئەينى «ئىسكىلىت» قا ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇلاردىن گەپ سورىسا، ئۇلار قەپەزدىن قۇتۇلۇشنى تەلەپ قىلىپ كۆز ياشلىرىنى يامغۇر دەك تۆكەتتى. بىز «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» نىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن ئۇلارنى ئۆز ئارزۇلىرىغا ئاساسەن ئورۇنلاشتۇردۇق.

قورال تاپشۇرۇپ تەسلىم بولغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئىچىدە مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە تۇتۇلغان ئاز سانلىق مىللەتلەر دىن بولغان ياشلارمۇ بار ئىكەن. كۆرەگە كەلگەن دەسلەپكى چاغلاردا ئۇلارنىڭ بەش ـ ئالتە يۈزچە ئادىمى بولسىمۇ، كۆرە مۇھاسىرىگە ئېلىنىشتىن ئىلگىرى ئۇلارنىڭ خېلى كۆپ قىسمى پارتىزانلار ئەترىتىگە ئۆتۈپ كەتكەن بولۇپ، ئاز بىر قىسمى ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن ئۆلۈپ كېتىپ بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشكىنى ئىككى ـ ئۈچيۈزدەك ئىدى. ئۇلارنىڭ كۆپى جەنۇبلۇق بولۇپ، ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئىنقىلابقا قاتنىشىپ، پارتىزانلار تەركىبىگە ئۆتتى. قالغان ئاز بىر قىسمى خەلقە قوشۇلۇپ دېھقان بولۇپ كەتتى. بىزنىڭ سىپىمىزدە قالغانلىرى كېيىنكى ئۇرۇشلاردا خىزمەت كۆرسەتتى. بەزىلىرى مەمۇرىي ۋە سىياسىي ۋەزىپىلەرنى ئۆتىدى.

بىز بۇ بىر يۇرۇش خىزمەتلەرنى «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» نىڭ سىياسەتلىرىگە ئاساسەن ئادىللىق بىلەن ئىشلىگەنلىكىمىز ئۈچۈن، كۆرە خەلقى مەيلى قايسى مىللەت بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۆز تىجارەتلىرىنى قىلىشىپ خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈدىغان بولدى. دېمەك، كۆرە ناھىيىسىدە تىنچ ۋەزىيەت بارلىققا كېلىپ، سىپىل دەرۋازىسى كېچە ـ كۈندۈز ئېتىلمەيدىغان بولدى.

ئۇنتۇلماس بىر كۈن

قەلبىمنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن ئورۇن ئالغانلىقى ئۈچۈنمىكىن، بۇنىڭدىن 45 يىل بۇرۇنقى مۇنۇ بىر ئىش ئېسىمدىن زادىلا چىقمايدۇ.

1948 - يىلى سېنتەبىر ئايلىرىنىڭ باشلىرى ئىدى. مەن شىخۇ 40 - پولك 3 - باتالىئون 9 - روتىنىڭ كوماندىرى ئىدىم. ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ئوتتۇرا يۆنىلىش ئالدىنقى سەپ قىسىملىرى شىخۇ ناھىيىسىنىڭ شەرقىي قىسمىغا 60 كىلومېتر كېلىدىغان ئورمانباغ (بۇ يەرنىڭ ئەسلى نامى بەنسخەي بولۇپ، شۇ چاغدا ھەربىي مەخپىيەتلىك ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان) نىڭ قېلىن ئورمانلىرى ئىچىگە مۇستەھكەم ئورۇنلاشقانىدى. ئالدىنقى سەپ قىسىملىرى جەنۇبتا قارا تۇڭگەنىڭ كۆك چولاق دېگەن يېرىدىن شىمالدا چولاق تېرەك ۋە جۇڭغارىيە ئويمانلىقىنىڭ قۇملۇقلىرىغىچە قۇرۇلغان ئىستىھكاملاردا جەڭگىۋار ھالەتتە تۇراتتى. بۇ مەزگىلدە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» تى تۈزگەن «ئون بىر بېتىم» گە، گومىنداڭ قەستەن ئەمەل قىلمىغانلىقتىن، ئىككى تەرەپ قىسىملىرى جىددىي ئۇرۇش ھالىتىدە تۇرىۋاتاتتى. شۇڭا، قىسىملار بىر تەرەپتىن ھەربىي مەشىق قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن دۈشمەنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، ھەر خىل ئىستىھكاملارنى جىددىي ياساش ئارقىلىق مۇداپىئەنى كۈچەيتىپ مۇستەھكەملەيتتى.

ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلەر ئالدىنقى سەپ قىسىملىرىنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈشكە كېلىدىكەن، دېگەن خەۋەر

يەنسىخەيدىكى جەڭچىلەر ئارىسىغا چاقماق تېزلىكىدە تارقالدى. شۇ كۈنى مەن باتالىئون دىۋىزىيىسى ئىدىم. پولك كوماندىرىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە قىسىمنىڭ جەڭگىۋار ھالىتىدىن ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلەرگە دوكلات قىلىشقا تەييارلاندىم. قاتارتىق ھاياجانلانغىنىمدىن بولسا كېرەك، نېمىنى، قانداق دوكلات قىلىش زادىلا ئېسىمگە كەلمەيۋاتاتتى. چۈنكى، ئۇزۇندىن بېرى بۇ ئۇلۇغ زاتنى كۆرۈشكە شۇنچىلىك تەشنا بولغان بولساممۇ، شۇ چاغقىچە كۆرۈپ باقمىغانىدىم. بۇ رەھبەرنىڭ سۆزلىرىنى پەقەت گېزىت يۈزىدىن كۆرۈپ، سىياسىي يېتەكچىلەرنىڭ دوكلاتلىرىدىن ئاڭلىغانىدىم.

ئۇ كىشىگە نىسبەتەن قەلبىمدە ئىنتايىن چوڭقۇر ھۆرمىتىم ۋە بىر كۆرۈش ئارزۇيۇم بار ئىدى. ئاشۇ ئارزۇيۇم بۈگۈن ئەمەلگە ئاشىدىغان بولغاچقا، ھاياجىنىمنى بېسىش مەن ئۈچۈن تولىمۇ قىيىنغا توختىدى بۇ خىل ھاياجان يالغۇز مېنىڭلا ئەمەس، بارلىق جەڭچىلەرنىڭ ۋۇجۇدىنى چۈلغۇالغانىدى. شۇ سەۋەبتىن جەڭچىلەر بىر تەرەپتىن ئۆز ئىشلىرىنى زور تىرىشچانلىق بىلەن ياخشى ئىشلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئەخمەتجان قاسىمىنى كۆرۈشكە ئالدىرايتتى. بىر چاغدا ئەخمەتجان قاسىمى، گېنېرال ئىسھاقبېك ۋە ئابدۇكېرىم ئابباسۇف باشلىق بىر قانچە رەھبەرنىڭ ئالدىنقى سەپ قوماندانلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا پىيادە كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردۇم. ۋەزىپە ئىجرا قىلىش ئۈچۈن ھاياجىنىمنى ناھايىتى تەستە باستىم ۋە ھەربىي قائىدە بويىچە ھۆرمەت قەدەم بىلەن ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، قىسىمنىڭ جەڭگىۋار ھالىتىدىن قىسقا دوكلات بەردىم. ئەخمەتجان قاسىمى ئۆزىگە يارىشىملىق ماشرەڭ ھەربىي فورما، پۈتىغا ھەربىيچە سىرىق خۇرۇم ئۆتۈك كىيگەن بولۇپ، يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. ئۇ دوكلاتىمنى ئىنتايىن ئەستايىدىللىق بىلەن ئاڭلىدى. ئاندىن مەيداندا ھۆرمەتتە تۇرغان جەڭچى ـ ئوفىتسېرلاردىن: «جەڭگىۋار

ۋار جەڭچى - ئوفىتسېرلار، سالامەتمۇ سىلەر؟» دەپ ئەھ-
ۋال سورىدى. جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ «ۋەزىپە ئۆتەشكە
تەييارمىز!» دېگەن جەڭگىۋار جاۋابى پۈتۈن يەنسىخەي ئاسمىنىنى
جاراڭلىتىۋەتتى. دەرەخلەرگە قونۇپ، ۋىچىرلىشىپ مۇڭدىشىۋاتـ
قان قۇشلارمۇ خۇددى ئەخمەتجان ئەپەندىگە ھۆرمەت بىلدۈرگەنـ
دەك تەڭلا قانات قېقىپ كۆككە پەرۋاز قىلىشتى.

ئەخمەتجان قاسىمى، گېنېرال ئىسھاقبېك ۋە ئابدۇكېرىم
ئابباسۇفلار پۈتۈن قىسمىنىڭ جەڭگىۋار ھالىتىنى، ئاكوپ -
لەشكەرنى، جەڭچىلەرنىڭ ياتىقى، تامىقى، ھەتتا ئورۇن -
كۆرپىلىرىنى تەپسىلىي كۆزدىن كۆچۈردى. بۇ جەريانداا نۇرغۇنـ
لىغان جەڭچىلەر چىن يۈرىكىدىن سېغىنغان ئاتا - ئانىلىرى،
ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالغاندەك
ھېسسىياتتا بولۇپ، كۆز ياشلىرىنى توختىتىۋالالمىدى. رەھبەرـ
لەر جەڭچىلەرنىڭ جەڭگىۋار ھالىتىنى، يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانـ
لىقى ۋە كۆتۈرەڭگۈ روھىنى كۆرۈپ مەمنۇن بولغانلىقىنى بىلـ
دۈردى. ئاندا ئەخمەتجان قاسىمى سۆز قىلىپ: «قىسمىدىكى
بارلىق جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ مۇشۇنداق يۈكسەك جەڭگىۋارـ
لىقىنى ساقلاپ، ئۆز ئىستىھكاملىرىنى ھوشيارلىق بىلەن قوغداپ
تۇرغانلىقتىن، ئارقا سەپتىكى خەلقىمىز خاتىرجەم ياشىماقتا.
لېكىن، دۇشمەننى تەۋەككۈلچىلىك قىلمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ.
شۇڭا، ھوشيارلىقىمىزنى ھەسسىلەپ ئۆستۈرۈپ، جەڭگىۋارلـ
قىمىزنى بىردەممۇ بوشاشتۇرماسلىقىمىز كېرەك. پات ئاندا
يەتتە ۋىلايەت تەلتۇكۈس ئازاد بولىدۇ، شۇ ۋاقىتتا ھەممىمىز
تېخىمۇ خاتىرجەم بولىمىز...» دېدى. ئۇنىڭ سۆزلىرىنى
جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ قىزغىن ھۇررا سادالىرى پات - پات
ئۈزۈپ قويياتتى. ئەخمەتجان قاسىمى ئاشۇنداق ئالقىش سادالىرى
ئىچىدە سۆزىنى تۇگەتكەندىن كېيىن، باشقا رەھبەرلەر بىلەن
بىللە پولك شتابىغا قايتىپ كەتتى.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن پولك شتابىنىڭ ئۇقتۇرۇشىغا ئاساسەن، ۋوزۋودتىن يۇقىرى دەرىجىلىك بارلىق ئوفىتسېرلار پولك شتابىنىڭ ئورمان ئىچىگە ئاددىي قىلىپ ياسالغان يازلىق كۈلۈبى ئالدىغا يىغىلدۇق. ئابدۇكېرىم ئاببياسۇف گۈلدۇراس ئاللقىش سادالىرى ئىچىدە سەھنىگە چىقتى. سەھنىنىڭ ئالدىنقى تەرىپىگە ئورنىتىلغان تاختىغا جۈڭگو خەرىتىسى ئېسىلغان بولۇپ، ھەممىمىز قانداقتۇ بىر جىددىي ۋەزىپە ياكى بۇيرۇق بېرىلىدۇ، دېگەن ئويدا ئىدۇق. ئابدۇكېرىم ئاببياسۇف قولىغا ئىنچىكە چۈۋىق تۇتقان ھالدا سالماق قەدەم بىلەن خەرىتە ئالدىغا كېلىپ: «ھۆرمەتلىك ئوفىتسېرلار، كوماندىرلار، بۈگۈن سىلەرگە يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى خەلق ئازادلىق ئىنقىلابىنىڭ ئۇرۇش غەلىبىلىرى ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە بەرمەكچىمەن» دېدى.

ئابدۇكېرىم ئاببياسۇفنىڭ سۆزى قىزغىن چاۋاك بىلەن ئالقىشلاندى. ھەممىمىز ئۇنىڭ سۆزىگە پۈتۈن دىققىتىمىز بىلەن قۇلاق سېلىپ ئولتۇراتتۇق. ئابدۇكېرىم ئاببياسۇف ئالدى بىلەن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ «ئون بىر بېتىم» نى بۇزغانلىقى، يەتتە ۋىلايەت خەلقىگە سېلىۋاتقان زۇلۇملىرى، خەلقنىڭ گومىنداڭغا قارشى كۈرەشلىرى ئۈستىدە توختالدى. مەن ئۇنىڭ سۆزىنى بىر ياقتىن ئاڭلاپ، بىر ياقتىن تەھلىل قىلاتتىم. بۇ چاغدا مېنىڭدە «بىز تاكتىكا - ئىستراتېگىيە جەھەتلەردە ئۇڭۇشلۇق شارائىتقا ئىگە، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھۇجۇم قىلىش پەيتى بىزنىڭ قولىمىزدا، ئەكسىچە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ جېنى تۇمشۇقىغا كەلگەندە «ئون بىر بېتىم» تۇزۇلدى، ئەمدى بولسا گومىنداڭ تەرەپ «ئون بىر بېتىم» نى قەستەن بۇزۇپ، خەلققە زۇلۇم سېلىپ، تۇگىمەس بالايىئاپەتلەرنى كەلتۈرۈۋېتىپتۇ. بىز نېمە ئۈچۈن پاسسىپ مۇداپىئەدە تۇرىمىز، ھۇجۇمنى ئەسلىگە كەلتۈرمەيمىز» دېگەندەك چىگىش خىيالىلار

پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئابدۇكېرىم ئاببباسۇف سۆزىنى داۋاملاش-
تۇرماقتا ئىدى. ئۇ بىزنىڭ ھالىتىمىزنى سەزگەندەك: «جۇڭ-
گو كومپارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى خەلق ئازادلىق قوشۇنى
ئاخىرقى غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، پىلانلىق ھالدا
ئۆزلىرىنىڭ ئاساسلىق بازىسى يەنئەندىن 1947 - يىلىنىڭ باشلا-
رىدا چېكىنىپ چىققان. شۇنىڭدىن كېيىن شىنجاڭدىكى گومىن-
داڭ ئەكسىيەتچىلىرى جۇڭگو كومپارتىيىسىنى يوقاتتۇق دەپ
چالۋاقاپ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى سۇپۇرۇپ تاشلىماقچى بولغا-
نىدى، لېكىن ئۇلار چوتنى خاتا سوقتى. جۇڭگو كومپارتىيىسى
رەھبەرلىكىدىكى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھەل قىلغۇچ ھۈجۈم-
ھا ئۆتۈپ يەنئەننى قايتۇرۇۋالدى، خۇاڭخېنىي كېسىپ ئۆتۈ-
ۋىپ شەرقىە يۈرۈش قىلدى...» دېدى. ئۇ پۈتۈن ئۇرۇش
سەپىنىڭ غەلىبىلىك ئىلگىرىلەۋاتقانلىقىنى، ئازاد رايونلارنى
قولدىكى چۈنۇق بىلەن خەرىتىدىن بىر - بىرلەپ كۆرسەتتى.
خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئۇرۇش مەيدانىدىكى شانلىق غەلە-
بىلىرى، جاي ئىسىملىرى، دۈشمەن قوشۇنلىرىدىن ئەسىر
چۈشكەنلەر، ئەسىرلەر ئۆلگەنلەرنىڭ سانى، ھازىر ئۇرۇشنىڭ
نەلەردە بولۇۋاتقانلىقى، دۈشمەننىڭ قايسى قىسىملىرى تارمار
بولغانلىقى قاتارلىقلارنى سانلىق مەلۇماتلار بىلەن ئېنىق قىلىپ
سۆزلەيتتى. ئۇ بىزنىڭ ھۈجۈمغا ئۆتمەي تۇرۇشىمىزنىڭ سەۋەب-
نى، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا 100 مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرى
بارلىقىنى، ھۈجۈمنى داۋاملاشتۇرغاندا نۇرغۇن قان تۆكۈلىدىغان-
لىقىنى، شۇنداقلا بىز مۇداپىئەدە تۇرساق گومىنداڭنىڭ ئۆز
قوشۇنلىرىنى باشقا ئۇرۇش مەيدانلىرىغا يۆتكىيەلمەيدىغانلىقىنى
چۈشەندۈرۈپ كېلىپ، جۇڭگو كومپارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى
خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىلىك ئىلگىرىلىشى ئوخشاشلا
بىزنىڭمۇ ئالغا ئىلگىرىلىشىمىز بولىدىغانلىقى، غەلىبە نىشانە-
مىزنىڭ يەنىلا بىر ئىكەنلىكىنى ناھايىتى جانلىق قىلىپ سۆزلە-

دى.

مەن پەقەت شۇ چاغدىلا جۇڭگو كومپارتىيىسى ۋە ئۇنىڭ رەھبەرلىكىدىكى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھەققىدە دەسلەپكى ساۋاتقا ئىگە بولدۇم، شۇنداقلا بىزنىڭ مۇداپىئەدە تۇرۇشىمىزنىڭ شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىنى تولۇق تەسلىم قىلىشقا قىستاش ئىكەنلىكىنى ئېنىق چۈشەندىم. بۇ مەندە ۋە بارلىق ئوفىتسېرلاردا پەيدا بولغان يېڭى بىر چۈشەنچە ئىدى. بىزنىڭ بۇ خىل ھېسسىي بىلىشىمىز 1949 - يىلى مىللىي ئارمىيە بىلەن جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئاكا - ئۇكىلارچە قوشۇلۇشىدەك ئەمەلىيەت ئارقىلىق تولۇق ئىسپاتلاندى.

شۇ كۈنى كەچتە 2- ئازاد نىشانلىق پولكنىڭ يەر ئاستى كۈلۈبىدا ۋۇزۇودتتىن يۇقىرى دەرىجىلىك كومانىدىر، سىياسىي بېتەكچىلەر قاتناشقان يىغىن ئېچىلدى. يىغىندا ئەخمەتجان قاسىمى سۆز قىلىپ، ئابدۇكېرىم ئاباباسۇفنىڭ دوكلاتىنى بارلىق ئوفىتسېرلارنىڭ ياخشى ئۆگىنىشى كېرەكلىكىنى ئېيتىپ كېلىپ: «بىزنىڭ دۇشمىنىمىزنىڭ دۇشمىنى - بىزنىڭ دوستىمىز (بىزنىڭ دۇشمىنىمىز گومىنداڭ، گومىنداڭنىڭ دۇشمىنى گۇڭچەندالڭ، گۇڭچەندالڭ — بىزنىڭ دوستىمىز)» دەپ ئابدۇكېرىم ئاباباسۇفنىڭ پۈتۈن دوكلاتىدىن ناھايىتى يۇمۇرلۇق قىلىپ خۇلاسە چىقاردى. يەنە ئىنتىزامچانلىقنى، جەڭگىۋارلىقنى ئۆسۈرۈشىمىزنى تەكىتلىدى. سۆزىنىڭ ئاخىرىدا مۇنۇ ئۇچ مەسىلىنى قىسمىنىڭ جىددىي ۋەزىپە قاتارىدا ئەستايىدىل ئىجرا قىلىشى ھەققىدە كونكرېت يولىورۇق بەردى:

1. ئارمىيىنىڭ ئوزۇق - تۇلۇك مەسىلىسىنى بايلاردىن ئاشلىق سېتىۋېلىپ ھەل قىلىشتەك ئەھۋالنى ئىمكانىيەت بار ئازايتىش، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىپ، ئۆز - ئۆزىمىزنى تەمىنلەشنى يولغا قويۇش، بۇنىڭ ئۈچۈن قىسىملاردىن بىر بۆلۈك كۈچ ئاجرىتىپ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللاندۇرۇش.

2. قىسىمدىكى جەڭچى - ئوفىتسېرلار ئىمكانىيەتنىڭ بارد-
چە ساۋات چىقىرىش، تېخنىكا ئۆگىنىش، بىلىم ئاشۇرۇش، بۇ
لىشنى ئەملىي پىلان ۋە تەدبىر تۈزۈپ ئىجرا قىلىش.
3. قىسىمدىكى بارلىق ئوفىتسېر - جەڭچىلەر ھەربىي
مەشىقنى كۈچەيتىپ، ھوشيارلىقنى ئاشۇرۇش بىلەن بىرگە،
سىياسىي ئۆگىنىشنى ئىلگىرى سۈرۈش، دۇنيا ۋەزىيىتى ۋە
مەملىكەت ۋەزىيىتى ھەققىدە توغرا تونۇشقا ئىگە بولۇش، بۇنىڭ
ئۈچۈن سىياسىي تەربىيىنى كۈچەيتىش.
ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ يولىورۇقى كۆپ ئۆتمەيلا قىسىملار
دائىرىسىدە ئەملىيلەشتۈرۈلدى. پولك شتابى شۇ يىلى
كۈزدىلا بىر قىسىم كۈچلەرنى ئاجرىتىپ، شىخۇ ناھىيىسىگە
قاراشلىق بۆرتۆگگە دېگەن يەردە دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇپ ئىش
باشلىدى، شىخۇ ناھىيىسىدە شوپۇرلار كۇرسى ئېچىپ، بىر
قىسىم جەڭچىلەرنى ئوقۇشقا ئەۋەتتى، قىسىمدىكى سىياسىي تەش-
كىلات ئىشلىرىنى جانلاندۇردى. بۇ ھال قىسىملارنىڭ قىياپىتىدە
زور يېڭىلىنىشنى بارلىققا كەلتۈردى.

دۇشمەننى قاپساپ يوقتىش

ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى نىلقا، توققۇزتارا، تېكەس، موڭغۇلكۇرە ۋە غۇلجا قاتارلىق شەرقىي بەش ناھىيە ۋە بىر شەھەردىكى گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ، ئەركىنلىك، ئازادلىق بايرىقى ئاستىدا ھەرقايسى جايلاردا ئارقا - ئارقىدىن ۋاقىتلىق ھاكىمىيەتلەرنى قۇرۇپ تەنتەنە قىلدى. بۇ غەلىبە خەلقنىڭ ئىشەنچىسىنى ئاشۇرۇپ، روھىنى ئورغۇتتى.

ھەرقايسى ناھىيىلەر گومىنداڭنىڭ قولىدىن تارتىۋالغان قوراللار بىلەن قورالىلانغان پىدائىي ئەترەتلىرىنى قۇرۇشقا مۇۋەپپەق بولدى. بۇ ئەترەتلەر ئازاد بولمىغان رايونلارغا يۇرۇش قىلدى. بىرنىڭ توققۇزتارا ناھىيىسىدىن كەلگەن ئاتلىق ئەترەت غولجا شەھىرىنىڭ 3 - ئىسكىلاتى (ھازىرقى ئىسھاقبېك كولوبى ئۇرۇنى) غا كىلىپ ئورۇنلاشتۇق. بۇ ۋاقىتتىكى ئۇرۇش ۋەزىيىتى ئىنتايىن كەسكىن ئىدى. ئازراقلا بىپەرۋالىق قىلىنسا قولغا كەلتۈرگەن غەلىبە مېۋىلىرىمىز يوقىتى. چۈنكى، گومىنداڭ غولجا شەھىرىنىڭ ھەرەمباغ، لەڭشاڭ، ئايرودروم قاتارلىق جايلىرى ۋە سۇيدوڭ، كۇرە قاتارلىق ناھىيىلەرگە تىقىلۋالغان قوراللىق قىسىملىرىغا شىخۇ، جىڭ قاتارلىق ناھىيىلەردىن ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى بېسىقتۇرۇش ئۈچۈن (گومىنداڭنىڭ شىخۇ، جىڭلارىدا ھەربىي بازىلىرى بولۇپ، 10 مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرىي كۈچىنى ئورۇنلاشتۇرغانىدى. ھاۋا ۋە قۇرۇقلۇقتىن يارەدەم بېرىپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىۋاتاتتى ۋە ئازاد رايونلارنى بېسىۋېلىش ئۈچۈن ناھايىتى زور ئەسكىرىي كۈچىنى ئەۋەتىپ، بورتالانى بازا قىلىپ ۋۇتەي، سىتەي، سەنتەي، سىم-

ۇنۇرا ۋە كەڭسای قاتارلىق ئورۇنلاردا چىلبۆرىدەك يامراپ كې-
لىۋاتاتتى.

«ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» نىڭ (1944 - يىلى 11 - ئاينىڭ
12 - كۈنى غۇلجىدا قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيە-
تى»، يەنى «ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت») بۇ ئاپەتنىڭ
ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئايرودروم، لەڭشاڭ، ھەرەمباغ ۋە سۇي-
دۇڭ، كۈرەلەرگە تىقىلىۋالغان گومىنداڭ كۈچلىرىنى ئاز بىر
قىسىم پارتىزانلار بىلەن قورشاپ تۇرۇپ، ئاساسىي كۈچنى توپ-
لاپ سەنتەي، سىتەي قاتارلىق ئورۇنلاردىكى گومىنداڭ كۈچلە-
رىنىڭ ئالدىنى توسۇپ زەربە بېرىش، ئاندىن يۇقىرىدىكى ئورۇن-
لارغا تىقىلىۋالغان گومىنداڭ كۈچلىرىنى يوقىتىپ، پۈتۈن ئىلى
ۋىلايىتىنى ئازاد قىلىپ، ئارقىدىنلا ئالتاي، چۆچەككە، ئاندىن
پۈتۈن شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش دېگەن قارارغا ئاساسەن، نىزا-
مىي تۈرسۇن رەھبەرلىكىدە ھەر قايسى ناھىيىلەردىن كەلگەن
ئاتلىق ئەترەتلەرنى تەشكىل قىلغان بىر زەربىدار چوڭ ئەترەت
قۇرۇلدى. بۇ ئەترەت كەڭسای پولكىغا قوشۇلۇپ، دۇشمەننىڭ
ئالدىنى توسۇپ زەربە بېرىش ئۈچۈن، پۈتۈن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقە-
لابىمنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان بۇ ئۇرۇشقا ئاتلاندۇق.

بۇ 1944 - يىلى دېكابىر ئايلىرىنىڭ بېشى ئىدى. شۇ يىلى
سوغۇق ئىنتايىن قاتتىق بولۇپ، تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 40
گىرادۇستىن ئاشاتتى. قار قېلىن، يولنى تېپىپ مېڭىش تەس
بولسىمۇ، تاغنى تالقان قىلىدىغان ئىنقىلابىي جاسارەتلىك ۋە
غەيرەت - شىجائەتلىك پارتىزانلارنىڭ ئالدىنى تەبىئىي ۋە سۇنئىي
توسالغۇلارنىڭ توسۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۆڭ جۇۋىمىز ۋە
ئاتلىرىمىزغا يېپىلغان ئاق يوپۇق، ئاپئاق قار بىلەن قاپلانغا-
ن يەر - جاھانغا تولىمۇ ماسلاشقانىدى. كەڭسای پولكى ئەۋەت-
كەن پارتىزان گۇرۇپپىسىنىڭ ۋە يەرلىك چارۋىچىلارنىڭ يول
باشلىشى بىلەن شۇنىرغان ۋە قېلىن قار ئۇستىدىن يول تېپىپ

ئۆزلۈكسىز ئالغا ئىلگىرلەپ، ئوڭۇشلۇق ھالدا كەڭسەي داۋىنىنىڭ شەرقىي تەرىپى بىلەن تەڭرىتېغىنى بېسىپ ئۆتۈپ، سەنتەيىنىڭ شەرقى، چۆل ئېدىرنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى تاغ ئېتەكلىرىدىكى قارلار ئارىسىدىن كەڭسەي قوماندانلىق شتابى ئورۇنلاشقان جايغا يېتىپ كەلدۇق

بىر نەچچە ئاق چېدىرنىڭ ئوتتۇرىسىغا تىكىلگەن كىگىز ئۆيدىن كۆتۈرەڭگۈ، روھلۇق كۆرۈنىدىغان بىر نەچچە ئادەم چەمپ بىزنى قارشى ئالدى. ئۆڭ جۇۋا كىيگەن، ريىمىنىنى سول مۇرىسىگە ئېسىپ ئوق يېنىغا ياغاچ تۈنقۇچلۇق ماۋزور ئاسقان، بېشىغا تۈلكە قولاقچا كىيگەن، قىرغىز مىللىتىگە خاس قويۇلغان بۇرۇتى كەڭ يۈزىگە تولىمۇ ياراشقان بەستلىك بىر ئادەم دىققەت ـ نەزەرىمىزنى ئالاھىدە قوزغىدى.

سوغۇقنىڭ دەھشەتلىكلىكىدىن ئادەم ۋە ئاتلارنى ئاپئاق قىرو قاپلاپ كەتكەچكە، كىشىلەرنى تونۇغىلى بولمايتتى. ھېلىقى ماۋزور ئاسقان بەستلىك كىشى: «بىزنىڭ قىسىملىرىمىز تەبىئەتكە مۇشۇنداق ماسلاشقاندىلا، ئاندىن دۇشمەنگە تۈيۇقسىز زەربە بەرگىلى بولىدۇ» دېدى. ئەترەت باشلىقىمىز پارتىزان ئەترىتى ئىچىدىن چىقىپ بەش قەدەم ئالدىغا مېڭىپ، ھېلىقى بەستلىك كىشىگە ھۆرمەت ئېھتىرامى بىلەن: «ھۆرمەتلىك گېنىرال، تولۇق قورالالانغان ئۇچ ئەترەت 320 پارتىزان ۋەزىپە ئۆتەش ئۈچۈن ئالدىڭىزغا يېتىپ كەلدۇق. بۇيرۇقىڭىزنى كۈتىمىز!» دەپ قىسقىلا دوكلات قىلدى ـ دە، قويۇن يانچۇقىدىن «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» بەرگەن بىر ھۆججەتنى ئىككى قوللاپ سۇندى. ئەنە شۇندىلا ھېلىقى ماۋزور ئاسقان بەستلىك كىشىنىڭ گېنېرال ئىسھاقبېك ئىكەنلىكىنى بىلدىم. بۇ مېنىڭ ئۇ جانابنى تۇنجى كۆرۈشۈم ئىدى.

گېنىرال ئىسھاقبېك: «يارايسىز، كوماندىر نىزاموف تۇرسۇن» دەپ ئەترەت باشلىقىنىڭ قولىنى ئۇزاققىچە سىقىپ، ئۇ-

ئەما كۆز ئۇزمەي قاراپ كەتتى. گېنېرال: «مۆھتىرەم پارتە-
زان قېرىنداشلار، دوستلار، سالامەتمۇ سىلەر، هارمىغانسىلەر!
» دەپ ئوك قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ پارتىزانلاردىن سەمىمىي
ھال سورىدى. بىز: «هارمىدۇق، بۇيرۇقىڭىزنى ئىجرا قىلىشقا
تەييارمىز» دەپ جاۋاب بەردۇق. گەرچە ئاۋازىمىز ئېگىز
بولمىسىمۇ، ئىلگىرى - كېيىن چىققان بولسىمۇ، ئەمما روھىي
ھالىتىمىز ناھايىتى ئۇستۇن بولۇپ، كىشىلەردە بىر خىل يېڭىل-
لىق كۈچ بېغىشلىغاندەك تۇيغۇ پەيدا قىلاتتى. بۇ خىل ھالەت-
لەردىن مەمنۇن بولغان گېنېرال ئىچكى ھېسسىياتىنى كۆلۈمە-
سىرەش بىلەن ئىپادىلەپ، پارتىزانلارغا رازىمەنلىكىنى بىلدۈر-
دى.

دۈشمەننى تاغارغا سولاش

كۈن ئاستا - ئاستا غەربكە پېتىپ زېمىننى تۇن پەردىسى
قاپلىغاندا، مەخسۇس ئادەم بەلگىلەپ ھەربىر ئەترەتنىڭ ئاتلىرىنى
زۇرۇر تېپىلغاندا تېزدىن يەتكۈزۈپ كېلىش ئىمكانىيىتى بولغان
ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ھەربىر پارتىزان ئەترەتلىرىنىڭ ئا-
ربلىقىنى 100 مېتىر، قوماندانلىق چېدىرىغا 200 مېتىر، چوڭ
تاش يولغا 1000 مېتىر ئارىلىق قالدۇرۇپ ئورۇنلاشتۇرۇپ،
تاش يول تەرەپتىن باشقا جايىنىڭ ھەممىسىنىلا قورشاپ، خۇددى
تاغارنىڭ ئاغزىنى تاش يولغا قارىتىپ قويغاندەك مۇداپىئە لىنىيە-
سى قۇردۇق. گېنېرال ئىسھاقبېكنىڭ چوڭ ئەترەت باشلىقى
نىزاموف تۇرسۇن ئارقىلىق يەتكۈزگەن يوليورۇقىغا ئاساسەن،
ھازىرلا جەڭگە ئاتلىنىدىغاندەك ھوشيارلىقىمىزنى ئاشۇرۇپ، پۈ-
تۈن دىققەت - نەزەرىمىز بىلەن تاش يولغا قاراپ، قار ئۇستىدە
ياتتۇق. ئوت قالاش، تاماكا چېكىش، پىچىرلاپ سۆزلەش، ھەتتا
ئۆرە تۇرۇپ دۈشمەنگە شەپە بېرىپ قويۇشتەك ھەرىكەتلەرنى قەتـ
ئىي مەنئىي قىلىش دېگەن قاتتىق ئىنتىزام بىزنى قارنى سېلىنچا

قىلىپ يېتىشقا مەجبۇرلايتتى. چاشقان مۇشۇكتىن قورقۇپ تۆ-
شۈككە كىرىۋالغاندەك بۇنداق بېكىنىش قورقۇنچاقلىقنىڭ ئىپادە-
سى بولمامدۇ؟ بىز مۇشۇنداق يېتىش ئۈچۈن كەلگەنمۇ؟ نېمە
ئۈچۈن ھۈجۈم قىلمايمىز؟ دەپ تىتىلداپ تۇرۇشمىغا، ئىزاموف
ئۆمىلەپ يېنىمغا كېلىپ: «دىققەت قىل، ئالدىمىزدا ئادەمنىڭ
شەپىسى بار، قوماندانىنىڭ سىگنالىنى كۈت» دەپ قولىقىمغا
پىچىرلىدى ـ دە، يەنە ئۆمىلەپ قوشنا قىسىملارغا كەتتى. ئۇنىڭ
سۆزلىرىگە ئىشەنمىگەندەك قىلىپ ئېرەنسىزلىك بىلەن ئالدىمغا
قارىدىم. ئالدىمدا ھەقىقەتەن نۇرغۇن ئادەمنىڭ شەپىسىنى
ئاڭلىدىم ـ دە، ھودۇققان ھالدا ئۆزۈمنىڭ ئەتىتىگە دۈشمەن
ئەھۋالىنى يەتكۈزۈپ ھوشيار تۇرۇشنى تاپىلىدىم. ئۇنىڭغىچە بۇ
شەپە بىز تەرەپكە يېقىنلاپ كېلىشكە باشلىدى. بارا ـ بارا گومى-
داڭنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن قىسمىنىڭ كېلىۋاتقانلىقى ناھايىتى
ئوچۇقلا بىلىندى. مەن خۇشاللىقىمدىن ئۆزۈمنى تۇتالماي ۋارقى-
رىۋەتكىلى تاسلا قالدىم. ھەقىقەتەنمۇ دۈشمەننىڭ ئالدى ـ كەينى
بىز قۇرغان تاغارنىڭ ئىچىگە كىرىپ بولغانىدى. دۈشمەن ئەس-
كەرلىرى ئوچۇق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. جەڭگە ئاتلىنىشقا تاقەت-
سىزلىنىپ پۇتۇن بەدەنلىرىمىز قىزىپ كەتتى. ھەممىمىزنىڭ
ئوك قولىمىز مىلتىقىنىڭ تەپكىسىدە، كۆزىمىز قوماندانىنىڭ
سىگنال بەلگىسىدە ئىدى. ئاخىر بىز كۈتكەن بەلگە ئوقى ۋاللىدە
قىلىپ سوغۇق ھاۋانى يېرىپ ئاسمان بوشلۇقىغا ئۆرلەپ، خۇددى
ئاققان يۇلتۇزدەك قىپقىزىل قويرۇق چىقىرىپ دۈشمەن تەرەپكە
قاراپ تۆۋەنلىدى. بۇ قوماندانىنىڭ پۇتۇن سەپ قىسىملىرىغا ھۇ-
جۇمغا ئۆتۈش ئۈچۈن بەرگەن بۇيرۇقى ئىدى. خوشاللىقىمىزدا
خېلىدىن بېرى دۈشمەنگە ھۈجۈم قىلىشنى كۈتۈپ يېتىپ نەمدە-
گەنلىكتىن، ئورنىمىزدىن تۇرىشىمىز بىلەن سوغۇقنىڭ تەسىرى-
دە تاراقلاپ قېتىپ قالغان جۇۋىمىزنى سىلكۈۋېتىپ، چاپان بىلەنلا
ھۈجۇمغا ئاتلاندۇق. قورشاۋدا قالغان دۈشمەنگە تەرەپ ـ تەرەپ-

ھەرخىل قوراللاردىن ئوق ئېتىلدى. تۈيۇقسىز ئېتىلغان ۋە مەركەزلەشكەن ئوت كۈچىنىڭ زەربىسى ئاستىدا، ئالاقزادە بولغان دۈشمەنلەر بارلىق كۈچى بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىپ قالايمىقان ئوق ئېتىپ ئارقىغا چېكىنىشكە باشلىدى. گېنېرال-نىڭ ئاتلىق مۇھاپىزەت ئەترىتى دۈشمەننىڭ كەينىگە قېچىش يولىنى توستى، نەتىجىدە قورشاۋ چەمبىرىكى بارغانسېرى تارايدى. پارتىزانلارنىڭ ھۇررا ساداسى غەلبىدىن بېشارەت بېرەتتى. گېنېرال ئىسھاقبېكنىڭ «تەسلىم بولغانلارنى ئاتمايمىز!» دېگەن جاراڭلىق بۇيرۇقى بىلەن ئېتىشنى توختاتتۇق. گېنېرالنىڭ قىسقا جۈملىسىنىڭ ئالدى پەشلىرىنىڭ تاراقلاپ قېتىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئۇنىڭمۇ بىز بىلەن قار ئۈستىدە ياتقانلىقىنى بىلدىم.

ئەسلىدە بىزنىڭ كەلگەنلىكىمىزنى دۈشمەن رازۋېدچىكلىرى بىلىۋالغان بولۇپ، بىزنىڭ ھېرىپ - ئېچىپ كەلگەنلىكىمىزدىن پايدىلىنىپ ئۆز ئورنىمىزدىلا ئۇجۇقتۇرۇش ئۈچۈن، گومىنداڭ-نىڭ پىيادە بىر يېڭى يوشۇرۇن ھۇجۇم قىلىشقا يۇرۇش قىلغانىكەن. ئەمما، گېنېرال ئىسھاقبېك زېرەكلىك بىلەن بۇنى ئالدىن مۆلچەرلەپ، ھەتتا دۈشمەننىڭ كېلىش ئېھتىمالى بولغان يوللىرىغىچە پىلانلاپ ئىنتايىن جىددىي تەدبىر قوللانغانىكەن. ئۇنىڭ قىسىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش، دۈشمەننى ئەپچىللىك بىلەن تاغار شەكىلدىكى مۇھاسىرە چەمبىرىكىگە سولاشتەك تاكتىكىسىنى گومىنداڭ كوماندىرلىرى ئويلاپ يەتمىگەنىدى.

چۆل ئېدىرىدىكى جەڭ

گېنېرال ئىسھاقبېكنىڭ قوماندانلىق شتابى قىلىنغان 65 كىرەگىلىك يوغان كىگىز ئۆيگە مەن ھەممىنىڭ ئالدىدا كىردىم ۋە ئۇ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن كۆرسەتكەن جايىغا بېرىپ ئولتۇردۇم، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا چارسىلداپ قارىغاي ئوتۇنى كۆيۈۋې-

تىپتۇ. پارتىزان ئەترىتىنىڭ باشلىقلىرىدىن باشقا، يەنە يۈزلە-
رىدىن تەبەسسۇم جىلۋىلىنىپ تۇرىدىغان، ماڭا تونۇشلۇق بولمە-
غان ئوندەك جەڭچى ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئولتۇرغانىكەن. كىگىز
ئۆيىنىڭ كەرەگىلىرىگە ماۋزور، نېمىسچىسكى ئاپتومات، بەش
ئاتار گېرمانكا مىلتىق قاتارلىق قوراللار ئېسىقلىق ئىكەن. گې-
نېرال ئىسھاقبېك قولى بىلەن ئالدىغا چۇشكەن چوغنى كۆيۈۋاتـ
قان ئوتنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلاپ قويۇپ، ئالدىرىماي سالماقلىق
بىلەن: «بىزنىڭ بۇ قېتىمقى مۇداپىئە خاراكتېرلىك ھەرىكىتـ
مىزنىڭ غەلىبىسى ئەمدىلا قولىغا قورال ئالغان ۋە ئۇرۇشقا
قاتناشقان پارتىزانلىرىمىز ئۈچۈن ئېيتقاندا، بىر قېتىملىق جاڭ-
لىق ۋە ئەمەلىي مانېۋېر بولدى. پارتىزانلار چېنىقتى، ئۇرۇشتا
غەلىبە قىلىش ئىشەنچىسىنى ئاشۇردى. دۇشمەن تەرەپنىڭ ئەھۋا-
لىنى ئىگىلەش ئۇرۇشتا غەلىبە قىلىشىمىزنىڭ مۇھىم بىر ئامـ
لى. قولغا چۇشكەن دۇشمەن ئوفىتسېرلىرىدىن ئىگىلىشىمىز-
چە، جىلىڭ، بورتالادىن باشقا ۋۇتەي، چۆل ئېدىر، سەنتەي،
سىتەي قاتارلىق جايلار دۇشمەننىڭ ئەسكىرىي كۇچلىرى توپلاش-
قان ئورۇنلار ئىكەن. ئۇلارنىڭ ھەرقايسى جايلارغا ئورۇنلاشتۇر-
غان ئەسكىرىي سانى ئوخشاش ئەمەس، كونكرېت سانىنى بۇلارمۇ
(ئەسىرگە چۇشكەنلەرنى دېمەكچى) ئېيتىپ بېرەلمىدى. قانداقلا
بولمىسۇن، روتىدىن يۇقىرى، باتالىئوندىن تۆۋەن، دەپ مۆلچەر-
لەشكە بولىدۇ. بىز ئەڭ ئالدى بىلەن مۇشۇ ئورۇنلاردىكى دۇش-
مەن كۇچىنى يوقىتىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ غەلىبە قىلىشىمىز-
دىكى ئىشەنچىمىز ۋە شەرت ـ شارائىتىمىز تولۇق» دېدى. ئۇ
بىردەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن يەنە: «بىرىنچىدىن، پارتىزانلىرى-
مىز بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا چېنىقتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە جەڭگىۋار-
لىقى يەنمۇ ئاشتى. ئىككىنچىدىن، بىز ئاتلىق، ئات ھازىرقى
شارائىتتا ئۇرۇشتا تېز غەلىبە قىلىشىمىزنىڭ بىر ئامىلى. ئات
بىلەن قوغلىساڭ دۇشمەنگە يېتىشەلەيسەن، چېكىنسەڭ دۇشمەننى

تېز ئازغاشتۇرۇپ قايتا ھۇجۇم قىلىشقا ئىمكانىيەت تۇغۇلىدۇ، مانا بۇ ئاتلىق پارتىزان ئۇرۇشىنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى، بىز مۇشۇنداق ئالاھىدىلىككە ئىگە. ئۇچىنچىدىن، دۇشمەننىڭ سېپىل، پونەي، ئاكوپ قاتارلىق مۇداپىئە ئىستىھكامى يوق، ئۇلار ئوچۇقچىلىقتا، ئۇنىڭ ئۈستىگە سوغۇق قاتتىق، جەڭگىۋارلىقىنى يوقاتقان» دەپ دۇشمەن ئەھۋالىنى بىرمۇ بىر تەھلىل قىلىپ، روھسىزنى ئۇرغۇتۇپ غەلىبە ئىشەنچىسىزنى ئاشۇردى. ئاندىن ناھايىتى كەسكىن تەلەپپۇزدا: «يىلانىڭ بېلىدىن ئۇزۇپ تاشلىساق، دۇشمەننىڭ ئالدىنقى سەپ ئەسكىرىي كۈچى مەركەزلەشكەن كەڭسايىنى ئالدى ـ كەينىدىن قورشاشقا ئاسان بولىدۇ. شۇڭا بۇ قېتىمقى ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسى ئىنتايىن مۇھىم، ھازىر مەن ھەرقايسى پارتىزان ئەترەتلىرىگە ۋەزىپە تاپشۇرىمەن» دېدى.

گېنېرالنىڭ «توققۇزتارا پارتىزان ئەترىتى باشلىقى ئەخمەت، سىزنىڭ ئەترىتىڭىزگە چۆل ئىدىرىدىكى گومىنداڭ قوشۇنىنى تەلتۈكۈس يوقىتىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرىمەن» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاش بىلەن ئىنتايىن ھاياجانلىنىپ، پۈزىتسىيە بىلدۈرۈشىنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتىمەن. مېنىڭ بۇ ھالىتىمنى كۆرگەن گېنېرال: «ئىشەنچىڭىز يوقمۇ، ئەترەت باشلىقى ئەخمەت؟» دېگەندەك، ھېسسىياتىمنى بېسىۋالدىم ـ دە، دۇدۇقلاپ راق: «ھۆرمەتلىك گېنېرال، تاپشۇرغان ۋەزىپىنى تەلتۈكۈس ئورۇندىشىقا قەتئىيلىك بىلەن ۋەدە بېرىمەن» دېدىم ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ. گېنېرال كۈلۈپ كېتىپ: «يارايسىز، ھودۇقماق، ئۆزىڭىزنى تېتىك تۇتۇڭ، دۇشمەننىڭ ئالدىدا ھودۇقۇپ قالسىڭىز پۈتۈن غەلىبىگە تەسىر يېتىدۇ» دېدى سەمىمىيلىك بىلەن.

ئېسىمدە قېلىشچە بۇ دەل 1944 ـ يىلى 13 ـ دېكابىر بولۇپ، ھاۋانى تۇمان قاپلىغان تۇتۇق بىر كۈن ئىدى.

گېنېرال ئىسھاقبېك يۇرۇش قىلىش ئالدىدا پۈتۈن سەپتىكى پارتىزان ئەترەتلىرىگە: «مۆھتىرەم پارتىزان قېرىنداشلار ۋە

دوستلار، «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» نىڭ سىياسىتى قارشىلىق قىلغانلارغا ئەجەل دورىسى بېرىش، قورال تاشلاپ تەسلىم بولغانلارغا ھاياتلىق يولى بېرىش، ئەسىرگە چۈشكەنلەرنى خارلىماسلىق، ئىنسانپەرۋەرلىك نۇقتىسىدا تۇرۇپ مۇئامىلە قىلىش. بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىشقا بولمايدۇ» دېدى ناھايىتى ئېنىق قىلىپ. ئۇ يەنە جاراڭلىق ئاۋازدا: «بىز ئاز، دۈشمەن كۆپ، شۇڭا ئەپلىك شارائىتلاردىن پايدىلىنىپ، يوشۇرۇن زەربە بېرىش ئۈسۇلىنى قوللىنىپ دۈشمەننى يوقىتىش كېرەك. بۇ قېتىمقى ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسى ئىككى چوڭ ئىشقا تەسىر كۆرسىتىدۇ: بىرىنچىدىن، دۈشمەن قايتا ئۇۋۇشىدىن چىقالمايدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، ئىنقىلابىمىزنىڭ ئاساسىنى مۇستەھكەملەپ، داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلەپ جەڭ، شىخۇ ناھىيىلىرىگە يۇرۇش قىلىپ شىمالنى، ئاندىن پۈتۈن شىنجاڭنى ئازاد قىلىشىمىزغا ئاساس ھازىرلىنىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ھەرگىز بېپەرۋالىق قىلىشقا بولمايدۇ. ھەممىڭلارنىڭ غەلىبە قىلىشىڭلارغا تىلەكداش-مەن. قېنى ئاتلىنىڭلار، باتۇر يىگىتلەر!» دېدى. پارتىزانلار گېنېرالغا ئىنتايىن روھلۇق قىياپەتتە، يۇقىرى ئاۋازدا توۋلىغان ھۇررا ساداسى بىلەن ئىرادە بىلدۇردى.

* * * *

پۈتۈن يەر - جاھان ئاپئاق قار بىلەن قاپلىنىپ كەتكەچكە، يەرنىڭ ئۆزى - چوڭقۇرىنى بىلگىلى بولمايتتى. بوي تارتىپ ئۆسكەن قارىغايلارنىڭ يىڭنە يۇپۇرماقلىرى ئاق لىباسىنى يېپىنىپ، ھەيۋەتلىك رەت - رەت ئاق مۇنارغا ئوخشاپ قالغانىدى. قىشنىڭ ئىزغىرىن شامىلىدا ئۇچقان قار ئۇچقۇنلىرى يۈزىمىزگە سانجىلاتتى. قاتتىق سوغۇق خۇددى بەدەنلىرىمىزنى تېشىپ ئۆتۈپ كەتكەندەك توڭلىساقمۇ، لېكىن، ھەرىكىتىمىز ناھايىتى تېز

ھەم جاپالىق بولغاچقا، بولۇپمۇ بۇ قېتىمقى ۋەزىپە جەڭگە ئاتلا-
نىشقا تەشنا بولغان ھەربىر پارتىزانىنىڭ قەلبىنى لەرزىگە سال-
غاچقا، سوغۇق تەسىر قىلمايتتى. پارتىزانلارنىڭ قىزارغان يۈز-
لىرىدە توختاپ قالغان مەرۋايىتتەك تەر تامچىلىرى توڭلاپ مۇز
چوكىلىرىنى ھاسىل قىلاتتى.

بىز ئاتلىرىمىزنى بەزىدە مىنىپ، بەزىدە يېتىلەپ، تاغ باغ-
رىلىرىنى بويلاپ، ئېدىرلارنى ئاتلاپ مېڭىپ مۇشەققەتتە چۆل
ئېدىرىنىڭ 200 مېتىر جەنۇبىي تەرىپىدىكى ئېدىرلىققا بىخەتەر
يېتىپ كەلدۇق. ئۇستىباشلىرىمىزدىكى كىيىملىرىمىز ۋە ئاتلا-
رىمىزنىڭ يوپۇقلىرىغىچە تەبىئەتكە ماسلىشىپ كەتكەنلىكىمىز
ئۈچۈن، دۇشمەن بىزنى ئاسانلىقچە بايقىۋالالمايتتى. شۇڭا،
دۇشمەن قارشىلىقسىز تۇرغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئەترەتنى
ئۆچ گۇرۇپپىغا بۆلۈپ، يوشۇرۇنۇپ زەربە بېرىشكە ئەپلىك ئو-
رۇنلارنى تاللاپ ئورۇنلاشتۇق ۋە كۆتۈلمىگەن ئېھتىماللىقنى
كۆزدە تۇتۇپ، چېكىنىش مۇداپىئە ئورۇنلىرىنىمۇ بېكىتتۇق.

ئالدىن ئەۋەتكەن پارتىزان ئەترىتىنىڭ گۇرۇپپا باشلىقى
داۋۇت «دۇشمەننىڭ 20 دىن ئارتۇق چېدىرى، تۆت ئورۇندا
قاراۋۇلى بار ئىكەن» دەپ دوكلات قىلدى. بىز ھەربىر چېدىردا
بەشتىن ئادەم بولغاندا 100 ئادەم، 10 دىن بولغاندا 200 ئادەم
دەپ تەھلىل قىلدۇق. بىز بولساق ئارانلا 100 ئادەم، قانداق
قىلىش كېرەك؟

گېنېرال ئىسھاقبېكنىڭ «بىز ئاز، دۇشمەن كۆپ، شۇڭا
يوشۇرۇنۇپ تۇيۇقسىز زەربە بېرىش كېرەك» دېگەن سۆزى بىزگە
يول كۆرسەتكۈچ مايىاك بولدى. دۇشمەن چېدىرلىرى چوڭ تاش-
يولىنىڭ جەنۇبىدىن تەخمىنەن 100 مېتىر يىراقلىقتىكى ئۇزۇن
كەتكەن سايى (1945 - يىلى 6 - ئايدىن 8 - ئايغىچە شىخۇغا
يۇرۇش قىلغان ئوتتۇرا يۆنىلىش قىسىملىرىدىن سۈيدۈك پولكى-
نىڭ 1 - روتىسى تۇرغان جاي ئىدى) غا ئورۇنلاشقانىكەن. بۇ

بىزنىڭ ھۇجۇم قىلىشىمىزغا تولىمۇ ئەپلىك جاي ئىدى.
داۋۇت، ئورازقان، ھۇسېين قاتارلىق سەككىز پارتىزان دۇشمەننىڭ قاتتىق سۇغۇققا ئاران بەرداشلىق بېرىپ تۇرغان تۆت قاراۋۇلىنى شەپە چىقارماي ئوجۇقتۇرغاندىن كېيىن، ساينىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى چېدىرلارنى قورشاۋغا ئالدۇق. تاڭ بارا - بارا سۈزۈلۈشكە باشلىدى. ھەر مىللەت خەلقىگە ئازاب سالغان بۇ مۇستەبىت ھۆكۈمەت قوشۇنلىرىنىڭ چۆل ئىچىدا قانداق سارا-سىمىگە چۈشىدىغانلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈشنى تاقەتسىز-لىك بىلەن كۈتەتتىم. سەپداشلىرىممۇ ماڭا ئوخشاش ئويدا ئىدى. ساينىڭ شەرق تەرىپىدىن چېدىرلارنى قورشاپ تۇرغان داۋۇتنىڭ گۇرۇپپىسىدىن مىسۈەر كېلىپ: «تاشيولنىڭ شەرقىي تەرىپىدىن دۇشمەننىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى كېلىۋاتىدۇ» دەپ دوكلات قىل-دى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ يۈرىكىم قارتتىدە قىلدى. جەڭگاھتىكى مۇنداق تېز ئۆزگىرىش تۇيۇلىدىن نېمە قىلارىمنى بىلمەي دەقىقە تەمتىرەپ قالدىمىۇ، بىردىنلا گېنېرال ئىسھاقبېكنىڭ «ھودۇق-ماق، ئۆزىڭىزنى تېتىك تۇتۇڭ، دۇشمەننىڭ ئالدىدا ھودۇقۇپ قالسىڭىز پۈتۈن غەلىبىگە تەسىر يېتىدۇ» دېگەن سۆزى ئېسىمگە كەلدى - دە، خۇددى ئۇنىڭ غەلىبە ئىشەنچىگە تولغان ئۈمىدۋار سىماسى كۆز ئالدىمغا كەلگەندەك بولۇپ، خىجالەت ئىلكىدە سە-گەكلەشتىم ۋە قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، داۋۇتنىڭ گۇرۇپپىسىغا قاراپ كېلىۋاتقان چېرىكلەرنىڭ ئالدىنى توسۇپ زەربە بېرىشنى، قالغان پارتىزانلارنىڭ چېدىرلارغا تېزدىن ھۇجۇم قىلىپ ئۇلارنى يوقاتقاندىن كېيىن، داۋۇتنىڭ گۇرۇپپىسىغا يارەملىشىپ دۇش-مەننى تەلتۆكۈس يوقىتىشنى بۇيرۇدۇم. بىز يۇقىرىدىكى پىلان بويىچە دۇشمەنگە قارشى ئاتلاندۇق.
سوغۇقتا بېشىنى ئىچىگە تىقىپ تۇگۇلۇپ ياتقان چېدىر ئىچىدىكى دۇشمەنلەر تۇيۇقسىز ئېتىلغان ئوقتىن تەمتىرەپ كې-تىپ، بەزىلىرى ياتقان يېرىدىلا جېنىدىن ئايرىلدى، بەزىلىرى

مىلتىقىنى كۆتۈرۈپ سىرتقا چىقىشى بىلەنلا ئوق تېگىپ يىقىلـ
دى. دەل مۇشۇ ۋاقىتتا دۈشمەن قوشۇنى شەرق تەرەپتىن پىيادە
ھۇجۇم قىلىپ كېلىپ، ھۇسېين گۇرۇپپىسىدىكىلەردىن بىر
نەچچە پارتىزاننى يىقىتتى. ئويلىمىغان يەردىن چىققان بۇ دۈشـ
مەن زادى نەدىن كەلگەندۇ، دېگەن ئوي بىلەن تېگىرقاپ قالدىم.
شۇ ئەسنادا ھۆسېين تەرەپتىن كەلگەن دۈشمەن شەرق تەرەپتىكى
چېدىرلىرىدىن چىقىپ بىزگە ھۇجۇم قىلىپ قىستاپ كېلىۋاتقىدۇ
دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ، شەرقتىكى چېدىرلارنى قوراشاپ تۇرغان
داۋۇتنىڭ گۇرۇپپىسىنىڭ شەرقتىن كېلىۋاتقان دۈشمەنلىرىنى ئاتـ
لىق قوشۇنغا توسۇپ زەربە بېرىشكە بۇيرۇلۇپ، شەرقتىكى
دۈشمەن چېدىرلىرىنىڭ بوش قالغانلىقى ئېسىمگە كەلدى. مەن
تەجرىبىسىزلىك تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان بۇ خاتالىقىمنى سەزـ
دىم ـ دە، ئۆزۈمدىكى جىددىيلىكنى بېسىپ، «ھۇسېين گۇـ
رۇپپىسىدىن بەش پارتىزاننى قالدۇرۇپ دۈشمەنگە تاقابىل تۇر-
سۇن، قالغان بارلىق پارتىزانلار يارىدارلارنى ئېلىپ چېكىنىش
ئورنىغا بارسۇن!» دەپ بۇيرۇق بېرىشىم بىلەن پارتىزانلار چاپـ
چىپ تۇرغان ئاتلىرىغا مىنىشتى ـ دە، ئەتراپتىكى ھەممە پارتىزانـ
لار دۈشمەنگە قاراپ ئاتلاندۇق.

ئورازقان بىردەم ئاتتىڭ ئوڭ بېقىنىغا، بىردەم سول بېقـ
تىغا مىنىپ، رېژىيەتلەردىكى چەۋەندازلاردەك ئاجايىپ ماھارەت
بىلەن ھەممىنىڭ ئالدىدا قىلىچ ئوينىتاتتى. ئۇچقاندەك كېتىپ
بارغان ئاتلارنىڭ ئايىغىدىن چىققان قار ئۇچقۇنلىرى، قىقاس ـ
چوقانلار، زور بىر ئاتلىق قوشۇن ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقاندەك
دۈشمەننى قۇرقۇنچلۇق تۇيغۇغا كەلتۈردى ـ دە، قايمۇقۇپ قالـ
غان دۈشمەن ئۆزىنى ئوڭشاپ بولغۇچە پارتىزانلار تەرىپىدىن
يوقىتىلاتتى. گېنېرال ئىسھاقبېك ئېيتقاندەك، ئات ھەقىقەتەنمۇ
بۇ قېتىمقى غەلىبىنىڭ بىر ئاساسى بولۇپ قالدى. دۈشمەننىڭ
ئاتلىق قوشۇنلىرىغا ئالدىدىن، ياندىن تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ،

ئاتتىن يىقىلىپ چۈشكەن ۋە ئوق تېگىپ يىقىلغانلارنى قىمىرلاتماي تەسلىم قىلدۇردۇق، قاچقانلارنى ئاتلىق قوغلاپ بىرنىمۇ قويماي قولغا چۈشۈردۇق.

ئەسلىدە بۇ سىتەيدىكى گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ چارلاشقا چىققان قوشۇنلىرى ئىكەن.

بۇ يەردىكى ھەرقايسى ئۇرۇش مەيدانلىرىدا ئاساسىي جەھەتتىن غەلىبە قولغا كەلگەندىن كېيىن، توققۇزتارا پارتىزان ئەترىتى غۇلجا پارتىزان قىسىملىرى بىلەن بىرلىكتە سۇيدۇڭ ۋە باشقا جايلاردىكى گومىنداڭ قىسىملىرىنى تازىلاش ئۈچۈن، بۇيرۇق بويىچە ياردارلانى ۋە ئەسىرلەرنى ئېلىپ قايتتۇق.

گىرده نان

1945 - يىلى يانۋار ئايلىرى ئىدى. ئەتراپ قېلىن قار بىلەن قاپلانغان بولۇپ، ئېگىز ئۆسكەن قارىغايلارنىڭ يىڭنە يۇ- پۇرماقلىرى بىلەن ئورالغان غوللىرى قارنىڭ ئېغىرلىقىدىن ئې- گىلىپ تۇراتتى. قەھرىتان قىشنىڭ ئىزغىرىن شامالىلىرى قارلا- رنى ئۇچۇرۇپ، ئېگىز - پەسنى بىلىنمىگۈدەك قىلىپ تۇزلىۋەت- كەنىدى. قارىغايلار ئىچىگە تىكىلگەن ئاق چېدىردىن چىقىۋاتقان كۆكۈش تۇتۇن شامالنىڭ كۇچىدە قارىغايلىق ئىچىگە كىرىپ غايىپ بولاتتى.

— ئالدىنقى سەپتىن بىر ئاتلىق ئادەم چېپىپ كېلىۋاتىدۇ، — دەپ خەۋەر قىلدى پوستا تۇرغان ياش جەڭچى جاپپار. چېپىپ كېلىۋاتقان ئاتلىق كىشىنى تازا زەڭ سالمىسا پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. ئۇ چېدىرنىڭ ئالدىغا كەلگەندىن كېيىن ئاتتىن ئىر- غىپ چۈشۈپ، ئاپتۇماتىنى كەينىگە قىلىپ، ئۆزىنى تۇزەشتۇ- رۇپ، ئالدىغا چىقىپ تۇرغان گېنېرالغا ھەربىيلەرگە خاس قىيا- پەتتە سالام بېرىپ:

— سالام! يولداش گېنېرال، بۇيرۇقىڭىزغا بىنائەن گۇمىن- داڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ چۆل ئېدىرىدىكى قىسىملىرى ئۇزۇل - كېسىل تارمار قىلىندى! — دەپ دوكلات قىلدى.

— ياخشى، ياخشى بوپتۇ، يولداش ئەھمىدى، — دېدى گېنې- رال ئىسھاقبېك خۇشاللانغان ھالدا ئۇنى چېدىر ئىچىگە تەكلىپ قىلغاچ.

ئەھمىدى 18 - 19 ياشلاردىكى ئوتتۇرا بويلۇق، ئاق پىشماق كەلگەن ياش بولۇپ، چۆلئېدىر ئالدىنقى سەپ پارتىزانلار ئەترە-

تىنىڭ كومانداىرى ئىدى. ئۇ سومكىسىدىن ئىككى دانە گىرده ناننى ئېلىپ گېنېرال ئىسھاقبېككە ئۇزاتتى ۋە:

— گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ كۆپىنچىسى مانا مۇشۇ گىرده ناننى چىشلىگىنىچە توڭلاپ قاپتۇ. بۇ بىزنىڭ غەلىبە قىلىشىمىز- نى تېخىمۇ تېزلەشتۇردى، - دېدى. گېنېرال ئىسھاقبېك گىرده نانلارنى قولىغا ئېلىپ زەن سېلىپ قاراپ بىر نەرسىنىڭ تېگىگە يەتكەندەك كۈلۈمسىرىگەن ھالدا مۇنداق دېدى:

— كۆردىڭىزمۇ يولداش ئەھمىدى، خەلقىمىز ئارقا سەپتە تۇرۇپ بىزگە قانداق ماسلىشىۋاتىدۇ - ھە؟

ئەھمىدى ھېچنېمىنى چۈشەنمەستىن گېنېرالنىڭ قولىدىكى نانغا تىكىلگىنىچە قاراپ قالدى. گېنېرال سۆزىنى داۋاملاشتۇر- دى:

— قاراڭ، نانىنىڭ يۈزى قىزىرىپ پىشىپتۇ، ئەمما نانىنىڭ ئېغىرلىقىدىن قارىغاندا خېمىرى پېتىر بولۇپ، نان خامىلا قۇمۇ- رۇۋېلىنغان. بۇ ھالدا نانغا ھېلىغۇ گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ چىشى ئىكەن، پالتىمۇ ئۆتمەيدۇ - دە! - گېنېرال ئىسھاقبېك قاتتىق كۈلۈپ كەتتى.

— توغرا، توغرا! نانىنىڭ ئىچى ھەقىقەتەن خامكەن ئەمەس- مۇ؟ - ياش كومانداىر ئەھمىدى ئەھۋالنى چۈشەنگەندىن كېيىن قاتتىق كۈلۈۋەتتى.

* * * *

گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ قاتمۇ قات زۇلمى، شىنجاڭ- دىكى ھەر مىللەت خەلقىنى كۈن كەچۈرەلمەس ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويغانىدى. بۇ ھال ئۇلارنىڭ زۇلۇمغا قارشى قوزغىلىپ، كۈ- رەش قىلىشىغا سەۋەب بولدى. نىلقا ئىنقىلابچىلىرىنىڭ گومىن- داڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى قوزغىغان ئازادلىق كۈرىشى پۈ-

ئۇن شىنجاڭنى زىلزىلىگە كەلتۈردى. زۇلۇمنىڭ دەردىنى يەتكۈ-
چە تارتقان ھەر مىللەت خەلقى بۇ ئۇلۇغ ئىنقىلابقا قىزغىن ئاۋاز
قوشۇپ، ئۇنى ناھايىتى تېزلا چوڭ يانغىنغا ئايلاندۇرۇۋەتتى.
گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ، خۇددى ئوت
ئىچىدە قالغان ياۋا چوشقىلاردەك تەرەپ - تەرەپكە چېپىشاتتى،
قورقىنىدىن جان - پېنى چىقىپ، بەزگەك بولغاندەك تىترەـ
شەتتى، قالايمىقان ئوق ئېتىشىپ، بىگۇناھ ئاممىنى بۆزەك قىـ
لىشاتتى...

بورتالادىكى ھەر مىللەت خەلقىمۇ نىلقا ئىنقىلابىدىن ئىلھامـ
لىنىپ، گومىنداڭ باندىتلىرىنىڭ ھەيۋىسىگە پىسەنت قىلماي
كۆرەشنى قانات يايدۇرۇۋەتتى. بارات پالۋان، ئابلىزقارى، قۇـ
ۋان پەنجى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ يېتەكچىلىكىدە بورتالا قوراللىق
پارتىزانلار ئەترىتى تەشكىللىنىپ، گومىنداڭ باندىتلىرىغا ئۇياقـ
تىن شەپە بېرىپ قويۇپ، بۇياقتىن زەربە بەردى. سودىگەرلەر،
ئۇششاق تىجارەتچىلەر باندىتلارغا نەپ بەرمەسلىك ئۈچۈن دۇكانـ
لىرىنى تاقىغانىدى...

نەچچە كۈندىن بېرى ئېچىلمىغان ھاكىم ئىشخانىسى مانا
بۈگۈن ئېچىلغانىدى. ئىشخانا ئىچىدە بېشىغا تۇلكە قۇلاقچا كىيـ
گەن، قانسىز ياپىلاق يۈزىدىن جاللاتلىق يېغىپ تۇرىدىغان يالڭ
شەنجالڭ (ھاكىم) قاپىقى سېلىنغان، كۆڭلى پەرىشان ھالدا خۇد-
دى پۈتىنى بۇرگە چاققاندەك ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭماقتا ئىدى.
ئۇ ئۆزىنىڭ ئىت جېنىنى قۇتۇلدۇرۇش كويىدىلا قالغان بولۇپ،
ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىلىرىنىڭ غايەت زور كۈچىنى كۆز ئالدىغا
كەلتۈرگىنىدە، خۇددى قوقاستا پۈچۈلىنىۋاتقاندەك بىئارام بولاـ
تتى. ئىشسىكنىڭ تۇيۇقسىز ئېچىلىشى ئۇنى چۆچۈتىۋەتتى. ئۇ
ئىشىكتىن كىرىپ كەلگەن ساقچى باشلىقىنى كۆرگەندىلا، زورىغا
ھىجىيىپ:

— ھە، ۋۇ جۇيجاڭمۇ سىز؟ كېلىڭ! — دېدى.

— ياك شەنجاك، چاقىرتقانكەنسىز...
— شۇنداق، ۋۇ جۇيجاك، ھازىر ۋەزىيەت ئىنتايىن جىددي، بۇ يەردىكى ئوغرىلارنىڭ خەۋپى ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ خەۋپىدىن قېلىشمايۋاتىدۇ. تېلېفۇن سىملىرى ئۈزۈۋېتىلدى. بۆكە ئامبالنىڭ ياموللىغا ئەۋەتىلگەن چىك لىيەنجاڭنىڭ قىسمى بىلەنمۇ ئالاقىمىز ئۈزۈلۈپ قالدى. ھازىر شىخۇدىن ئەۋەتىلگەن چوڭ قىسمىنىڭ ئالدى كەڭسايدا، ئارقىسى چۆل ئېدىر، ستەيلەردە تۇرىۋاتىدۇ. بىز نىجاتلىق تاپمىز دەيدىكەنمىز، بۇ قوشۇننى دەرھال ئوزۇق - تۈلۈك بىلەن تەمىنلىشىمىز كېرەك، سىز جىددىي تەدبىر قوللىنىپ، نان ياقتۇرۇپ ئۇلارغا ئەۋەتىڭ!
— خوپ شەنجاك جانابلىرى! - ساقچى باشلىقى پەرماننى ئىجرا قىلىش كويىدا ئىشىكتىن ئىتتىك چىقتى.

ساقچى باشلىقى شاڭيۇنى باشلاپ ئەتىسى تاڭ سەھەردىلا نۇراخۇن ناۋايىنىڭ ئۆيىگە ئۇندى. ئۇنىڭ يېنىدا بويىنى قاقىرىڭكىدەك ئۇزۇن ھەم ئىنچىكە، ھىڭگاك چىش، ياپما قاپاق، پاناق بۇرۇن، مىلتىقىنىڭ رىمۇنى بىلەن قارا ئاتنىڭ تىزگىنىنى بىلەكىگە ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئىككى قولىنى يېڭىنىڭ ئىچىگە تىقىۋالغان سەت بىر ئەسكەر بار ئىدى. ساقچى باشلىقى نۇراخۇن ناۋايىنى كۆرۈپ ۋارقىرىدى:
— سەنلەر ناۋايخانىنى ئاچماي ئىسىق ئۆيلىرىڭگە كىرىپ يېتىۋېلىشتىڭ، بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز ئىلىدىن چىققان ئالتە ئوغرىنى يوقىتىش ئۈچۈن قەھرىتان سوغۇقتا ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ. بىز ئۇلارغا ۋاقتىدا نان يەتكۈزۈپ بەرمىسەك بولامدۇ؟ سەن دەرھال بارلىق ناۋايلارنى يىغىپ بىر سوتكا ئىچىدە 11 مىڭ دانە نان تەييارلا!
نۇراخۇن ناۋاي ساقچى باشلىقىنىڭ ئەلپازىنىڭ يامانلىقىنى پەملەپ، باشقا سۆز قىلىشنى ئەپ كۆرمىدى - دە، دەرھال:
— خوپ باشلىق! — دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى.

دېگەندەك بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا چىرىكلەرنىڭ تەرەپ- تەرەپ- تىن يېغىپ كېلىشى بىلەن مۇھەممەت ناۋاي، ئەمەت ناۋاي قاتارلىق 12 ناۋاي نۇراخۇن ناۋاينىڭ دوكىنىغا جەم بولۇشتى. ئۇلار- نىڭ بەزىلىرى تونۇر ئۈستىدە، بەزىلىرى يەردە قاپاقلىرى چۈشكەن، خىيالغا پاتقان ھالدا ئولتۇرۇشاتتى. دوكاننى بىر ئالغان ئاچچىق كۆك تاماكىنىڭ ئىسى بىلەن ئۇلارنىڭ ئېغىر نەپەس ئېلىپ، ئۇلۇغ كىچىك تىنىشلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھەقىقەتەن دوكاندا ئادەم يوقتەك بىلىنەتتى. ئۇزۇن داۋام قىلغان جىمجىتلىقنى قولىنى قولتۇقىغا تىقىۋېلىپ، زوڭزىيىپ ئولتۇرغان مۇھەممەت ناۋاي بۇزدى. ئۇ قولىدىكى گېزىت قەغىزىگە ئورىغان تاماكىسىنى تۈتاشتۇرۇپ، قاتتىق شورىغاندىن كېيىن:

— 11-مىڭ دانە ناننى بىر سوتكىدا يېقىپ چىقىرىش ناۋايلىق تارىخىمىزدا كۆرۈلمىگەن ئىش. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ناننى بىزنىڭ ئازادلىقىمىز ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن كۈرەش قىلىۋاتقان قان - قېرىنداشلىرىمىزغا قارشى كۈرەش قىلىۋاتقانلار ئۈچۈن يافسىدىكەنمىز، بۇنداق بولمىغۇر ئىشنى كىمنىڭمۇ ۋىجدانى كۆتۈرسۇن؟!

— توغرا!! - دېدى ناۋايلار جانلىنىپ، - مۇھەممەت ناۋاي توغرا ئېيتتى، بىز دۈشمەنلەرنى كۈلدۈرۈپ، دوستلارنى قاقشىتىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايمىز!

نۇراخۇن ناۋاي ئويغا چۆمدى. ئۇ يانچۇقىدىن ناسۋال قاپقىنى قولىغا ئالدى - دە، سول قولىنىڭ ئالقىنىغا ناسۋال قويۇپ كاپ ئەتكەندىن كېيىن، ئەقلىگە بىر ئىش كەلگەندەك سەگەكلىشىپ كۈلۈمسىرىدى ۋە:

— ئاغىنىلەر، ناننى ئەتىگە ئۇلگۈرتمەسلىك زادى بولمايدۇ! - دېدى. ھەممەيلەن ئۇنىڭغا ھەيرانلىق بىلەن قاراشتى. مۇھەممەت ناۋاي ھەيران قېلىپ دېدى:

— ئۇنداقتا دۈشمەنلىرىمىزنىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇپ، پۈت - قولىغا ماغدۇر كىرگۈزۈپ، قان - قېرىنداشلىرىمىزنى

— ياك شەنجاك، چاقىرتقانكەنسىز...
— شۇنداق، ۋۇ جۇيجاك، ھازىر ۋەزىيەت ئىنتايىن جىددي، بۇ يەردىكى ئوغرىلارنىڭ خەۋپى ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ خەۋپىدىن قېلىشمايۋاتىدۇ. تېلېفۇن سىملىرى ئۈزۈۋېتىلدى. بۆكە ئامبالنىڭ ياموللىغا ئەۋەتىلگەن چىك لىيەنجاڭنىڭ قىسمى بىلەنمۇ ئالاقىمىز ئۈزۈلۈپ قالدى. ھازىر شىخۇدىن ئەۋەتىلگەن چوڭ قىسمىنىڭ ئالدى كەڭسايدا، ئارقىسى چۆل ئېدىر، ستەيلەردە تۇرىۋاتىدۇ. بىز نىجاتلىق تاپمىز دەيدىكەنمىز، بۇ قوشۇننى دەرھال ئوزۇق - تۈلۈك بىلەن تەمىنلىشىمىز كېرەك، سىز جىددىي تەدبىر قوللىنىپ، نان ياقتۇرۇپ ئۇلارغا ئەۋەتىڭ!
— خوپ شەنجاك جانابلىرى! - ساقچى باشلىقى پەرماننى ئىجرا قىلىش كويىدا ئىشىكتىن ئىتتىك چىقتى.

ساقچى باشلىقى شاڭيۇنى باشلاپ ئەتىسى تاڭ سەھەردىلا نۇراخۇن ناۋايىنىڭ ئۆيىگە ئۇندى. ئۇنىڭ يېنىدا بويىنى قاقىرىڭكىدەك ئۇزۇن ھەم ئىنچىكە، ھىڭگاك چىش، ياپما قاپاق، پاناق بۇرۇن، مىلتىقىنىڭ رىمۇنى بىلەن قارا ئاتنىڭ تىزگىنىنى بىلەكىگە ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئىككى قولىنى يېڭىنىڭ ئىچىگە تىقىۋالغان سەت بىر ئەسكەر بار ئىدى. ساقچى باشلىقى نۇراخۇن ناۋايىنى كۆرۈپ ۋارقىرىدى:
— سەنلەر ناۋايخانىنى ئاچماي ئىسسىق ئۆيلىرىڭگە كىرىپ يېتىۋېلىشتىڭ، بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز ئىلىدىن چىققان ئالتە ئوغرىنى يوقىتىش ئۈچۈن قەھرىتان سوغۇقتا ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ. بىز ئۇلارغا ۋاقتىدا نان يەتكۈزۈپ بەرمىسەك بولامدۇ؟ سەن دەرھال بارلىق ناۋايلارنى يىغىپ بىر سوتكا ئىچىدە 11 مىڭ دانە نان تەييارلا!
نۇراخۇن ناۋاي ساقچى باشلىقىنىڭ ئەلپازىنىڭ يامانلىقىنى پەملەپ، باشقا سۆز قىلىشنى ئەپ كۆرمىدى - دە، دەرھال:
— خوپ باشلىق! — دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى.

دېگەندەك بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا چىرىكلەرنىڭ تەرەپ - تەرەپ- لىمىن يىغىپ كېلىشى بىلەن مۇھەممەت ناۋاي، ئەمەت ناۋاي قاتار- لىق 12 ناۋاي نۇراخۇن ناۋاينىڭ دوكىنىغا جەم بولۇشتى. ئۇلار- نىڭ بەزىلىرى تونۇر ئۈستىدە، بەزىلىرى يەردە قاپاقلىرى چۈش- كەن، خىيالغا پاتقان هالدا ئولتۇرۇشاتتى. دوكاننى بىر ئالغان ئاچچىق كۆك تاماكىنىڭ ئىسى بىلەن ئۇلارنىڭ ئېغىر نەپەس ئېلىپ، ئۇلۇغ كىچىك تىنىشلىرىنى هېسابقا ئالمىغاندا، هەقىقە- تەنمۇ دوكاندا ئادەم يوقتەك بىلىنەتتى. ئۇزۇن داۋام قىلغان جىمجىتلىقنى قولىنى قولتۇقىغا تىقىۋېلىپ، زوڭزىيىپ ئولتۇر- غان مۇھەممەت ناۋاي بۇزدى. ئۇ قولىدىكى گېزىت قەغىزىگە ئورىغان تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇپ، قاتتىق شورىغاندىن كېيىن:

— 11-مىڭ دانە ناننى بىر سوتكىدا يېقىپ چىقىرىش ناۋايلىق تارىخىمىزدا كۆرۈلمىگەن ئىش. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ناننى بىز- نىڭ ئازادلىقىمىز ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن كۈرەش قىلىۋاتقان قان - قېرىنداشلىرىمىزغا قارشى كۈرەش قىلىۋاتقانلار ئۈچۈن يافسىدىكەنمىز، بۇنداق بولمىغۇر ئىشنى كىمنىڭمۇ ۋىجدانى كۆ- تۈرسۇن؟!

— توغرا!! - دېدى ناۋايلار جانلىنىپ، - مۇھەممەت ناۋاي توغرا ئېيتتى، بىز دۈشمەنلەرنى كۈلدۈرۈپ، دوستلارنى قاقشە- تىدىغان ئىشنى هەرگىز قىلمايمىز!

نۇراخۇن ناۋاي ئويغا چۆمدى. ئۇ يانچۇقىدىن ناسۋال قاپ- چىنى قولىغا ئالدى - دە، سول قولىنىڭ ئالقىنىغا ناسۋال قويۇپ كاپ ئەتكەندىن كېيىن، ئەقلىگە بىر ئىش كەلگەندەك سەگەكلىشىپ كۈلۈمسىرىدى ۋە:

— ئاغىنىلەر، ناننى ئەتىگە ئۇلگۈرتمىسەك زادى بولمايدۇ! - دېدى. هەممەيلەن ئۇنىڭغا هەيرانلىق بىلەن قاراشتى. مۇهە- مەت ناۋاي هەيران قېلىپ دېدى:

— ئۇنداقتا دۈشمەنلىرىمىزنىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇپ، پۇت - قولىغا ماغدۇر كىرگۈزۈپ، قان - قېرىنداشلىرىمىزنى

— ياك شەنجاك، چاقىرتقانكەنسىز...
— شۇنداق، ۋۇ جۇيجاك، ھازىر ۋەزىيەت ئىنتايىن جىددي، بۇ يەردىكى ئوغرىلارنىڭ خەۋپى ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ خەۋپىدىن قېلىشمايۋاتىدۇ. تېلېفۇن سىملىرى ئۈزۈۋېتىلدى. بۆكە ئامبالىنىڭ يامۇلىغا ئەۋەتىلگەن چىك لىيەنجاڭنىڭ قىسمى بىلەنمۇ ئالاقىمىز ئۈزۈلۈپ قالدى. ھازىر شىخۇدىن ئەۋەتىلگەن چوك قىسمىنىڭ ئالدى كەڭسايدا، ئارقىسى چۆل ئېدىر، سىتەيلەردە تۇرىۋاتىدۇ. بىز نىجاتلىق تاپمىز دەيدىكەنمىز، بۇ قوشۇننى دەرھال ئوزۇق - تۈلۈك بىلەن تەمىنلىشىمىز كېرەك، سىز جىددي تەدبىر قوللىنىپ، نان ياقتۇرۇپ ئۇلارغا ئەۋەتىڭ!
— خوپ شەنجاك جانابلىرى! - ساقچى باشلىقى پەرماننى ئىجرا قىلىش كويىدا ئىشىكتىن ئىتتىك چىقتى.

ساقچى باشلىقى شاڭيۇنى باشلاپ ئەتىسى تاڭ سەھەردىلا نۇراخۇن ناۋاينىڭ ئۆيىگە ئۇندى. ئۇنىڭ يېنىدا بويىنى قاقىرىڭكىدەك ئۇزۇن ھەم ئىنچىكە، ھىڭگاك چىش، ياپما قاپاق، پاناق بۇرۇن، مىلتىقنىڭ رىمۇنى بىلەن قارا ئاتنىڭ تىزگىنىنى بىلەكىگە ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئىككى قولىنى يېڭىنىڭ ئىچىگە تىقىۋالغان سەت بىر ئەسكەر بار ئىدى. ساقچى باشلىقى نۇراخۇن ناۋايىنى كۆرۈپ ۋارقىرىدى:
— سەنلەر ناۋايخانىنى ئاچماي ئىسىق ئۆيلىرىڭگە كىرىپ يېتىۋېلىشتىڭ، بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز ئىلىدىن چىققان ئالتە ئوغرىنى يوقىتىش ئۈچۈن قەھرىتان سوغۇقتا ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ. بىز ئۇلارغا ۋاقتىدا نان يەتكۈزۈپ بېرمىسەك بولامدۇ؟ سەن دەرھال بارلىق ناۋايلارنى يىغىپ بىر سوتكا ئىچىدە 11 مىڭ دانە نان تەييارلا!
نۇراخۇن ناۋاي ساقچى باشلىقىنىڭ ئەلپازىنىڭ يامانلىقىنى پەملەپ، باشقا سۆز قىلىشنى ئەپ كۆرمىدى - دە، دەرھال:
— خوپ باشلىق! — دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى.

دېگەندەك بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا چىرىكلەرنىڭ تەرەپ- تەرەپ- لىن يېغىپ كېلىشى بىلەن مۇھەممەت ناۋاي، ئەمەت ناۋاي قاتار- لىق 12 ناۋاي نۇراخۇن ناۋاينىڭ دوكىنىغا جەم بولۇشتى. ئۇلار- نىڭ بەزىلىرى تونۇر ئۈستىدە، بەزىلىرى يەردە قاپاقلىرى چۈش- كەن، خىيالغا پاتقان ھالدا ئولتۇرۇشاتتى. دوكاننى بىر ئالغان ئاچچىق كۆك تاماكىنىڭ ئىسى بىلەن ئۇلارنىڭ ئېغىر نەپەس ئېلىپ، ئۇلۇغ كىچىك تىنىشلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھەقىقە- تەنمۇ دوكاندا ئادەم يوقتەك بىلىنەتتى. ئۇزۇن داۋام قىلغان جىمجىتلىقنى قولىنى قولتۇقىغا تىقىۋېلىپ، زوڭزىيىپ ئولتۇر- غان مۇھەممەت ناۋاي بۇزدى. ئۇ قولىدىكى گېزىت قەغىزىگە ئورىغان تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇپ، قاتتىق شورىغاندىن كېيىن:

— 11-مىڭ دانە ناننى بىر سوتكىدا يېقىپ چىقىرىش ناۋايلىق تارىخىمىزدا كۆرۈلمىگەن ئىش. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ناننى بىز- نىڭ ئازادلىقىمىز ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن كۈرەش قىلىۋاتقان قان - قېرىنداشلىرىمىزغا قارشى كۈرەش قىلىۋاتقانلار ئۈچۈن ياقىدىكەنمىز، بۇنداق بولمىغۇر ئىشنى كىمنىڭمۇ ۋىجدانى كۆ- تۈرسۇن؟!

— توغرا! - دېدى ناۋايلار جانلىنىپ، - مۇھەممەت ناۋاي توغرا ئېيتتى، بىز دۈشمەنلەرنى كۈلدۈرۈپ، دوستلارنى قاقشا- تىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايمىز!

نۇراخۇن ناۋاي ئويغا چۆمدى. ئۇ يانچۇقىدىن ناسۋال قاپ- لىنى قولىغا ئالدى - دە، سول قولىنىڭ ئالقىنىغا ناسۋال قويۇپ كاپ ئەتكەندىن كېيىن، ئەقلىگە بىر ئىش كەلگەندەك سەگەكلىشىپ كۈلۈمسىرىدى ۋە:

— ئاغىنىلەر، ناننى ئەتىگە ئۇلگۈرتمىسەك زادى بولمايدۇ! - دېدى. ھەممەيلەن ئۇنىڭغا ھەيرانلىق بىلەن قاراشتى. مۇھەم- مەت ناۋاي ھەيران قېلىپ دېدى:

— ئۇنداقتا دۈشمەنلىرىمىزنىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇپ، بۇت - قولىغا ماغدۇر كىرگۈزۈپ، قان - قېرىنداشلىرىمىزنى

قىردۇربدىكەنمىز - دە؟!
— ياق! - دېدى نۇراخۇن ۋاي ھەممەيلەنگە بىر قۇر سىرلىق كۆز يۈگۈرتۈپ، - بىز بۇ 11 مىڭ دانە نان بىلەن دۇشمەنلىرى-مىزنىڭ گېلىنى بوغۇپ ئۆلتۈرىمىز!
— نان بىلەن ئادەمنىڭ گېلىنى بوغقان ئىشنى ئاڭلاپ باقماپ-تىكەنمەن، — دېدى بىر چەتتە زۇڭزىيىپ ئولتۇرغان ئەمەت ناۋاي تېرىكىپ. ھەممەيلەن «شۇنداق» دېيىشتى.
— ئۇغۇ راست، — دېدى نۇراخۇن ناۋاي كۈلۈمسىرىگەن ھال-دا، — بىراق، بىز بۇ نۆۋەت نانىنى شۇ خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلى-مىز.
— قانداق قىلىپ؟
— بۇنىڭ چارىسى ئوڭاي، تونۇرنى قاتتىق قىزدۇرىمىز، خېمىرنى بىر چەتتىن يۇغۇرۇپ، بىر چەتتىن ياقمىز، نانىنىڭ يۈزى قىزىرىشىغىلا قومۇرىمىز. ھازىر ھاۋا سوغۇق، نان تالاغا چىققاندا نېمىگە ئايلىنىدۇ؟ بۇنى ئۆزۈڭلار تېپىۋېلىڭلار!؟
— باريكاللا نۇراخۇن! بۇ ياخشى ئەقىل ئىكەن! شۇنداق قىلايلى، شۇنداق قىلايلى! - دېيىشتى ناۋايلار چەكسىز خۇشال-لىققا چۆمۈپ. شۇنىڭ بىلەن ناۋايخانا ئىچى جانلىنىپ، ناۋايلار غەيرەتكە كەلدى. ئۇلار بىر تەرەپتىن تونۇرغا ئوت يېقىپ، بىر تەرەپتىن خېمىر يۇغۇرۇپ، پېتىر خېمىرنى يېقىشقا باشلىدى. قىزىق ئوتتا يۈزى چالاپوكان بولۇپ قىزارغان گىرده نانلار ئارقا - ئارقىدىن قۇمۇرۇلۇپ بىر ئۆيگە تاغدەك دۆۋىلىنىشكە باشلىدى. نانلار ئەتىسى گومىنداڭنىڭ بورتالادىكى ئالدىنقى سې-پىگە ماڭغۇزۇلدى. شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاپ ئۇلارغا «ئەجەل دورىسى» ئەۋەتىش بىلەن قەھ-رىمان ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسىدىكى قېرىنداشلارغا يار - يۆلەك بولۇشتىن ئىبارەت ئىككى ئىش بىرلا ۋاقىت ئىچىدە ئورۇندال-دى.
(ئىلاۋە: بۇ ۋەقە كۇرەنى تىنچلاندۇرغاندىن كېيىن بولغان)

تاك ئالدىدىكى بورتالا

1944 ـ يىلى كۈز كىرىش بىلەنلا قارا سوغۇق ئىلگىرىكى-
دىن بالدۇر باشلىنىپ، دېھقانلارنى دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى يە-
خشىتۇرۇشقا ئالدىرىتىپ قويدى. سوغۇق شامالنىڭ مېۋىلىك،
مېۋىسىز دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىنى ھەر تەرەپلەرگە ئۇچۇر-
ۇشلىرى، قارا قاغىلارنىڭ خۇددى ئۇۋىسى بۇزۇلۇپ كەتكەندەك
ھاۋا بوشلۇقىدا سەت قاقىلداشلىرى كىشىلەرنىڭ ئىچىگە بىر
خىل ۋەھىمە سالاتتى. بارغانچە كۈچىيىۋاتقان سوغۇقنىڭ دەردى،
يەنە بىر تەرەپتىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن كۈنسېرى
كۈچىيىۋاتقان تۈرلۈك ئالۋاڭ ـ سېلىق، باج ۋە زورلۇق ـ
زومبۇلۇقلار خۇددى ئىككى باشلىق زەھەرلىك يىلاندەك دېھقانلار-
نىڭ قېنىنى شورىماقتا ئىدى.

گومىنداڭنىڭ ھاكىمىيەت ئورگانلىرى شۇ يىلى ساقچى خا-
جىلىرى، ئىشپىيۇن، پايلاقچىلىرىنى ھەسسىلەپ كۆپەيتىپ، نا-
ھىيە تەۋەسىدىكى ئۆزلىرى گۇمانلىق دەپ قارىغان يۇرت ئىچىدە
ئابرۇيى، ئىناۋىتى بار كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاشكارا ۋە يۇ-
شۇرۇن نازارەت ئاستىغا ئالدى. شۇ ۋاقىتتا نازارەت ئاستىغا
ئېلىنغان مەمتىمىنباي قاتارلىقلار ئۆزىنىڭ مەسلەكداشلىرى بە-
لەن تاغ ـ قىرلارغا قېچىپ كېتىپ ئىپتىدائىنىڭ پارتىزانلىرى[1]
بىلەن بىللە ھەرىكەت قىلىپ، شەھەردىكى پارتىزانلار بىلەن ئالاقە
باغلىدى ھەم ئۇلارنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنى قوللاش ئۈچۈن،

---

① 1944 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرى ئىلىدىن كەلگەن غېنى، نازارۇقلارنىڭ پارتىزان
ئەترەتلىرى ئارىشاڭنى ئازاد قىلدى. ئۇلار بىلەن ئىلىدىن بىللە كەلگەن ئىپتىدائى (مۇڭغۇل،
بورتالالىق) ئۇيغۇر، قازاق، مۇڭغۇل، رۇس قاتارلىق يەرلىك خەلقتىن ئارشاڭدا پارتىزان ئەترىتى
شەكىل قىلغانىدى.

ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي مۇلكىنىڭ كۆپ قىسمىنى پارتىزانلارغا تەقدىم قىلدى. بەزى كىشىلەر ئىلى تەۋەسى ۋە باشقا جايلارغا قېچىپ كېتىۋاتاتتى. خەلق ھمايىسىدىن ئايرىلىپ قالغان گومىنداڭ ئورگانلىرى پەقەت زورلۇق - زۇمبۇلۇق بىلەنلا ئىش قىلاتتى. نۇرغۇن دوكانلار تاقىلىپ قالغانلىقتىن، شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ نەرسە - كېرەك سېتىۋېلىشى قىيىنلاشتى. ئارىلاپ ئېچىلىپ قالغان دوكانلارنىڭ مالىلىرىنى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى، ساقچىلار بۇلاپ كېتىشەتتى. گومىنداڭ ھەربىي ئەمەلدارلىرى، ساقچى خادىملىرى، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئومۇمىيۈزلۈك دېگۈدەك قىمارغا كىرىشىپ كەتكەن بولۇپ، بازار كوچىلىرى، كونا چوڭ مەسچىتنىڭ ئالدى - ئارقىسى، كوچا دوقمۇشلىرى قىمارۋازلارنىڭ مەيدانى ۋە تاۋكالىرىغا ئايلىنىپ قالغاندى. ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرى ھەر كۈنى دېگۈدەك بولۇپ تۇراتتى. كوچىلاردا تىلەمچىلەر، يېتىم - يېسىرلار بارغانچە كۆپىيىۋاتاتتى. گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئورگانلىرى خەلق ئۈستىگە سالغان ھەر خىل سىلىقلارنى يېغىۋېلىشنىڭ سىرتىدا «ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك» دېگەندەك، مەخسۇس قوراللىق خادىملىرىنى چىقىرىپ، «خەنتەنلىياك» (زاپاس ئاشلىق) نامى بىلەن ئۆي بېسىپ دېگۈدەك ئاقتۇرۇپ، خەلقنىڭ قولىدا قالغان ئاز - تولا ئوزۇقلۇق ئاشلىق، يەم - خەشەكلەرنى مەجبۇرىي تارتىۋالدى. قارشىلىق قىلغۇچىلارنى «دۆلەت ئارمىيىسىگە قارشى چىقتى»، «ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ گۇماشتىسى» دېگەنگە ئوخشاش نامىلار بىلەن جازايىتى. ئات ھارۋىلىرىنى سەيسە (ئالۋاڭ) گە تۇتۇپ كەتتى. ئىسمائىل ھەسەن، سايىت، ئۆمەرجان، ھامۇت ھاشىم، مەتمۇسا قاتارلىق 200 دىن ئارتۇق دېھقان ئالۋاڭغا تۇتۇلۇپ كەتكەنلىكتىن، ئېتىزدىكى ئاشلىقلىرى يېغىقسىز، بالا - چاقلىرىنىڭ تۇرمۇشى ناھايىتى ئېچىنىشلىق ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى. گومىنداڭچىلار ئۇلارنىڭ 30 نەچچىسىنى جاڭگالدىن بورتالا شەھىرىگە ئوتۇن توشۇشقا، 100 دەك ئات ھارۋىنى چۆل ئېدىر،

سەتەي، ۋۇتەي قاتارلىق جايلاردىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە ئوزۇق - تۇلۇك توشۇپ، قايتقاندا يارىدار بولغان، پۇت - قولى ئۇششىگەن ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ كېلىشكە، 100 چە ئات هارۋىنى جەڭ ناهىيىسىدىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا بورتالادىن ئاشلىق توشۇشقا سالغانىدى. بۇ هارۋىلارنى مەخسۇس بەلگىلەنگەن قوراللىق ساقچى ۋە ئەسكەرلەر مۇهاپىزەت قىلىپ ماڭاتتى. ئاخىرىدا ئۇلار جەڭگا يارغان هارۋىلارنى تارتىۋېلىپ، ئىگىلىرىنى ئەزەربەنت قىلىپ قويدى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئېپسىنى تېپىپ ئەزەربەنتتىن قېچىپ، قۇمۇشلۇق جاڭگاللار ئارقىلىق مىڭ ئۆلۈپ مىڭ تىرىلىپ، بورتالاغا يېتىپ كەلدى. چوڭ ئاخۇن، كېرىم قاتارلىقلار ئۆزىنىڭ ئات هارۋىلىرى بىلەن ئىز - دېرەكسىز يوقاپ كەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا هەر كۈنى 20 - 30 ئادەمنى ئالۋاڭغا تۇتۇپ، شەهەر ئىچىدىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئۇچۇن ئوتۇن يېرىش، سۇ توشۇش قاتارلىق كۈندىلىك ئىشلارغا سالاتتى، ئۇلار پۈقرالىق هوقۇقىدىن مەهرۇم بولۇپ، قورال ئاستىدا ئىشلەيتتى. ئازراقلا نارازلىقى بىلىنىپ قالسا، باش - كۆزىدە قانلىق قامچا ئوينايتتى ياكى قەتلى قىلىناتتى.

1944 - يىلى 12 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى، ئون نەچچە تۆگىسى بىلەن چارۋىچىلىق رايونىدىن ئالۋاڭغا تۇتۇلغان گۇرە (مۇڭغۇل) ۋە بىر قازاق كىشى (ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئىسمى مۇقاش، ئۆزى داخىيەڭزىلىك ئىكەن) گومىنداڭ قوشۇنلىرى تۇرغان چۆل ئېدىر، سەنتەي، سىتەي قاتارلىق ئات هارۋىسى بارالمايدىغان جايلارغا يۈك توشۇپ بولۇپ، ئائىلىسىگە قايتىشنى تەلەپ قىلغاندا، گۇرەنى هازىرقى «8 - مارت» باغچىسىنىڭ ئورنىدا گومىنداڭ ئەسكەرلىرى قىلىچ بىلەن چېپىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن، قازاق چارۋىچىنى شىيەن (ناهىيە) يامۇلدىكى تۇرمىگە سولاپ، سۇ چېچىپ توڭلىتىپ ئۆلتۈرگەن، ئۇلارنىڭ تۆگىلىرىنى هەرقايسى گومىنداڭ قىسىملىرىغا تارقىتىپ بېرىۋەتكەن.

سەنتەيدە تۇرىۋاتقان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئۆزلىرىنىڭ

ئىشلىرىغا سېلىش ئۈچۈن بورتالا ۋە باشقا جايلاردىن ئالۋاتقا تۈتۈپ ئاپارغان سەيدەخمەت، شېرىپ چال قاتارلىق ئاشپەز، ناۋاي، سەيپۇتقا ئوخشاش ھەر كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 75 پۇقرانى 1945 - يىلى 1 - ئاينىڭ 29 - كۈنى، ئۆزلىرى قېچىش ئالدىدا چۆل ئېدىر بىلەن سەنتەي تاغلىرى ئوتتۇرىسىدىكى تاشيول ئۈستىدە پىلمۇت بىلەن بىر يوللا قىرىپ تاشلىغان بولۇپ، بۇلاردىن قار ئاستىدا كۆمۈلۈپ قالغان ئىسمائىل، سەدىق، جۇنۇس، شېرىپ چال قاتارلىق تۆت كىشىلا ساق قالغان. لېكىن، شېرىپ چال بېلىگە ئوق تېگىپ ئېغىر يارىدار بولغانلىقى ئۈچۈن ئاخىر ۋاپات بولدى. بۇنداق قانلىق ۋەقەلەر، ئېچىنىشلىق تراگېدىيىلەر بورتالادىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ئۆچمەس داغ قالدۇرغانىدى.

بورتالا، ئارىشاڭ، جىڭ ناھىيىلىرى تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان، ئىستراتېگىيىلىك ئورنى مۇھىم جاي ئىدى. گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ كەڭسايدىن ئۆتۈپ ئىلىغا يارەم بېرىش ھەرىكىتى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، بورتالا، ئارىشاڭلاردىن يولغا چىقىپ ئاقسۇ داۋىنى ۋە داشكۆگودىن ئۆتۈپ، قورغاسنى ئېگىلەپ ئىلىغا يارەم بېرىش پىلانى ئىنتايىن مۇھىم بولۇپ قالغانىدى. شۇڭا، 1944 - يىلى 12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، زاپاس 7 - شىنىڭ شىجاڭى لى يۈشاڭ مۇئاۋىن شىجاڭ خۇ شېڭياڭنى بورتالاغا بېرىپ، مۇشۇ سەپتىكى ئۇرۇش ئىشلىرىغا قوماندانلىق قىلىشقا تەيىنلەپ، 1945 - يىلى 1 - ئاينىڭ 11 - كۈنى، بىر يىڭ ئەسكىرىي كۈچىنى بورتالاغا كىرىش ھەمدە ئارىشاڭغا قاراپ ئىلگىرىلەشكە ئەۋەتتى. بۇلار جەمئىي 10 مىڭ بولۇپ①، بۇنىڭدىن 4 مىڭغا يېقىن ھەربىي قوشۇننى بورتالا شەھىرى، بۆكە يامۇلى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، كونا كۇلۇب ۋە ئىمىن پەرەڭنىڭ بالىخانىلىق ئۆيلىرىگە، قالغانلىرىنى ۋۇتەي،

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخى»، مىللەتلەر نەشرىياتى، ئۇيغۇرچە نەشرى.

سىتەي، چۆل ئېدىر، سەنتەي، سىمپۇتۇزا قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلاشتۇرغانىدى. ئۇلارنىڭ يېمەك - ئىچمىكى، مال - ۋاراڭ-لىرىنىڭ يەم - خەشىكى ۋە باشقا تەمىناتلىرى بورتالادىكى خەلق-نىڭ ئۇستىگە چۈشكەنىدى. شۇ مەزگىلدىكى قالاق يېزا ئىگىلە-كى، تارقاق چارۋىچىلىق بىلەن كۈنمىنى ئاران ئېلىۋاتقان يەرلىك خەلقە بۇ خىل ئالۋاڭلار ناھايىتى ئېغىر كەلدى. چەكسىز زۇ-لۇم، ئېغىر ئىقتىسادىي سىلىق تۇپەيلىدىن خەلقنىڭ سەۋر - ناقىتى تۈگىدى. ئۇلار قوللىرىغا قورال ئېلىپ زۇلۇمغا قارشى ئىسيان كۆتۈرگەندىلا، ئاندىن ئازادلىققا ئېرىشىدىغانلىقىنى تو-ئۇپ يەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھەرقانداق خەتەرگە قارىماي ئىمكانىيەتنىڭ بارچە پارتىزانلار سېپىگە، ئىنقىلابىي گۇرۇپپە-لارغا ئۇيۇشۇشقا باشلىدى.

ئادەتتىكى قارشىلىق قوراللىق توقۇنۇش دەرىجىسىگە قاراپ تەرەققىي قىلدى. گومىنداڭ ئامانلىق ساقلاش قىسىملىرى كېچە-سى سىرتقا چىقىپ چارلاشتىن قورقۇپ، گازارما ئىچىدىلا تۇرە-دىغان بولدى. بۇ پۇرسەتتىن پارتىزانلار ۋە ئىنقىلابىي گۇرۇپپە-لار ئەپچىللىك بىلەن پايدىلاندى. ئۇلار گومىنداڭغا كۈتمىگەن يەردىن تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىشنى ئەۋج ئالدۇردى، بەزىدە كۈن-دۈزلىرىمۇ ئاشكارا ھالدا تۇيۇقسىز زەربە بېرەتتى.

دېكابىر ئايلىرىنىڭ بېشىدا، يار توغان ئۆستىكى بويىدىكى ئورمانلىق بىلەن يوشۇرۇن كەلگەن ئىككى پارتىزان نامازدىگەر ۋاقتى بىلەن، مەمەت تۇغمەنچىنىڭ قورۇسىدىكى تونۇر بېشىغا چىقىپ، مىلتىق بىلەن كونا كۈلۈب ئۈستىدە پوستىتتا تۇرغان گومىنداڭ ئەسكىرىنى ۋە ئىمىن پەرەڭنىڭ ئۆگزىسىدە پوستا تۇرغان ئەسكەرنى ئېتىپ قاچقان. ئارقىدىن قوغلىغان ئەسكەر-لەردىن ئۈچ - تۆتنى يار توغان بويىدا دوملىتىۋېتىپ غايىب بولغان. بۇنداق ۋەقەلەر ھەركۈنى بولۇپ تۇراتتى. گومىنداڭ ھاكىمىيىتى بورتالادا ئىلى ئىنقىلابىنىڭ تەسىرىنى توسۇش ئۈ-

چۈن قولىدىكى ھەربىي، ساقچى ھەم ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي خادىملىرىنى ئىشقا سېلىپ، ھەر خىل ۋەھشىي ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، بورتالانى قاتتىق قامال قىلغان بولسىمۇ، كۈننى ئېتەك بىلەن توسۇپ قالغىلى بولمىغاندەك، خەلقنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكەتلىرىنى توسۇپ قالالمىدى. خەلق ئىچىدە «ئىلىنىڭ بارلىق ناھىيىلىرى، كەڭسای، سېمىپوتوزا، سىتەي قاتارلىق جايلار ئىلى ئىنقىلابچىلىرى تەرىپىدىن ئازاد قىلىنىپتۇ»، «ئىلى پارتىزانلىرى ھازىر ئارىشاڭغا كېلىپتۇ» دېگەن سۆزلەر كەڭ تارقالغانىدى. بۇنداق خەۋەرنىڭ نەدىن، كىملەر ئارقىلىق تارقىلىۋاتقانلىقىنى گومىنداڭ ئورگانلىرى، ھەتتا خەلقمۇ بىلمەيتتى. مۇشۇنداق ھەر خىل تەشۋىقاتلار ۋە يېقىنلاپ قالغان ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنىڭ ۋاستىلىك ھەم بىۋاستە تەسىرى نەتىجىسىدە، بورتالا ياشلىرىدىن بارات پالۋان، غاپپارباي، بالاجى، ئابدۇرېھىم ياغاچچى، ئابلىزقارى، ياسىن دوختۇر قاتارلىق يەتتە كىشى نۇرا-خۇن زەيدۇننىڭ ئۆيىگە يىغىلىپ رەسمىي بورتالا ئىنقىلابىي پارتىزان ئەترىتى قۇرۇشنى مەسلىھەتلىشىدۇ. نەتىجىدە بارات پالۋان ئەترەت باشلىقلىقىغا تەينىلىنىدۇ. ئەترەتنىڭ نامى قىسقارتىلىپ «ب ئى پ ئەترىتى» قىلىپ بېكىتىلىدۇ.

بارات پالۋان خەلق ئىچىدە ئىناۋەتلى يۇقىرى، پاراسەتلىك ئادەم بولۇپلا قالماستىن، بورتالا، جىلگە، ئارىشاڭ تەۋەلىرىدە چېلىشىشتا يېنى يەرگە تەگمىگەنلىكتىن پالۋان دەپ ئاتالغانىدى. ئەترەتنىڭ كونكرېت ۋەزىپىلىرى: ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا ھۇشيارلىقنى ئۆستۇرۇش، قولىدىن ئىش كېلىدىغان تەجرىبىلىك ياشلارنى ئەترەتكە قاتناشتۇرۇش، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە تەشۋىقات ئىشلىرىنى كېڭەيتىش ئارقىلىق، گومىنداڭچىلارغا بولغان قارشىلىقنى كۈچەيتىش، پۇرسەت بولسىلا گومىنداڭچىلارغا ۋە ئۇلارنىڭ ئىشپىيۇنلىرىغا زەربە بېرىش، ھەرقانداق جايدا قارىسىغا قارا-ملىق ۋە باشباشتاقلىق قىلماسلىق. باشقا ئىنقىلابىي گۇرۇپ-

پىلار بىلەن بىرلىشىش، ئارىشاق، جەڭدىكى پارتىزانلار بىلەن، شارائىت بولسا ئىلى ئىنقىلابچىلىرى بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت ئىدى. ئابلىز قارى بىلەن ياسىن دوختۇر بورتالادىن سەنتەي، سىتەي ۋە جىك قاتارلىق ئالدىنقى سەپلەرگە ئوزۇق - تۇلۇك توشۇلىدىغان يولنى ئۇزۇپ تاشلاش، بولۇپمۇ مۇھىم قاتناش تۇگۇنى بولغان جەڭگا بارىدىغان بورتالا دەريا-سىنىڭ كۆۋرۈكىنى بۇزىۋېتىش ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئالغان. قال-غانلىرى باشقا گۇرۇپپىلار بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىش، گومىن-داڭنىڭ ئاجىز قىسىملىرىغا تۇيۇقسىز زەربە بېرىش قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۇستىگە ئېلىشقان. نۇراخۇن زەيدۇننىڭ ئۆيى بورتا-لانىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى لەنتەي مەھەللىسىدە بولۇپ، شەھەر-دىن خېلىلا يىراقتا بولغانلىقتىن، بۇ قېتىمقى يىغىلىش ھېچقان-داق كىشىنىڭ كۆزىگە چېلىقمىدى. شۇنداق قىلىپ «ب ئى پ ئەترىتى» 1944 - يىلى 2 - دېكابىر تۇن يېرىمىدىن ئاشقاندا، نۇراخۇن زەيدۇننىڭ ئۆيىدە رەسمىي بارلىققا كەلدى.

* * * *

ھەرقانداق بىر ئارمىيەنىڭ غەلىبە قىلىش - قىلالماسلىقى، ئارقا سەپ تەمىناتىنىڭ تولۇق بولۇش - بولماسلىقى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك.

تاش كۆۋرۈكىنىڭ بۇزىۋېتىلگەنلىكى مۇئاۋىن شىجاڭ خۇنى قاتتىق ئەندىشىگە سالدى. شۇڭا ئۇ مۇناسىۋەتلىك يەرلىك ئەمەل-دارلارنى يىغىپ، كۆۋرۈكنى دەرھال ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى، سۇسلۇق قىلغۇچىلارنى قاتتىق جازالاشنى تاپشۇردى. مۇناسىۋەت-لىك ئورۇنلار جىددىي يىغىن ئېچىپ، ناھىيىلىك ساقچى ئىدارە-سىدىكى ياسىن شۇنگەن بىلەن لەنشۇرلارنى كۆۋرۈكنى تېز سۈر-ئەتتە ياستىپ پۈتتۈرۈشكە مەسئۇل قىلدى. بۇلار ھېيىب قارى، سادىقئاخۇن (تاتار)، مۇھەممەت، ئىمىن پەرەڭ قاتارلىق 16 ياغاچچىنى مەجبۇرىي ھەيدەپ كېلىپ بىر پەي ئەسكەرنىڭ نازارە-

تى ئاستىدا كۆۋرۈك ياساشقا سالدى. ياغاچچىلار باشلىرىنىڭ كېتىشىدىن قورقماي، كۆۋرۈكنى قەتئىي ياسىماسلىقنى قارار قىلىپ ئىشنى ئىلاجى بار كەينىگە سۈرىدى. بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان بارات پالۋان ئارىشاڭ ناھىيىسىدىكى ئېرەدەنى باشلىغان پارتىزانلارغا «ب ئى پ ئەترىتى» نىڭ ئەزاسى ئابدۇقادىر (بورتالا ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپراتىپىنىڭ كادىرى، پېنسىيىگە چىققان هازىر هايات.) بىلەن ئەھمەدنى ئەۋەتىپ ئۇلاردىن يارەم تەلەپ قىلدى. ئېرەدەنى بىر نەچچە قوراللىق كىشىنى بارات پالۋانغا يارەم بېرىشكە ئەۋەتتىدۇ. ئۇلار بورتالادىكى پارتىزانلار بىلەن بىرلىشىپ، تاش كۆۋرۈكنى ياساتقۇزۇۋاتقان ياسىن شۇڭگەن باشچىلىقىدىكى ئەسكەرلەرگە تويۇقسىز هوجۇم قىلىپ ئېغىر زەربە بېرىدۇ. ياغاچچىلارمۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ هەر تەرەپكە قېچىپ ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالىدۇ. ئەمما، ئويلىمىغان يەردىن سادىقئاخۇن، موللاخۇن ساقال، ئىمىناخۇن، هۈسەينا-خۇن قاتارلىق تۆت ياغاچچى، سادىقئاخۇننىڭ شاۋۇر تايدىكى قېيناتىسى قاسىم دېهقانىنىڭ ئۆيىدە يۇشۇرۇنۇپ تۇرغان يېرىدىن گومىنداڭ چېرىكلىرىگە ئەسىرگە چۈشۈپ قالىدۇ. ئۇلار بۇ ئىشنى «ب ئى پ ئەترىتى» گە خەۋەر قىلىشقا ئۇلگۈرەلمەيدۇ. گومىنداڭ چېرىكلىرى ئۇلارنى دېكابىر ئايلىرىدىكى قاتتىق سوغۇقتا يالىڭاچ، يالىڭاياغ هالدا ئاتنىڭ ئالدىغا سېلىپ هەيدەپ، مەتقۇربانىنىڭ قورۇسى يېنىدىكى قاراسۇ مۇز ئۈستىگە كەلگەندە، قىلىچ بىلەن چېچىپ ئۆلتۈرىدۇ. «قەهرىماندىن نام قالار، قورقۇنچاقتىن داد» دېگەندەك، بۇ كىشىلەرنىڭ نامى تا هازىرغىچە خەلقنىڭ قەلبىدە ساقلىنىپ، ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ يېتىلمەكتە. 1944 ـ يىلى 7 ـ دېكابىر كۈنى بورتالا خەلقى بۇ قەهرىمانلارنىڭ مېيىتىنى شېهىتلار قاتاردا بورتالادىكى چوڭ قەبرىستانلىققا دەبدەبە بىلەن دەپنە قىلغانىدى.

بورتالادىكى گومىنداڭ هەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلىرىنىڭ

كۆۋرۈك ياستىش ئىشى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئەمەلدارلىرى ئامالسىز قېلىپ، جىك ناھىيىسى تەرەپتىن كېلىدىغان يارىدەمنى كۈتۈشكە ياكى قېچىپ جېنىنى قۇتقۇزۇۋېلىشقا كېلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر بار بولغان كۈچنى ساقلاپ تۇرۇش، شەھەرنى كۈندۈزى ئۆز قوشۇنىدىكى ئەسكەرلىرى، كېچىسى يەرلىك خەلقتىن تەشكىللىگەن «زىۋېيدۈي» (ئۆز - ئۆزىنى قوغداش ئەترىتى) ئەزالىرى چارلىماقچى بولىدۇ. چۈنكى، ئۆز قىسمىدىكى ئادەملىرى كېچىسى گازارمىدىن سىرتقا چىقىپ چارلاشتىن باش تارتىشقانىدى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن مۇئاۋىن سىلىڭ خۇ ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەرجىمانى كېرىمبېك ۋە بەزى يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ تۈنۈشتۇرۇشى بىلەن، 1944 - يىلى دېكابىرنىڭ ئوتتۇرىسىدا، بىر قەدەر ئىشەنچلىك دەپ بىلگەن كىشىلەردىن بارات پالۋان، ئابلىزقارى، روزى مىراپ، ئابدۇراخمان، ئايۇپ ھاجى، ئىسمائىل ئەمەت، نۇراخۇن زەيدۇن، ھاپپاربای، قادىر تۇگمەنچى، بالاجى، ئابدۇقادىر، ئەخمەت قاتارلىق 16 ياشنى چاقىرتىپ مېھمان قىلىدۇ ۋە قوللىرىغا كونىراپ كاردىن چىققان مىلتىقتىن بىردىن تۇتقۇزۇپ كېچىسى شەھەرنى قوغداشقا بەلگىلەپ، خىزمەتنى ياخشى قىلسا مۇكاپات بېرىدىغانلىقى ھەم قانداقتۇر مەنسەپلەرنىمۇ ئاتا قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا ۋەدە بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ كونكرېت ۋەزىپىسى شىرموللا، ھۈسەين شائىيۇ، ھاشىمباي قاتارلىق سەككىز كىشىنىڭ تۇغمىنىدە گومىنداڭ قوشۇنلىرى ئۈچۈن ئۇن تارتىشقا نازارەت قىلىش، «ئىلى ئوغرىلىرى» ۋە ھەر خىل يامان ئادەملەرنىڭ ھەرىكىتىنى نازارەت قىلىپ، ۋاقتىدا دوكلات قىلىپ تۇرۇش ئىدى. بارات پالۋان باشچىلىق قىلغان ئاتالمىش «زىۋېيدۈي» ئەزالىرى كۆللىرىدىكى پىلانلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى ئويلاپ، ۋەزىپىنى مۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. كېرىمبېك ئۇلارنىڭ سۆزىنى خۇ سىلىڭغا تەرجىمە قىلىپ بېرىدۇ (كېرىمبېك شۇ مەزگىلدە كۆرۈنۈشتە گومىنداڭغا خىزمەت قىلغان بو-

لۇپ، ئەمەلىيەتتە ئىنقىلابنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن خىزمەت قىلغان، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مەخپىيەتلىكلىرىنى خەلقتە ۋە «ب ئى پ ئەترىتى» گە ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ، بىر نەچچە قېتىملىق قانلىق ۋەقەنىڭ ئالدىنى ئالغان). گومىنداڭچىلار ئاتالمىش «زىۋېيدۇي» ئەزالىرىنىڭ كۆڭلىدىكى ئوغرىلار دەل ئۆزلىرى ئىكەنلىكىنى نەدىنمۇ بىلسۇن؟ «ب ئى پ ئەترىتى» ئەزالىرى بۇنداق ئاز ئۈچرايدىغان پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، كېچىكمەيلا ھاشىم-باينىڭ تۇغمىنىدە ئىككىنچى قېتىم يىغلىش ئۆتكۈزۈپ، ئابلىزقارىنى «ب ئى پ ئەترىتى» نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، بالاجىنى كاتىپ، ھاشىم چوڭنى ماددىي ئەشيالار بىلەن تەمىنلىگۈچى قىلىپ بەلگىلەيدۇ. ئۇلار پۈتۈن «ب ئى پ ئەترىتى» نى تۆت گۇرۇپپىغا بۆلۈپ، نۇراخۇن زەيدۇن، ياسىن دوختۇر، ئابدۇرېھىم ياغاچچى ۋە غاپپاربايلارنى ھەرقايسى گۇرۇپپىلارنىڭ باشلىقى قىلىپ تەيىنلەيدۇ، شۇنداقلا ھەر بىر گۇرۇپپىنىڭ ۋەزىپىسى، ھەربىرىدە دائىر بىسىنى ئېنىق تۈزۈپ چىقىدۇ. شۇنىڭ بىلەن «بى ئى پ ئەترىتى» نىڭ پائالىيەتلىرى مۇنتىزىم، تەشكىللىك ھالدا جانلىنىپ كېتىدۇ.

بورتالا پارتىزانلىرى ۋە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قاتتىق قارشىلىقىغا ئۇچرىغان گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بارغانسېرى غالجىرلىشىپ، 6 ـ دېكابىر كۈنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىن قورالىلىق ئادەم چىقىرىپ، شەھىسدىن تاتلىق، يۈسۈپئاخۇن قۇربان قاتارلىق 11 تۇماقچىنى چاقىرتىپ كېلىدۇ ھەم ئۇلارغا ئۈچ كۈن ئىچىدە 1500 جۇپ تېرە پەلەي تىكىپ تاپشۇرۇشنى بۇيرۇيدۇ. كاسىپلار بىز دۈشمەنلىرىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ئاشۇرۇپ، پارتىزانلىرىمىزنىڭ ئۈستىدىن غالىپ كېلىدىغان ھەرقانداق ئىشىنى قىلمايمىز ئۆلۈشكە رازىمىزكى، خەلقىمىز ئالدىدا يۈز كېتىدىغان ئىشنى قىلمايمىز، دېگەنلەرنى ئويلاپ، پەلەي تىكىش ئۈچۈن ئەيلەنگەن تېرە، تېرىنى يۇمشىتىدىغان خۇرۇچ (ئېچىتقۇ) بولۇشى كېرەك، بۇنىڭغا ئۇزۇن ۋاقىت كېتىدۇ، دېگەندەك

ھاھانە ـ سەۋەبلەر بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىدۇ. لېكىن، گو-
مىندانڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ پەيلىنىڭ ناھايىتى يامانلىقىنى پەمل-
گەن شەمشىدىن تاتلىق دەررۇلا كۆرۈنۈشتە دۇشمەننى رازى قىل-
غان بولۇپ، ئەمەلىيەتتە پارتىزانلارغا يارىدەم بېرىشتەك بىر ھى-
لىنى ئويلاپ تاپىدۇ. ئۇنىڭ بۇ چارىسىگە باشقا كاسىپلارمۇ
قوشۇلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار خام تېرىنىڭ ئارقىسىغا بولۇشىغا
سۇ پۈركۈپ باسۇرۇپ قويىدۇ. تېرە يۇمشىغاندىن كېيىن ئۇس-
تىگە بۇغداي ئۇندىنى سېپىپ ئاقارتىدۇ ـ دە، ئالماپ ـ
يالماپ بولۇشىغا پەلەي تىكىپ، دېگەن قارارىدا ھۆكۈمەتكە تاپشۇ-
رىدۇ. پەلەيلەر چىڭ تۇەنجاڭ تۇەنىدىكى ئەسكەرلەرگە تارقىتىپ
بېرىلىدۇ. 10 ـ دېكابىر كۈنى چىڭ تۇەنجاڭ ئارىشاڭدىكى پارتى-
زانلارنى يوقىتىپ، ئارىشاڭنى قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن قوشۇننى
باشلاپ داقا ـ دۇمباق ساداسى ئىچىدە ئاتلىنىدۇ. ھېلىقى پەلەي-
لەر قاتتىق سوغۇققا چىقىشى بىلەنلا چۈيۈندەك قېتىپ، قىلچە
كارغا كەلمەيدۇ. ئەسكەرلەر چاپىنىنىڭ يېڭىدىن، قوينىدىن
قوللىرىنى چىقىرالمىغاچقا، مىلتىقنىمۇ تۇتالمايدۇ. ئۆز ھەلەك-
چىلىكى بىلەن بولۇپ كەتكەن بۇ قالتىس ئەسكەرلەرنى ئارىشاڭ
دەريا‌سى بويىدا يۇشۇرۇنۇپ ياتقان غېنى، نازارۇپلارنىڭ پارتىزان-
لىرى دەريادىن ئۆتكۈزمەيلا تالاپەتكە ئۇچرىتىدۇ. ئارقىغا چېكى-
نىپ قاچقانلارغا ئېرىدەننىڭ چاغان ئارالدا كۈتۈپ ياتقان پارتى-
زانلىرى قاقشاتقۇچ زەربە بېرىدۇ. چىڭ تۇەنجاڭ تۇەنىدىن ئاز
بىر قىسىم ئەسكەرلەر «بۆكە ئامبالىنىڭ يامۇلى»[1]غا تىقىلىۋالى-
دۇ.

پارتىزانلار تېلېفۇن سىملىرىنى ئۈزۈپ، گومىنداڭنىڭ بور-

---

① بۆكە ـ مۇڭغۇل بولۇپ، بورتالادىكى ئابرۇيلۇق شەخس ھەم ئىلغار زات. ئۆز زامانى-
سىدا باي كىشى ئىدى. «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» قۇرۇلغاندا ئارىشاڭغا ھاكىم بولغان. «يامۇل»
مۇڭغۇلچە سۆز بولۇپ، «قورۇ-جاي» ياكى «قەسىر» دېگەن مەنىدە. 1930 ـ يىلى ھاشىم دېگەن
ئۇيغۇر ياغاچچىنىڭ باشچىلىقىدا يەتتە ـ سەككىز مودەك دائىرە ئىچىدە 25 ئېغىزدىن كۆپرەك
ئۆي سېلىنغان. بۆكەنىڭ ئاشلىق، گۆش قاتارلىق يېمەك ـ ئىچمىكى يېتەرلىك بولغانلىقتىن،
گومىنداڭ قىسىملىرى تەمىناتتىن قىسىلمايتتى. بۆكەنىڭ يامۇلى ئارىشاڭ ناھىيىسىگە تەۋە مەن-
جىڭ يېزىسى (ئاق سۇمە) دىن ئۈچ كىلومېتىر يىراقلىقتىكى غەربىي شىمال تەرەپكە جايلاشقان.
بورتالادىن يەتتە كىلومېتىر يىراقلىقتا.

تالا بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزىۋېتىدۇ. بورتالادىكى گومىنداڭ ئارمىيىسى چىڭ تۆەنجاڭنىڭ خىللانغان ئەسكەرلىرى غەلىبە بىلەن قايتىپ كېلىدۇ، دېگەن ئۇمىدتە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قوروسى (ھازىرقى ساقچى باشقارمىسى جايلاشقان ئورۇن) دا چوڭ داش قازانلاردا گۆش پىشۇرۇپ ئۇلارنى كۈتمەكتە ئىدى. لېكىن «قورقمانغا قوش كۆرۈنۈپتۇ» دېگەندەك، ھەم كۈلكىلىك، ھەم قايغۇلۇق بىر ئىش يۈز بېرىدۇ.

چىڭ تۆەنجاڭنىڭ قوشۇنىدىن بىر لىيەنجاڭ ئوندەك ئەسكىرى بىلەن ئارىشاڭ پارتىزانلىرىنىڭ زەربىسىدىن ئامان قېلىپ، بورتالاغا كېلىۋېلىشقا مۇۋەپپەق بولىدۇ. لىيەنجاڭ يامۇل قورۇسىغا كىرىپ، گۆش پىشۇاتقان داش قازان ئاستىدىكى بېنزىن تۇڭدىن قىلىنغان، ئوچاقنىڭ تۆمۈر پۈتىغا ئاتىنىڭ چولۇۋۇرىنى ئۇزۇن قىلىپ باغلاپ قويىدۇ - دە، ئۆزى ئەھۋالنى مەلۇم قىلىش ئۈچۈن، مۇئاۋىن شىجاڭ خۇ شېڭياڭنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كېتىدۇ. كۇرەڭ قاشقا ئات قازاندىكى سۇنىڭ بۇلدۇقلاپ قاينىشىدىن ئۇركۈپ، قازاننى دۇم كۆمتۇرۇۋېتىپ ئوچاقنى ئەپقاچىدۇ، ئات يېنىزا - بازارلارنى ئارىلاپ لەنتەي ئارقىلىق دەريادىن ئۆتۈپ پارتىزانلار تەرەپكە كېتىپ قالىدۇ.

كونا كۇلۇب ئىچىدە يانقان گومىنداڭ قوشۇنلىرى، ئۇزۇن لەڭزە قارىغاينىڭ بىر ئۇچىنى كۇلۇب ئىچىدىكى يوغان مەشكە تىقىپ، يەنە بىر ئۇچىنى ئىشكىتىن سىرتقا چىقىرىپ قويۇپ ئوت سۇنۇۋاتقاندا، جەڭدىن قايتىپ كەلگەن بىر ئەسكەر ئۇزۇن لەڭزىنىڭ ئىشكىتىن چىقىپ تۇرغان ئۇچىغا ئاتىنىڭ چۇلۇۋۇرىنى باغلاپ قويۇپ، ئىسسىنىش ئۈچۈن كۇلۇب ئىچىگە كىرىپ كېتىدۇ. ئات نېمىدىندۇر ئۇركۈپ لىمنى ئېلىپ ئوت چاچرىتىپ قاچىدۇ. بۇمۇ ئالدىنقى ئاتقا ئوخشاش كوچىنى بىر ئالىدۇ. قورقۇپ كەتكەن ئەسكەرلەر پارتىزانلار كەلگەن ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ، ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىپ، قالايمىقان ئوق چىقىرىشقا باشلايدۇ.

مەشنى ئېلىپ قاچقان ئات كوچا چارلاپ يۈرگەن بىر پەي ئەسكەر-
نىڭ ئاتلىرىنى ئۈركىتىۋېتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن 19 ئەسكەر ئاتتىن
يىقىلىدۇ، تۆتى ئۆلىدۇ. بەشى ئېغىر يارىدار بولىدۇ.

مۇئاۋىن شىجاڭ خۇ چىڭ تۆەنجاڭ قىسىملىرىنىڭ بۆكە
يامۇلىدا قورشاۋدا قالغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ ئىنتايىن ئالاقزادە
بولۇپ بورتالادىكى گومىنداڭ قىسىملىرىدىن بىر يىڭ ئەسكەر
ئەۋەتىدۇ. بۆكە يامۇلىنىڭ ئەتراپى تۈزلەڭلىك بولۇپ، مۇداپىئە-
لىنىشكە ئەپلىك، ھۇجۇم قىلىشقا ئەپسىز جاي ئىدى. شۇڭا
پارتىزانلار يامۇل ئىچىدىكىلەرگە ھۇجۇم قىلماي قورشاپ تۇ-
رۇپ، سىرتىدىن يارەمگە كەلگەن كۈچلەرنى بىر - بىرلەپ
يوقىتىدۇ. نەتىجىدە يارەمگە بارغان بۇ يىگىمۇ پارتىزانلارنىڭ
قاتتىق زەربىسىگە ئۇچراپ، ئاز بىر قىسمىلا بورتالاغا كېلىۋالـ-
دۇ. 1945 - يىلى 15 - فېۋرالدا مۇئاۋىن شىجاڭ خۇ 700 دەك
ئەسكەرنى باشلاپ چىڭ تۆەنجاڭنى قورشاۋدىن قۇتۇلدۇرۇشقا داغ-
دۇغا بىلەن ئاتلىنىدۇ. لېكىن، يول ئۇستىدە پىلمۇت ۋە ئاپتۇ-
مات بىلەن قوراللىنىپ پىستىرمىدا ياتقان ئېرەدىنىڭ پارتىزان-
لىرى ئۇلارغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىدۇ. نەتىجىدە مۇئاۋىن شى-
جاڭ خۇ 500 دەك ئەسكىرىدىن ئايرىلىپ، نۇرغۇن ھەربىي
ياراق، ئوزۇق - تۇلۇكنى تاشلاپ، 200 گە يەتمىگەن ئەسكىرى
بىلەن بورتالاغا ئارانلا قېچىپ كېلىۋالىدۇ.

ئىنقىلابىي ھەربىكەتلەرنىڭ مۇنداق ئوڭۇشلۇق بولۇشى، بور-
تالادىكى «بى ئى پ ئەترىتى» نىڭ گومىنداڭنىڭ ئىچكى ھەربىكەت
پىلانى ۋە يۈرۈش قىلىش ئەھۋالىنى ئارىشاڭ پارتىزانلىرىغا ئۆز
ۋاقتىدا خەۋەر قىلىپ تۇرغانلىقى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىدى.

ئۇچ ۋىلايەت پارتىزانلىرىنىڭ بارغانچە كۈچىيىپ، گومىن-
داڭ قىسىملىرىنى جىڭ ناھىيىسى تەرەپكە قىستاپ كېلىشى،
ئىچكى جەھەتتە «ب ئى پ ئەترىتى» نىڭ تۇيۇقسىز زەربە بېرە-
شى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىقى، قوشۇن ئىچىدىكى روھـ-

سىزلىق، ئاچارچىلىق، قېچىش ھەربىكەتلىرىنىڭ ئەۋج ئېلىشى، بورتالادىكى گومىنداڭنىڭ مەمۇرىي، ھەربىي ئەمەلدارلىرىنى قاتتىق تەمتىرىتىپ، ئاخىر ئۇلارنىمۇ ئۆز جانلىرىنى ئېلىپ قېچىشقا مەجبۇر قىلدى. بۇ ھەقتە 2 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى تەرجىمان كېرىمبېك تۆۋەندىكىلەرنى خەۋەر قىلغان: مۇئاۋىن شىجاڭ خۇ 2 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ناھىيە ھاكىمى شۇ سۇڭتاۋ-نىڭ ئىشخانىسىغا مەخپىي كېلىپ، مۇئاۋىن ھاكىم خەن شوسەن، ساقچى باشلىقى ۋۇياڭ، ناھىيىلىك گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ باش-لىقلىرىدىن رى ۋەن ، ھاشىمۇف، ساقچى ئىدارىسىنىڭ سۇنگەنى يىغىن قاتارلىق 30 نەچچە كىشى بىلەن مەخپىي يىغىن ئاچقان. يىغىندا ئۆزلىرىنىڭ ئېغىر ئەھۋالدا قالغانلىقىنى، بىردىنبىر چىقىش يولى جەڭگا قېچىپ بېرىۋېلىش ئىكەنلىكىنى مۇزاكىرە قىلغان. يىغىنغا قاتناشقان گومىنداڭ ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەل-دارلىرى كېيىنكى تەقدىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىدىن قايغۇر-غان ھالدا، ئالدىنقى سەپ (سەنتەي، سىتەي، ۋۇتەي) لەردىكى قىسىملىرىنىڭ جەڭگا چىقىنىپ كەتكەنلىكى، بورتالانىڭ جەڭ بىلەن بولغان قاتناش ۋە باشقا بارلىق ئالاقىلىشىش ۋاستىلىرى-دىن مەھرۇم بولغانلىقى، بۆكە يامۇلىدىكى چىڭ تۆەنجاڭنى قو-تۇلدۇرۇشتىنمۇ ئۈمىد قالمىغانلىقىنى ئېيتىشىپ يىغا ـ زار قىلىشقان. ئاخىرىدا جەڭگا قېچىشنىڭ مەخپىي پىلانىنى تۈزۈپ، بورتالادىكى گومانلىق دەپ قارالغان بىر قىسىم كىشىلەرنى مەخ-پىي يوقىتىۋېتىش قارارىغا كەلگەن. بۇ پىلان بويىچە بورتالا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئەمەلدارى لى دۇسەن ئۆزى قول سېلىپ، ناھىيە بازىرىدا ئولتۇرۇشلۇق، جامائەت ئىچىدە نام ـ ئابرۇيى بار ھاشىمباي، قۇسمانىيە (قازاق) ، ھېمىتھاجى، ئۇلۇغ شاڭ-يۇ، قاسىمقان (قازاق) ، سىڭگە (مۇڭغۇل) ، شىرموللا، ئوس-مانباي قاتارلىق 12 كىشىگە 2 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن سادىق خۇيجاڭ (شۇ ۋاقىتتىكى سودىگەرلەر باشلىقى،

ئۇنى خۇيجاڭ دەپ ئاتايتتى) نىڭ ئۆيىگە يىغىلىشنى، 18 - كۈنى مۇئاۋىن شىجاڭ خۇ بىلەن بىللە جىڭغا يىغىنغا بارىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ. ھېچنېمىدىن خەۋىرى يوق بۇ كىشىلەر ئەتىسى جىڭدا ئېچىلىدىغان يىغىننىڭ تەرەددۇتىنى قىلىپ سادىق خۇيجاڭنىڭ ئۆيىدە قونىدۇ. كېرىمبېك ئۆزىگە كېلىدىغان خەۋپتىن قورقماي، «ب ئى پ ئەترىتى» گە گومىنداڭچىلارنىڭ قېچىش پىلانىنى بىر كۈن بۇرۇن خەۋەر قىلىدۇ. بارات پالۋان، ئابلىزقارىلار باشچىلىق قىلغان «ب ئى پ ئەترىتى» نىڭ گۇرۇپپا باشلىقلىرى تېزلىكتە جامالئاخۇنۇمنىڭ تۇگمىنىگە يىغىلىپ جىددىي يىغىن ئاچىدۇ. بورتالا بىلەن جىڭ قاتناش يولىدىكى (داخىيەڭزە بىلەن جىڭغا بارىدىغان كونا يول) قاراسۇ — لەڭلەڭ كۆۋرۈكىگە ئوت قويۇپ يولنى ئۈزۈپ تاشلاش ، ئالدىن مۇداپىئە قۇرۇپ يۇشۇرۇن زەربە بېرىشنى ئورۇنلاشتۇرىدۇ. كېرىمبېك يەنە 2 - ئاينىڭ 17 - كۈنى تۇن يانغاندا سادىق خۇيجاڭنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنى ئىچكى قورۇدىكى ئۆينىڭ دېرىزىسىدىن ۋاراقلاپ ئويغىتىپ، «مۇئاۋىن شىجاڭ خۇنىڭ جىڭغا يىغىنغا بارىمىز دېگىنى يالغان، ئەتە گومىنداڭچىلار جىڭغا قاچىدۇ، سىلەرنى قېچىشنىڭ قۇربانى قىلماقچى، قېچىپ قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى قىلىڭلار!» دەپ قورۇدىن تېز چىقىپ كېتىدۇ. گومىنداڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلىرى ۋە ئائىلە - تاۋابئاتلىرى 1945 - يىلى 2 - ئاينىڭ 18 - كۈنى تاڭ سەھەر سائەت تۆتتە، مۇئاۋىن شىجاڭ خۇ قوماندانلىق قىلغان 200 دىن ئارتۇق قوشۇننىڭ مۇھاپىزىتى ئاستىدا جىڭ تەرەپكە قاچىدۇ. سادىق خۇيجاڭ كېرىمبېكنىڭ سۆزلىرىدىن شۇبھىلىنىپ دېلىغۇل بولۇپ تۇرغاندا، ري ۋەن ئۆيگە قورالىق باستۇرۇپ كىرىدۇ - دە، ئۇنى ئاتماقچى بولىدۇ، ئەمما سادىق خۇيجاڭ چاققان كېلىپ ري ۋەننى يىقىتىپ كارنىيىنى بوغىدۇ، دەل شۇ دەقىقىدە لى دۇسەن كىرىپ ئۇنى مىلتىق بىلەن ئېتىپ ئولتۇرىدۇ. سىرتقى قورۇدىكى مېھمانخانا-

دا یاتقان 11 ئادەم کېرىمبېكنىڭ سۆزى بىلەن قېچىپ قۇتۇلدۇ.

«ب ئى پ ئەترىتى» ئۆزلىرىنىڭ پىلانى بويىچە قاچقان گومىنداڭچىلارنى ئالدىدىن توسۇپ، ئارقىسىدىن قوغلاپ قاتتىق تىرىپىرەن قىلدۇ. ئۇلارنىڭ ئاز بىر قىسمىلا ئۆلە ـ تىرىلىشىگە قارىماي قېچىپ داخىيەڭزىگە كېلىۋالدۇ ـ دە، ئۇ يەردىكى گومىنداڭچىلار بىلەن بىرلىشىپ قاتتىق قارشىلىق قىلدۇ. «ب ئى پ ئەترىتى» جەڭدىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرى بىلەن تىركىشىۋاتقان نىزامىدىنىڭ پارتىزان ئەترىتى (ئىلى پارتىزانلىرى) بىلەن بىرلىكتە داخىيەڭزە، جىڭ، يىنجىخۇ قاتارلىق ئورۇنلاردىكى گومىنداڭ قىسىملىرىنى يوقىتىپ، جىڭ پۇتۇنلەي ئازاد بولغانغا قەدەر ئۇرۇش قىلدۇ. بارات پالۋان ئۆزى يالغۇز دۇشمەننىڭ بىر مۇھىم پوتىينى پارتىلىتىۋېتىدۇ، ئەمما بەختكە قارشى ئېغىر يارىلىنىدۇ. مانا مۇشۇنداق شىددەتلىك جەڭلەردە قاسىمجان مېھمان، مۇھەممەت خۇدابەردى قاتارلىق ئون نەچچە پارتىزان قەھرىمانلارچە قۇربان بولدۇ. بۇ قەھرىمانلىرىمىزنىڭ ئوبرازى تاھازىرغىچە بورتالا خەلقىنىڭ قەلبىدە، بورتالا دىيارىدىكى شان ـ شۆھرىتى سۈپىتىدە خاتىرىلەنمەكتە.

بارات پالۋان، بالاجى، ئابدۇقادىر، ئابدۇرېھىم ياغاچچى قاتارلىق بورتالا پارتىزانلىرى ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسى سېپىگە قوشۇلدۇ ۋە 1945 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسىنىڭ شىخۇغا يۈرۈش قىلغان ئوتتۇرا يۆنىلىش قىسىملىرى بىلەن بىرلىكتە ئۆزلۈكسىز ئىنقىلاب قىلدۇ. (بۇلاردىن بالاجى، ئابدۇقادىر، ئابدۇرېھىم ياغاچچى قاتارلىقلار تاھازىرغىچە ھايات).

* * * *

گومىنداڭچىلار بورتالادىن قاچقاندىن كېيىنمۇ، ئۇلارنىڭ شىخۇ، جىڭلاردىن ئۇچۇپ چىققان ئايروپىلانلىرى بورتالانى ھەر

كۈنى دېگۈدەك بومباردىمان قىلىپ، بىگۈناھ خەلقنىڭ ھاياتى ۋە مال - مۈلكىگە ئېغىر زىيانلارنى سالدى. قاسىمئاخۇننىڭ قورۇسىغا چۈشكەن بومبا ئاكىسى تىلۋالدىننىڭ رابىخان ئىسىملىك 17 ياشلىق قىزىنىڭ جېنىغا زامىن بولدى. تۆت كوچىغا چۈشكەن بومبا ئويىتاغلىق ياقۇپئاخۇن ۋە غولجىدىن كەلگەن يەنە بىر كىشىنىڭ جېنىغا زامىن بولدى. ئۆلگەن ئات، قوي - كالىلارمۇ كۆپ ئىدى. بورتالادا ئايروپىلاننى ئېتىپ چۈشۈرىدىغان قورال بولمىغانلىقتىن، گومىنداڭ لېۋتچىكلىرى تېرەك بويى ئېگىزلىكتە ئۇچۇپ، خالىغانچە ئوققا تۇتۇپ، بومبا تاشلايتتى. ئەمما، پارتىزانلارمۇ بوش كەلمىدى، ئۇلار يېنجىخودا گومىنداڭنىڭ بىر ئايروپىلانىنى ئادەتتىكى مىلتىق بىلەن ئېتىپ چۈشۈردى.

پارتىزانلار بۆكە يامۇلىغا تىقىلىۋالغان چىڭ تۇەنجاڭنىڭ قىسىملىرىنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەپ جەڭ قىلماي قورشاپ تۇرغاندا، نازارۇف تەرەپتىن (گومىنداڭچىلار بورتالادىن قاچقاندىن كېيىن، ئارىشاڭ تەرەپتە تۇرىۋاتقان بىر قىسىم پارتىزانلار نازارۇف باشچىلىقىدا بورتالاغا كىرگەن) جاڭ لەيجاڭ (يەرلىك خەلىق) بىلەن ئەسىرگە چۈشكەن يەنە بىر ئەسكەر چىڭ تۇەنجاڭنى تەسلىم بولۇشقا دەۋەت قىلىپ، بۆكە يامۇلىغا بارىدۇ. چىڭ تۇەنجاڭ ئۈچ كۈندىن كېيىن تەسلىم بولۇشقا ۋەدە بەرگەن بولسىمۇ، 1945 - يىلى 2 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، يەنى قورشاۋدا تۇرغىنىغا ئىككى ئاي، 11 كۈن بولغاندا، ئاخىر ئۈۋۈسسىدىن چىقىپ شەرقىي شىمالغا قاراپ قاچىدۇ. مۇشۇنداق پەيتتىن كۈتۈپ تاقىتى تاق بولغان پارتىزانلار، خۇددى تۇزلەڭلىككە چىققان تۇلكىنى قوغلىغاندەك زەربە بېرىپ، چىڭ تۇەنجاڭ قىسىملىرىنى قوغلاپ پۈتۈنلەي تارمار قىلىدۇ ۋە قويىتاش تېغىدىن بىر نەچچە لىيەنجاڭنى تىرىك تۇتۇپ كېلىدۇ.

شۇنداق قىلىپ، بورتالادا 1945 - يىلى 2 - ئاينىڭ 18 - كۈنى (جۈمە) ئازادلىق، ئەركىنلىكنىڭ تېڭى يورۇپ،

هەر مىللەت خەلقى زىمىستان قىش بىلەن باھار پەسلى ئالمىشىدىغان خاسىيەتلىك كۈندە غەلىبە شادلىقىغا چۆمدى.

1945 - يىلى 2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» بورتالا ناھىيىسىدە ھاكىمىيەت قۇرۇپ، ھاكىم مەھكىمىسى قۇرۇشنى قارار قىلدى ھەمدە ئەلقەم ئەختەم قاتارلىقلارنى بورتالا «ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى»نى قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن بورتالاغا ئەۋەتتى. ئەلقەم ئەختەم قاتارلىقلار بورتالادىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۆزلىرى سايلىغان ۋەكىللەر بىلەن بىرلىكتە مۇزاكىرە قىلىپ، خەلق ئىچىدە بىر قەدەر ئابرويى بار، ئىلغار دەپ قارالغان ھاشىم ئوسمانىنى باش ھاكىملىققا (شېڭ شىسەينىڭ تۇرمىسىگە كىرىپ چىققان)، لامجىل (مۇڭغۇل)، قۇسمانىيە (قازاق)، مامۇتخان ئىبراھىملارنى مۇئاۋىن ھاكىملىققا، بالامەمەتنى سوت باشلىقلىقىغا، ھاشىمبايىنى ساقچى باشلىقلىقىغا سايلاپ چىقتى. سايلام نەتىجىسى 1945 - يىلى 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى خەلقە رەسمىي ئېلان قىلىندى.

ئاخىرقى گرانات

1945 ـ يىلى ياز پەسلى، ئوچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى-
نىڭ شىمالىنى ئازاد قىلىش ئوتتۇرا يۆنىلىش ئالدىنقى سەپ
قىسىملىرىدىن سۈيدۈك 1 ـ پىيادە پولكى سىمپوتوزا، سەنتەي،
چۆل ئېدىر قاتارلىق جايلاردا ئالدىنقى سەپكە يۆرۈش قىلىش
بۇيرۇقىنى كۈتۈۋاتاتتى. مەن كوماندىرلىق قىلغان 1 ـ روتا دەل
چۆل ئېدىردا تۇرغانىدى. ئۇ چاغلاردا چۆل ئېدىر ھازىرقىدەك
ئىمتىياس ئەمەس، بەلكى جۇشقۇن ھاياتلىق كەيپىياتىغا تولغان
بولۇپ، جەڭچى ـ ئوفېتسىرلارنىڭ زەپەر مارشى ساي ـ جىرالار-
نى چاقىرىق كەلتۈرۈپ تۇراتتى.

شىجائىتى ئۇرغۇپ تۇرغان 11 نەپەر سەپدىشىم بىلەن 25
كۋادرات مېتىرغا يەتمەيدىغان كىچىككىنە گەمىدە تۇراتتۇق. تو-
لىمۇ ئەپسۇس، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇرۇشتا قۇربان بولۇپ كەت-
كەن. ئۇلار ئاجايىپ قەيسەر، ئوت يۈرەك يىگىتلەر ئىدى، بولۇپ-
مۇ ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى توختى دېگەن يىگىتنىڭ شىخۇدىكى ئۇ-
رۇشتا كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقى تا ھازىرغىچە ئېسىمدىن چىقماي-
دۇ.

گەمە شاخ ـ شۇمبىلار بىلەن يېپىلغان، تاملىرى سۇۋالما-
نالىقتىن، توپا ـ قۇملار شۇرقىراپ چۈشۈپ تۇراتتى. بۇنىڭدىن
ھېچ ھەرگىز زارلانمايتتۇق، ئەكسىچە ئۇنى خۇددى ئۆز ئائىلە-
مىزدەك كۆرۈپ سۈپۈرۈپ ـ تازىلاپ، پاكىز تۇتاتتۇق. ھېلىمۇ
ئېسىمدە شۇنداق ئېنىق تۇرۇپتۇ، ئىشكىتىن كىرگەنلا يەرنىڭ
ئوڭ تەرىپىدە قورال ـ ياراغ قويىدىغان، سول تەرىپىدە بولسا
تاماق قاچىلىرىنى قويىدىغان جازا بار ئىدى. ئۆز قولۇمىز بىلەن

ئاددىيلا قىلىپ ياسۇالغان بۇ جازىلار ئىنتايىن ئەپلىك، پاكىز بولۇپ، گەمىگە بۆلەكچىلا تۇس قوشقانىدى. بىز جىك، شىخۇ قاتارلىق گومىنداڭنىڭ مۇھىم ئىستىھكاملىرىغا ھۇجۇم قىلىشقا تاقەتسىزلىك بىلەن بۇيرۇق كۈتۈپ، ھەر ۋاقىت ئۇرۇشقا تەييار جەڭگىۋار ھالەتتە تۇراتتۇق. ھەر كۈنى كەچتە مەشىقتىن بىكار بولغاندا، ياتاقتا ئالدىنقى سەپكە تىزىرەك ئاتلىنىش توغرىسىدا غۇلغۇلا قىلىشاتتۇق. ئالدىنقى سەپكە ئاتلىنىش ئۈچۈن قىلغان تەييارلىقىمىز، مەشغۇلاتىمىز پۈختا بولدى، بۇ يەردە قاچانغىچە تۇرىمىز؟ قېرىنداشلىرىمىز گومىنداڭنىڭ تۆمۈر تىرنىقى ئاستىدا ئازاب چېكىپ، بىزنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتىۋاتسا، بىز نېمىشقا ھۇجۇم قىلمايمىز؟ دېگەنگە ئوخشاش سوئاللار ئاغزىمىزدىن چۈشمەيتتى. سەپداشلىرىمىزنىڭ بۇنداق قەلب ساداسى، پىدائىكارانە روھى مېنى تولىمۇ ھاياجانغا سالاتتى.

ئاشۇنداق كۈنلەرنىڭ بىر كەچقۇرۇنلۇقى، سىرتتىن كىرىپ كەلگەن توختى ئوت ئۈستىگە ماي چاچقاندەك مۇنداق بىر خەۋەرنى يەتكۈزدى:

— جىنىڭ ئۇرۇشىدا ياردەم بولغان 20 دەك پارتىزاننى ماشىنا بىلەن غۇلجىغا ئېلىپ كېتىۋاتقانىكەن، ئۇنىڭ ئىچىدىكى تۆت پارتىزاننىڭ يارىسى بەكمۇ ئېغىر ئىكەن، روتىمىزنىڭ سېستىرالىرى يارىسىنى قايتا تېڭىپ قويدى. جەڭچىلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، جەڭ ئىنتايىن قاتتىق بولۇۋېتىپتۇ. بىز يەنە قاچانغىچە بۇ قۇرۇق چۆل ئېدىرنى ساقلاپ ياتىمىز، ئىچىم تىت ـ تىت بولۇپ كېتىۋاتىدۇ، ـ دېدى ئۇ هاياجان بىلەن. مەن سەپداشلىرىمىزنىڭ نارازىلىقىنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن:

— ئاغىنىلەر، سىلەرنىڭ قەلبىڭلارنى چۈشىنىمەن، گەرچە ھەربىي تەييارلىقىمىز پۈتكەن بولسىمۇ، يەنىلا بۇيرۇقنى كۈتىشىمىز كېرەك، ـ دېدىم. مەن ئۇ چاغدا ۋوزۋود كوماندىر (پەيجاڭ) ئىدىم، شۇڭا قولۇمدىن كېلىشىچە جەڭچىلەرگە چۈ-

شەندۇرۇپ خىزمەت ئىشلىدىم. غۇلغۇلا ئەمدىلا بېسىلىپ جەڭچى-
لەر ئۇخلاشقا تەرەددۇت قىلىۋاتقاندا، خۇددى جەڭچىلەرنىڭ ئىرا-
دىسىنى ئەكس ئەتتۇرگەندەك، روتىنىڭ يۇرۇش قىلىش سىگنالى
چېلىندى. بۇ 1945 - يىلى 8 - ئاينىڭ 6 - كۈنى كەچ سائەت
ئوندىن ئاشقان چاغ ئىدى. پۈتۈن روتىدىكىلەر بەش مىنۇتتا
جەڭگىۋار ھالەتتە مەيدانداً سەپكە تىزىلىپ بولدۇق. روتا كوماندە-
رى راشىدىن، مۇئاۋىن كوماندىر ئارتىقوف (ئۆزبېك) لار جەڭ-
چىلەرنىڭ جەڭگىۋار ھالىتىنى بىر - بىرلەپ كۆزدىن كەچۈردى.
مۇئاۋىن كوماندىر ئارتىقوف سەپتە تۇرغان جەڭچى توختىنىڭ
ھالىتىنى كۆرۈپ ناھايىتى مەمنۇن بولغان ھالدا «يارايسەن!»
دەپ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويدى.
جەڭچى توختى ئىنقىلابنىڭ دەسلىپىدىلا پىدائىي بولۇپ
سۈيدۈك، كۆرەنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشلىرىغا قاتناشقانىدى. ئۇ
19 ياشتا بولۇپ، بۇغداي ئۆڭ، ئوتتۇرا بوي، كەڭ غوللۇق،
تۇرقىدىن كۈچ - قۇۋۋەت ئۇرغۇپ تۇراتتى، خۇددى بۇركۇتنىڭ
كۆزىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن زېرەكلىك چىقىپ تۇراتتى. ئۇ
ھەربىي مەشىقلەردە ھەر ۋاقىت ھەممىگە ئۈلگە بولاتتى. بولۇپمۇ
گرانات ئېتىشتا روتا بويىچە ئەڭ ئالدىدا بولۇپ، بىر نەچچە قېتىم
تەقدىرلەش، مۇكاپاتلاشلارغا ئېرىشكەنىدى. توختىنىڭ شۇ تاپتا
«گېرمانكا» ماركىلىق بەش ئاتار مىلتىقنى، ئىككى دانە گرانات،
ئوقدانلىرىنى ئېسىشى، سۇدان، تاماق قاچىسى ۋە كىچىك ھەر-
بىي گۈرجەكلەرنى ئېسىش تەرتىپى قائىدىگە مۇۋاپىق، باشقىلار-
دىن ئۆزگىچە بولغانلىقى، ئارتىقوفنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالغان-
دى. كوماندىر راشىدىن بارلىق ئوفىتسېر - جەڭچىلەرنىڭ ئۇ-
رۇش ۋە يول يۈرۈش تەييارلىق ئەھۋالىغا قانائەت قىلغاندىن
كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيە باش شتابى ۋە پولك قوماڭ-
دانلىقىنىڭ سەپكە يۈرۈش قىلىش ھەققىدىكى بۇيرۇقىنى ئوقۇپ
بەردى...

بۇيرۇق ئوقۇلۇپ بولدى. هەممىز «هۇررا!» دەپ قايتا - قايتا توۋلىۋەتتۇق. شادلىق ۋە هاياجاندا ياڭرىغان بۇ سادا چۆل ئېدىرنىڭ كېچىلىك جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ، ساي - جىرالا- ردا شېرىن ئۈيقۇغا كەتكەن جاندارلارنى ئويغىتىۋەتتى. بۇ «هۇر- را» ساداسى قەدىناس جاي چۆل ئېدىر بىلەن ئاخىرقى خوشلە- شىش ساداسى ئىدى. كوماندىر راشىدىن روھلۇق هالدا سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— كېچىدە يۇرۇش قىلىشىمىزنىڭ سەۋەبى دۇشمەننىڭ راز- ۋېدكا ۋە بومبارديمانچى ئايروپىلانلىرىدىن ساقلىنىش ئۈچۈندۇر. دۇشمەن ئىستىهكاملىرىغا يېقىنلاشقانسېرى قارشىلىققا ئۇچرا- يمىز، شۇڭا كوماندىرنىڭ رۇخسىتىسىز هەرىكەت قىلماسلىقى- مىز، هوشيارلىقنى ئۆستۈرۈپ توسالغۇسىز ئالغا ئىلگىرىلەپ، هۇجۇم نىشانىمىزغا ۋاقتىدا يېتىشىمىز كېرەك. ۋەزىپىمىز ئې- غىر هەم جاپالىق، لېكىن شەرەپلىك تارىخىي ئەهمىيەتكە ئىگە بۇ ۋەزىپىنى شىنجاڭدىكى هەر مىللەت خەلقى ۋە قوماندانلىق شتابى بىزگە تاپشۇردى. بۇ قېتىمقى ئۇرۇش شىنجاڭنىڭ تەقدى- رىنى هەل قىلىدىغان، گومىنداڭنى هالاك قىلىدىغان ئۇ- رۇش، - دېدى قەتئىيلىك بىلەن.

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بىز تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتكەن كۈنلەر ئاخىر يېتىپ كەلدى. «ئالغا مارش!» دېگەن بۇيرۇق بىلەن پۈتۈن روتا شەرققە قاراپ يول ئالدۇق.

* * * *

شىخۇدىكى گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ ناهايىتى مۇستەهكەم بولغان 3 - مۇداپىئە لىنىيىسىنى زور قۇربانلارنى بېرىش بەدىلە- گە بۆسۈپ ئۆتۈپ، سازلىقنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا جايلاشقان كېچىك بۇتخانىنى تاڭ ئېتىشىنىڭ ئالدىدا ئىگىلەپ، مۇداپىئە

ئىستىھكاملىرىمىزنى قوراپ، ھوجۇم قىلىش بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇراتتۇق (دۇشمەننىڭ 1 - لىنىيىسىنى بۆسۈپ ئۆتۈش جېڭىنى «باھادىر جەڭچى» ناملىق ئەسلىمەمدە بايان قىلىدىغانلىقىم ئۈچۈن، بۇ ئەسلىمەمدە يازمىدىم). پولكنىڭ سىياسىي كومىسسارى مەرغۇف ئىسھاقۇف ئۆزىنىڭ كانىۋىينى ئېلىپ، روتىمىزغا يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ لاي - پاتقاقتا مىلىنىپ كەتكەن كىيىملىرىدىن يەر يېغىرلاپ كەلگەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. مەن ئۆزۈمنى تۇزەشتۇرۇپ بۇ قېتىمقى ھوجۇم ئەھۋالى ۋە قىسمىنىڭ ھازىرقى جەڭگىۋار ئەھۋالىدىن قىسقىچە دوكلات قىلدىم. ئۇ يېنىدىكى دۇربۇننى ئېلىپ، بۇتخانا تېمىدىن ئېچىلغان تۆشۈكتىن گومىنداڭنىڭ 1 - مۇداپىئە لىنىيىسىنى بەش مىنۇتچە كۆزەتكەندىن كېيىن:

— ۋوزۋود كوماندىرلىرىنى بۇ يەرگە چاقىرىڭ! — دېدى كۆزىنى دۇربۇندىن ئۈزمەي تۇرۇپ ماڭا:

كوماندىرلار كەلگەندىن كېيىن، كومىسسار ھۆرمەت بىلەن تۇرغان كوماندىرلارغا قاراپ:

— ئالدى بىلەن سىلەرگە پولكنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزمەكچىمەن، 1 - روتا باتۇرلارچە ئالغا ئىلگىرىلەپ، دۇشمەننىڭ ئوت كۈچى كۈچلۈك بولغان بۇ بۇتخانىنى مۇۋەپپەقىيەت بىلەن ئىگىلەپ، خىزمەت كۆرسەتتىڭلار! بارلىقىڭلارنى پولكنىڭ بۇيرۇقى ئارقىلىق تەبرىكلەيمەن ۋە غەلىبەڭلەرنى تەقدىرلەيمەن! - دېدى ئاھايىتى مەمنۇن بولغان ھالدا. كوماندىرلار جەڭگىۋار ھالەتتە:

— ۋەزىپە ئۆتەشكە تەييار بىز! — دېدى ئۈنلۈك ۋارقىراپ.

— كوماندىرىڭلار ئارتىقچە ياردار بولۇپ، ئالدىنقى سەپتىن ئارقا سەپكە ئېلىپ كېتىلدى، روتىغا 1 - ۋوزۋود كوماندىرى ئەخمەت تۇردىيوف ۋاقىتلىق كوماندىر بولۇپ بەلگىلەندى. سىلەرگە ھازىرلا سازلىقتىن ئۆتۈپ، گومىنداڭنىڭ ئاشۇ چوڭ بوتىسىنى (قولى بىلەن پوتەي تەرەپنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ) ئېـ

لمش ۋەزىپىسى تاپشۇرۇلدى. بۇ ۋەزىپە ئىنتايىن مۇھىم، ئۇ-
رۇشنىڭ بۇرۇلۇش نۇقتىسى. يەنە سىلەرگە ماسلىشىپ ئۇرۇش
قىلىدىغان شىخۇنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىدە تارباغاتايدىكى پولك-
نىڭ بىر روتىسى بار، — دېدى مەرغۇف ئىسھاقۇف كەسكىن ۋە
جىددىي قىلىپ.

كوماندىرلار قەتئىيلىك بىلەن چوقۇم غەلىبە قىلىدىغانلىقى
ھەققىدە ئىشەنچ بىلدۈردى. بۇ 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 8
- كۈنى، يەنى شىخۇغا ھۇجۇم قىلغانىنىڭ 4 - كۈنى بولغان ئىش
ئىدى.

بۇيرۇقنا ئاساسەن يۇرۇشىگە ئاتلاندۇق؛ كۈپكۈندۈزدە، ئۇ-
نىڭ ئۈستىگە تۈپتۈز كەتكەن پاتقاقلىق سازلىقتا تېز يۇرۇشكە
بولمايتتى. مۇشۇنداق شارائىتتا ھوجۇم قىلساق دۈشمەننىڭ ئوق
نىشانى بولۇپ قېلىپ، بىھۇدە قۇربانلارنى بېرىشىمىز ئېھتىمالغا
ناھايىتى يېقىن ئىدى. ئەمما، بۇنىڭغا ئامال يوق ئىكەنلىكىنى
ھەممىمىز ئوبدان بىلەتتۇق. بۇيرۇقنى ئىجرا قىلماسلىققا، ۋەزى-
پىنى ئورۇندىماسلىققا قەتئىي بولمايتتى. پولك كومىسسارى
بۇنى سەزگەندەك:

— كۈتۈپ تۇرۇشقا بولمايدۇ، ئۇرۇشتا ۋاقىت ھەل قىلغۇچ
ئامىل، پۈتۈن سەپتىكىلەر ھۇجۇمغا ئۆتتى، غەلىبە قىلىشىڭلارغا
تىلەكداشمەن، - دېدى - دە، ئۆمىلەپ قوشنا قىسىملارغا كەتتى.
ئۇنىڭ چاقناپ تۇرغان نۇرلۇق كۆزلىرىدىن غەلىبىنىڭ مۇقەدد-
ەسلىنى كۆرگەندەك بولاتتۇق.

مەرغۇف ئىسھاقوف ئۇرۇمچىلىك بولۇپ، تاتار مىللىتىدىن
ئىدى. بىلىم سەۋىيىسى يۇقىرى، رۇسچىنى راۋان سۆزلەيتتى.
گومىنداڭغا قارشى ھەرىكەتكە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن، گومىنداڭ-
چىلار ئۇنى تۈتقۇن قىلماقچى بولغاندا قېچىپ غۇلجىغا كېلىۋالغا-
نىدى. ئۇ ئىنتايىن چېچەن ۋە زېرەك بولۇپ، ھەربىي ئىشلارغا
خىلاپ كېلىدىغان ھەرىكەتلەرگە ھەرگىزمۇ يول قويمايتتى. خىز-

مەتلەرنى ئەستايىدىل، مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن تولۇق ئادا قىلاتـ
ىى، باشقا ئوفىتسېرلارغىمۇ مۇشۇنداق تەلەپ قويىاتتى. ئۇ كـ
شىلەر بىلەن تولىمۇ چىقىشىپ ئۆتەتتى، ئۇ دائىم خىزمەت
ۋاقتىدا خىزمەت قىلىش كېرەك، دەم ئالغان ۋاقتىدا يۇقىرى ـ
تۆۋەن ۋە كوماندىر ـ جەڭچى دەپ ئايرىماسلىق كېرەك، دەيتتى.

سازلىقتا دۇشمەن ئوقى ئاستىدا ئالغا ئىلگىرىلەش قىيىن
بولسىمۇ، دۇشمەننىڭ بىزگە قارىتىپ ئاتقان مىنامىيوت، زەمبـ
رەك ئوقلىرى گەرچە ئىۋان (رۇس)، سادىق قاتارلىق سەپداشـ
لىرىمىزنى ياردار قىلغاندىن باشقا، ئوقلارنىڭ ناھايىتى كۆپ
قىسمى سازلىققا پېتىپ قېلىپ پارتلىمىدى. بىز بۇ پۇرسەتتىن
پايدىلىنىپ تېز سۇرئەتتە ئىلگىرىلەپ، سازلىقنىڭ غەربىي شىمـ
لىي قىرغىقىغا جايلاشقان تۇگمەنگە ئوخشىشىپ بېرىۋالدۇق.
تۇگمەنچىنىڭ ئۆيىدىكى چوڭ قازاندا يېخىلا ئەتكەن سۇيۇقـ
ئاش قاينىاپ تۇراتتى، ئەمما ئۆيدە ئادەم يوق ئىدى. بىز تاماق
ئېتىش ئۇسۇللىرى ۋە ئۆي ـ بىساتلىرىغا قاراپ ئۆي ئىگىسىنىڭ
ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى بىلدۇق. بىز ئۇلارنى ئىزدەشتۇرۇپ قارـ
ىساق، ئۇلار قورقۇپ سەي ئورىسىغا چۇشۋاپتۇ، ئەر ـ ئايال،
بالىلىرى بولۇپ تۆت جان ئىكەن. بىز ئۇلارغا ئىنقىلابنىڭ مەقـ
سىتىنى چۇشەندۇرۇپ سەي ئورىسىدىن ئېلىپ چىقتۇق. ئۇلار
بىزگە گومىنداڭ پوتىيىنىڭ ئىككى قەۋەت ئىكەنلىكى، ئۇلارنىڭ
ئۇتخانا بىلەن تۇتىشىدىغان ئاكوپىنىڭ بارلىقى، بۇ پوتەينى بىر
پەي ئەسكەرنىڭ كېچە ـ كۇندۇز پىلمۇتلار بىلەن ساقلايدىغانلىـ
قى، ئۇلارنىڭ ئەسكەرلىرىدە قورقۇنچ، ئۇمىدسىزلىك كەيپىياتـ
ىنىڭ بارلىقى، گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ چوڭ ـ چوڭ باشلىقـ
لىرىنىڭ قورقۇپ ئۇرۇمچىگە قېچىپ كەتكەنلىكى... قاتارلىق
ناھايىتى مۇھىم تەپسىلاتلارنى سۆزلەپ بەردى.
گومىنداڭ پوتىيى دۆڭلۇك ئۇستىگە قۇرۇلغان بولۇپ،

تۇگمەن بىلەن ئارىلىقى 50 مېتىرچە كېلەتتى، ئوتتۇرىسى تۈز-
لەڭلىك ئىدى. روتىمىزدا 60 ـ 70 چە ئادەم قالغانىدى، بىزدە
مىنامىيوت قاتارلىق ئېغىر تىپتىكى قوراللار يوق ئىدى. قولـ
مىزدا بار بولغان قوراللار مىلتىق، گرانات، پىلمۇت، ئاپتومات
...قاتارلىقلار ئىدى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا پوتەينى قانداق
قىلىپ ئېلىش كېرەك؟ خۇددى پولك كومىسسارى ئېيتقاندەك،
بۇ پوتەي بۇتخانىغا ھۇجۇم قىلىشنىڭ چوڭ توسالغۇسى، شۇنداقلا
ئۇرۇشنىڭ بۇرۇلۇش نۇقتىسى ئىدى. شۇڭا، بۇ پوتەينى تېزلىكـ
تە ئالمىساق قەتئىي بولمايتتى. بىز ئەتراپىمىزغا قاراۋۇل قو-
يۇپ، تۇگمەننى دالدا قىلىپ، جەڭچى ـ كوماندىرلار بىلەن
بىرلىكتە مۇزاكىرە قىلىپ، ئۇسۇل ـ چارىلەرنى تۈزۈپ چىقـ
تۇق.

— پوتەينى گرانات بىلەن پارتلىتىش كېرەك! — دېدىم مەن سەپداشلىرىمغا قاراپ قەتئىي ھالدا.

— ئۇنداقتا 50 مېتىر يىراقلىقتىكى پوتەيگە گرانات ئاتامـ
دۇق؟ — دەپ سورىدى ئارقا سەپتىن بىزگە يېمەكلىك ئېلىپ
كەلگەن روتىمىزنىڭ ۋاھىمىستىرى (ئارقا سەپ تەمىنات خىزمەتـ
چىسى) ماخمۇت. باشقىلارمۇ بۇ چارىدىن ھەيرانلىق ھېس قىلىشـ
تى.

— ياق، گرانات ئاتمايمىز، بىزدە ئۇنچىلىك كۆپ گراناتمۇ
يوق، ھازىر تۇگمەنچىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەردىن ئىگىلىگەن ئەھـ
ۋالغا ئاساسەن، پوتەي ئىچىدىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ جان
قايغۇسىدا قالغان ھالىتىدىن پايدىلىنىمىز...

سەپداشلىرىمنىڭ ھەممىسى قوراللىرىنى مەھكەم تۇتقان
ھالدا پۇتۇن دىققەت ـ ئېتىبارى بىلەن سۆزلىرىمنى تىڭشايتتى.

— قولىمىزدىكى بارلىق قورال بىلەن ئوت كۈچىنى كۈچەيـ
تىپ، دۇشمەننى پوتەينىڭ تۆشۈكلىرىدىن پىلمۇت ئېتىشقا جۇر-
ئەت قىلالماس قىلىپ قويۇپ، ئاندىن ئىككەيلەن ئېتىلىۋاتقان

ئوق ئاستىدىن ئۆمىلەپ بېرىپ، گرانات بىلەن پوتەينى پارتىلـ
تىشمىز لازىم! — دېدىم مەن.
ئولتۇرغانلار مېنىڭ سۆزۈمدىن جانلىنىپ كەتتى. ئوتدېـ
لىنىيە كوماندىرى (بەنجاك) ھۇسېين شۇئانلا:
— بىرىگە مەن بارىمەن! ـ دەپ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ
كەتتى. باشقىلارمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن «مەن بارىمەن!» دەپ
ئورنىدىن تۇرۇشتى.
— توختاڭلار، پىداكارلىق روھىڭلارغا مەن چىن دىلىمدىن
رەھمەت ئېيتىمەن، ئۆزۈمنىڭ تاللىشىغا يول قويۇڭلار، بىرىگە
ئۆزۈم بارىمەن، بىرىگە يولداش ئوراز بارىدۇ! — دېدىم مەن كەسـ
كىن ھەم قەتئىي تەلەپپۇزدا.
مېنىڭ ئورازنى تاللىشىمدىكى سەۋەب، ئۇ بىر نەچچە قېتىمـ
لىق ۋەزىپە ئۆتەشتە سىناقتىن ئۆتكەن، يۈرەكلىك، قورقۇمـ
سىز، ئەمما سەل ئالدىراڭغۇ ئىدى. بۇ جەھەتتىن ئۇنى ئۆزۈم
تىزگىنلەيمەن دېگەن ئويدا ئىدىم.
ئەمما، قىسمدىكىلەر مېنىڭ بېرىشىمنى لايىق تاپمىدى.
(مەن كوماندىر بولغان كىشى ئۇرۇشنىڭ ئەڭ ئالدىنقى سېپىدە
تۇرۇپ جەڭ قىلىشى، دۇشمەننىڭ ھەربكىتىنى كۆزىتىپ، ئۇـ
نىڭغا مۇناسىپ تەدبىر قوللىنىشى، خەتەرلىك دەپ بىلگەن بىرەر
مۇھىم ھەل قىلغۇچ جەڭدە ئۆزى ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۇلگە يارىتىـ
شى، شۇ ئارقىلىق باشقا جەڭچى ـ كوماندىرلارنىڭ پىداكارلىق
روھىغا ئىلھام بېرىشى كېرەك، مانا بۇ كوماندىرنىڭ قوماندانلىق
سەنئىتى، دېگەنلەرنى ئاللىبۇرۇنلا كۆڭلۈمگە پۈكۈپ
قويغانىدىم.)
غۇلغۇلىنى بېسىش ئۈچۈن مەن ئاخىر «بۇ بۇيرۇق!» دېـ
دىم.
ئوراز ئىككىمىز قىسمىمىزدىكىلەر ئاچقان ئوت كۈچىنىڭ
ئاستىدىن ئۆمىلەپ پوتەي تۈۋىگە بېرىۋالدۇق. قىسمدىكىلەر

ئوت ئېچىشنى توختاتتى. بىزنىڭ پوتەي يېنىغا ساق - سالامەت يېتىپ كېلىشىمىز قىسمەنكى ھەربىر جەڭچىنىڭ قەلبىدە غەلىبىنىڭ ئۈمىد چىرىغىنى ياندۇرغانىدى. پۈتۈن بەدىنىم تەرگە چۆمۈلۈپ، يۈرىكىم گۈپۈلدەپ سوقاتتى. ئوراز غەلىبىدىن ئېسەنكىرەپ، مەن «ھاي!» دېگۈچە ئالدىراپلا بىر گرانانتنى يېتىپ تۇرۇپ پوتەينىڭ ئۈستىگە ئاتتى. پوتەي ئېگىز بولغانلىقتىن گرانات ئۇنىڭ ئىچىگە چۈشمەي پوتەينىڭ ئۈستۈنكى قىرىغا تېگىپ، بىز تەرەپكە يېنىپ چۈشتى. مەن ئورازغا:

— تۆۋەنگە قاراپ دومىلا! — دېدىم — دە، ئۆزۈممۇ دومىلاپ يېتىۋالدىم. گرانات دۆڭگە چۈشۈپ «گۇم!» قىلىپ پارتلىدى. بىز توپا - چاڭنىڭ ئاستىغا كۆمۈلۈپ قالدۇق، دۆڭنىڭ ئاستىدا بولغانلىقىمىز ئۈچۈن گرانانتنىڭ زەربىسىدىن ئامان قالدۇق. بىز توپىنىڭ ئاستىدىن خۇددى چاشقانغا ئوخشاش سىلكىنىپ چىقتۇق. تۈگمەندىكى جەڭچى - كوماندىرلار بىزنى قۇربان بولۇپ كەتتى، دەپ ھەسرەت چېكىپ، پوتەيگە بېرىشقا كوماندىرى ھۈسەين بىلەن يەنە بىر جەڭچىنى ئەۋەتمەكچى بولۇپ تۇرغانكەن، مەن بۇنى كېيىن ئۇقتۇم. تۈگمەندىكى سەپداشلار بىزنى كۆرۈپ ئوت كۈچىنى توختاتتى. مەن ناھايىتى چەبدەسلىك بىلەن پوتەي تۈۋىگە ئۆمىلەپ چىقىپ، يېنىمغا ئېسىۋالغان ئۈچ دانە گرانانتنى پوتەيدىكى ئەسكەرلەرنىڭ پىلمۇتى توختاپ قالغان پەيتتە ئەپچىللىك بىلەن ئىچىگە تاشلىۋەتتىم - دە، ئوراز بىلەن ئىككىمىز يەنە بىر قېتىم دۆڭدىن پەسكە دومىلاپ چۈشۈپ يېتىۋالدۇق. دەھشەتلىك پارتلاش ساداسى بىلەن يەر - جاھان سىلكىنگەندەك بولۇپ كەتتى، ئەتراپنى ئىس - تۈتەك، چاڭ - توزان قاپلىدى. بىزگە ئەڭ خەتەرلىك بولۇپ تۇيۇلغان بۇ دۆڭلۈكتە ئىككى قېتىملىق خەتەردىن ساقلىنىپ قالدۇق.

پوتەينىڭ پارتلىتىلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرغان تۈگمەندىكى كوماندىر - جەڭچىلەر «ھۇررا!» دەپ توۋلىغان

پېتى پوتەيگە يېتىپ كەلدى. خۇدىنى يوقىتىپ پوتەي سىرتىدا قالغان بىر ئەسكەر جەڭچىلەرنىڭ «ھۇررا!» ساداسىدىن ھۇركۈپ بۇتخانا تەرەپكە قاراپ بەدەر تىكىۋەتتى. ئۇنى ھۇشۇر دېگەن بىر جەڭچى ئارقىسىدىن قوغلىدى، ئۇ مېنىڭ «قوغلىما!» دېگىنىمگە ئۇنىماي، بىر دەمدىن كېيىن ياپۇنىڭ ئون ئاتار مىلتىقىنى ئېلىپ كېلىپ، ماڭا «ئۇنى يوقاتتىم!» دەپ دوكلات قىلدى. مەن ئۇنى:

— ئۇنى دۇشمەنلەرنىڭ ئىچىگە قوغلاپ كىرەمتىڭ؟ بۇ خەتەرلىك ئەمەسمۇ؟ — دەپ ئەيىبلىدىم. ئۇ خوتەن شېۋىسىدە:

— يا شىداچاڭنى ئايتتۇق، يا جاننى بېيىتۇق، — دېدى. مەن «يات!» دەپ ۋارقىرىدىم. ئۇ يېتىشقا ئۇلگۈرەلمىدى، ئۇنىڭ پېشانىسىگە دۇشمەن ئوقى تېگىپ ئالدىمدا يېقىلدى. مەن ئۇنىڭغا قاتتىق ئېچىندىم. ھەي، بىزدىكى بىخۇتلۇق، ئەنە شۇنداق جېنىمىزغا زامىن بولىدۇ - دە، دېدىم ئىچىمدە. كېيىن جەڭچى - كوماندىرلار ئارىسىدا ھوشۇرنىڭ يۇقىرىقى سۆزى ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ، ئۇنى ياد ئېتىدىغان تەمسىل بولۇپ قالدى.

ھوشۇر خوتەنلىك بولۇپ، 24 ياشلاردا ئىدى. ئۇ گومىنداڭغا ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ كېۋرەگە كەلگەن. 1944 - يىلى 12 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى كۇرە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىلىرى تەرىپىدىن قورشالغاندا، ھوشۇر سېپىلدىن ئارتىلىپ چۇشۇپ ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسىگە قوشۇلغانىدى. ھوشۇر ئوتتورا بويلۇق، كېلىشكەن يىگىت ئىدى. ئۇ گومىنداڭغا چىش - تىرنىقىغىچە ئۆچ ئىدى، دائىم گومىنداڭنىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنى ۋۇقتىپ، خوتەنگە بېرىپ ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن جەم بولۇشنى ئارزۇ قىلاتتى. شۇڭا، باتۇر، قۇرقۇمسىز، ئۇرۇشنىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرۇپ جەڭ قىلىپ كەلگەنىدى.

پوتەينى ئىشغال قىلغاندىن كېيىنمۇ دۇشمەننىڭ ھۇجۇمى

زادىلا توختىمىدى. ئەمدىلا بىر قېتىملىق ھۇجۇمنى چېكىندۈرۈپ تۇرساق، ئىككىنچى، ئۈچىنچى قېتىمقىسى باشلىناتتى. ئارقا سەپتىن ئوق - دورا تېخى يەتكۈزۈلۈپ بېرىلمىگەنىدى، بار بولغان ئوق - دورىلار تۈگەي دېگەنىدى. مەن جىددىيلىك، تاقەتسىزلىكتىن ئۆزۈمنى قويغۇدەك يەر تاپالماي كەتتىم. تۆتىنچى قېتىملىق ھۇجۇمنىمۇ جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ پىداكارلىق روھى بىلەن چېكىندۈردۈق. ئەتراپتا دۈشمەننىڭ جەسەتلىرى خۇددى ساينىڭ تېشىدەك ياتاتتى. جەڭچى - ئوفىتسېرلار بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ غەلىبىسىدىن خۇشال بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن بىر - بىرىنىڭ توپا - چاڭ ۋە لاي بىلەن تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن تۇرقىغا قاراپ كۈلۈشەتتى.

ئوق ئەكەلگىلى ئارقا سەپكە كەتكەن ئوراز ئىسمىلىك جەڭچى يەلكىسىدىكى ئوق قاچىلانغان يەشىكنى يەرگە قويدى - دە، كىيىمىنى ئالدىراش تۈزەپ:

— مۇھتەرەم كوماندىر! بۇيرۇقىڭىز بويىچە پىلىموت، مىلتىق ئوقىدىن بىر يېشىك ئېلىپ كەلدىم، - دەپ دوكلات قىلدى.

ئورازنىڭ پۇتۇن كىيىمى لاي بولۇپ، خۇددى لاي كۆلچىكىدىن سۈزۈۋېلىنغان ئادەمگە ئوخشاپ قالغانىدى. ئورازنىڭ جەسۇرانە روھ ئۇرغۇپ تۇرىدىغان كۆچلۈك قامىتىگە قاراپ ئىچىمدە ئاپىرىن ئوقىدىم. ئەمەلىيەتتىمۇ دۈشمەننىڭ ئوق مەركىزى بولغان تۇپتۇز ۋە كەڭ سازلىقتىن ئۆتۈپ، 200 مېتىر يىراقلىقتىكى ئارقا سەپتىن 40 كىلوگرام ئېغىرلىقتىكى بىر يېشىك ئوقنى ئېلىپ كېلىشنى پەقەت مۇشۇنداق ئەزىمەتلا قىلالايتتى. لېكىن، ھەربىي ئىنتىزام بويىچە ئۇنىڭ كېچىكىش سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرۈدۈم.

— مۇھتەرەم كوماندىر، كېتىۋاتقىنىمدا ئارقا سەپتىكى بىر ئوفىتسېر «سەن قاچقۇن» دەپ ماڭغىلى قويمىدى، — دېدى ئۇ

ھاسىراپ تۇرۇپ.

— ئۇ كىمكەن؟ — دېدىم ئاچچىقىم بىلەن.

— مەن ئۇ ئوفىتسېرنى تونۇمايدىكەنمەن. ئۇنۇڭ كاپىتانىكەن، مەن ئۇنىڭغا كوماندىر تۇردىيوفنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئوق ئەكەلگىلى كېتىۋاتىمەن دېسەم، ئۇ يالغان ئېيتىسەن، سىلەرنىڭ كوماندىرىڭلارنىڭ ئىسمى راشىدىن بىلەن ئارتىقۇف، دەپ تۇرۇۋېلىۋالدى. مەن ئۇنىڭغا دېگىنىڭىز توغرا، راشىدىن بىلەن ئارتىقۇف ياردار بولغاچقا، ھازىر روتىغا تۇردىيوف قۇماندانلىق قىلىۋاتىدۇ دېسەممۇ ئۇنىمايدۇ، دەل شۇ چاغدا 3 - روتىنىڭ كوماندىرى ئەيسايۇف كېلىپ قېلىپ ئۇنىڭغا چۈشەندۈرگەندىن كېيىن ئاران قويۇپ بەردى، — دېدى ئوراز.

دۇشمەننىڭ بەشىنچى قېتىملىق ھۇجۇمى باشلاندى. بۇ قېتىمقى ھۇجۇم ئالدىنقى قېتىمقىلىرىغا ئوخشىمايتتى. ئادەم سانى كۆپ، ھۇجۇم قىلىشى تەرتىپلىك، بىر قىسمى ئالغا ئىلگىرىلەپ مۇداپىئەدە تۇرۇپ ئوت ئاچقاندىن كېيىن، كېيىنكىلىرى ئالغا ئىلگىرىلەپ مۇداپىئەگە ئۆتۈپ، شۇ تەرىقىدە قەدەممۇ قەدەم ئىلگىرىلەپ كېلىۋاتاتتى. بىزنىڭ كۆڭلىمىز توق، غەلىبىگە ئىشەنمەسلىكىمىز زور ئىدى، چۈنكى ئوق - دورىلار تولۇق ئىدى. شۇڭا، ئوت كۈچىنى ئۇلغايتتۇق. لېكىن، «گېرمانكا» ماركىلىق بەش ئاتار مىلتىق 10 - 15 پاي ئوق ئاتقاندىن كېيىن قىزىپ كېتىپ زاتۇرى قايرىلماي قويدى.

بۇنىڭغا جەڭچىلەر ئامال قىلالماي زاتۇرنى ئۆزلىرىنىڭ سۈيدۈكى بىلەن ھۆللىدى، بۇنىڭ بىلەنمۇ ئىش ھەل بولمىدى. دۇشمەن ئەسەبىيلىك بىلەن غالجىرلارچە ئالىتاغىل ژارقىرىشىپ ھېقىنلاپ كەلدى.

بىزنىڭ ئىگىلەپ تۇرغان ئورنىمىز مۇھىم ئىستراتېگىيىلىك ئورۇن بولۇپ، ناۋادا بۇنى دۇشمەن ئىگىلىۋالسا پۈتۈن فرونتقا تەسىر يېتەتتى. بۇنىڭ بەدىلىگە شىخۇغا غەربىي شىمالدىن ھۇجۇم

قىلغان قىسىملار زور قۇربانلارنى بېرەتتى. دۇشمەن يېقىنلاپ باستۇرۇپ كېلىشكە باشلىدى. مەن پولك كومىسسارى ئېيتقان شىخۇنىڭ غەربىي جەنۇبىدىن بىز بىلەن ماسلىشىپ جەڭ قىلىدىغان تارباغاتايدىكى پولكنىڭ بىر روتىسى قېنىدۇ؟ دەپ تىت-تىت بولاتتىم. كېيىن ئۇقسام، بۇ قىسىم بىز پوتەينى ئېلىشتىن بۇرۇن بىز بىلەن ئالاقىلەشمەيلا ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، پۈتۈنلەي قۇربان بولۇپ كەتكەنىكەن. مەن ۋەزىيەتنى مۆلچەرلەپ:

— مىلتىق ئۈچىغا نەيزىنى بېكىتىپ قۇچاقلاشما جەڭگە تەييارلىنىڭلار! — دەپ روتىدىكىلەرگە بۇيرۇق بەردىم. بۇنىڭدىن باشقا چارىمىز يوق ئىدى. دەل شۇ ۋاقىتتا جەڭچى توختى ئورنىدىن تۇرۇپ ئالدىمغا كەلدى - دە، ھەربىيچە سالام بېرىپ:

— مۆھتەرەم كوماندىر! ماڭا تۆت دانە گرانات بەرسىڭىز، دۇشمەننىڭ ئەدىپىنى بەرسەم، رۇخسەت قىلىڭ! - دېدى.

توختىنىڭ شۇ چاغدىكى ھالىتى خۇددى رەقىبىگە ئېتىلىشقا تەييارلانغان يولۋاستەك ئىدى. ئۇنىڭ چىپەيزە ئۇرۇشى ۋە شىخۇغا قىلىنغان دەسلەپكى ھۇجۇملاردا كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقى ئازئەمەس ئىدى. ئەمما، بۇ قېتىمقىسى ئىنتايىن خەتەرلىك، بىراق قۇچاقلاشما جەڭگە ئۆتۈشتىن ئىلگىرى دۇشمەن سىپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇش ئەلۋەتتە بىزگە پايدىلىق ئىدى. مەن دەقىقە ئويلىنىپ قالدىم.

— كوماندىر، مۇشۇ پوتەينى ئېلىشقا ئورازنى ئېلىپ ئۆزۈڭىز باردىڭىز، ئەمدى نۆۋەت مېنىڭكى! مەندىن خاتىرجەم بولۇڭ! بۇيرۇق بېرىڭ! - دېدى ئۇ.

شۇ ئارىلىقتا ئوتدېلىنىيە كوماندىرى ھۇسېين، جەڭچى ئوسمان قاتارلىقلار ئارقا - ئارقىدىن ئۆزىنى مەلۇم قىلدى. مەن يەنىلا توختىنى تاللىۋالدىم.

— قايسىڭلاردا گرانات قالدى؟ — دېدىم ئەتراپتىكى سەپداشلىرىمغا قاراپ. روتا بويىچە پەقەت تۆتلا گرانات قاپتۇ، توختى

تېزدىن تۆت دانە گرانىتنى خالتىسىغا سالدى - دە، «مەن تەييار كوماندىر! » دەپ ھەربىيچە سالام بەردى. توختىنىڭ بۇ چاغدىكى قىياپىتى رەقىبىنى يېڭىشكە ئاتلانغان جەڭچىگە ئەمەس، ئاشىقىنى كۆرۈشكە ماڭغان يىگىتكە ئوخشايتتى. توختىنىڭ بۇ نۇرلۇق چىرايىدىن غەلىبىنىڭ مۇقەددىمىسىنى كۆرگەندەك بولدۇم. ئەمما، نېمە ئۈچۈندۇر تېنىم شۇركىنىپ توختىدىن كۆزۈمنى ئۈزەلمەي قالدىم.

ئوراز پىلمۇتتىن توختىماي ئوق ئۈزۈپ دۇشمەننىڭ ئوت كۈچىنى توستى. توختى بەئەينى يىلپىزدەك بىر دەمدىلا يەر بىغىرلاپ 20 - 30 مېتىر ئىلگىرلىدى - دە، بىر گرانىتنى دۇشمەن ئۈستىگە ئاتتى. گرانات «گۇم!» قىلىپ پارتلاپ، بىر نەچچە دۇشمەننى يۇقىرىغا ئىرغىتىپ تاشلاپ قاپقارا تۈتەككە ئايلاندۇردى. بۇ مەنزىرىنى كۆرگەن جەڭچىلەر «ھۇررا! ياشا توختى!» دەپ توۋلىشىپ كەتتى. ئىس - تۈتەكتىن پايدىلانغان توختى ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ئالغا قاراپ يۈگۈردى. ئۇ كېتىۋېتىپ يەنە بىر گرانىتنى تاشلىدى. نەتىجىدە دۇشمەننىڭ سېپى بۇزۇلدى. دۇشمەن 50 مېتىردەك چېكىندى. توختى ئۈچقاندەك يۈگۈرۈپ ئۈچىنچى گرانىتنى تاشلىدى. توختىنىڭ ئاتقان گرانىتى بۇركۈتتەك شۇڭغۇپ دەل جايىغا چۈشۈپ، دۇشمەن سېپىنى تىرە-پىرەن قىلىۋەتتى. شۇ پەيتتە 3 - روتىدىن ئاتقان بىر مىنامیۇت ئوقى ھاۋانى يېرىپ ئۆتۈپ دۇشمەننىڭ توپلاشقان يېرىگە چۈشۈپ ئون نەچچە ئەسكەرنى ھاۋادا لەيلەتتى. ئارقىدىن يەنە ئىككى پاي ئوق دەل جايىغا چۈشتى - دە، دۇشمەن پاتپاراق بولدى. مەن ئاتاكىغا ئۆتۈشكە بۇيرۇق بەردىم. مېنىڭ كۆزۈم دۇشمەننىڭ ئالدىنقى سېپىدە يۈرگەن توختىدا ئىدى. ئۇ ئاخىرقى بىر دانە گرانىتنى ئېلىپ قولىنى كۆتۈرۈشىگە، ئوق قولىغا ئوق تېگىپ گرانات يەرگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ سول قولى بىلەن گرانىتنى ئېلىپ ئالدىغا قاراپ يۈگۈرگەنىدى، لېكىن ئون قەدەم ماڭا -

ماڭمايلا دومىلاپ چۈشتى. «ھەي ئىسسىت!» دېدىم ئىچىمدە. ئۇنىڭغا ئوق تەگكەنلىكى ئېنىق ئىدى. شۇئاردا ئۇ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ جان - جەھلى بىلەن «ھۇررا!» دېگىنىچە دۈشمەن سېپىگە بېسىپ كىردى. دۈشمەن ئەسكەرلىرى نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالايمىقان ۋارقىرىشىپ كەتتى. توختى گراناتىنى يېپىنى چىشى بىلەن ئۈزۈۋېتىپ دۈشمەنگە قارىتىپ غەزەپ بىلەن ئاتتى. دەھشەتلىك پارتلاش ئاۋازى بىلەن ئىس - تۈتەك يۇقىرىغا كۆتۈرۈلۈپ بوشلۇققا سىڭىپ كەتتى.

باھادىر جەڭچى

بەزى چاغلاردا ئۇرۇشنىڭ تازا جىددىي پەيتلىرىدە، بىرەر شەخسنىڭ ئۆلۈمدىن قورقماي كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقى پۈتۈن قىسمنىڭ جاسارىتىنى ئاشۇرۇپلا قالماي، يەنە غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ مۇھىم ئامىلى بولۇپ قالىدىكەن. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي جەڭچىسى ھېيىم ئەمرۇللا ئەنە شۇنداقلارنىڭ بىرى ئىدى.

1945 - يىلى 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى مىللىي ئارمىيە رەسمىي قۇرۇلغاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكىنىڭ ياردىمىدە ئۇرۇش پىلانىنى تۈزۈشكە تۇتۇش قىلدى. شىمالىي سەپتە جەڭ قىلىشتا، كەڭسای ئاتلىق ئەسكەرلەر 3 - پولكى شىمالغا قاراپ يۇرۇش قىلىش، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى بورتالانىڭ شىمالى ئارقىلىق شىخۇ بىلەن تارباغاتاي، ئالتايلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئىچكىرىلەپ كىرىپ، شىخۇنىڭ تارباغاتاي، ئالتايلار بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلاپ، شۇ جايدىكى پارتىزانلار بىلەن بىرلىشىپ، شۇ جاينى ئىگىلەش؛ ئوتتۇرا سەپتە جەڭ قىلىش ۋەزىپىسىنى ئىلى پىيادە ئەسكەرلەر 2 - پولكى، تېكەس ئاتلىق ئەسكەرلەر 1 - پولكى، ئىلى زاپاس ئەسكەرلەر پولكى، خۇيزۇ مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر باتالىئونى، مىنامىيوت باتالىئونى، شىبە ئاتلىق ئەسكەرلەر روتىسى قاتارلىقلار ئۇستىگە ئېلىپ، غەربىي تەرەپتىن جەڭغا ھۇجۇم قىلىش، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە سۇيدۇڭ پىيادە ئەسكەرلەر 1 - پولكى، توپچى ئەسكەرلەر روتىسى شىخۇغا ھۇجۇم قىلىپ، ئاندىن ئۇرۇمچىگە قاراپ يۇرۇش قىلىش[1] بەلگىلەندى.

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي تارىخى»، مىللەتلەر نەشرىياتى، ئۇيغۇرچە نەشرى، 132 - بەت.

شىخۇ — ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي، ئۇرۇمچى قاتناش تۇ-
گۇنىگە جايلاشقان ئىستراتېگىيىلىك مۇھىم ئورۇن بولۇپ، گو-
مىندائچىلار شىخۇنى ئۇرۇمچىنىڭ غەربىي دەرۋازىسى دەپ قا-
راپ، بۇ يەرگە پۈتۈن كۈچىنى سەرپ قىلىپ قاتمۇ قات ئىستىھ-
كاملارنى قۇرۇپ، زامانىۋى قوراللار بىلەن قوراللانغان، 10
مىڭدەك ئەسكىرىي كۈچىنى ئورۇنلاشتۇرغانىدى. ئەكسىچە، شى-
خۇغا ھۇجۇم قىلىدىغان مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىنىڭ قورالل-
رى ئاددىي، ئەسكىرىي كۈچى بەش مىڭغا يەتمەيتتى. كۈچ سې-
لىشتۇرما پەرقى ۋە قورال - ياراغ جەھەتتىكى پەرق زور بولسا-
مۇ، جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ ئىنقىلابىي روھى، قۇربان بو-
لۇشتىن قورقمايدىغان قەھرىمانلىقى بولغاچقا، قىسىملىرىمىز
دۈشمەننىڭ قۇيۇق ئوت كۈچىنى يېرىپ ئۆتۈپ، تېزلىكتە ئۇلار-
نىڭ 3 - مۇداپىئە لىنىيىسىنى ئىگىلىدى. جەڭچىلەر پۈرسەتنى
قولدىن بەرمەي، ئۇلارنىڭ 2 - مۇداپىئە لىنىيىسى (قارا دۆڭ
مەھەللىسى) گە ھۇجۇم قىلغاندا، شىخۇ تەرەپتىن دۈشمەننىڭ
ئىككى تانكىسى توپ ۋە پىلمۇتتىن يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇپ،
ناھايىتى سۇرلۇك ھۇركىرەپ چىقىپ كەلدى. يەر تۈپتۈز، كۆك-
تات تېرىغان چۆنەك قىرلىرىدىن باشقا پاناھلانغۇدەك بىرەر ئې-
لىنىڭ ئورۇن يوق ئىدى. جەڭچىلەر نېمە قىلارىنى بىلەلمەي
چۆچۈگەن ھالدا تېڭىرقاپ قالدى. بۇرۇن تانكا كۆرۈپ باقمىغان
جەڭچىلەر ئۇچۇن بۇ بىر تاسادىپىيلىق بولۇپ تۇيۇلدى. بىزنىڭ
سىول قانىتىمىزدىكى 3 - ۋوزۋودنىڭ كوماندىرى ھاجى جەڭچى
ئابدۇراخمانىنىڭ قولىدىكى 20 كىلوگرام ئېغىرلىقتىكى تانكا ئا-
تار (دەسلەپكى تانكا ئاتار قوراللىرىنىڭ بىرى) نى يۇلۇپ ئالدى
- دە، ئارقىغا تېپىۋەتمەسلىكى ئۈچۈن، ئىككى پۇتىنى چۆنەك
قىرىغا يۆلەپ، تانكىنى قارىغا ئالدى. ئۇ «كېلە، يامان بولساڭ
يېقىنراق كەلمەمسەن!» دەپ ۋارقىراپ تۇرۇپ، ئىككى پاي
ئوقنى كەينى - كەينىدىن ئاتتى. تانكىنىڭ ئالدىدىن ئىككى
تۆشۈك ئېچىلىپ، تانكا توختىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ھەيۋە-
سىمۇ يەرگە ئۇرۇلدى. بۇ ھال تېڭىرقاپ قالغان جەڭچىلەرگە

قايتىدىن جاسارەت بېغىشلىدى. ئىشنىڭ ئەپلەشمىگەنلىكىنى بىلـ
گەن گومىنداڭنىڭ تانكىستلىرى زەخمە يېگەن تانكىنى ئالمان
ـ تالمان ئارقىدىكى ساق تانكىغا سۆرۈتۈپ، تانكا ھمايىسىدە
كېلىۋاتقان چۈمۈلىدەك ئەسكەرلەر بىلەن قارا دۆڭ مەھەللىسى
ئارقىلىق شىخۇغا كىرىپ كەتتى. بىز بۇ پۇرسەتنى قولدىن
بەرمەي ئارقىدىن قوغلاپ گومىنداڭنىڭ 2 ـ لىنىيىسىنى ئىگىلـ
ىدۇق. جەڭچىلەرنىڭ غەيرىتى ناھايىتى ئۇستۇن ئىدى. بىز كۈچـ
لۈك ئوت كۈچىگە قارشى قاتمۇ قات توسۇقلاردىن بۆسۈپ ئۆتۈپ،
دۈشمەننىڭ تۇغمەننىڭ جەنۇبىدىكى دۆڭ ئۇستىگە جايلاشقان،
بۇتخانىدىن قالسىلا 2 ـ ئورۇندىكى ئوت كۈچى مەركەزلەشكەن
پوتىينى ئىگىلىدۇق. دۈشمەن بۇ مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي،
ئۆلە ـ تىرىلىشىگە قارىماي غالجىرلارچە قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتـ
تى. جەڭچىلىرىمىز بەزىدە قۇچاقلاشما جەڭ ئارقىلىق دۈشمەننى
ئارقا ـ ئارقىدىن مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىتىپ، ئۇلارنى بۇتخانىغا
بېكىنىشكە مەجبۇر قىلدى. بىز بۇتخانىنىڭ غەربىدە 100 مېتىر
دەك ئارىلىقتا ئاكوپ كولاپ مۇداپىئە قۇرۇپ، يېڭى ھۇجۇمغا
تەييارلاندۇق. بۇ 1945 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، يەنى
شىخۇغا ھۇجۇم باشلانغىنىغا تۆت كۈن بولغاندا يۇز بەرگەن ۋەقە
ئىدى.

گومىنداڭنىڭ 2 ـ مۇداپىئە لىنىيىسىنى بۆسۈپ ئۆتۈش
جېڭىدە روتىمىزنىڭ كوماندىرى راشىدىن بىلەن مۇئاۋىن كومان
دىرى ئارتىقوفلار ياردار بولۇپ ئالدىنقى سەپتىن قايتقاچقا،
يۇقىرىدىن روتىغا قوماندانلىق قىلىشنى ماڭا تاپشۇردى. بۇ روتـ
ىدا 60 ـ 70 دەكلا ئادەم قالغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئوق ـ
دورىلىرىمىز قۇرۇقدىلىپ قالغاچقا، مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقانىدۇق.
يۇقىرىنىڭ «غەلىبىدىن ئېسەنكىرەپ بىھۇدە قارامىلىق قىلىشتىن
ساقلىنىش كېرەك» دېگەن يولىيورۇقى بويىچە، ئېھتىياتچان بو
لۇپ، جەڭچىلەرنىڭ دۈشمەننى داۋاملىق قوغلاپ زەربە بېرىش
تەلىپىگە نىسبەتەن سەۋرچانلىق بىلەن خىزمەت ئىشلەپ، ئۇلارنى

قايىل قىلدىم. ئەمما، مۇشۇ ئۇرۇشتا قۇربان بولۇپ كەتكەن نۇرغۇن سەپداشلىرىنى ۋە گومىنداڭ تەرىپىدىن كۆرە، سۈيدۈڭ-لەردە كۆزى ئويۇلۇپ، قورسىقى يېرىلىپ، يۈرىكى سۇغۇرۇۋې-لىنغان ھەر مىللەتتىن بولغان بىگۇناھ ئاممىنىڭ پاجىئەلىك ئۆلۈمىنى ئېسىگە ئالغان جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ قەلبىدە قىساس ئوتى لاۋۇلداپ يانغانلىقتىن، كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈن-مەيتتى. ئۇلار پۈتۈنلەي ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا بۇتخانىغا تېزدىن ھۇجۇمغا ئۆتۈشنى قەتئىي تەلەپ قىلىشاتتى. دەل شۇ پەيتتە «مۆھتەرەم كوماندىر!» دېگەن بوم ئاۋاز دىققىتىمىنى بۇزدى. مىنامىيوتتىنىڭ ئىستانوكىدىن ئاجرىتىۋالغان ستۇولىنى ئىككى قولى بىلەن چىڭ تۇتقان ھېيىم ئەمرۇللا ئاكوپتىن چەبدەسلىك بىلەن ئىرغىپ تۇرۇپ بۇيرۇقىنى كۈتمەيلا: «مەن بۇتخانىدىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا قارشى ھۇجۇمغا ئۆتتۈم» دېگىنىچە ئالغا يۈگۈردى.

ھېيىم ئەمرۇللا بۇرۇسۇنلۇق بولۇپ، 23 ياشلاردا ئىدى. ئوتتۇرا بوي، غوللىرى كەڭ، مىجەزى ئېغىر - بېسىق، ھەمىشە كۈلۈپلا تۇراتتى. قاتتىق ئاچچىقى كەلگەن پەيتلەردە، چىشىغا تەگكەن سەپداشىنىڭ بېلىدىكى كەمىرىدىن تۇتۇپ، بىر قولى بىلەن بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈۋالاتتى. ھېيىم ئەمرۇللا ئادەتتە ماڭغاندا بىر مۆرىسى ئېگىز، بىر مۆرىسى پەستەك كۆرۈنەتتى. بۇ ئۇنىڭ پالۋانلارغا خاس ئېغىر مىجەز - خۇلقىغا تولىمۇ يارىشاتتى. ئۇمىدۋارلىق، قىزغىنلىق، قەتئىيلىك، ھەرقانداق خەتەر-دىن قورقماسلىق ھېيىم ئەمرۇللانىڭ ۋۇجۇدىدىكى چاقناپ تۇر-غان ئالاھىدىلىكى ئىدى. شۇڭا روتا ئۇنىڭغا كۈچ تەلەپ قىلىدى-غان مىنامىيوتچىلىق ۋەزىپىسىنى تاپشۇرغانىدى. ئۇ بۇ ۋەزىپىنى شۇنداق ياخشى ئادا قىلاتتىكى، بىر تال ئوقى زايە كەتمەيتتى. مانا ئەمدى بولسا ئوقى تۈگىگەن مىنامىيوتنىڭ قۇرۇق ستۇولىنى كۆتۈرۈپ دۈشمەنگە ھەيۋە قىلىپ يۈگۈرمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ

ستوۇولنى تۇتۇپ ئالغا يۈگۈرۈشى خۇددى بىر قانىتىنى پەس، بىر قانىتىنى ئېگىز قىلىپ ئۇچۇۋاتقان شۇڭقارغا ئوخشايتتى. مەن ھېيىمگە ئارقىسىغا قايتىشقا بۇيرۇق بەرگۈچە ئۇ خېلىلا ئۇزاپ كەتكەنىدى. مەن ئىلاجسىزلىقتىن جەڭچىلەرگە بۇتخانىغا ھۇجۇم قىلىشقا بۇيرۇق بەردىم.

جەڭچىلەر بۇتخانا ھويلىسىغا كىرگەندە، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى قوراللىرىنى يەرگە قويۇپ، قوللىرىنى كۆتۈرۈشۈپ تۇرۇپتۇ. مەن بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ: «ئاپىرىن! مۇجىزىغۇ بۇ!» دەۋەتتىم ئىچىمدە. شۇ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» نىڭ بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن بومبارديمانچى ئايروپىلاندىن ئىككىسى شىخۇ ھاۋا بوشلۇقىدا ئايلىنىپ، شىخۇدىكى گومىنداڭ ھەربىي قىسىملىرىنىڭ مۇھىم ھەربىي بازىلىرىغا بومبا تاشلىدى. بومبىلارنىڭ پارتلىشى بىلەن ئوت لاۋۇلداپ ئاسمان - پەلەك كۆتۈرۈلدى. بۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ قىسىملىرى ساراسىمگە چۈشتى. بولۇپمۇ مىللىي ئارمىيىنىڭ بوراندەك ئالغا بېسىپ، قەدەمگە قەدەم قورشاۋ چەمبىرىكىنى قىسىپ يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنى كۆرگەن گومىنداڭ ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلىرى ئۆزلىرىنىڭ ھەلقۇمىغا كېلىپ قالغان جېنىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، ئەسكەرلىرىنى مۇداپىئەدە قالدۇرۇپ، مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن شەرققە قاراپ قاچقاچقا، قوماندانلىرىدىن ئايرىلغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى قورقۇپ كەتكەنلىكىدىن نېمە قىلارىنى بىلەلمەي، پۈتى كۆيگەن توخۇدەك بولۇپ قالغانىدى. بىز بۇتخانىنىڭ باشقا ئۆيلىرىدە پىلمۇت ئېتىۋاتقان گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى ئوڭايلا تەسلىم قىلىپ، پۈتۈن بۇتخانىنى ئىگىلىدۇق. مەن ھېيىم تۇرغان ئۆيگە كىردىم. ئۇ يەردە مېڭىسى چۈۋۈلغان بىر گومىنداڭ ئەسكىرى يېتىپتۇ. كېيىن مەلۇم بولدىكى، ھېيىم مىنام-يۈتنىڭ قۇرۇق ستۇولىنى كۆتۈرۈپ بۇتخانىغا كىرگەندە، ھويلا ئىچىدە ئەسكەرلەر مىڭ - مىڭ ئىكەن. «قورقۇنچاق قوش كۆرۈنۈپ-

تۇ» دېگەندەك، ھېيىمنىڭ قولىدىكى مىنامیوتىنىڭ ستۇولى ئۇلارغا نىمە كۆرۈندىكىن، ئوق چىقارماي تۇرۇپلا قاپتۇ. ئەسكەرلەر خۇددى باش قوماندانغا يول ئېچىپ بەرگەندەك قورقۇپ تىترىگەن ھالدا ئوتتۇرىدىن يول ئېچىپ بېرىپتۇ. ئۇ ھېچبىر قارشىلىقسىزلا بۇتخانىنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. دۇشمەننىڭ پىلمۇتچىكى زېنىت پىلمۇتتىن سازلىقتىكى مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىغا قارىتىپ ئوق ئېتىۋاتقانىكەن، ھېيىم قولىدىكى ستۇول بىلەن ئۇنىڭ مېڭىسىگە بىرنى ئۇرۇپ يىقىتىپتۇ - دە، پىلمۇتنى كۆتۈرۈپ (ئەمەلىيەتتە زېنىت پىلمۇتنىڭ ستانوكىنى ئىككى ئادەم ئاران كۆتۈرەلەيدۇ) ئىشىككە ئەكىلىپ، بۇتخانىدىكىلەرگە: «قورالىڭنى تاشلا! قولۇڭنى كۆتۈر!» دەپ بۇيرۇپتۇ. تەمتىرەپ كەتكەن ئەسكەرلەر ئۇنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنۇپ تەسلىم بولۇپتۇ.

بۇتخانا ئىگىلەنگەندىن كېيىن، مەن دەررۇ ئەسىرگە چۈشكەن ئەسكەرلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش، قورالىرىنى بىر تەرەپ قىلىشنى تەمىنات روتىسىنىڭ كوماندىرىغا تاپشۇرۇپ، ھېلىقى زېنىت پىلمۇت ئانقان تۆشۈكتىن ئالدىنقى سەپ — سازلىققا قاردىم. قورالىرىنى مەھكەم تۇتقان، غەزەپتىن چىشلىرى كىرىشكەن، كۆزلىرىدىن ئۇمىد ئۈچقۇنلىرى چاقناپ تۇرغان شېھىتلار سازلىقتا ساينىڭ تېشىدەك ياتاتتى. كىرىست بەلگىلىك سومكا ئاسقان سانىتار قىزلار ئۆزلىرىگە كېلىدىغان خەۋپكە قارىماي، جان پىدالىق بىلەن بىردەم ئۆمىلەپ، بىردەم مېڭىپ يۇرۇپ، يارىدارلارنىڭ يارىسىنى تاڭاتتى، نوسولكىغا سېلىپ بەخەتەر ئورۇنلارغا ئاپىراتتى. ئالغا ئىلگىرىلەشكە قاتتىق توسالغۇ بولۇۋاتقان بۇتخانىدىكى پىلمۇتنىڭ ئۇنى ئۆچۈشى بىلەن سازلىقتا بېلىگىچە پاتقاققا پېتىپ ئېتىشىۋاتقان جەڭچى - ئوفىتسېرلار ئورۇنلىرىدىن دەس تۇرۇپ، ھۇررا سادالىرى ئىچىدە ئالغا ئىلگىرىلەيتتى. ئالدىدىكىلىرى سازلىقنىڭ قىرىغا ياماشاتتى.

شىخۇ ئازاد بولغاندىن كېيىن، شىخۇ ئۇرۇشىدا پىداكارلىق

بىلەن قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۈچۈن، يۇقىرى ھېـ
بىم ئەمرۇللانى ئالاھىدە تەقدىرلىگەندىن سىرت، ئۇنى پولكنىڭ
مۇھاپىزەت ئەترىتىگە يۆتكەپ كەتتى. مەن يىل ئاخىرىدا پولك
شتابىغا يىغىنغا قاتنىشىش ئۈچۈن بارغىنىمدا، ھېيىم بىلەن
كۆرۈشۈپ قالدىم. ئۇ ماڭا ئۇرۇش ۋاقتىدىكىدىنمۇ جۇشقۇن
كۆرۈندى. ھەربىي فورمىسى ۋە يېنىغا ئېسىۋالغان ياغاچ قاپلىق
ماۋزۇر ئۇنىڭ پالۋانلارغا خاس قامەتلىك بەستىگە تولىمۇ ياراشقا-
نىدى. ئۇنىڭ مەيدىسىدىكى «باھادىرلىق» مېدالى نۇر چاقنىتىپ
كۆزنى قاماشتۇراتتى.

يەھيانى ئەسلەيمەن

مېنىڭ بۇ ئەسلىمەمنى ئوقىغانلار بەلكىم بۇ بىر رىۋايەت ياكى ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان ھېكايە ئوخشايدۇ، دەپ قېلىشى مۇمكىن. بۇ ئەسلىمىنى يېزىشتىن ئىلگىرى بەزى دوستلىرىمغا بۇ ۋەقەنى ئېيتىپ بەرگەنىدىم. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى «بۇ ۋەقە رىۋايەتكە ئوخشايدىكەن» دېسە، يەنە بەزىلەر «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ئۇرۇشىدا ئاجايىپ قەھرىمانلار مەيدانغا چىققانىكەن - ھە!» دەپ ھەيران بولۇشتى. يەنە بەزى ئىلمىي قاراشتىكى كىشىلەر «بۇ ئوت يۈرەك باتۇرلارنىڭ روھىدىن ھازىرقى ياشلار ئۈلگە ئېلىپ، ۋەتەن ۋە خەلقە يارىملىق كىشىلەردىن بولۇشى لازىم» دېيىشتى.

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن دوستلار، بۇ يېزىۋاتقىنىم ھېچقانداق بىر رىۋايەتمۇ ئەمەس، يالغاندىن ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان ۋەقەلىكمۇ ئەمەس، ئەمەلىيەتتە بولۇپ ئۆتكەن ئىش. مەن بۇ ۋەقەنىڭ شاھىتىمەن، ھەتتا بۇ ۋەقەنىڭ ئاخىرىغا ئۆزۈمۇ قاتناشقانىدىم. ھازىر دەم ئېلىشقا چىقىپ ئۇرۇمچىدە تۇرۇۋاتقان دوستۇم ھاكىم مۇسا مۇشۇ ۋەقەگە باشتىن - ئاخىر قاتناشقان بولۇپ، مۇشۇ ئەسلىمەمنىڭ ھايات شاھىتىدۇر.

بۇ ۋەقەنى 1945 - يىلى 11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ماناس دەريا‌سى بويىدىكى بىلىنداڑدا (يەر ئاستى يۇشۇرۇنۇش ئۆيىدە) 3 - روتىنىڭ مىنا مىيوت ۋوزۋودىنىڭ كوماندىرى يەھيا نەمەتوف ئۆز ئاغزى بىلەن تەپسىلىي سۆزلەپ بەرگەنىدى. بۇنىڭغا ئۇزۇن يىللار بولدى، ئەمما بۇ ۋەقە تاكى ھازىرغىچە ئېسىمدىن چىقمايدۇ.

ئۆتكەن يىلى 9 - ئايدا دوستۇم ھاكىم مۇسا بورتالاغا كەلگەندە، ئۇنىڭدىن مۇشۇ ۋەقەنى قايتا سوريدىم. چۈنكى، ئۇ ئاشۇ ۋەقەگە باشتىن - ئاخىر تولۇق قاتناشقانلارنىڭ بىرى ئىدى. ئۇمۇ بۇ ۋەقەنى خۇددى يەھياغا ئوخشاشلا سۆزلەپ بەردى. ئۇزۇن يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئاشۇ ۋەقەگە قاتناشقانلاردىن پەقەت توققاتار بىلەن ئايۇپ دېگەن ئىككىسىدىن باشقا جەڭچىلەرنىڭ ئىسمىنى ھەر ئىككىمىز ئۇنتۇپ كېتىپتۇق. مەن بۇ ئەسلىمىنى ئاشۇ مەرھۇم يەھيا نەمەتوفنىڭ ئېيتىپ بەرگىنى بويىچە يازدىم. بۇ ئەسلىمەمنى ھازىرقى دەۋرىمىزدىكى ياشلىرىمىزغا نىسبەتەن ئاز - تولا پايدىسى بولار دېگەن ئۈمىدتە ھەم ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھەققىدە ئىزدىنىۋاتقانلار ئۈچۈن ئەمەلىي پاكىت - ماتېرىيال بولۇپ قالار دېگەن نىيەتتە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئىخچاملاپ يازدىم.

* * * *

شىخۇ ئۇرۇشىدا 3 - روتا ھۇجۇم قىلىش مەركىزى بولغان ھۇتخاننىڭ ئۇدۇلىدىن ھۇجۇم قىلغانلىقى ئۈچۈن، دۇشمەننىڭ زەربىسىگە كۆپ ئۇچراپ، ئۇرۇشتىن كېيىن پەقەت 38 لا ئادەمىمىز قالغاندى (ئۇرۇشتىن ئىلگىرى روتىمىزدا 152 نەپەر ئادىمىمىز بار ئىدى). بىز يۇقىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن شىخۇ ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى دەرەخلىك ئارىسىدا كى بىر بوش قالغان ھويلىغا ئورۇنلاشقاندۇق. بىز چۈشكەن ھويلىدىن شەرق تەرەپكە بىر ئاز ماڭسا شىخۇ دەرياسىنىڭ بويىغا چىققىلى بولاتتى. ئۇ تەرەپ تاكى كۆيتۇنگە بارغۇچە دەل - دەرەخسىز، ئېگىز - پەس، تاقىر سايلىق ئىدى (مەن 1939 - يىلى يېشىمدا ئۇرۇمچىگە ئاشلىق توشۇش ئالۇنكىغا تۈتۈلغان توختى ھېيىت دېگەن كىشىنىڭ ھارۋىسىنى ھەيدەپ، ئۇرۇمچىگە بارغانىدىم، شۇ چاغدا بۇ يەردىن بىر قېتىم ئۆتكەنىدىم). بىز بۇ قورۇغا ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، يۇقىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى

بويىچە ئۆز روتىمىزغا بەلگىلەپ بەرگەن دائىرە ئىچىدە چارلاش، پوستتا تۇرۇش قاتارلىق بىر قاتار خىزمەتلەرنى ئىشلىدۇق. بولۇپمۇ كېچىسى ئەتراپنى چارلاش، پوستلارنى كۈچەيتىش ئىشلىرىنى پۈختا ئىشلىدۇق. چۈنكى، بۇ چاغدا ئۇرۇشتا يېڭىلىپ قاچقان بىر قىسىم گومىنداڭ ئەسكەرلىرى پۈقرالارنىڭ مال - مۈلكىگە پاراكەندىچىلىك سېلىپ يۈرەتتى.

1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى شىخۇ ئازاد قىلىنىپ ئىككى كۈندىن كېيىن، مەن روتا دىرۇرنىسى بولدۇم، دىرۇرنىلىقنى كېچە سائەت 12 گىچە ئۆتەيتتىم.

مەن كەچ سائەت سەككىزدە روتا مىنامىيوت ۋوزۋودتىكى (بۇ روتىدا ئەسلىدە 16 جەڭچى بولسىمۇ، ئېغىر قوراللىرى بار بولغاچقا، ۋوزۋود دەپ ئاتايتتى) توڭقاتار دېگەن چېۋەر، پەم - پاراسەتلىك بىر قازاق جەڭچىگە يەنە ئىككى جەڭچىنى قوشۇپ، ئۇلارغا شىخۇ دەرياسى ئەتراپىغىچە چارلاپ كېلىشنى، ئەھۋال كۆرۈلسە دەل ۋاقتىدا دوكلات قىلىشنى، ۋەزىپە ئۆتەش ۋاقتى كېچە سائەت 12 گە قەدەر بولىدىغانلىقىنى ئېنىق ئېيتىپ، چارلاشقا چىقارغانىدىم.

شىخۇ ناھىيە بازىرى ئېلىنغاندىن كېيىن، بىز يانتان ئاشۇ قورۇ ئەتراپىدا گومىنداڭچىلارنىڭ تاشلاپ كەتكەن 50 نەچچە ئېتى ئىگىسىز ئوتلاپ يۈرۈپتىكەن. روتا خوجۇلۇق بۆلۈمىدىكى مەشۇر دېگەن كىشى روتا كوماندىرىغا ئېيتىپ، ئۇ ئاتلارنى قورۇنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى بېدىلىككە ھەيدەپ كېلىپ، خىزمەتكە چىقاندا پايدىلىنىشىمىز ئۈچۈن بىزگە بېرىپ تۇرغانىدى. شۇنىڭ بىلەن روتىمىزدىكى بارلىق جەڭچىلەر ھېچقانداق رەسمىي بۇيرۇقسىزلا ئاتلىق ئەسكەرلەرگە ئايلىنىۋالغانىدۇق. شۇڭا، چارلاشقا چىققان بۇ ئۈچەيلەن ئاتلىق چىقىپ كەتكەنىدى. ئەمما، ئۇلار بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە قايتىپ كەلمىدى. مەن روتىنىڭ دىرۇرنىلىقنى ستارشى لېيتېنات - ھاكىم مۇساغا ئۆتكۈ-

زۇپ بېرىپ، بۇ ئۇچ چارلىغۇچىنىڭ تېخىچە كەلمىگەنلىكىنى، ئەگەر ئۇلار سائەت بىرگە يېقىن قايتىپ كەلمىسە، ئەھۋالنى روتا كوماندىرىغا دوكلات قىلىشنى تاپىلىغانىدىم. ئەمما، ئۇلار سائەت بىرگىچىمۇ كەلمىگەندىن كېيىن، ستارشى لېيتېنات ھاكىم مۇسا روتا كوماندىرىغا ئەھۋالنى دوكلات قىپتۇ. روتا كوماندىرى ئۇ-نىڭغا:

«سەن نەمىتوفنى ئويغىتىپ، ئۇلارنى بىرلىكتە ئىزدەپ خەۋىرىنى ئېلىپ كېلىڭلار!» دەپ بۇيرۇپتۇ.

ستارشى لېيتېنات ھاكىم مۇسا روتا كوماندىرىنىڭ بۇيرۇ-قىنى ماڭا يەتكۈزدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن يەنە بىر جەڭچىنى ئېلىپ ھېلىقى ئۇچ نەپەر ئاتلىق چارلىغۇچىنى ئىزدەپ ماڭدۇق.

روتا كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە، بىز قانداقلا بولمىسۇن ئۇلارنى تېپىپ كېلىشىمىز، ھېچ بولمىغاندا ئۇلارنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە بىرەر ئېنىق خەۋەر ئېلىپ كېلىشىمىز كېرەك ئىدى.

بىز يېقىن ئەتراپنى خېلى ئىزدىدۇق. چۈنكى، مەن ئۇلار بىرەر خالىي جاينى تېپىپ، ئۇخلاپ قالغان بولۇشى مۇمكىن دەپ ئويلىغانىدىم. بىراق، بۇ ئويلىرىم بىكار چىقتى. ئۇلاردىن ھېچ-قانداق بىر دېرەك بولمىدى. بىز ئۇلارنى ئىزدەپ شىخۇ دەرياسى بويىغا بېرىپ قالغانىدۇق (ئەھۋالدىن قارىغاندا شىخۇ دەرياسىنىڭ سۇيى يازدا تاشقىن كېلىپ كۆپىيىدىغان ئوخشايدۇ. ئەمما، 9 - ئايدا سۇيى تارتىلىپ ئازغىنا سۇ ئېقىپ تۇرىدىكەن). بىز شۇ ئەتراپتا يۇشۇرۇن پوستا تۇرغان 1 - روتىنىڭ 2 - قاراۋۇلىغا يولۇقۇپ قالدۇق. ئۇلار بىزگە ئۇچ نەپەر چارلىغۇچىمىزنىڭ ئاشۇ ئەتراپتىكى كېچىكتىن ئۆتۈپ، شەرق تەرەپكە يۈرۈپ كەت-كەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ بەلگىلەنگەن چارلاش دائىرىسىدىن چىقىپ كەتكەنلىكى مەلۇم بولدى. بۇ كېچە سائەت تۆت ئەتراپىدىكى ۋاقىت بولۇپ، ئەتراپنى قويۇق تۇمان قاپلاپ، ھېچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايتتى. شۇڭا، بىز مۇشۇ

ئەتراپتا بىرەر دالدا جاينى تېپىپ، تاڭ ئاتقۇچە ئۇلارنى كۈتۈپ بېقىشنى ئويلاپ، بىر يارداملىقنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ئاتلىرىمىز- دىن چۈشۈپ، ئۇلارنى كۈتتۈق.

بىز قىسمىدىن خېلىلا يىراقلاپ كەتكەنىدۇق. شۇڭا، ئۆزد- مىزنىڭ ئەھۋالىدىنمۇ بىر ئاز ئەندىشە قىلاتتىم.

تاڭ ئېتىشقىمۇ ئاز قالغانىدى. شۇڭا، بىر ئاز تاقەت قد- لىپ، يەنە كۈتۈپ تۇرۇش نىيىتىگە كەلدىم - دە، يېنىمدىكى جەڭچىگە:

— سەن ھازىر ئۇدۇل بېرىپ روتا كوماندىرىغا بىزنىڭ ھازىر كۈيتۇن ئەتراپىغا يېقىن ئارىلىقتا ئىكەنلىكىمىزنى، ھېلىقى ئۇچ جەڭچىمىزنىڭ دەريادىن ئۇ تەرەپكە كېچە سائەت ئىككى يېرىم ئەتراپىدا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى، بىزنىڭ ئۇلارنى بۇ يەردە كۈتۈ- ۋاتقانلىقىمىزنى تېز خەۋەر قىل، روتا كوماندىرىنىڭ بىزگە قاز- داق بۇيرۇقى بولسا ئاڭلاپ، تاڭ سۈزۈلگىچە قايتىپ كەل، - دەپ ئۇنى يولغا سالدىم.

بىز خېلى ئۇزاق كۈتتۈق. تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلاپ، ھاۋادد- كى قويۇق تۇمانمۇ تارقالدى. ستارشى لېيتېنات ئىككىمىز نۆۋەت بىلەن دۇربۇن ئارقىلىق كۈيتۇن تەرەپنى تەقەززالىق بىلەن كۆزد- تىۋاتاتتۇق.

— ئالدى تەرەپتىن قويۇق چاڭ - توزان كۆتۈرۈلۈپ بىز تەرەپكە سۈرۈلۈپ كېلىۋاتقاندەك كۆرىنىدىغۇ، مۇھتەرەم كوماز- دىر! — دېدى ستارشى لېيتېنات سەل - پەل ئەنسىرىگەندەك بولۇپ.

مەن ئۇنىڭ قولىدىن دۇربۇننى ئېلىپ، ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپنى كۆزىتىشكە باشلىدىم. ھەقىقەتەنمۇ كۈيتۇن تەرەپتىن قويۇق چاڭ - توزان كۆتۈرۈلۈپ، بىز تەرەپكە يېقىنلاشماقتا ئىدى. ھاۋادا تۇمان تارقاپ، يىراق - يېقىندىكى مىدىرلىغان نەرسىلەر كۆزىمىزگە ئېنىق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ھېلىقى كۆتۈ-

رۇلگەن چاڭ ـ توزانلار ئارىسىدىن ئادەملەرنىڭ ۋە ھارۋىلارنىڭ بىز تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانلىقى، كېيىنرەك ئاتلىق ۋە پىيادە ئادەملەر، ھارۋىلاردا ئايالالار بىلەن بالىلار، ئۇلارنىڭ كەينىدە كېلىۋاتقان بىر توپ مال پادىسى ئېنىق كۆرۈندى.

مەن ئاتلىق كېلىۋاتقانلارنىڭ گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئىكەنلىكىنى ئېنىق تونۇۋالدىم. بۇ بىر قورقۇنچلۇق مەنزىرە ئىدى. ئەمما، ئۇلارنىڭ مېڭىشلىرى رەتسىز، قالايمىقان كۆرۈنەتتى. شۇنداقتىمۇ مەن ئۇلار يېقىنلاشقانسېرى تېخىمۇ جىددىيلىشىپ كېتىۋاتاتتىم. راستىنى ئېيتسام، كۆزۈم ئۇلاردا بولسىمۇ خىيالىم ئارقامدا، يەنى قىسمىغا خەۋەر قىلغىلى كەتكەن ھېلىقى جەڭچىنىڭ يولىدا ئىدى.

كېلىۋاتقان بۇ توپ ئاخىر بىزگە يېقىنلاشتى. قاراڭغۇدا ھېچنېمىنى پەرق ئېتەلمىگەن ئەسكەرلەر يورۇق چۈشۈش بىلەن ئۆزلىرىنى ھەيدەپ كېلىۋاتقانلارنىڭ پەقەت ئۇچلا ئادەم ئىكەنلىكىنى بايقاپ، ھەر تەرەپكە پىتىراپ قارشىلىق كۆرسىتىشكە ھەرىكەت قىلغاندا، تۇيۇقسىزدىن ئاتلىقلارنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان توڭقاتار دېگەن جەڭچىمىزنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىشكە ئۇرۇنغان ئىككى گومىنداڭ ئەسكىرىنى قولىدىكى «نېمىسچىسكى» ئاپتوماتلا بىلەن «تا ـ تا ـ تات!» قىلىپ ئېتىۋەتكىنىنى، ئالدى ـ كەينىگە ئات چاپتۇرۇپ، ئۇلارغا بىر نېمىلەرنى دەپ بۇيرۇق قىلىۋاتقىنىنى بايقاپ قالدىم. ستارشى لېيتېناتمۇ بۇنى بايقىغانلىقىنى ئېيتتى. ئەمدى قاراپ تۇرۇشقا بولمايتتى، دەل شۇنداق جىددىي پەيتتە ئادەمدە بىر خىل غەيرىي ئەقلىي خۇلاسە پەيدا بولۇپ قالىدىكەن، شۇنىڭ بىلەن ئۆزۈڭدە بولۇپ باقمىغان بىر خىل جاسارەت، غەيرەت پەيدا بولۇپ، شۇ قۇدرىتىڭ بىلەن يەلكەڭگە چۈشكەن ئېغىر مۇشكۇلاتنى ناھايىتى ئوڭۇشلۇق يېڭىپ، ئۆزۈڭنىڭ مۇشەققەتلىك تەقدىرىڭنى ئوڭشىۋالمىدىكەنسەن.

— ھاكىم! دەرھال ئېتىڭغا مىنىپ، مېنى قوغداپ ماڭ!

قىلچىمۇ ھودۇقما! ئارقىمىزدا بىزگە يارەدەم بېرىشكە كېلىۋاتقان جەڭچىلىرىمىز بارەدەك ھېس قىلىپ، ماڭا ئەگىشىپ ماڭ! ئالدىمىزغا قاراپ كېلىۋاتقان ئاۋۇ توپتىكىلەر بىزنى كۆرۈپ ھودۇقۇپ كەتسۇن! بىز ئۇلارنىڭ ئالدىدا تۇيۇقسىزلا پەيدا بولايلى، ئەھۋالدىن قارىغاندا ئۇلارنى توڭقاتار ئۆزى باشقۇرۇپ كېلىۋاتقاندەك قىلىدۇ. بىز ئۇنىڭغا يارەدەم بەرمەسەك، ئۇ جەزمەن تۇغۇشىدۇ، قېنى تېزرەك ماڭغىن! — دېدىم - دە، ئېتىمنى توپنىڭ ئالدىغا چاپتۇرغاچ ماۋزۇردىن ئاسمانغا قارىتىپ ئۇچ پاي ئوق ئاتتىم. گەرچە پالۋانلاردەك ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقان بولساممۇ، يۈرىكىم سۇ ئىدى. چۈنكى، بۇ كېلىۋاتقانلار ئاز ئادەم ئەمەس ئىدى - دە؟

بىزنىڭ تۇيۇقسىزدىن ئۇلارنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇشىمىز، ھەقىقەتەن ئۇلارنى تەمتىرىتىپ قويدى. كېلىۋاتقانلار بىر ئاز قالايمىقانلاشقاندىن كېيىن ئۆز ئورۇنلىرىدا توختاشتى.

شۇ ئەسنادا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن توڭقاتار چىقىپ، ئۇلارغا نېمىدۇر بىر نەرسىلەرنى دەپ بىز تەرەپكە قاراپ قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ، ئۇدۇللاپ كېلىشكە باشلىدى. بۇنى كۆرۈپ كۆڭلۈم بىر ئاز ئورنىغا چۈشتى. ئەمما، شۇ چاغدا توپنىڭ ئارىسىدىن ئۈچ ئاتلىق ئەسكەر توپتىن ئايرىلىپلا مايتاغ تەرەپكە قاچتى. بىزگە قاراپ كېلىۋاتقان توڭقاتار ئۇلارغا «توختا! » دەپ ۋارقىرىدى. ئەمما، ئۇلار توختىماي بەدەر قاچقىلى تۇردى. چوڭ يولنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىن (مايتاغ تەرەپتىن) يەھيانى قوغداپ كېلىۋاتقان ستارشى لېيتېنات ھاكىم مۇسا سوۋېت ئاپتوماتى بىلەن ئۇلارنى ئانچە يىراقتا بارغۇزمايلا ئاتلىرىدىن دومىلاتتى. ئۇلارنىڭ ئۇركۈپ كەتكەن ئاتلىرى تېخىمۇ ئۇركىگىنىچە دالاغا قاراپ چېپىپ كەتتى. توپتا قالغانلار بۇ ھالەتنى كۆرۈپ قورقۇپ لىقىدىن جىم تۇرۇشتى. توڭقاتار ئېتىنى چاپتۇرغىنىچە ئالدىمغا كېلىپ:

— مۆھتەرەم كوماندىر! - دېدى. مەن ئۇنىڭغا:
— دوكلاتنى توختات! سەن بېرىپ ئاۋۇ ئاتلىق ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنى ئاتلىرىدىن چۈشۈرۈپ، بىر چەتكە تۇرغۇزۇپ قوراللىرىنى ئالدۇرغىن، — دېدىم. ئاندىن ھاكىم مۇساغا:
— يارايسەن، دەل ۋاقتىدا ئالدىدىن چىقتىڭ! سەن بېرىپ ئۇنىڭغا يارىدەملەش! — دېدىم.
ھاكىممۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەتتى. ئۆزۈم بىر پاكارغىنا تۆپىلىكنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئۇلارنى كۆزىتىپ تۇردۇم ۋە كەلگەن تەرىپىمىزگە (قىسمىمىز تۇرغان تەرەپكە) قارىتىپ ماۋزۇدىن يەنە ئۈچ پاي ئوق ئاتتىم. بۇنىڭدىن مەقسىتىم دۈشمەنلەردە بۇلارنىڭ مۇشۇ يېقىن ئەتراپتا يۈشۈرۈن ئورۇنلاشتۇرغان پىسخىرما ئەسكەرلىرى بار ئوخشايدۇ، دېگەن ئويىنى پەيدا قىلىش ئىدى. توپتىكى بارلىق ئادەملەر توڭقاتارنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، يۈگۈشلىق بىلەن بىر چەتكە تىزىلىپ، قوراللىرىنى كۆتۈرۈپ جىم ئولتۇرۇشتى. ئۇلار ئاتلىرىنى ئارقا تەرەپتىكى مال پادىسىغا ئاپىرىپ قوشۇپ، ئوق - قوراللارنى، ھارۋىلارغا ئايرىپ بېسىشتى. توڭقاتار مېنىڭ دېگىنىم بويىچە ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى قايتىدىن رەتلەپ ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن، ماڭا دوكلات قىلدى. ئۇنىڭ ئۇيقۇسىزلىقتىن قىزارغان كۆزلىرى يەنىلا ئويناپ تۇراتتى، ئىككى مەڭزى قىپقىزىل، يۈزلىرىدىن خۇشاللىق ئوخچۇپ تۇراتتى.
مەن ئۇنىڭ قىسقىچە دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز ھالدا: «يارايسەن!» دېدىم. ئەسلىدە مۇنداق دېمەسلىكىم كېرەك ئىدى. چۈنكى، ئۇ ئىنتايىن ئېغىر ئىنتىزامسىزلىق قىلغانىدى. مەن ئۇنىڭغا:
— سەن ھەربىي تۈزۈمىمىزگە خىلاپلىق قىلىپ، باشباشتاقلىق بىلەن چارلاش دائىرىسىدىن چىقىپ ھەرىكەت قىلدىڭ، مۇبادا بىرەر كىشىمىسلىك چىققان بولسا قانداق قىلاتتىڭ؟ ئە-

گەر، بىز بۇ يەرگە دەل ۋاقتىدا يېتىپ كەلمىگەن بولساق، بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايتتى، سەن قايتقاندىن كېيىن روتا كوماندىرىغا ئۆز ئەھۋالىڭنى تەپسىلىي دوكلات قىل! — دېدىم قەتئىي قىلىپ.

بىز ئەسىرلەرنى بىر قۇر رەتكە تۇرغۇزۇپ، ئالدىدا قورال-سىزلاندۇرۇلغان ھەربىي ئەسىرلەرنى، ئۇنىڭ كەينىدىن 14 ھار-ۋىدىكى ئاددىي پۇقرالارنى، ئارقىسىدىن مالىلارنى (ئۇلار شىخۇ ئەتراپىدا ئولتۇراقلاشقان قازاق چارۋىچىلاردىن ئۇچ كىشىنى مەجبۇرىي ئالۋاڭغا تۇتۇپ، مالىلارنى ئۇرۇمچىگە ھەيدەپ ئاپىرىپ بېرىش ئۈچۈن زورلىغانىكەن) ھەيدەپ ماڭدۇق. ئۇنىڭ ئارىسىدا-كى 20 دىن ئوشۇقى ھارۋىلارنىڭ زاپاس ئاتلىرى، قالغانلىرى بولسا قوي - كالىلار بولۇپ، دېھقانلارنىڭ مالىلىرى ئىكەن. توڭقاتار بىلەن ستارشى لېيتېنات ھاكىم ئەسىرلەرگە، ئايۇپ بىلەن يەنە بىر جەڭچى ھارۋا بىلەن مالىلارغا مەسئۇل بولۇپ ماڭدۇق. شۇ ئەسنادا، بىزنىڭ ھېلىقى روتىغا خەۋەر يەتكۈزۈشكە ئەۋەتكەن جەڭچىمىز قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، روتا كوماندىرى ئەھۋالنى پولك شتابىغا مەلۇم قىلماقچى بولۇپتۇ ۋە بىزنىڭ چارلاش دائىرىسىدىن چىقىپ كەتمەسلىكىمىزنى، ئۇ-نىڭ ئىلاج بار بىر ئېنىقراق خەۋەر ئېلىپ كېلىشىنى تاپىلاپتۇ.

مەن بۇ جەڭچىگە:

— سەن يەنە تېزلىك بىلەن ئارقاڭغا قايتىپ روتا كوماندىرىغا بىزنىڭ 520 گومىنداڭ ئەسكىرى، 100 دىن ئارتۇق پۇقرا (بۇلارنىڭ بىر قىسمى گومىنداڭ ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئەمەلدارلا-رىنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى، قالغىنى يەرلىك بايلارنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى)، يەنە نۇرغۇنلىغان ئات - ھارۋىلارنى قولغا چۈشۈرۈپ، شىخۇ دەريا-سى بويى بىلەن يېتىپ كەلگەنلىكىمىزنى، يەنە ئىككى سائەتتىن كېيىن قىسمىغا يېتىپ بارىدىغانلىقىمىزنى خەۋەر قىل! ئەھۋالدا چوڭ چاتاق يوق، روتا كوماندىرىنىڭ

يولبورۇقنى ئېلىپ تېز كەل! — دېدىم.

يولدا كەلگۈچە توڭقاتار بىزگە مۇنچە كۆپ ئادەمنى قانداق ئەسىرگە ئالغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى:

«..... بىز كەچ سائەت ئونلاردا شىخۇ دەريا‌سى بويىدا 40 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئۇيغۇر كىشىنىڭ ناھايىتى ئالدىراش ھالدا ئات ھارۋىسىنى ھەيدەپ شىخۇ ناھىيە بازىرى تەرەپكە كېتىۋاتقانلىقىنى ئۇچرىتىپ قالدۇق. ھارۋىدا 30 ياشلاردىكى چوكان ئاغرىق ئازابىدىن قىينىلىپ، ئىنجىقلاپ كېتىۋاتاتتى. بىزنىڭ ئۆز ۋەزىپىمىز بويىچە بۇنداق كېچىدە ماڭغان ئادەمنى توختىتىپ تەكشۈرۈشىمىزگە توغرا كەلدى. ئۇ ئادەم ئۆزىمۇ جىددىيلەشكەن‌دى. ھارۋىدىكى چوكان ئۇنىڭ ئايالى ئىكەن، ئۇ ئېغىر ئاياق بولۇپ، بۇگۈن چۈشتىن كېيىن تۇيۇقسىز ئۇنىڭ تولغىقى تۇتۇپ قاپتۇ. ئۇ ھېچ ئىلاج قىلالماي شىخۇ ناھىيە بازىرىدىكى قېرىنا‌سىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ مېڭىپتۇ. بۇ ئادەم ئەسلىدە كۈيتۇن ئەترا‌پىدا ئولتۇرىدىغان بىر دېھقانكەن. ئايالىنىڭ ئاي ـ كۈنى يېقىن‌لىشىپ قالغان بولسىمۇ، ئۇرۇش ئەنسىزچىلىكى بىلەن ناھىيە بازىرىغا كىرىش تەس بولۇپ قالغاچقا، ئايالىنى ئۆز ۋاقتىدا بازارغا ئەكىرەلمىگەنىكەن. ئۆزى ئولتۇرىدىغان يەردە تۇغۇت ئا‌سىسى بولغۇدەك بىرەر تەجرىبىلىك ئايالمۇ قالماپتۇ. ھەممە ئا‌دەملەر ئۇرۇش ئەنسىزچىلىكى بىلەن باشقا ياقلارغا كېتىپ قاپتۇ. مانا مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئىلاجسىز تەۋەككۈل قىلىپ ئايا‌لىنى ناھىيە بازىرىغا ئېلىپ ماڭغانىكەن. بىز ئۇنىڭ بۇ ئەھۋالىغا ئېچىندۇق، ھېسداشلىق قىلدۇق، شۇنداقلا كۈيتۇن تەرەپلەردە‌كى ۋەزىيەت ھەققىدە قىسقىچە سوراپ باقتۇق. ئۇ كىشى شۇنچە ئالدىراپ تۇرغان بولسىمۇ، كۈيتۇننىڭ بىر نەچچە كىلومېتىر بېرىسىدىكى يولنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى يارداڭلىق ئىچىدە نەچچە يۈز گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ بارلىقىنى، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ قورالسىز ۋە ياردىدار ئىكەنلىكىنى، ئاز قىسمى ئاتلىق ھەم قورال‌

لىق ئەسكەر بولۇپ، ئون نەچچە چوڭ هارۋا بىلەن كۆچۈپ كېتىۋاتقان 100 دىن ئارتۇق ئەر - ئايال، بالا - چاقا ۋە چارۋا - مالىلارنى قوغداپ كېلىۋاتقانلىقىنى، ئۇلارنىڭ بۇ يەردە تۇرۇۋاتقىنىغا ئۇچ كۈن بولغانلىقىنى، قىسقىچە بىزگە خەۋەر قىلدى.

بىز بۇ ئادەمنى يولغا سېلىپ قويغاندىن كېيىن، ئۇچىمىز ئۇنىڭ بەرگەن خەۋىرىنى مۇزاكىرە قىلدۇق. مەن بىر ئامال قىلىپ ئۇلارنى تەسلىم قىلدۇرۇش، هېچ بولمىسا ئۇلاردىن بىرەر-رىنى تۇتۇۋېلىپ بولسىمۇ ئېنىق بىر مەلۇماتقا ئىگە بولۇپ قاي-تىش تەكلىپىنى بەردىم، ئايۇپ سەل مۇجمەل جاۋاب بەردى، يەنە بىر جەڭچى مېنىڭ پىكرىمگە قوشۇلدى. شۇنىڭ بىلەن كېچە سائەت بىرلەر ئەتراپىدا ئۇلارنى ئىزدەپ كۈيتۇن تەرەپكە ماڭ-دۇق. بىز ئېهتىيات بىلەن يولدىن چەتلەپ، هەربىر شەپىگە دىققەت قىلىپ، بىرەر سائەتتىن ئارتۇق يول ماڭدۇق. سائەت ئىككىدىن ئاشقان بولسىمۇ، ئۇلارنى ئۇچراتمىدۇق. هاۋا تۇتۇق بولغاچقا ئەتراپ بەك قاراڭغۇ ئىدى. بىز هېلىقى هارۋىكەشنىڭ دېگىنى بويىچە يولنى تەخمىنەن مۆلچەرلەپ كېتىۋاتاتتۇق. بۇ ئەتراپلار بىزگە ناتونۇش يەرلەر بولغىنى ئۈچۈن، ئۆزىمىزنىڭ كېتىپ بارغان يولىمىزنىمۇ پەرق ئېتەلمەيتتۇق.

بىردىنلا ئالدى تەرىپىمىزدە ئوت يورۇقى كۆرۈندى. بىز توختاپ ئاشۇ ياققا دىققەت قىلدۇق. قانداقتۇ ئېنىقسىز شەپىلەر ئاڭلاندى. ئەمما، ئۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتىش قىيىن ئىدى. بىز ئېهتىيات بىلەن ئاشۇ ئوت كۆرۈنگەن تەرەپكە يېقىن-لاشتۇق. ئاتلارنىڭ پۇشقۇرۇشلىرى، ئارىلاپ بالىلارنىڭ قىسقا يىغلاشلىرى ئاڭلاندى. دېمەك، هارۋىكەش دېگەن يەرگە يېتىپ كەلگەنلىكىمىزنى بىلدۇق. بىز ئۇچىمىز مەسلىھەت بويىچە ئۇ-لارنى ئۇچ تەرەپتىن قورشىدۇق. بىز ئاۋۋال ئۇلارنىڭ ئالدى تەرىپىدىن (شەرق تەرەپتىن) ۋە شىمالىي تەرىپىدىن، ئاخىرىدا غەربىي تەرىپىدىن ئوق چىقىرىپ، ئۇلارنى تەسلىم بولۇشقا دەۋەت

قىلىشنى قارار قىلدۇق. مۇبادا، ئۇلار قارشىلىق قىلىپ قالسا، دەرھال شەرق ۋە شىمال تەرەپتىكىلەر ئورنىمىزنى غەرب تەرەپكە يۆتكەپ، ئۇچىمىز بىرلىكتە ھەربىرىمىز قىلىشنى، ئەگەر دۇشمەن قاچسا قوغلىماسلىقنى، مۇبادا بىزگە قارىتا ھۇجۇم قىلىش ئېھتىمالى بولسا، دەرھال چېكىنىپ كېتىش پىلانىنى تۈزدۇق. بىز مۇشۇ پىلان بويىچە ھەربىرىمىز باشلىدۇق. ھەممىدىن بۇرۇن مەن شەرق تەرەپكە ئۆتتۈم. يەنە بىر جەڭچى شىمال تەرەپكە، ئايۇپ غەرب تەرەپكە جايلاشتى. جەنۇب تەرەپ مايتاغ تەرەپ بولۇپ، ئۇ يەردە بىزنىڭ ئالدىنقى سەپ قىسىملىرىمىزنىڭ بارلىقى بىزگە مەلۇم ئىدى.

مەن پىلان بويىچە شەرق تەرەپتىن تۈيدۇرماي ئۇلارغا 100 مېتىرچە يېقىنلاشتىم. ئۇلارنىڭ ھەممىسى گۈلخان ئەتراپىنى چۈرىدەپ دۇگدىيىشىپ ئولتۇرۇشقانىدى. ھارۇدىكىلەرنىڭ كۆپىلىرى ئاساسەن ئايالار بىلەن بالىلار بولۇپ، ئۇلار ھارۇلارغا چىقىپ، بېكىنىپ يېتىشقانىكەن. ئەرلەرنىڭ بەزىلىرى ھارۇلارنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرۇشەتتى. بەزىلەر ھارۇلارغا يېقىن بولغان گۈلخانلار ئەتراپىدا تۇرۇشاتتى. بويىنىغا قوراللىرىنى ئېسىۋالغان بىر نەچچەيلەن ئۇيان - بۇيان مېڭىپ يۈرۇشەتتى. ئەھۋالدىن قارىغاندا گۈلخانغا يېقىن ئەتراپقا قاراۋۇللارنى قويغاندەك قىلاتتى. گۈلخان ئەتراپىدىكى قوراللىق ۋە قوراللىق ئەسكەرلەر تولىمۇ روھسىز كۆرۈنەتتى. ئۇلار قوزغىلىپ مېڭىش تەييارلىقىنى قىلىپ بولۇپ، بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇشقاندەك قىلىشاتتى. مەن بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، تېخىمۇ يېقىنلىشىۋالدىم - دە، ئاپتوماتتىن ئاسمانغا قارىتىپ ئوق چىقاردىم. ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن ئولتۇرۇشقان بۇ توپتىكىلەر پاتپاراق بولۇشۇپ، ئايالار ۋە بالىلار قېيا - چېيا قىلىپ ۋارقىرىشىپ، ھەممەيلەن قالايمىقان ھالدا ئۇيان - بۇيان يۈگۈرۈشكە باشلىدى. شۇ ئارىدا شىمال تەرەپتىن ئوق ئېتىلدى، ئۇنىڭغا ئۇلاپلا غەرب تەرەپتىن

ئوق ئېتىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار تېخىمۇ بەك قىقاس - چوقان كۆتۈرۈپ، نىشانسىز ئۇيان - بۇيان يۈگۈرۈشۈپ، ئەسكەرلەرنىڭ كۆپى قوراللىرىنى كۆتۈرۈپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇشتى. مەن بۇ ئەھۋالدىن ئۇلارنىڭ بىزگە قارشىلىق كۆرسەتكۈدەك ئىقتىدارى-نىڭ يوقلۇقىنى ھېس قىلىپ، ئۇلارغا: «تەسلىم بولۇڭلار!» دەپ ۋارقىرىدىم. مۇشۇ پۇرسەتتە ئون نەچچە ئەسكەر مايتاغ تەرەپكە قاراپ قاچتى. ئۇلار قاراڭغۇدا ئۇدۇل مېنىڭ ئالدىمدىن ئۆتۈپ كېتىشكە ئۇرۇندى. مېنىڭ تۇرغان يېرىم ئېپلىك جاي بولغاچقا، ماڭا يېقىنلاپ قالغان بۇ ئەسكەرلەرنى ئاپتومات بىلەن ئوققا تۇتتۇم. بىر دەمدىلا ئۇلاردىن سەككىزى يىقىلدى! ئىككىسى قورال تاشلاپ تەسلىم بولدى. قالغانلىرى قوللىرىنى كۆتۈرۈپ گۇلخانلار ئەتراپىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇشتى. شۇ ئارىدا ھارۋىدىكى-لەر ئىچىدىن بىر ئوتتۇرا ياشلىق خەنزۇ ئەر چىقىپ، مەيدانىدىكى-لەرگە مېنىڭ «قوراللىرىنى تاشلاپ تەسلىم بولۇڭلار! ھەممىڭلار ئوتتۇرىغا يىغىلىپ، قولۇڭلارنى كۆتۈرۈپ تۇرۇڭلار! يېنىڭلاردا بىرمۇ قورال قالدۇرماڭلار!» دېگەن سۆزۈمنى خەنزۇچە تەرجىمە قىلىپ ئۇقتۇردى ۋە ماڭا قاراپ: «بىز تەسلىم بولىمىز، بۇيرۇقىڭىزغا بويسۇنىمىز» دەپ چالىراق قىلىپ ئۈيغۇرچە سۆزلىدى. مەن ئۇنىڭغا قوراللىق ئەسكەرلەرنىڭ دەرھال دېگەن يەرگە بېرىپ جىم تۇرۇشىنى قايتا ئۇقتۇردۇم، ئۇ ئەسكەرلەرگە مېنىڭ گېپىمنى يەتكۈزدى. ئەسكەرلەر قوللىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ئوتتۇرىغا يىغىلىپ ئولتۇرۇشتى. مەن ئاندىن تەۋەككۇل قىلىپ ئايۇپ بىلەن شىمال تەرەپتىكى جەڭچىگە: «ئېتىشنى توختىتىڭلار!» دەپ ۋارقىرىدىم (ئەمەلىيەتتە ئۇلار بىر نەچچە پاي ئوق ئېتىپلا توختاپ قالغانىدى). مەن ئاپتوماتنى چىڭ تۇتقان ھالدا ئۇلارنىڭ ئالدىغا يېتىپ باردىم. راستىمنى ئېيتىسام، ئۆزۈمنى تەمكىن تۇتۇشقا تىرىشاتتىم، خۇددى ئەتراپىتا يېتەرلىك ھەربىي كۈچ - قۇدرىتىمىز بارىدەك، پەقەت بۇيرۇق

كۈتۈپلا تۇرىۋاتقاندەك قىياپەت بىلەن ئۆزۈمنى ئۇستۇن چاغلاپ، پۈتۈن بەدىنىمگە ئولاشقان تىتىرەكنى زورىغا بېسىپ تۇراتتىم. شۇ چاغدا ھېلىقى تەرجىمان (ئۇ چاغدا تەرجىمانىنى توكچى دەپ ئاتايتتى) ئالدىمغا قول قوشتۇرۇپ كەلدى ۋە:

— ئاخۇن، مەن بىر خورجا (دېھقان)، ئۆيۈم كونا شىخۇدا، ئۇچ بالام، ئايالىم ۋە ئانام بار. ھۆكۈمەت قېچىكلار دەپ بۇيرۇغاچقا مۇشۇلارغا قوشۇلۇپ قاچقاندۇق. بىز ئۆيدىن چىققىلى خېلى كۈن بولدى. بىزنى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى ماكىغۇزماي، شىخۇ ناھىيە بازىرىدا تۇتۇپ تۇرغاندى، ئاخىر ئەسكەرلەر قاچقىنى، ئاندىن بىزنى مۇنۇ بىر لېگەن ئەسكەر قوغداپ بۇ يەرگە ئېلىپ كەلدى. مانا بۇ يەردە تۇرغىلى ئون كۈن بولدى، ھازىر مۇنۇ ئەسكەرلەرمۇ بارار يېرىنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالدى. لېگەنجاك قېچىپ كەتتى، قوماندان يوق، قالغانلىرى ئۇ يەر - بۇ يەردىن يىغىلىپ قالغانلار، ئاكلىساق يەنسىخەي سىلەرنىڭ قولۇكلاردا ئىكەن، ئىلاجسىز قالغاندۇق، ھەممىمىز سىلەرگە ئەل بولۇشنى خالايمىز، بىر قوشۇق قېنىمىزدىن كەچسىكىز، ... دەپ يالۋۇرۇشقا باشلىدى. ماكا بىر ئاز جان كىردى، شۇنىڭ بىلەن بۇلارنى بۇياققا قاراپ ھەيدەپ ماكىدۇق.

يول بويى ئاز - تولا كېلىشمەسلىك چىقتى. مۇنۇ ئارقا تەرەپتە كېلىۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى ئۇرۇش مەيدانىدىن قېچىپ، ھەر يەردە بۇلاكچىلىق قىلىپ، ئوغرىلىق قىلىپ يۈرگەنلەر ئىكەن. بۇلارنىڭ ئىچىدە ھەتتا جىڭ ئۇرۇشىدىن قېچىپ كەلگەنلەرمۇ بار. بىر نەچچىسى تاڭ قاراڭغۇسىدىن پايدىلىنىپ قاچتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى شۇ يەردىلا ئېتىپ تاشلاندى. ئۇچ - تۆتتىنى قېچىپ كەتتى. شۇكا تېز قىسمىغا يېتىشۈېلىشقا ئالدىرىدىم. ئويلىسام، تولىمۇ بىخوتلۇق قىپتىمەن. ئەگەر، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن قېنى قىزىغان، ئەھۋالنى بىلىۋالغان قارامىلىرىدىن بىرەرى چىقىپ، قورالنى ئېلىپلا مېنى ئېتىۋەتسە، قانداق قىلار ئىدىم،

هېلىمۇ تەلىيىم بار ئىكەن، ئالدىمدىن بەختىمگە يارىشا سىلەر چىقىپ قالدىڭلار! .....»

توڭقاتار كېچىچە بېشىدىن كەچۈرگەن سەرگۈزەشتلىرىنى يۇقىرىدىكى بىر نەچچە ئېغىز سۆز بىلەنلا تۈگەتتى. راستىنى ئېيتقاندا، 5 ـ 6 يۈز قوراللىق، قوراللىسىز ئادەمنى ئالدىدىن توسۇپ «قولۇڭنى كۆتۈر!» دەپ كۆكرەك كېرىپ مەيدانغا چىقىش ئاسان ئىش ئەمەس ئىدى، بۇنى سۆزلەش ئاسان، ئەمما قىلماق ھەقىقەتەنمۇ تەس ئىدى. بۇنداق ئىشنى قىلىشقا شىرەك يۈرەك ۋە جاسارەت، پاراسەت كېرەك ئىدى. بۇ ئۈچ نەپەر جەڭچى غەلىبە خۇشاللىقى بىلەن ئىرادىسىنى تېخىمۇ مۇستەھكەم چىڭىتىقان، ئۆزلىرىگە ئىشىنىش، قورقماسلىق، دۈشمەننى مەنسىتمەسلىك، دۈشمەن بىلەن مۇرەسسەسىز كۈرەش قىلىش روھىنى تۈرتكىسىدە ئەنە شۇنداق زور ئىشلارنى قىلالىغان. ئۇلارنىڭ بۇ ئىشلىرى ھازىرقى ياشلىرىمىز، بولۇپمۇ ياش جەڭچىلىرىمىز ئۈچۈن ئۆگىنىشكە تېگىشلىك، ئەلۋەتتە!

يەھيا شۇلارنى سۆزلەپ چوڭقۇر خىيالغا چۆكتى. مېنىڭ ئۇنىڭ بۇ خىيالىنى بۆلگۈم كەلمىدى. چۈنكى، بۇ ئىشنىڭ ئاخىرىدىكى ۋەقەلەرگە ئۆزۈم قاتناشقان ھەم ئۇلارنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنىدىم.

پولك سىياسىي كومىسسارى مەرغۇق، پولك شتابىدىن مايۇر مالىك، 1 ـ باتالىئون شتاب باشلىقى جەۋدەت، 3 ـ روتا كوماندىرى راخمانۇق، 1 ـ روتىدىن مەن ۋە بىر ۋوزۋود جەڭچى شىخۇ دەريا‌سى بويىغا يېقىن قارىياغاچلىق ئارىسىغا كېلىپ ئۇلارنى كۈتىۋالدۇق ۋە ئەسىرلەرنى تاپشۇرۇۋالدۇق. كومىسسار مەرغۇق:

— مۇنۇ قوراللىسىزلاندۇرۇلغان ئەسىرلەرنى 1 ـ روتا كوماندىرى ئەخمەت تۇردىيوف مەسئۇل بولۇپ، پولك شتابىغا ئاپىرىپ تاپشۇرۇپ بەرسۇن! يول بويى ئۇلارغا قەتئىي زىيان ـ زەخمەت

يەتكۈزمەكچىلار! — دېدى. ئۇ يەنە:

— مۇنۇ ھارۋىلاردىكى پۇقرالارنى (ئۇلارنى قولى بىلەن كۆرسىتىپ) 3 - روتا كوماندىرى راخمانوف مەسئۇل بولۇپ، ئۆز ئۆيلىرىگە تارقىتىپ، ئورۇنلاشتۇرۇپ قويسۇن! ئۆي - جايى يوقلىرىنى پولك شتابى خوجۇلۇق بۆلۈمى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئورۇنلاشتۇرسۇن! ئاۋۇ چارۋا - ماللارنى ئىگىلىرى ئۆزلىرى تونۇۋالسۇن! ھېچقانداق ئادەمنىڭ بۇلارنىڭ مال - مۈلكىگە تېگىشىگە (ئېلىۋېلىشىغا) يول قويۇلمايدۇ! قالغان ئىشلار يەرلىك مەمۇرىي ئورۇنلار تەشكىل قىلىنغاندىن كېيىن يۇقىرىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ، — دېدى. ئۇ يەنە ئەسكەرلەرگە قاراپ:

— ئەسكەرلەر، سىلەر باشقۇرۇشقا تولۇق بويسۇنۇپ، بولمۇغۇر يامان خىياللاردا بولماڭلار، سىلەرگە بىز ئىنسانپەرۋەرلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىمىز. ئۇرۇش تۈگىگەندىن كېيىن سىلەرنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشنى، يەنى ئۆز يۇرتۇڭلارغا قايتۇرۇش ياكى مۇشۇ يەردە يەرلىشىپ قېلىش ئىشىنى شۇ چاغدىكى ئەھۋالغا سىياسەت بويىچە ھۆكۈمىتىمىز بىر تەرەپ قىلىدۇ. ئەمما، شۇ چاغقىچە سىلەرنىڭ ھاياتىڭلار، تۇرمۇشۇڭلارغا بىز ۋە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار كاپالەتلىك قىلىمىز. سىلەر ھۆكۈمىتىمىزنىڭ كەڭچىلىك قىلىپ ئورۇنلاشتۇرغىنىغا تولۇق بويسۇنۇپ، ئۆز تۇرمۇشۇڭلارنى ئۆزۇڭلار قامداشقا بەرگەن ياخشى ئىمكانىيەتتىن پايدىلىنىپ، بولمۇغۇر خام خىياللارنى تاشلاپ، ئۆز ئىشىڭلارنى قىلىشىڭلار لازىم، - دەپ سۆزىنى تۈگەتتى. ئەسكەرلەر بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ خاتىرجەملىك ھېس قىلىپ، چىرايلىرىغا باشقىدىن قان يۈگۈردى.

مەن 520 ئەسىرنى ئۆز روتامنىڭ بىر ژۇرژود جەڭچىسى بىلەن ھەيدەپ مېڭىپ، پولك شتابىغا ئاپىرىپ قايتتىم. پولك شتابى ئالدىدا كومىسسار مەرغۇف ماڭا يولۇقۇپ قالدى. مەن ئۇنىڭغا ھۆرمەت يۈزىسىدىن سالام بېرىپ، ئەسىرلەرنى پولك شتابى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرۇپ بەرگەنلىكىمنى دوكلات قىلدىم. ئۇ رازىمەنلىكىنى بىلدۈردى. مەن ئادەتتىكى تەلەپپۈز بىلەن:

—مۆھتىرەم كومىسسار، ئۇچ جەڭچىمىزنىڭ گومىنداڭنىڭ شۇنچە كۆپ قوراللىق، قورالسىز ئەسكەرلىرىنى تەسلىم قىلدۇرۇپ ھەيدەپ كېلىشى بىر ئۇلۇغ مۆجىزىغۇ؟ — دېدىم ئۇنىڭدىن گەپ كوچىلاپ. كومىسسار مېنىڭ بۇ سۆزۈمگە قارىتا يېقىملىق تەلەپپۈزدا:

—بۇ ئۇچ جەڭچىمىز ناھايىتى قارامىلىق قىپتۇ. قارامىلىقمۇ بىر خىل قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، ئەمما بۇنداق قارامىلىق كۆپ ھاللاردا پاجىئە بىلەن ئاياغلىشىدۇ. مەن ساڭا شۇنى دەپ قويايكى، يېڭىلگەن ئارمىيىدە جەڭگىۋارلىق بولمايدۇ، قاچقان ئەسكەردە جان قايغۇسى بولىدۇ. ئۆزىنىڭ سايىسىدىنمۇ قورقىدىغان، تۈيۈقسىز بىرەر شەپىنى ئاڭلاپ قالسا ھوشىدىن كېتىدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ. بۇ ئۇچ جەڭچىمىز ئەنە شۇنداق ۋەھىمە باسقان گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ دەل ئۈستىدىن چۈشكەن. بۇ ئىشقا جۈرئەت قىلىش، باتۇرلۇق قىلىش كېرەك! ئەمما، بۇ ئۇچ جەڭچى ئىنتىزامغا ئېغىر ھالدا خىلاپلىق قىلىپ، چارلاش دائىرىسىدىن چىقىپ كەتتى. بىزگە مۇنداق زۆرۈرىيىتى بولمىغان ئۇرۇشنى قىلىشنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق. مۇنداق قەھرىمان جەڭچىلىرىمىزنىڭ ھاياتى كومانداىرلار ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم.

ئۇلار كېيىنكى ئۇرۇشلاردا غەلىبە قىلىشىمىزنىڭ ئىشەنچلىك كاپالىتى. بۇ قېتىمقى پاجىئەنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا كوماندىر يەھيا ئۆزىنىڭ مەسئۇلىيىتىنى ناھايىتى ئوبدان ئادا قىلدى. يەھيا ئۇ يەرگە دەل ۋاقتىدا يېتىپ بېرىپ، مۇناسىپ تەدبىر قوللانمىغان بولسا، بىز بۇ ئۇچ قەھرىمان جەڭچىمىزدىن ئايرىلىپ قالغان بولاتتۇق. يەھيانىڭ ئۇرۇشتا دۇشمەنلەرنى ئالداش، قايمۇقتۇرۇش تاكتىكىسى ئىنتايىن ئۈستۈن بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۆزىمۇ يولۇاستەك باتۇر يىگىت، يەھيانىڭ كوماندىرلىق سەنئىتىنى پۈتۈن پولك بويىچە ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدۇ. ئۇنداق دېسەم، سېنىڭ كۆڭلۈڭگە كەلمىسۇن، سېنىڭدەك كوماندىرلار بىزنىڭ پولكىمىزدا ساناقلىقلا بار. سەنمۇ دۆڭدىكى پوتەينى خەۋپ ـ خەتەرگە قارىماي، شەخسەن ئۆزۈڭ بېرىپ پارتلىتىپ، دۇشمەننىڭ ئاساسىي ئىستىھكامىنى ئىگىلەپ، دۇشمەننىڭ بىر قانچە قېتىملىق ھۇجۇمىنى چېكىندۈرۈپ، ئۇرۇشنىڭ ھەل قىلغۇچ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈشتە چوڭ ھەسسە قوشتۇڭ، — دېدى.

مەن ئۇنىڭ ماختىشىدىن ئوڭايسىزلىنىپ، يەرگە قارىۋالدىم. ئەمما، ۋۇجۇدۇمدىن ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان خۇشاللىقنىڭ ئىپادىسىنى بىلدۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن، دەررۇلا قايتىشقا رۇخسەت ئېلىپ كومىسساردىن ئايرىلدىم.

مەن يولدا كېتىۋېتىپ، كومىسسارنىڭ سۆزلىرىنى بىر ـ بىرلەپ تەھلىل قىلدىم. ئۇرۇشتا ئۆز بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن ئەمەلىيەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندىمۇ، ھەقىقەتەنمۇ ئۇرۇشتا جەڭچىلەرنىڭ ھايات ـ ماماتى، غەلىبە قىلىش ـ قىلالماسلىقى كوماندىرنىڭ قوماندانلىق قىلىش سەنئىتىگە باغلىق ئىكەنلىكىنى يەنە

مۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا چوڭقۇر تونۇپ يەتتىم.
مۇشۇنداق ئوي - پىكرلەر ئىچىدە قىسمىغا يېتىپ كەلگەن
لىكسىنى بىلمەي قاپتىمەن.

نامسىز خەت

مەن ئۇرۇمچىدە ئېچىلغان «1993 ـ يىللىق يەرلىك مەھ-
سۇلاتلار يەرمەنكىسى» گە قاتنىشىش ئۈچۈن بېرىپ، بىر ئايغا
يېقىن تۇرۇپ قالدىم. قايتىپ كېلىپ ئىدارىگە بارغىنىمدا شەخ-
سىي نامىمغا كەلگەن بىر مۇنچە خەت يىغىلىپ قالغانكەن.
خەتلەر ئارىسىدىكى ناتونۇش بىر كىشىنىڭ ئىسمى يېزىلغان بىر
پارچە خەت دەسلەپتىلا دىققىتىمنى تارتىپ، دەررۇ ئېچىۋىدىم،
تۆۋەندىكىلەر يېزىلىپتۇ:

«تاغام داۋۇت 1944 ـ يىلى گومىنداڭ ھاكىمىيىتىگە قار-
شى ئىنقىلاب قىلىش ئۈچۈن، سىز بىلەن بىرگە چىقىپ كەتكەن-
دى. تاغامنىڭ 1945 ـ يىلى شىخۇ ئۇرۇشىدا قازا قىلغانلىقىنى
ئۇقۇپ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار نەزىر ـ چىراغ ئۆتكۈزۈپ، قازاغا
رىزا بولغانىدۇق. مەن ئۇ چاغدا كىچىك بولغىنىم ئۈچۈن تاغام-
نىڭ قانداق قازا قىلغانلىقىنى بىلمەيتتىم. بۇ خەتنى يېزىشىمدە-
كى مەقسەت شۇكى، يېقىندا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ۋە قوراللىق
بۆلۈمدىن ئىككى كىشى كېلىپ، تاغامنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈش-
تۈردى. ئەمەلىي ئەھۋالنى تولۇق بىلمىگىنىم ئۈچۈن، ئۇلارغا
بىر نەرسە دەپ بېرەلمىدىم. تاغامنىڭ ئەھۋالىنى بىلە-
دىغان ئاتا ـ ئانام ۋە بەزى مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر ئۆلۈپ
كەتكەنلىكى، بەزىلەرنىڭ خىزمەت ۋە باشقا ئېھتىياجلار بىلەن
باشقا يۇرتلارغا كەتكەنلىكى سەۋەبىدىن، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ئېنىق-
لاشقا ئامالسىز قالدىم. سىزنى بورتالادا بار، تاغامنىڭ ئەھۋالىنى
نىسبەتەن تولۇق بىلىدۇ دەپ ئاخىلاپ بۇ خەتنى يازدىم. ئۇنىڭ
ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى سېپىدە تۇرغان چاغدىكى ئەمەلىي

ئەھۋالى، قانداق قۇربان بولغانلىقى، جەستىنىڭ نەدىلىكى ھەق-قىدە تەپسىلىيرەك بىر ئىسپات خەت يېزىپ، ناھىيىلىك قورال-لىق بۆلۈمگە ئەۋەتىپ بېرىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن...»

بەزىدە ئادەم ئۆز ئۆمرىدە كۆرگەن، يولۇققان ۋەقە ۋە ھادە-سىلەرنىڭ ھەممىسىنىلا شۇ بويىچە ئەستە ساقلىيالمايدۇ. لې-كىن، قەلبىگە قاتتىق تەسىر قىلغان بىرەر ئىشنى ئۇنتۇش ئۇنچىۋالا ئاسان ئەمەس. شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، مەنمۇ مەرھۇم داۋۇتنى داۋاملىق ئەسلەپ، ياد ئېتىپ تۇراتتىم. مانا بۇگۈن ناتونۇش كىشىدىن كەلگەن بۇ خەت خىيالىمنى 40 يىل بۇرۇنقى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ جەڭگاھىغا يەنە بىر قېتىم ئېلىپ كەتتى...

1944 - يىلى كەچكۈز ئايلىرى ئىدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلا-بىنىڭ مىللىتىق ئاۋازى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ توققۇز تارا ناھىيىسىدە-كى ھەر مىللەت خەلقىنى ئويغاتتى. شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ ھاكىمىيىتىدىن بىزار بولغان، قاتمۇ قات زۇلۇم دەستىدىن قەد-دى پۈكۈلگەن، زورلۇق - زۇمبۇلۇقلار، ھەرخىل خانىۋەيرانچە-لىقلارنىڭ ئۇزلۇكسىز داۋاملىشىشى ۋە بارغانچە كۈچىيىشىگە چىدىيالمىغان ھەر مىللەت خەلقىنىڭ، ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەت-كە قارشى غەزەپ - نەپرىتى بىردىنلا پارتلىدى. ئارا - گۇرۇھ-تاياق - توقماقلار بىلەن قوراللانغان ھەر مىللەت خەلقى دەھشەت-لىك بىر دولقۇندەك ئالغا قاراپ ئىنتىلدى. بۇ قوشۇننىڭ ئاسا-سىنى نامرات دېھقانلار، ئۇششاق قول ھۈنەرۋەنلەر تەشكىل قىل-غانىدى. ئۇلار ئۆز نۆۋىتىدە سودىگەر، بايلار، چارۋىچىلارغا ئوخشاش ھەر ساھە، ھەر تەبىقە ئادەملىرىنى ئۆز سېپىگە قو-شۇپ، بارغانسېرى زور بىر كەلكۈنگە ئايلىنىۋاتاتتى. ئۇلار ئالغا ئىلگىرىلەش يولىدا ئۆزلىرىنىڭ قۇربان بولۇشىدىن، بارلىق رو-زىغارىدىن ئايرىلىپ كېتىشىدىن زادى غەم قىلمايدىغانەك كۆرۈ-نەتتى. ئاشۇ قوشۇن ئىچىدە مەرھۇم داۋۇت يۈسۈپ بىلەن مەنمۇ

بار ئىدىم. بىزنى ھېچكىم بۇ قوشۇننىڭ ئىچىگە زورلاپ ئېلىپ كىرمىگەن، پەقەت كىچىكىمىزدىنلا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى-نىڭ ئىنسان قېلىپىدىن چىققان زورلۇق - زۇمبۇلۇقلىرى، بولاڭ - تالاڭ، ئالۋاڭ - ياساقلىرىنىڭ ئەلىمىنى يەتكۈچە تارتى-قانلىقىمىز ئۈچۈن، قەلبىمىزدە كۈچلۈك بىر ئۆچمەنلىك ئوتى لاۋۇلدايتتى. مانا شۇ ئوت بىزنى ئىختىيارسىز ھالدا مۇشۇ قو-شۇنغا ئېلىپ كەلگەنىدى.

داۋۇت يۈسۈپنىڭ شۇ چاغلاردىكى ھالىتى ھازىرقىدەك كۆز ئالدىمدا تۇرۇپتۇ. شۇ يىلى بالدۇرلا سوغ چۈشۈپ قېلىن قار ياققانلىقىغا قارىماي، ئۇ، تاپىنى تۆشۈك پىيىمىنىڭ ئىچىگە بۇغ-داي مەجگىنىنى سېلىپ كىيىۋالغان، قولتۇقلىرى بۆسۈلۈپ كەتكەن كونا كۇرەك جۇۋىنىڭ بېلىنى بىر غۇلاچتىن ئۇزۇنراق كۆلا ئارغامچا بىلەن چىڭ باغلىۋالغان، ئادەمنىڭ كۆلكىسى كەل-گۈدەك بىر قۇلىقى يوق غەلىتە قۇلاقچىنى بېشىغا چۆكۈرۈپ كىيىپ، گومىنداڭنىڭ ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنى ئىشغال قىلغاندا قولغا چۈشۈرگەن كونا زامانغا تەئەللۇق بىر قىلىچنى بوينىغا ئېسىۋېلىپ سەپنىڭ ئىچىدە تۇراتتى. ئۇ چاغدا بىز «توق-قۇزتارا پارتىزانلىرى» بولۇپ تەشكىللەنگەن بولۇپ، داۋۇت ئىك-كىمىز قوشۇندا دائىم بىرگە يۈرەتتۇق.

ئۇ دادىسىدىن كىچىكلا يېتىم قېلىپ ئائىلىسىنىڭ ئېغىر يۈكىنى كۆتۈرگەچكە، بالىلىقىنىڭ خۇۋلىقىنى پەقەتلا كۆرمىگەنە-دى. شۇ سەۋەبتىنمىكىن، ئۇ دائىم دېگۈدەك قاپىقى تۇرۇك ھالدا قانداقتۇ بىر ئېغىر خىيال ئىلكىدە يۈرەتتى. ئورۇنسىز گەپ، بىھۇدە شوخلۇق ياكى چاقچاق قىلمايتى. مەن ئۇنىڭ بىلەن كىچە-كىمدىنلا بىرگە ئۆسكەن بولساممۇ، ھەرقانچە قىيىن شارائىتتىمۇ ئۇنىڭ بىرەر قېتىم يىغلاپ باققىنىنى كۆرمىگەنىدىم. ئۇ بايلار-نىڭ بالىلىرى بىلەن زادىلا چىقىشالمايتتى، بىر كۈنى مەھەللە-سىزدىكى بىر شاگىيۇنىڭ ئەركە ئۆسكەن بالىسىنى بىر مۇشت

بىلەنلا تىك موللاق چۈشۈرۈۋەتكىنى ئۈچۈن، ئەتىسى شاڭيۈنىڭ قامچىسىنى بولۇشچە يېگەنىدى. شۇ چاغدىكى قامچىنىڭ ئىزى ئۈنىڭ دۈمبىسىدە خۇددى بىر قارا يىلان چاپلىشىپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى. داۋۇت چوڭ بولغانسېرى، شاڭيۈنىڭ ئۈنىگىغا بولغان ئۆچمەنلىكىمۇ ئېشىپ بارغاندەك قىلاتتى. ھۆكۈمەت تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن ھاشار، سېلىق بولسىلا داۋۇت ئۈنىگىدىن چەتتە قالدۇرۇلمايتتى. بىر قېتىم ھاشارغا بارمىغىنى ئۈچۈن، گومىنداڭنىڭ ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى ئۈنى بىر ئايدىن ئارتۇق تۇرمىگە قاماپ، ئىشلەتمىگەن ئىشى، سالمىغان زۇلمى قالماي، ئاخىر تۇرمىدىن بىر تېرە، بىر ئۈستىخان قىلىپ چىقىرىۋەتكەندى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ساقچى بار جايغا زادىلا ئاياغ باسمىدى. ئۇ گومىنداڭ ساقچىلىرىنى كۆرسە ھەمىشە تەتۇر قاراپ ئۆتەتتى، پەقەت قەلبىدە ئۆچمەس بىر قىساس ئوتى يانىاتتى. شۇ ئۈت تەپتىدىنمىكىن، ئۇ شۇنچە قاتتىق سوغۇققىمۇ قىلچە پەسەنت قىلماي يۈرەتتى.

شۇ يىلى 11 - ئايدا گومىنداڭنىڭ غۇلجا شەھىرىدە مۇھاسىرىدە قالغان ئەسكەرلىرىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، شىخۇدىكى قىسمىدىن بىر تۈركۈم ئەسكەرلىرىنى ئاجرىتىپ، جىڭنىڭ ئۇدۇلىدىن تاغ يولى بىلەن ئىلىغا ئەۋەتكەنلىك خەۋىرىنى توققۇز تارا ناھىيىلىك ۋاقتىلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت ئەزالىرىدىن ئابلىزا-خۇن ئىمام بىلەن ئېلاخۇنلار پارتىزان ئەترىتىمىزگە يەتكۈزدى. رازۋېدچىكلىرىمىز شۇ ھامانلا گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ توققۇز تارادىن 50 - 60 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى قارا بۇرا رايونىغا كېلىپ ئورۇنلاشقانلىقىنى ئېنىقلىدى (قارا بۇرا رايونى كۈنەس ناھىيىسىگە قاراشلىق بولۇپ، توققۇزتارانىڭ شەرقىي جەنۇبى، يەنى ئىلى دەريا سىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان). توققۇزتارا پارتىزان ئەترىتى گومىنداڭنىڭ شىخۇدىن كېلىدىغان يارەمچى قىسمىغا توسۇپ زەربە بېرىش ۋەزىپە-

سىنى ئۇستىگە ئالغانلىقى ئۈچۈن، ھەممىمىز ئىۋاننىڭ رەھبەر-
لىكىدە كېچىلەپ ئاتلىق يولغا چىقتۇق. ئۇ چاغدا پارتىزانلىقتا
قاتنىشىش ئىمكانىيىتى يوقلار ئېتى يوقلارغا ئات، كىيىم -
كېچەك يارەم قىلىپ تۇراتتى. داۋۇتمۇ شۇنداقلارنىڭ بىرىنىڭ
ئېتىنى مىنگەنىدى.

بىز قارا بۇراغا يېرىم كېچىدىن ئاشقاندا يېتىپ باردۇق.
گومىنداڭ ئەسكەرلىرى چوڭ بىر مال قوتىنىنى ئىگىلەپ، تۆت
ئەتراپقا پوست قويۇپ ياتقانكەن. ئۇلار تولۇق قوراللانغان بولسا-
مۇ، ئەمما قىشنىڭ يېڭىدەك سانچىلىپ تۇرىدىغان سوغۇقىدا
ئۇزاق يول يۈرگەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە يەر شارائىتىنى ياخشى
بىلمىگەنلىكى، بىزنىڭ تۈيۇقسىز ھۇجۇم بىلەن ئۇلارنى يېڭىش
ئىشەنچىمىزنى تېخىمۇ ئاشۇرغانىدى. مال قوتىنىنىڭ ئەتراپى
قېلىن چىغلىق بولغاچقا، يوشۇرۇن، قوتانىنىڭ ئەتراپىغا يېقىنلا-
شىشىمىزغا پايدىلىق ئىدى. داۋۇت ئىككىمىزگە قوتانىنىڭ قاشا-
لانغان ئىشىكى ئالدىدىكى پوستنى ئوجۇقتۇرۇش ۋەزىپىسى تاپشۇ-
رۇلدى. بىز پوستقا 10 مېتىرچە يېقىنلاشتۇق. پوستتا تۇرۇۋاتا-
قان دۇشمەن ئەسكىرى سوغۇقتىن شۇمشەيگىنىچە مىلتىقىنى قۇ-
چاقلاپ ئۇياقتىن - بۇ ياققا مېڭىپ يۈرەتتى. ئارىلىق 5 - 6
مېتىرچە قالدى. قاتتىق چىقىۋاتقان شىۋىرغان شەپىمىزنى كەينە-
مىزگە ئۇچۇرتۇپ كېتىۋاتقانلىقتىن، بىز شۇنچىلىك يېقىنلا-
شىشقا ئىمكانىيەت تاپقاندۇق. دەل شۇ پەيتته داۋۇت بىرلا
سەكرەپ پوستنى پومىداقلىغىنىچە يەرگە باستى. ئۇنىڭ بىر قولا-
دىكى پىچاق دۇشمەن كۆكسىگە سانچىلغان بولۇپ،
يەنە بىر قولى دۇشمەن گېلىنى ئامبۇردەك قىسقانىدى. داۋۇت
پوستنى تىۋىش چىقارماي ئۇجۇقتۇردى. مۇشۇ پەيتنى كۈتۈپ
تۇرغان پارتىزانلار دەھشەت بىلەن مال قوتىنىغا باستۇرۇپ كى-
رىپ، بەخىرامان ئۇخلاۋاتقان دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى ئۆز ئورنا-
دىلا يوقاتتى. بىزنىڭ بۇجېڭىمىز ئىنتايىن غەلىبىلىك ئاخىرلاش-

تى. دۇشمەن قولىدىن خېلىلا كۆپ قورال ياراغ، ئوق - دورا تارتىۋالدۇق. بىز يوقاتقان دۇشمەنلەر سومىنداڭچىلارنىڭ ئالدىن چارلاپ ماڭغۇچى قىسمى ئىكەن. داۋۇت ئىككىمىز بىردىن «گېرمانكا» مىلتىققا ئىگە بولدۇق. ئەترىتىمىزدىكى خېلى كۆپ كىشىلەر قوللىرىدىكى ئارا، پالتا، توقماقلارنى مىلتىق، پىلەمۇت، ئاپتوماتلارغا ئالماشتۇردى. ئەترىتىمىزمۇ جانلىنىپ كەتتى. بۇ غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈشتە داۋۇت يۈسۈپ ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتكەنىدى.

شۇ غەلىبىدىن كېيىن بىز غۇلجا شەھىرىگە قاراپ ئىلگىرىلىدۇق. شەھەر ئەتراپى دۇشمەنلەردىن تازىلىنىپ، گومىنداڭچىلار لەڭشاڭ بۇتخانىسى ۋە ھەرەمباغقا تېقىلىۋېلىپ جان تالىشىۋاتاتتى. يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن ئەترىتىمىزگە قېرىنداش ئەترەتلەر بىلەن بىرلىكتە سۇيدۇڭنى ئازاد قىلىش ۋەزىپىسى تاپشۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن ھېرىپ - چارچىغىنىمىزغا قارىماي، كېچىلەپ سۇيدۇڭگە يۈرۈش قىلدۇق. دۇشمەنلەر سۇيدۇڭ سېپىلىنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىپ، سېپىلنى مۇستەھكەم مۇداپىئە لىنىيىسى قىلغان ھالدا جايلاردىن كەلگەن قېرىنداش پارتىزانلارغا قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتتى. بىز سېپىلنىڭ شەرقىدىكى «دوڭگۇەن» مەھەللىسى تەرەپتىن ھوجۇم باشلىدۇق. خېلى ئۇزۇنغىچە ئېلىشىشنىڭ نەتىجىسى بولمىدى. ئاخىر سېپىلدىن ئارتىلىپ كىرىش ئۈچۈن غەرب تەرەپتىن بىر نەچچە ئورۇنغا شوتا قويدۇق ھەم داۋۇت قاتارلىق يەتتە كىشى سېپىلغا ياماشتۇق. بىراق دۇشمەنلەر بىزنى سېزىپ قېلىپ، بارلىق كۈچى بىلەن قارشىلىق قىلىپ، شوتىغا يامىشىۋاتقان يەتتە پارتىزاندىن بەشىنى ئېتىپ يىقىتتى. شۇنىڭ بىلەن بىز ئىلاجسىز چېكىنىشكە مەجبۇر بولدۇق. ئەمما، بەش پارتىزاننىڭ جەسىتى سېپىل تۈۋىدە قالدى. دۇشمەنلەر ھەممە تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ سېپىل تۈۋىنى، بولۇپمۇ پارتىزانلىرىمىزنىڭ جەسىتى بار جايىنى قاتتىق مۇھاپە-

زەت قىلىپ، ئۇزۇلدۇرمەستىن ئوق ياغدۇرۇپ تۇراتتى. بىز ئەترىتىمىز ئورۇنلاشقان دالدا جايغا قايتىپ كەلدۇق.

داۋۇتنىڭ كۆزىدىن غەزەپلىك ئوت چاقنايتتى. ئۇ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ جەڭچىلىرىمىزنىڭ سېپىل تۈۋىدىكى جەسەتلىرىگە بىر قارىدى ـ دە، ئەترايىدىكى پارتىزانلارغا: «سەپداشلىرىمىزنىڭ جەسەتلىرىنى بولسىمۇ خارلىماي تېزدىن قۇتقۇزايلى!» دېگىنىچە سېپىلغا قاراپ ئۆرمىلىدى. ئارقىدىن مەن، ئىبراھىم، يۈسۈپ قاتارلىق بىر قانچىمىز تەڭلا ئۆرمىلەپ سېپىل تۈۋىگە باردۇق. دۈشمەن مايغا چىلاپ ئوت يېقىلغان ھەر خىل نەرسىلەرنى ئۈستىمىزگە تاشلاشقا باشلىدى. ھەر بىرىمىز بىردىن جەسەتنى ئېلىپ ئۆرمىلەپ قايتتۇق. داۋۇت ئىككى جەسەتنى قولتۇقلاپ كۆتۈرگىنىچە، ئىككىلا تاقلاپ ئەترىتىمىزگە يېتىپ كەلدى. بىز ئاخىر سېپىلنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىن ئۆڭكۈر كولاپ، پارتلاتقۇچ دورا كۆمۈپ سېپىلنى پارتلىتىش ئارقىلىق كىرىش يولى ئاچتۇق. بۇ دەل دېكابىرنىڭ 5 ـ كۈنى ئىدى. سېپىل ئىچىدىكى، بولۇپمۇ ساقچى ئىدارىسىدىكى ھايات ـ ماماتلىق جەڭدە داۋۇت ئاجايىپ جەسۇرلۇق كۆرسەتتى. ئۇ ساقچى ئىدارىسىگە بېسىپ كىرگەنلەرنىڭ بىرىنچىسى ئىدى. ئۇدۇلىمىزدىكى گومبىداڭ تۇرمىسى قوروسىدىكى پوتەيدىن ئېتىلىۋاتقان پىلمۇت ئوقى ئالغا ئىلگىرىلىشىمىزگە ئىمكان بەرمەيۋاتاتتى. ئاخىر داۋۇت پوتەينى ۋەيران قىلدى، دۈشمەن پىلمۇتىمۇ جىمىقتى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەممىز ساقچى تۇرمىسى قورۇسى، شىيەنجىڭفۇ قاتارلىق ئورۇنلارنى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئىشغال قىلدۇق.

سۇيدۇك ئازاد بولۇپ ئاردىن كۆپ ئۆتمەي، يەنى 1945 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» ھەيئىتى 10 مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنى مۇنتىزم ئىنقىلابىي قىسىم ـ مىللىي ئارمىيە قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلغاندا، «سۇيدۇك ئانتۇچى 1 ـ پولكى» قۇرۇلۇپ، ئۇچ ۋىلايەت مۇنتىزم

ئارمىيىسى تەركىبىگە ئۆتتۈق. 8 - ئايدا بورتالا قىزىلتۇز ئارقىلىق چۆچەك يولى بىلەن مېڭىپ چەيپەيزە دېگەن يەرگە كەلگەندە، دۈشمەننىڭ قاتتىق قارشىلىقىغا ئۇچرىدۇق. دۈشمەن شۇ دەۋرىنىڭ ئىلغار قوراللىرى بىلەن قوراللانغان بولۇپ، ئىستېھكاملىرىمۇ مۇستەھكەم ئىدى. بىز بۇ ۋاقىتتا خېلى ياخشى ھەربىي تەلىم - تەربىيىگە ئىگە بولغان، جەڭگىۋارلىق كۈچىمىز خېلى ئاشقان، شۇنداقلا مۇنتىزىم ئارمىيە بولغانلىقىمىز ئۈچۈن، بىر سوتكىغا يەتمىگەن جەڭ جەريانىدا، دۈشمەنلەر نۇرغۇن ئەسكىرىي كۈچىدىن ئايرىلىپ، جەسەتلىرى بىلەن قوراللىرىنى قوشۇپ چەيپەيزە دەرياسىغا تاشلاپ شىخۇغا قېچىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئايرۇپلانلىرى تاكى بىز شىخۇغا يېتىپ بارغۇچە ئۈستىمىزدىن ئوققا تۇتقان بولسىمۇ، قىسمىمىزغا چوڭ زىيان سالالمىدى.

چەيپەيزە ئۇرۇشىدا داۋۇت قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلغانلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، دۈشمەن ئىستېھكاملىرىغا باتۇرلۇق بىلەن باستۇرۇپ كىردى (ئۇ يېتىشكەن مەرگەن بولۇپ، ئۇنىڭ شۇ ئۇرۇشتا قانچە دۈشمەننى ئۆلتۈرگەنلىكىنى ئېنىق بىلمىسەممۇ، ئىككى چىرىكنى مارىلاپ تۇرۇپ ئېتىپ يىقىتقانلىقىنى ئەسلىيەلەيمەن). بىز چەيپەيزە ئۇرۇشىدا خېلى تەجرىبە ھاسىل قىلىۋالغاندۇق. شۇڭا شىخۇغا ھۇجۇم قىلغاندا، ئادەتتىكىدەك قارامىقىلىق قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇق.

داۋۇت «سۈيدۈك ئاتقۇچى 1 - پولكى» (شىخۇ ئازاد قىلىنغاندىن كېيىن، شىخۇ 40 - پولكى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى) قۇرۇلغاندا، پولكىغا بىۋاستە قاراشلىق «زەربىدارلار ۋوزۋود» نى ئېلىپ كېتىلگەنىدى. ئۇ چەيپەيزە ئۇرۇشىدا ئۆزى يالغۇز بىر دانە خېلى ياخشى ئاپتومات، بىر دانە گېرمانكىنى كۆتۈرۈپ يۈردى.

دۈشمەنلەرنىڭ شىخۇدىكى قىسىملىرى كۈچلۈك، خىل قوراللار بىلەن قوراللانغانىدى. ھۇجۇم باشلانغانىنىڭ 3 - كۈنى،

زەربىدارلار ۋوزۇودى چوڭ بۇتخانىنىڭ ئۇدۇلىدىكى يولنى بويلاپ ئالغا ئىلگىرىلەش بۇيرۇقىنى ئېلىپ، ۋوزۇود كوماندىرى شاۋ-كەت (تاتار يىگىت) باشچىلىقىدا ھۇجۇمغا ئاتلاندۇق. ئەمما، بۇتخانا ئالدىدىكى سازلىق ھەم تۇز، ھەم پاتقاقلىق بولۇپ، تېز ئالغا ئىلگىرىلەش ئىنتايىن مۇشكۇل ئىدى. بۇتخانىغا جايلاشقان دۇشمەنلەر جان - جەھلى بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىپ، بىزنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىمىزگە ئىمكانىيەت بەرمەيۋاتاتتى. شۇنداقتىمۇ بىرىمىز يېقىلساق يەنە بىرىمىز ئالغا ئىلگىرىلەيتۇق. بۇتخانىغا 100 مېتىرچە قالغاندا، شاۋكەتكە ئوق تېگىپ چوڭ كۆۋرۈك ئالدىدا قۇربان بولدى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسىنى داۋۇت ئۇستىگە ئېلىپ ۋوزۇودنى يەنە ئالغا باشلاپ ماڭدى. بۇتخانىغا 50 مېتىرچە قالغاندا داۋۇت چاقماقلىق بىلەن كىچىك بىر پاناھ جايىنى تېپىپ، دۇشمەن پوتىيىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدىكى پىلمۇت تۆشۈكىگە قارىتىپ ئاپتوماتتىن ئوق ياغدۇردى. نەتىجىدە دۇشمەن پىلمۇتى جىمىقتى. ئەمما، يان تەرەپتىن داۋۇتقا ئېتىلغان دۇشمەن پىلمۇتىنىڭ ئوقى ئۇنىڭ بېقىنىدىن كىرگىنىچە ئوڭ قولتۇقى ئاستىدىن چىقىپ، شۇ ھامان ئۇنى يەرگە يىقىتتى. ئارقىسىدىن كېلىۋاتقان ئىككى سىستېرا قىز داۋۇتنى چەبدەسلىك بىلەن كۆتۈرگىنىچە يول ياقىسىدىكى ئېرىققا ئېلىپ چۇشتى. مەن ئۆزۈمنى ئۇنتۇغان ھالدا ئۇنىڭ قېشىغا يېتىپ باردىم. داۋۇت غەزەپلەنگەن قىزارغان كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ: «ئەخمەتمۇسەن، سالامەت بولسام يەنە كۆرۈشەرمىز، مېنى ئۇنتۇپ قالما، يۇرتقا بارساڭ ئاپامغا سالام دە!» دەپ كۆزىنى يۇمۇۋالدى. سىستېرالار مېنى گەپمۇ قىلغۇزماي داۋۇتنى ئارقا سەپكە ئېلىپ كەتتى. مەن بۇنىڭ داۋۇتنى ئاخىرقى قېتىم كۆرۈشۈم بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ئويلىمىغانكەنمەن. شىخۇ ئازاد قىلىنىپ، 5 - كۈنى داۋۇتنى غۇلجىدىكى دوختۇرخانىغا ئېلىپ كېتىۋاتقاندا، جىڭ ناھىيىسى تەۋەسىدىكى داخىيەنزە دېگەن يەردە ماشىنىدا جان ئۇزۇپتۇ. دا-

ۋۇت بىلەن بىرگە غۇلجىغا داۋالىنىشقا كېتىۋاتقان 4 - روتىنىڭ جەڭچىسى قۇربان مۇسا (ئۇمۇ غۇلجىدا دوختۇرخانىدا ۋاپات بولۇپتۇ) ماڭا شۇ يەردىنلا خەت يېزىۋەتكەنىكەن. خەتتە: «داۋۇت داخىيەنزىگە كەلگەندە بولالماي جان ئۈزدى. مەرھۇم جان ئۈزۈش ئالدىدا، مېنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىمنى ئەخمەتكە يەتكۈزۈپ قويۇڭلار، ئۇ ئانامغا مېنى سالامەت دەپ خەت يېزىۋەتسۇن دېگەنىدى، ئۇنىڭ جەسىتى داخىيەنزىگە (جىڭ ئۇرۇشىدا قۇربان بولغانلار قەبرىستانلىقى) قويۇلدى. قەبرە نومۇرى 63، خەۋەردار بولارسىز» دەپ يېزىلغانىدى.

كونا چامادان

ئۆيۈمده ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كېلىۋاتقان، ئاددىي پەنەركە تاختايدىن ياسالغان، كۆرۈنۈشى قوپال، سىرلاقسىز بىر چامادان بار. بۇ مېنىڭ 50 يىلغا يېقىن ئۆمرۈمنىڭ شاھىتى، قىممەتلىك يادىكار بۇيۇم.

ئۆتكەن يىلى ھېيت مۇناسىۋىتى بىلەن ھېيتلاپ كىرگەن بىر نەچچە ياشلار ئۆينىڭ تۆرىگە ئەتىۋارلاپ تىزىپ قويغان ئاشۇ چامادانىنى كۆرۈپ، ئاۋۋال ئۇنى زادىلىق قىلىشتى، كېيىن بولسا بۇ چامادانىنىڭ تارىخىنى سوراپ تۇرۇۋېلىشتى.

مەن ئۇلارنىڭ تەلىپىنى رەت قىلالماي، ئۇنىڭ سىرىنى سۆزلەپ بېرىشكە ماقۇل بولدۇم:

مەن 1944 - يىلى توققۇزتارا ناھىيىسىدىن ئون نەچچە دوستلىرىم بىلەن نىلقىدا قوزغالغان پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ قوراللىق قوزغىلىڭىغا قاتنىشىپ، توققۇزتارا، غۇلجا شەھىرى، سۇيدۇڭ (ھازىرقى قورغاس) ناھىيىسىنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىغا بېۋاستە قاتناشتىم. بىز سۇيدۇڭ، كۇرەلەرنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە سۇيدۇڭدە تۇرۇپ قالدۇق. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي، بۇ يەردىكى پارتىزان قىسىملىرى يۇقىرىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە، مۇنتىزىم ئارمىيىنىڭ «ئازاد نىشانلىق سۇيدۇڭ 1 - ئانتۇچىلار پولكى» غا ئۆزگەرتىلدى. مەن 1 - باتالىئون 1 - روتىغا تەقسىم قىلىندىم. بىزنىڭ باتالىئون كۇرەگە كېلىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، قاتتىق ھەربىي ئىنتىزام بىلەن مۇشەققەتلىك ھەربىي مەشىقنى باشلىۋەتتۇق. پارتىزان ۋاقتىمىزدا قورالنى ئىشلىتىشنى بىلسەكلا بولاتتى، مۇنتىزىم

ئارمىيەگە ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، قورال ئىشلىتىش ئاددىي ساۋات بولۇپ قالدى. ھەركۈنى ئېلىپ بېرىلىدىغان ھەربىي ئىشتىزام ۋە تۈزۈم ھەققىدىكى ئۆگىنىش، تۈرلۈك قىيىن توساقلاردىن ئۆتۈش، ئېگىزگە، پەسكە چىقىپ - چۈشۈش، نەيزىۋازلىق، قۇچاقلاشما جەڭ، ئاكوپ، خەندەك قېزىش، پاناھلىنىش، ھۇجۇم قىلىش، ئۇزۇن يول يۈرۈش، يۈگۈرۈش، ئۆمىلەش قاتارلىق ئىنتايىن جىددىي ۋە مۇشەققەتلىك مەشىقلەرنى ئېلىپ بارىدۇق. بەلگىلەنگەن تەلەپكە يەتمىسەك، مەشىق مەيدانىدىن قايتىمايتتۇق.

ھۆل - يېغىن، بوران - چاپقۇن بولغان كۈنلىرى كېچە - كۈندۈز دېمەي دالىدا قاتتىق مەشىق قىلاتتۇق. بىز كۆپىنچە كورەنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى تىك تاغ تىزمىلىرى ئارىسىدا، جىرا، ئېدىر، ئېگىز - پەس جايلاردا غايىبانە دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىپ، سەھەردە ياكى كۈن چىققان مەزگىللەردە كۈرەگە قايتىپ كېلەتتۇق. بەزى كۈنلىرىدىكى مەشىقنىڭ ئېغىرلىقىدىن، ھەتتا ئەتىسى ئورنىمىزدىن تۈرالماسلىقىمىزدىن ئەنسىرەپ ئۇخلاپ قالاتتۇق. بىراق ، ھەربىي تۈزۈم مۇتلەق بۇيرۇق بىلەن يۈرگۈزۈلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئەتىسى يەنىلا مەشىققە چىقماي ئىلاجىمىز يوق ئىدى.

ئادەم قانداق تۈرمۇش شارائىتىدا ياشىسا، شۇ تۈرمۇش شارائىتىغا كۆنۈپمۇ قالىدىكەن. مەن باشقىلاردىن قالارمەنمۇ؟ خەق يەتكەن قىيىنچىلىقنى مەن يېڭەلمەمدىمەن؟ ! دېگەن پىكىر كالامدا ھۆكۈمران ئىدى. ھەممىمىز ئاشۇ ئىرادىمىز بىلەن تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز جاپا ۋە ئاغرىقلارغا چىدايتتۇق. جاپا - مۇشەققەتكە يولۇققاق، بىر - بىرىمىزگە مەدەت بېرىپ، تىرىشىپ - تىرمىشىپ بىرلىكتە يېڭەتتۇق، ھەربىرىتە بىرلىكنى ساقلايتتۇق. ئېغىر مەشىق بەدىنىمىزنى تاۋلاپ، ئىرادىمىزنى پولاتتەك مۇستەھكەملەيتتى.

قىسمىمىز بۇيرۇق بويىچە 1945 - يىلى ئىيۇلنىڭ باشلىرى- دا، شىمالىي ئوتتۇرا يۆنىلىش بويىچە ئالدىنقى ئۇرۇش لىنىيىسى بولغان شىخۇغا قاراپ يولغا چىقتۇق، ھەربىر مىز كىيىم - كېچەك، قورال بولۇپ 15 كىلوگرام يۈك كۆتۈرۈپ كېتىپ بارساقمۇ، روھىمىز كۆتۈرەڭگۈ، چىرايىمىزدا كۈلكە، كۆزلىرىمىزدە ئىشەنچ ئوتى يېنىپ تۇراتتى. بىز ئۆزىمىزدىن سان جەھەتتە نەچچە ھەسسە ئۈستۈن تۇرىدىغان كۈچلۈك دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىشقا كېتىپ باراتتۇق، بۇ ھەممىمىزگە ئېنىق ئىدى. بىراق، ھېچقايسىمىزنىڭ چىرايىدا ئەندىشە، ۋەھىمىدىن قىلچىمۇ ئەسەر كۆرۈنمەيتتى. ھەممىمىز بىر-بىرىمىزگە توي ياكى سايا- ھەتكە كېتىپ بارغاندەك خۇشال - خورام ئىدۇق.

بىزدىكى مۇنداق روھىي قىياپەتنى كۆرۈپ، مەن كۆڭلۈمدە بۇ نەدىن كەلگەن غەيرەت - جاسارەتتۇ؟ قانداق قۇدرەتلىك كۈچ- نىڭ تۇرتكىسىدۇ؟ خىيالىمىزغا دۈشمەن، ئۆلۈم دېگەنلەر كەل- مەيدىغۇ؟ ئويۇن - چاقچاق، كۈلكە بىلەن كېتىۋاتىمىز، ئەكسى- چە ئۇرۇش، ئۆلۈم دېگەنلەر بىر تىلسىماتتەك ئەھۋالغۇ؟ ! دېگەن- لەرنى ئويلىغانىدىم.

بىز كۈرەدىن ئەتىگەن سائەت ئالتىلەر بىلەن قوزغىلىپ، چۈشتىن كېيىن سائەت بەشلەر بىلەن لوسگوڭغا يېتىپ كەل- دۇق. بۇ يەر خېلىلا چوڭ بازىرى بار مەھەللە ئىكەن. بىز يۇقىرىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە، بىر كونا دەڭگە ئورۇنلاشتۇق. بۇ يەردە كەم قوراللار تولۇقلاپ بېرىلدى.

بۇيرۇق بويىچە لوسگوڭغا كېلىپ 8 - كۈنى ئەتىگەن سائەت ئونلار بىلەن ھەممىمىز مەشىق مەيدانىدىن قايتىپ كې- لىپ، پولك شتابى ئورۇنلاشقان چوڭ بىر قورۇغا يىغىلدۇق. شۇ كۈنى لوسگوڭدا سىم - سىم يامغۇر يېغىۋاتاتتى. يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن كەڭسايغا قاراپ يولغا چىقتۇق.

بىزنى لوسگۈڭ خەلقى ۋە جەڭچىلەرنىڭ ئاتا - ئانا،

ئۇرۇق - تۇغقان، ئەل - ئاغىنىلىرى بولۇپ مېڭىغا يېقىن كىشى خېلى يېرگىچە ئۇزىتىپ مېڭىشتى، بۇ داغدۇغىلىق ئۇزىتىش مەنىدە ئاجايىپ بىر تەسىرات قالدۇرغانىدى. بەزى چوڭلار چاقچاق قىلىپ «جەڭچى يىگىتلەر، خاتىرجەم بولۇڭلار، قايتىپ كەلگىنىڭلاردا يۇرتىمىزدىكى ئەڭ چىرايلىق قىزلار سىلەرنىڭ، ئۇلار سىلەرنى كۇتىدۇ» دېيىشسە، بەزىلىرى دۇشمەننى كۆپلەپ يوقىتىشىمىزنى، خەلقنىڭ ئۇمىدىنى يېرىدە قويماسلىقىمىزنى تەلىشەتتى. بەزى تارتىنچاق قىزلار، ياش چوكانلار جەڭچىلەرگە دالا گۇللىرىنى ئۇزۇپ كېلىپ مەيدىلىرىگە تاقاپ قويۇشاتتى... بىز كەڭسايغا كەچ سائەت بەشلەردە يېتىپ كەلدۇق، يېتىپ كېلىشىمىزگىلا قاتتىق يامغۇر يېغىپ كەتتى. قىسىمنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، قارىغايزارلىق ئىچىگە ئورۇنلاشتۇردۇق.

بىز بۇ يەردە سۇيدۇڭ، كۇرەلەردە ئېلىپ بارغان قاتتىق مەشىقنىڭ پايدىسىنى كۆردۇق. چۈنكى، بىزنىڭ بۇ سەپىرىمىز خۇددى تاغ ئارىلىرىدا ئېلىپ بارغان مەشىقلىرىمىزگە ئوخشاپ كېتەتتى. شۇڭا، كەڭسايغا كېلىپلا ھاردۇقمىز چىقىپ قالغانىدى. ئەتىسى ئەتىگەندە پولك بويىچە تەلكە تېغىنىڭ تىك داۋىنىغا قاراپ ماڭدۇق، سائەت ئونلار بىلەن داۋاننىڭ چوقىسىدىكى سىمپوتوزا دېگەن يەرگە چىقتۇق. بىز داۋان ئۇستىگە چىقىپلا، خۇددى بىر چېتى ئاسمان بىلەن تۇتىشىپ كەتكەندەك كۆرۈنىدىغان سايرام كۆلىنى كۆردۇق. قىسىم سايرام كۆلى بويىدا بىر ئاز دەم ئالدۇرۇلدى. سايرام كۆلىنىڭ سۇيى تۇزلۇق ھەم قىرتاق بولغاچقا ئىچكىلى بولمايدىكەن. ئەمما، خۇددى بىر مۆجىزىدەك كۆل ياقىسىدا، ئاجايىپ سۇپسۇزۇك تاتلىق سولۇق بۇلاقلار بار ئىكەن. ھەممىمىز ئاشۇ بۇلاق سۇيى بىلەن نان يەپ، قورساق تويغۇزدۇق، ئاندىن سايرام كۆلىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى سەنتەي دېگەن يەرگە قاراپ كۆلنى ياقىلاپ ماڭدۇق. بۇ سەپىرىمىز ھەم كۆڭۈللۈك، ھەم جىددىي بولدى. كۆڭۈللۈكلۈكى سول تەرىپى-

مىز چەكسىز كەتكەن سۇپسۇزۇك سايرام كۆلى، ئوك ۋە ئارقا تەرىپىمىز ياپيېشىل ئوتلاق، ئۇنىك نېرىسى قويۇق قارىغايزار-لىق، ئالدى تەرىپىمىز تۈز ھەم چاك - توپسىز يول ئىدى. جەڭچىلەر رەتلىك تىزىلغان ھالدا ئەتراپقا قاراپ چىرايلىق مەنزە-رىلەرنى تاماشا قىلغاچ مېڭىشاتتى. بىز سەنتەيدە ئىككى كېچە قۇنۇپ، ئۇچىنچى كۈنى ئۈرۈمچى - غۇلجا تاشيولىنى بويلاپ شەرققە قاراپ ماڭدۇق. بىز قوزغىلىپ ئۈزاق ئەتمەيلا گىياھسىز قاقاس تاغ ئارىسىغا كىرىپ ماڭدۇق، كۈن بارغانچە قىزىپ، ئۇسسۇزلۇق قاتتىق قىيناشقا باشلىدى. بىر مۇنچە جەڭچىلەر ھالىدىن كېتىپ يىقىلىپمۇ چۈشتى. بىز مېڭىر تەسلىكتە ئاشۇ قاقاسلىق ئىچىدىكى سىتەي دېگەن يەرگە ئاز قالغاندا، ئالدىمىزدا كېتىۋاتقان قوشۇن بىردىنلا سەپەر يۆنىلىشىنى ئوك تەرىپىمىزدە-كى يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆكۈچ تاغ - تەلكە تېغى تەرەپكە بۇرىدى. بىز ئەمدى ھەم يولسىز، ھەم ئېگىز - پەس ئېدىرلارنى بېسىپ مېڭىپ، يېرىم كېچە بىلەن قويۇق قارىغاي، ئارچا قاتار-لىقلار بىلەن قاپلانغان غولغا كېلىپ توختىدۇق، بۇ يەرنى «چۆل ئېدىر» دەپ ئاتايدىكەن. مانا شۇ تاغ ئىچىدە بىر ئاي دالا ئۇرۇشى ۋە تاغلىق رايونلاردىكى ئۇرۇش مەشقىنى قىلدۇق. بۇ يەردىكى مەشق كۈرەدىكى مەشقتىن نەچچە ھەسسە قىيىن بولدى. ئۇنىك ئۈستىگە لوسىگوڭدا بىزگە سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىك بىر قىسىم كوماندىرلىرى كېلىپ قوشۇلغانىدى. ئۇلار ھەربىي تەلىم - تەربىيىگە مەسئۇل قىلىنىدى. ئۇلارنىك مەشق تەلىپى بەكمۇ قاتتىق ئىدى. ئاشۇ تاغ ئارىسىدا بىز چىقمىغان چوققا، چۈشمىگەن ئوي، ياماشمىغان قىيا قالمىغانىدى.

ئاۋغۇستىنىك ئوتتۇرىلىرىدىكى مەلۇم بىر كۈنى كەچقۇرۇن سائەت تۆتلەردە، پولك شتابى تەرەپتىن خەۋەرچى كېلىپ، بىز-نىك باتالىئون شتابىغا كىرىپ كەتتى، ئاندىن ئون مىنۇت ئۆتمەي-لا مۇشۇ يەرگە ئورۇنلاشقان ھەربىي قىسىملار شتاب قوماندانلە-

قىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە دەرھال قوزغىلىپ شىمال تەرەپ — ئۇرۇمچى - غۇلجا تاشيولى تەرەپكە جىددىي يۇرۇش قىلىپ، ئېگىز - پەس ئېدىر، جىرا، يارداڭلىقلارنى بېسىپ، يېرىم كېچە بىلەن بەلگىلەنگەن جايغا يېتىپ كەلدۇق. سەنتەيدە تۇرىدىغان پولك شتابىمۇ شۇ يەرگە كېلىپ، ۋاقتىلىق چېدىر تىكىپ ئورۇنلاشقانىكەن. بىز شۇ يەردە تاڭ ئاتقۇچە ئارام ئالدۇق. ئەتىسى ئەتىگەن سائەت سەككىز ئەتراپىدا تاشيولنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى قۇرۇق تاغ (بورتالا خەلقى «قۇرۇق تېرەك» دەپمۇ ئاتايدىكەن) قا قاراپ ماڭدۇق. بۇ تاغدىن ھالقىپ ئۆتسەك، بورتالاغا بارىدىكەنمىز، جىڭ، داخىيەڭزە دېگەن يەرلەردە قېرىنداش قىسىملىرىمىز گومىنداڭچىلار بىلەن قانلىق جەڭ قىلىۋاتقانلىقى ئۇچۇن، بىز بورتالا ئارقىلىق جىڭنىڭ شىمالىدىن ئۆتۈپ شىخۇنىڭ شەرقىي شىمالى تەرىپىدىن ھۇجۇم قىلىدىكەنمىز. بىز قۇرۇق تاغقا ياماشقۇچە ھاۋا ھەددىدىن زىيادە ئىسسىپ كەتتى، يول بويى پاناھلانغۇدەك بىرەر تۇپ دەرەخ ياكى بىرەر تېمىم سۇ يوق بولۇپ، ئىنتايىن قىينالدۇق. جەڭچىلەر سەنتەيدىن چۆل ئېدىر-غا كەلگۇچە ئۇسسۇزلۇقنى بىر ئاز بولسىمۇ بېسىپ تۇرۇش ئۇچۇن، بەزى تەجرىبىلىك جەڭچىلەرنىڭ ئۆگىتىشى بىلەن ئاغزىغا ئۇرۇقچىدەك قارا تاشنى سېلىپ، شوراپمۇ باقتى، بۇنداق قىلسا ئېغىزنىڭ ئىچى بىر ئاز نەمدىلىپ تۇرىدىكەن.

ئەتىسى ئەتىگەن سائەت ئونلاردا بورتالاغا ئارانلا يېتىپ كەلدۇق. بورتالانىڭ ھاكىملىرىدىن ھاشىم ئوسمان، لامجىن (مۇڭغۇل)، قۇسمانىيە (قازاق)، مامۇتخان، سوت باشلىقى بالا مەمەت، ساقچى باشلىقى ئىمىن ھاجى قاتارلىق يۇرت كاتتىلىرى-نىڭ باشلامچىلىقىدا، ھەر مىللەت خەلقىدىن 200 دىن ئارتۇق ئادەم بورتالانىڭ شەرقىي شىمالىدىكى يۇقىرىقى تاش كۆۋرۈك دېگەن يەردە مانتا، سامسا، گىرده قاتارلىق ھەر خىل يېمەكلىكلەر بىلەن بىزنى قارشى ئېلىش ئۇچۇن ئالدىمىزغا چىقىپ تۇرۇپ-

تىكەن.

ئادەم ئاچلىققا چىدايدىكەن، ئۇسسۇزلۇققا چىدىماق تەس ئىكەن، شۇڭا ھېچنېمىگە قارىماي بورتالا دەريا سىدىكى سۇدىن قانغۇچە ئىچتۇق. پولك قىسمىنى روتىنى ئاساس قىلىپ بورتالا شەھەر ئىچىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ئورۇنلاشتۇردى. بىز نىڭ 1 - روتا شەھەرنىڭ شەرقىدىكى مەتربېھىم ھاجى دېگەن كىشىنىڭ تۇغمىنىنىڭ بوستانلىقىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بىز بۇ يەردە بەش كۈن تۇردۇق. ئالتىنچى كۈنى شەرققە قاراپ يۈرۈش قىلدۇق. بىز جىڭ ناھىيىسىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى قىزىل تۇز كۆلىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى كونا كارۋان يولى بىلەن ماڭدۇق، بۇ قېتىمقى سەپەر ئالدىنقى سەپەرلەردىن ئىنتايىن جىددىيلىكى، بەلگىلەنگەن جايغا دەل ۋاقتىدا يېتىپ بېرىش ۋە يول بويى ۋارائ - چۈرۈك قىلماي، چاك - توزان چىقارماي مېڭىش، ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا ئۈرۈش ھالىتىنى ساقلاش قاتارلىق تۈزۈم ۋە شەرتلىرى بىلەن پەرقلىنەتتى. ئالدىمىزدا ماڭىدىغان رازۋېد قىسىملىرى يەتكۈزگەن خەۋەر ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە دەم ئالاتتۇق، تاماق يەيتتۇق. بىز سوتكىسىغا تۆت - بەش سائەتلا دەم ئېلىپ، قالغان ۋاقتىنىڭ ھەممىسىدە يول يۈرەتتۇق. ۋاقىت ئىنتايىن زىچ ئورۇنلاشتۇرۇلغاچقا، پۈتلىرىمىز قاپىرىپ، ھەتتا بەزىلەرنىڭ ئاياغلىرىنىڭ چەملىرى تېشىلىپ، يول مېڭىشىمۇ بارغانچە قىيىنلىشىپ كەتكەندى، ئەمما قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر بەلگىلەنگەن جايغا دەل ۋاقتىدا يېتىپ بېرىشىمىز شەرت ئىدى. ئۆگەنگەن ھەربىي نەزەريىمىز بويىچە ئېيتقاندا، ۋاقىتنى قولدىن بېرىپ قويۇش غەلىبىنى قولدىن بېرىپ قويۇش بىلەن باراۋەر بولغانلىقى ئۈچۈن، جەڭچىلەر بىر - بىرىنى رىغبەتلەندۈرۈپ، يۆلەشتۈرۈپ، ئاجىزراقلارنىڭ يۈكىنى قاۋۇلراقلىرى بۆلۈشۈپ كۆتۈرۈۋېلىپ مېڭىشاتتى. شۇنداق ئەھۋال ئاستىدىمۇ ھېچكىمنىڭ سەپتىن چۈشۈپ قالغۇسى، سەپداشلىرىدىن ئايرى-

لىپ قالغۇسى كەلمەيتتى. پەقەت بارلىق قىيىنچىلىققا چىداپ، ھەسسىلەپ غەيرىتىنى ئاشۇرۇپ، ئالدىنقى سەپ ئۇرۇش مەيدانىغا بۇرۇنراق يېتىپ بېرىش ئۈچۈن تىرىشاتتى. مانا بۇ بىزنىڭ جەڭچىلىرىمىزنىڭ جاسارىتى، ئالىيجاناب پەزىلىتى ئىدى. ھەر-بىر جەڭچىدە نەگە بارىمەن، نېمە ئۈچۈن جەڭ قىلىمەن، كىم بىلەن جەڭ قىلىمەن؟ دېگەن ئۇقۇم ئېنىق بولۇپ، مۇستەھكەم ئاڭلىقلىق ئاساسىغا ئورنىتىلغان پولاتتەك ئىنتىزام بار ئىدى. شۇڭا غەلىبىگە بولغان ئىشەنچىمىز كامىل ئىدى.

سەپىرىمىزنىڭ تۆتىنچى كۈنى سائەت 11 لەر بىلەن چارۋا-چىلار تارقاق ئولتۇراقلاشقان چۆچەك ۋىلايىتىگە تەۋە بىر يايلاققا يېتىپ كەلدۇق. چارۋىچىلار بىزنىڭ كېلىۋاتقانلىقىمىزدىن خە-ۋەر تاپقانمىكىن، بىز بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەندە مالىلىرىنى سو-يۇپ، چوڭ قازانلاردا گۆش پىشۇرۇپ تەييارلاپ قويغانىكەن. قىسمىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، روتىلارنى بىرلىك قىلغان ھالدا رەتلىك ئولتۇرۇپ، ھوزۇرلىنىپ گۆش يەپ، شورپا ئى-چىشتۇق. بۇ يەردە ئۈچ - تۆت سائەتچە دەم ئېلىپ تۇرۇپ قالدۇق. بۇ يەردىكى چارۋىچىلار بىزنىڭ قاتتىق قىينالغانلىقى-مىزنى، بولۇپمۇ بۇ تاغ يولىدا پىيادە مېڭىشنىڭ ئىنتايىن مۈ-شەققەتلىكىنى ھېس قىلىشىپ، قىسىم رەھبەرلىكىدىن ئۆزلىرى-دە بار بولغان، مىنگىلى بولىدىغان ئۇلاغلىرىنى يىغىپ، بىزنى مىندۇرۇپ بارىدىغان يېرىمىزگىچە ئاپىرىپ قويۇشنى ئۆتۈنگەن-كەن. قىسىم رەھبەرلىكى مەسلىھەتلىشىپ، ئۇلارنىڭ تەلىپىگە ماقۇل بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئاشۇ ئۈچ - تۆت سائەت ئىچىدە ئوتلاققا قويىۋەتكەن ئات - كالا، تۆگە قاتارلىق مىنىشكە بولىدى-غان ئۇلاغلىرىنى يىغىپ ئېلىپ كېلىشتى. بىز ئۇلار ئېلىپ كەلگەن ئۇلاغلارنى مىنىپ سەپەرنى داۋاملاشتۇردۇق.

بۇ ئەھۋال ناھىيىمىزدە بولغان غەلىتە بىر ئىشنى ئېسىمگە سالدى. 1944 - يىلنىڭ باشلىرى، ناھىيە بويىچە خەلقنىڭ

ئۇستىگە چىرىكلەرگە ئاشلىق قاتارلىق نەرسىلەرنى توشۇيدىغان ئالۇاڭ چۇشكەنىدى، ئۇنى كىشىلەر «سەيسە» دەپ ئاتىشاتتى. بۇ ھەر يىلى ئىككى - ئۈچ قېتىم بولاتتى. ئەمما، بۇ ئالۇاڭنىڭ شەپىسى چىقىشى بىلەنلا كىشىلەر ئات - ھارۋىلىرىنى ئېلىپ تەرەپ - تەرەپكە قېچىپ كېتىشەتتى ياكى ھارۋىلىرىنى چۈۋۈپ، ئاتلىرىنى سېتىۋېتەتتى. شۇ يىلى مەنمۇ ئائىلىمىزدىكى يالغۇز ئاتنى مىنىپ غۇلجا شەھىرىدىكى بىر تۇغقىنىمىزنىڭ ئۆيىگە قېچىپ كەتكەنىدىم. كىشىلەر ئۇ چاغدا ئەسكەرلەرنىڭ ئىشىنى قىلىدىغان ئالۇاڭدىن بىزار ئىدى. ھازىر بۇ چارۋىچىلار قىسمىدىكىلەرنى ئۆزلۈكسىز مال سويۇپ، گۆش، شورپا بىلەن مېھمان قىلىۋاتسا، بۇ ئەھۋال ھەرقانداق ئادەمنى تەسىرلەندۈرمەمدۇ؟ ھاياجانغا سالمامدۇ؟ بۇنداق ئۆزئارا قوللاش، ئىناقلىق ئۇرۇشتا غەلبە قىلىشىمىزنىڭ ئاساسىي كاپالىتى ئەمەسمۇ؟ خەلق ئۆز ئارمىيىسىنى ھمايە قىلسا، ئارمىيە ئەلۋەتتە ئۆز خەلقىنى قوغدايدۇ - دە. بۇ ھەممىمىزنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرۈپ، بىزنى ئاجايىپ روھلاندۇرۇپ، دۇشمەنگە بولغان كۈچلۈك ئۆچمەنلىكىمىزنى قوزغىغانىدى. چارۋىچىلار يېقىندا بىر تۈركۈم گومىنداڭ ئەسكەرلىرى كېلىپ، بىر توپ ئات - كالا، قويلارنى زورلۇق بىلەن بۇلاپ كەتكەنلىكىنى، ئۇنى ئاز دەپ بىر ئۇچۇم باندىتلارنىڭمۇ بىر مۇنچە چارۋا - مالىلارنى بۇلاپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ، ئۇلارنىڭ ئۇستىدىن شىكايەت قىلىشتى.

بىز بۇ يەردىن قوزغىلىپ بىر يېرىم سوتكىدىن ئارتۇق يول يۈرگەندىن كېيىن، سارجاقا دېگەن يەر بىلەن قارا پۇچۇق دېگەن يەرنىڭ ئارىلىقىدىكى شىخۇ - چۆچەك يولىغا چىقتۇق. دۇشمەن ئايروپىلانلىرى بىزنى ئاشۇ سارجاقا دېگەن يەرگە كەلگەندە سېزىپ قالدى، شۇنداق بولسىمۇ بىز چەيپەيزە دېگەن يەرگە 10 - 15 كىلومېتىر قالغۇچە يېقىنلاپ بېرىۋېلىپ، ئاندىن چارۋىچىلارنىڭ ئۇلاغلىرىنى قايتۇرۇۋېتىپ جەڭ مەيدانىغا كىردۇق.

ئۇرۇش ھەربىي قوللانمىلاردا يېزىلغىنىدەك، گازارمىلاردا مەشىق قىلغاندەك قائىدە - يۇسۇن بويىچە بولۇۋېرمەيدىكەن. ئۇ قارىغا ئېتىش مەيدانى ئەمەس، سەن دۇشمەننى يوقىتىشقا تەييارلانساڭ، دۇشمەنمۇ سېنى يوقىتىشقا تەييارلىنىدۇ. چۈنكى، ئۇرۇش ئادەمنىڭ بارلىق ئەخلاق - پەزىلەت، رەھىم - شەپقەت، مېھرى - مۇھەببىتىنى چۆرۈپ تاشلاپ، ئەسەبىيلەشكەن ھالەتتىكى ۋەھشىيلىكىنىڭ پارتلىشى. جەڭ مەيدانىدا پەقەت قاباھەت ھۆكۈم سۈرىدۇ، شۇڭا ھەربىر جەڭچى جەڭ مەيدانىدا ئىنتايىن زېرەكلىك بىلەن ئۆزىنى قوغدىشى، دۇشمەننى يوقىتىش ئۈچۈن ئەپچىللىك بىلەن مۇستەقىل ھەرىكەت قىلىشى، ئۆز ھەرىكىتىنى ئىلاجى بار جەڭ مەيدانىنىڭ ئومۇمىي ۋەزىيىتى بويىچە، ئۆز قىسمىنىڭ ئومۇمىي يۆنىلىشىگە ئۇيغۇنلاشتۇرۇشى كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا غەلىبىلىك جەڭ قىلالايدۇ. ھەر قانداق جەڭدە كوماندىرنىڭ رولى ئىنتايىن چوڭ بولىدۇ. چۈنكى، جەڭ ئۇسۇلىدە كوماندىرنىڭ بۇيرۇقى شەرتسىز ئىجرا قىلىنىدىغان قانۇن. ھېچكىمنىڭ ئۇنىڭغا نارازىلىق بىلدۈرۈشىگە، خىلاپلىق قىلىشىغا بولمايدۇ. ئەگەر، جەڭدە كوماندىر يېنىكلىك قىلىپ سەۋەنلىك ئۆتكۈزسە، ئۆز قىسمى ئۈچۈن ئىنتايىن چوڭ زىيان، ھەتتا تالاپەت ئېلىپ كېلىدۇ.

يۇقىرىقىلارنى يېزىپ ئولتۇرۇشۇمدىكى سەۋەب، بىز چەيىپەيزە جېڭىگە كىرىش بىلەنلا قالايمىقانلىشىپ كەتتۇق، بۇ ھەربىي ئىنتىزام، جەڭ قىلىش قائىدىسىگە خىلاپ ئىدى. بىراق، ئەمەلىي جەڭ مەيدانى، شارائىت ئاشۇنداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىشىمىزغا سەۋەب بولغانىدى. چۈنكى، بۇ يەرنىڭ جۇغراپىيىلىك شارائىتى بىزگە ناتونۇش ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز كېچە سائەت ئۈچ ئەتراپىدا ھۇجۇمغا ئاتلاندۇق. يەنە كېلىپ بىز تۇزلەڭ تەرەپتىن دۇشمەننى قورشاپ ماڭدۇق. شىمالىي تەرەپتە چۆچەك پارتىزانلىرى، ئابلاخان پولكى (گومىنداڭ قىسمىدىن ئىسيان

كۆتۈرۈپ، مىللىي ئارمىيە تەرەپكە ئۆتكەن قىسىم) قورشاپ ھۇ-
جۇم قىلىۋاتقانىكەن. ئۆز قىسمىمىزنىڭ نەدىن - نەگە مېڭىشىنى
ئېنىق بىلەلمەي، ئۆز ئالدىمىزغا ھەربىكەت قىلدۇق، شۇنداق
قىلماي ئىلاجمۇ يوق ئىدى. ھەر ھالدا تاڭ يورۇغۇچە بىز دۇشمەن-
نى غەربىي ۋە شىمالىي تەرەپتىن قورشاپ، ئىسكەنجىنى تارايت-
تۇق. تاڭ يورۇغاندىن كېيىن قىسمىدىكى يۇقىرىقىدەك چېچىلاڭ-
غۇلۇق بىر قەدەر تۈزەلدى، ھەرقايسى قىسىملارنىڭ جەڭچىلىرى
ئامال قىلىپ ئۆز قىسىملىرىغا قايتىپ بېرىۋېلىشتى.

چەيپەيزە ئەسلىدە كىچىك بىر يېزا بازىرى بولسىمۇ، ئەمما
ستراتېگىيە جەھەتتە ئىنتايىن مۇھىم جاي ئىدى. شۇڭا، گومىن-
داڭ ئارمىيىسى بۇ يەرگە مۇستەھكەم مۇداپىئە ئەسلىھەلىرىنى
قۇرۇپ، بۇ يەرنى چۆچەك - شىخۇ يولىدىكى ئىشەنچلىك مۇداپىئە
قورغىنى قىلىپ، بىر ئاتلىق تۈەننى ئورۇنلاشتۇرغانىكەن.

بىز ھۇجۇمغا ئۆتۈپ مۇھاسىرە چەمبىرىكىنى بارغانچە تارايـ-
تىپ، دۇشمەن بىلەن ئارىلىقىمىزنى 100 - 150 مېتىرغا قەدەر
قالدۇرغان بولساقمۇ. ئەمما، دۇشمەن ئىستىھكامىدىن بۆسۈپ
ئۆتكۈدەك بىرەر يوچۇق، بىرەر قۇلايلىقراق جاي تاپالماي،
تىت - تىت بولۇۋاتاتتۇق.

روتىمىزنىڭ مۇئاۋىن كوماندىرى ئارتقۇق تاقەت قىلالمىدى-
مۇ، مېنىڭ ۋوزۋودۇمدىكى ھۇسىيىن باشلىغان 1 - ئوتدېلىنى-
يىنى ئۈدۇلدىكى دۇشمەن پوتىيىنى ھۇجۇم قىلىپ ئېلىشقا بۇيـ-
رۇق بەردى. كوماندىرنىڭ بۇيرۇقى ھەرقانداق شارائىتتا دەخلى-
سىز ئىدى. ئەمما، پوتەي بىلەن بىزنىڭ ئارىلىقىمىزدا پاناھلاڭ-
غۇدەك بىرەر تۈپ گىياھ ياكى ئوي - دۆڭ يوق ئىدى. پەقەت
دۇشمەن ئوقىغا قارشى مەيدىمىزنى كېرىپ يۇگۇرۇشتىن باشقا
ئامال يوق ئىدى. ھۇسىيىن ماڭا بىر قاراپ قويدى - دە، ئۆز
ئوتدېلىنىيىسىدىكى جەڭچىلەرگە: «ئۈدۇلىمىزدىكى دۇشمەن پو-
تىيىنى ئېلىشقا مەن بىلەن ئالغا!» دەپ بۇيرۇق بەردى. 11

جەڭچى يەر بېغىرلاپ ئالغا ئىتىلدى. ئەمما، ئارىدىن مىنۇت ئۆتمەيلا بەش جەڭچى قۇربان بولدى، باشقىلارمۇ ئالغا ئىلگىرى- يەلمىدى. ئارتقۇق ئۆزىنىڭ خاتا بۇيرۇق قىلغانلىقىنى سېزىپ قالدىمۇ ياكى بىھۇدە قۇربان بولغان بەش جەڭچى ئۈچۈن ئېچىنغان- لىقىدىنمۇ، گەدىنىگىچە قىزىرىپ كەتتى ۋە ماڭا قانداق قىلى- مىز؟ دېگەندەك قىلىپ قارىدى. مەن ئۇنىڭ بۇ مەنىلىك قارىشى- نى چۈشىنىپ، ھۈسەينگە: «دەرھال چېكىنىپ ئۆز ئورنۇڭلار- غا قايتىڭلار!» دەپ بۇيرۇق بەردىم ۋە ژوزۇدىكى بارلىق جەڭ- چىنى دۈشمەن پوتىيى ۋە ئەتراپتىكى ئوت توچكىلىرىنى قاتتىق ئوققا تۇتۇپ، ھۈسەين قوشۇندىكىلەرنىڭ چېكىنىشىنى مۇھاپە- زەت قىلىشنى بۇيرۇدۇم. ئاخىرىدا ئارتقۇفتىن پولك شتابى قارىمىقىدىكى زەمبىرەك، مىنامىيوت قاتارلىق ئېغىر قوراللار بىلەن دۈشمەن ئىستېھكامىنى نۇقتىلىق بومبارداىمان قىلىشنى پولك شتابىدىن تەلەپ قىلىشنى سورىدىم، ھۈسەين ئالتە جەڭ- چى بىلەن بىرلىكتە تەستە ئۆز ئورنىغا چېكىنىۋالدى، بەش نەپەر جەڭچىمىزنىڭ جەسىتى بىر نەچچە مېتىرلا ئالدىمىزدا ياتاتتى. ئارىدىن 20 مىنۇتچە ئۆتكەندىن كېيىن، بىز تەلەپ قىلغان ئېغىر قوراللار بىلەن قوراللانغانلار ئۇدۇلىمىزدىكى دۈشمەن ئىستې- كاملىرىنى قاتتىق توپقا تۇتۇشقا باشلىدى. دۈشمەنلەر ئۆز ئىس- تېھكاملىرى ئارىلىقىدا پاتپاراق بولۇشقا باشلىدى. شۇ پۇرسەت- تىن پايدىلىنىپ، ئاشۇ تۈزلەڭلىك، تىكەنلىك سىم توساق ۋە چوڭقۇر خەندەكلەردىن ئۆتۈۋالدۇق. بىز ئاساسىي توساقتىن ئۆ- تۈۋالغاندىن كېيىن، دۈشمەن ئىستېھكاملىرىنى بىر - بىرلەپ ئىگىلىدۇق.

بىز چەيپەيزىنى شۇ كۈنى كەچ سائەت تۆت ئەتراپىدا تولۇق ئىگىلىدۇق، بىز تەرەپتىن 13 جەڭچى قۇربان بولدى، بۇ سەپ- داشلىرىمىزنى شۇ يەرگە دەپنە قىلدۇق، نامىزىنى پولك ئىمامى ئابدۇرېھىم يۈسۈپ چۈشۈردى. شۇ ئارىلىقتا ھاۋا تۈتۈلۈپ، يام-

غۇر يېغىشقا باشلىدى. پولك شتابى چەيپەيزە بازىرى ئىچىدىكى ئۆيلەرگە ئورۇنلاشتى، قالغان قىسىملار دەريا بويىدىكى چاتقال ئارىلاش قويۇق ئورمان ئىچىگە ئورۇنلاشتۇق. يامغۇر تاڭ ئاتقۇچە ياغدى، ئۇستىمىزدىكى كىيىملەر ھۆل بولۇپ كەتكەچكە، قاتتىق توڭلاپ كەتكەنىدۇق. يامغۇرنىڭ شۇنچە ياغقىنىغا قاراپ، كۆڭۈلۈمدە قۇربان بولغان 13 سەپدىشىمىز ئۈچۈن تەبىئەتمۇ بىر كېچە يىغلىدى ـ ھە! دېگەننى ئويلىغانىدىم. ئەتىگەن سائەت يەتتە بىلەن بۇيرۇق بويىچە بىر تۈزلەڭلىككە يىغىلدۇق. پولك كومانـدىرى موگۇنتۇف سەپ ئالدىغا چىقىپ، چەيپەيزە ئۇرۇشىدىن قىسقىچە خۇلاسە چىقاردى، ئاندىن ھەرقايسى روتىلار بويىچە بۆلۈنۈپ ئەتىگەنلىك ناشتا قىلىپ، سائەت سەككىزدىن ئاشقاندا شىخۇغا قاراپ ماڭدۇق. دۇشمەن ئايروپىلانى ئارقا ـ ئارقىدىن كېلىپ بومبا تاشلاپ، قىسمىنىڭ يۇرۇشىگە توسقۇنلۇق قىلاتتى، ئەمما زىيان يەتكۈزەلمەيتتى. شىخۇغا ئاز قالغاندا قىسمىمىز تەرىپىدىن دۇشمەننىڭ ئايروپىلانى ئېتىپ چۈشۈرۈلدى.

بىز ئەتىسى ئەتىگەن سائەت 11لەر بىلەن كونا شىخۇ دېگەن جايغا يېتىپ كەلدۇق. بۇ يەردە ئۇستىمىزدىكى قورالدىن باشقا ئېغىر ـ يېنىك يۈكلىرىمىزنى خوجۇلۇق بۆلۈمگە تاپشۇرۇپ، شىخۇغا ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلاندۇق. قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن تېخى سۇيى تارتىلمىغان شال ئېتىزلىرىنى كېچىپ ماڭدۇق، ئۇ يەردە شاللىق كۆپ، يەرلەر زەيكەش ئىكەن. پىلان بويىچە سائەت تۆتتە شىخۇغا يېتىپ بېرىپ ئورۇنلىشىش بەلگىلەنگەن بولسىمۇ، بىز كېچە قاراڭغۇلۇقىدا يولدىن ئېزىپ قېلىپ، ئاشۇ شاللىق ئىچىدىن چىقىپ كېتەلمەي تاڭ ئېتىپ كەتتى. بىز تاڭ ئاتقاندىن كېيىن يولىمىزنى تېپىپ، سائەت ئونلار بىلەن شىخۇنىڭ شەرقىي شىمالىي تەرىپىدىكى قارىياغاچلىققا (بىر چېتى شەھەرگە تۇتىشىدىغان، ئارىلىرىغا ئاز ـ تولا زىرائەت تېرىلىدىغان ئورمانلىق) يېتىپ كەلدۇق.

هەرقايسى قىسىملار بەلگىلەنگەن نىشان بويىچە شىددەت بە-
لەن ھۇجۇم قىلىپ، دۇشمەن ئىستىھكاملىرىغا قىستاپ بېرىپ،
قارىياغاچلىقنى سائەت ئىككى ئەتراپىدا ئىشغال قىلدۇق. دۇش-
مەنلەر قارىياغاچلىقنى تاشلاپ چېكىندى. ئەتىسى ئەتىگەندە شىخۇ
ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى قارا دۆڭ مەھەللىسىنى
ئىگىلىدۇق. قارىياغاچلىق، قارا دۆڭ مەھەللىلىرى دۇشمەننىڭ
ۋاقىتلىق سىرتقى مۇداپىئە توساقلىرى ئىكەن. رەسمىي مۇداپىئە
لىنىيىسى بىز ئىگىلىگەن قارا دۆڭ مەھەللىسىنىڭ جەنۇبىي
تەرىپىدىكى بۇتخانا، ئۇنىڭ شەرق تەرىپىدىكى تۇگمەن ئەتراپى ۋە
غەرب تەرىپىدىكى تۇگمەن، بىر نەچچە چوڭ - كىچىك مۇستەھ-
كەم پوتەي ھەم ئۇلارنى بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان ئۆمۇ-
چۇك تورىدەك ئاكوپ يوللىرى ۋە مەخپىي ئوت توچكىلىرى بىلەن
قاپلانغانىكەن. بۇ تەرەپتىن شىخۇ ناھىيە بازىرىغا كىرىش ئۇچۇن
كەڭ كەتكەن تۇزلەڭ سازلىقتىن ئۆتۇشكە توغرا كېلىدىكەن، بۇ
دۇشمەن ئۇچۇن تېخىمۇ پايدىلىق ئىدى. قىسقىسى، دۇشمەن
شىخۇدا ھەقىقەتەنمۇ ئىنتايىن مۇستەھكەم مۇداپىئە ئەسلىھەلىرى-
نى قۇرغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ گومىنداڭنىڭ ئىچكىرىدىن
يۆتكەپ كەلگەن تاللانغان قوشۇنلىرى بىلەن قوغدىلىۋاتقان ئاسا-
سىي ھەربىي بازىسى ئىكەن. كېيىن ئوقۇشمىزچە، دۇشمەن
بىزنى غەرب تەرەپتىن كېلىپ، جىڭ ناھىيىسى تەرەپتىن ھۇجۇم
قىلىدۇ دەپ، ئاساسلىق مۇداپىئە لىنىيىسى بىلەن مۇداپىئە ئىس-
تىھكاملىرىنى غەرب تەرەپكە قۇرغانىكەن. كېيىن بىزنىڭ شىمال
تەرەپتىن كېلىۋاتقانلىقىمىزنى ئۇقۇپ، بىر قىسىم ئاساسلىق مۇ-
داپىئە ئەسلىھەلىرىنى بۇ تەرەپكە (شىمال تەرەپكە) يۆتكەپتىكەن.
بىز ئاساسلىق كۇچنى بۇتخانىغا قارىتىپ نەچچە قېتىم ھۇجۇم
قىلغان بولساقمۇ، دۇشمەننىڭ كۇچلۇك ئوت كۇچى ۋە مۇداپىئە
ئەسلىھەلىرىنى بۆسۇپ ئۆتەلمىدۇق، ھەتتا دۇشمەن مۇداپىئەلە-
رىگە تۇزلەڭ سازلىقتىن ئۆتۇپمۇ يېقىنلىشالمىدۇق. نۇرغۇن

جەڭچىلىرىمىز ئاشۇ بۇتخانا ۋە ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى پوتەي، ئاكۇپلاردىن ئېتىلغان ئوقنىڭ زەربىسىدە قۇربان بولدى. كۆپلىگەن سەپداشلىرىمىزدىن ئەنە شۇ يەردە ئايرىلىپ قالدۇق. ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى سازلىقتا قالدى. بىراق، بۇ پاجىئەلىك يوقىتىشلار جەڭچىلەرنىڭ جاسارىتىنى سۇندۇرالمىدى، ھەتتا سىستېما قىزلارمۇ ياردارلارنى ئېلىپ كېتىشكە ئۇلگۈرەلمەي ياردار جەڭچىلەرنىڭ يارىسىنى تېڭىپ، ئەپلىك يەرلەرگە ياتقۇزۇپ قويۇپ، بىز بىلەن بىللە ھۇجۇمغا ئۆتتى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ئۇرۇشى ئىچىدە، شىخۇ ئۇرۇشى دۇشمەن تەرەپنىڭ ئىشلەتكەن قورالللىرىنىڭ زامانىۋىلىقى، كۆلەم جەھەتتە زورلىقى، قارىمۇ قارشى مۇنتىزم ئىككى ئارمىيە ئوتتۇرىسىدا كەسكىن ئېلىپ بېرىلغان جەڭ بولۇشى، ھەر ئىككى تەرەپتىن ئۆلۈش - يارىلىنىش ۋە چېقىمنىڭ كۆپ بولغانلىقى بىلەن باشقا ئۇرۇشلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ. ۋىشەن قورال - ياراغ، تېخنىكا، سان جەھەتتىن بىزدىن زور دەرىجىدە ئۈستۈن ئىدى، بىزنىڭ قوشۇنىمىز بولسا روھىي جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكى، نېمە ئۈچۈن جەڭ قىلىۋاتقانلىقىنى ئېنىق ۋە ئاڭلىق چۈشىنىدىغانلىقى، ھاۋا كېلىماتى بىلەن ماسلىشالايدىغانلىقى قاتارلىق جەھەتلەردە، دۇشمەن قوشۇنىدىن ئۈستۈن ئىدى. بۇ ئەھۋال بىزنىڭ غەلىبە قىلىش ئىشەنچىمىزنى ئاشۇراتتى.

شىخۇدىكى شىددەتلىك جەڭ 4 - كۈنىگە سوزۇلغاندا، دۇشمەننىڭ بىر قىسىم يۇقىرى دەرىجىلىك ھەربىي ئەمەلدارلىرى 500 دەك مۇھاپىزەتچى ئەسكىرىنى باشلاپ ئۇرۇمچىگە قېچىپ كەتتى، قالغان دۇشمەن ئەسكەرلىرى تەسلىم بولدى. بۇ ئۇرۇشتا ھەر ئىككى تەرەپتىن ئىنتايىن كۆپ چىقىم بولدى، بولۇپمۇ دۇشمەننىڭ شىخۇغا توپلانغان خىللانغان قىسىمىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى يوقىتىلدى، بىزدىنمۇ ئۆلگەنلەر ئاز بولمىدى. بىزنىڭ 1 - روتىنىڭ 150 ئادىمىدىن 70 ئادىمى قالغانىدى، 3 -

روتىنىڭ دەسلەپكى ئادەم سانى 153 ئىدى. شىخۇ ئۇرۇشىدىن كېيىن 38 ئادىمى قالغانىدى.

بۇ ئۇرۇشتا شۇنچە كۆپ جەڭچىلەردىن، ئاجايىپ جەسۇر، ئاق كۆڭۈل يىگىتلەردىن، خۇشچاقچاق دوستلىرىمدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىمدىن كۆڭلۈم ئىنتايىن پاراكەندە ئىدى، كۆڭلۈمدە زەررىچە خۇشاللىق يوق ئىدى. پەقەت ئاچچىق ھەسرەت بىلەن ئاشۇ قۇربان بولغان دوستلىرىم، سەپداشلىرىمنىڭ قىساسىنى بار ئىدى. دۇشمەن بىلەن قاتتىق جەڭ قىلىشنىلا ئويلايتتىم. ئاشۇ چاغدا قەلبىمدە قالغان ھەسرەت دېگى ھازىرغىچە مېنى ئازابلايدۇ، ئويلىساملا ئۆپكەم ئۆرلەپ، كۆزۈمدىن ياش ئەگىدۇ. ...

شىخۇ ئۇرۇشى بولۇۋاتقاندىلا مەن ئۆزۈم تۇرۇۋاتقان روتىغا ۋاقتىلىق روتا كوماندىرى بولۇپ بەلگىلەندىم ۋە روتىنى باشلاپ شىخۇنىڭ شەرقىي جەنۇبىي تەرىپىدىكى (مايتاغ يولى بويىدىكى) ئۇرۇشتا ۋەيران بولغان خارابە ئايرودرومنى ساقلاش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىشقا ماڭدىم. بىز خېلى ۋەيران بولغان بىر زالنى تۇزەشتۇرۇپ، شۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇق. روتا شتابى ئانچە بۇزۇلۇپ كەتمىگەن پوتەي ئىچىگە ئورۇنلاشتى. جەڭچىلەر پوتەي ئىچىنى بىرەمدىلا پاكىز سۈپۈرۈپ دەم ئالغۇدەك ھالەتكە كەلتۇرگەندى. گەرچە، دۇشمەن تارمار بولۇپ ئۇزۇل - كېسىل يېڭىلگەن، شىخۇ ئەتراپىدا قايتا ھۇجۇم قوزغاش ئېھتىمالى قالمىغان بولسىمۇ، ھەربىي تۇزۇم بويىچە يەنىلا ھوشيارلىقنى ساقلاش لازىم ئىدى. ھەرقانداق چاغدا دۇشمەن قايتۇرما ھۇجۇم قىلىشى، بۇزغۇنچىلىق قىلىشى مۇمكىن دەپ قاراپ، بىرەمۇ بىخودلۇق قىلىشقا بولمايتتى. شۇڭا، ئايرودروم ئەتراپىغا پوستلارنى كۆپەيتىپ قويۇپ، ئۇنى دىزۇرنى كوماندىر ئايلىنىپ تەكشۈرۈپ تۇرۇشى، ياتاقتىكىلەر ھوشيار تۇرۇشى لازىم ئىدى. ئۇ يەرگە بېرىش بىلەنلا جەڭچىلەر ياتىدىغان ئۆيلەرنى تەييارلىغۇچە، مەن پوست قويىدىغان مۇھىم ئورۇنلارنى بەلگىلەپ چىقتىم.

بىرەر قۇر جايلىشىپ بولدۇق، ئەمما ھەممىمىزنىڭ كۆڭلى پەرد-
شان ئىدى. ھېچكىمگە كۈلكە - چاقچاق خۇشياقمايتتى. چۈن-
كى، سەپەردە ھەمراھ، مۇشەققەتتە ھەمدەم، جەڭدە سەپداش
بولغان جەڭچىلىرىمىزنىڭ كۆپىدىن ئايرىلىپ قالغانىدۇق. مەن
ئاشۇ سەۋەبتىنمىكىن، تولىمۇ ئەسەبىيلىشىپ كەتكەنىدىم، يوقد-
لاڭ ئىشلارغىمۇ تېرىكىپ بوغۇلۇپ كېتەتتىم. مېنىڭ بۇ ئەھۋا-
لىمنى ئۆز روتامدىكىلەر ياخشى چۈشەنگەچكە، قىلىشقا تېگىشلىك
ئىشلارنى ئۆزلىرىلا جاي - جايىدا ئورۇنداپ قويۇپ، ئىشنىڭ
نەتىجىسىنى ماڭا دوكلات قىلىپ قويىاتتى. جەڭچىلەرنىڭ مېنىڭ
كۆڭلۈمنى چۈشىنىپ، مېنى ئاياۋاتقانلىقىنى كۆڭلۈمدە بىلىپ
تۇراتتىم. مەن جەڭچىلەرنى ئايىغىنىم، ياخشى كۆرگىنىمدەك،
ئۇلارمۇ مېنى ئايايتتى. چۈنكى، مەن جەڭچىلەر بىلەن ۋەزىپە
ئىجرا قىلىشتا پرىنسىپتا قاتتىق، بوش چاغلاردا دوست - ئاغىنە
بولۇپ، ئويۇن - چاقچاق بىلەن ئۆتەتتىم. قىسقىسى، ۋەزىپە
ئۆتەشتە كوماندىر - جەڭچى، جەڭدە سەپداش، مۇشەققەتتە-
ە دوست - تۇغقانىدۇق.

بۇ يەردە ۋەزىپە ئۆتەۋاتقىلى بىر ھەپتىگە يېقىن بولۇپ قالغا-
نىدى، مەن ئادىتىم بويىچە چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئۆز ئور-
نۇمدا ئوڭدا يېتىپ، يەنە شۇ قۇربان بولغان سەپداشلىرىمنى
ئويلاۋاتاتتىم. بىرى ئىشىك سىرتىدىن ئىچكىرى كىرىشكە رۇخ-
سەت سورىدى. مەن خىيالدىن باش كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا رۇخسەت
قىلىپ، ئورنۇمدا ئولتۇردۇم. روتا خوجۇلۇق بۆلۈمىدىكى ماخ-
مۇت دېگەن خۇشچاقچاق ۋاھىمىستىر (خۇجۇلۇق ئىشلىرىنى
باشقۇرغۇچى خادىم) قولىدا بىر ساندۇقنى كۆتۈرۈپ كىرىپ
كەلدى. مەن ئۇنىڭدىن نېمە ئىشقا كىرگەنلىكىنى سورىغۇچە،
ئۇ ماڭا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ سالام بېرىپ:

— مۆھتەرەم روتا كوماندىرى! روتىمىزدىكى جەڭچىلەر ئە-
چىدە ياغاچچىلىقتىن خەۋىرى بارلار بۇ يەردىكى چېچىلىپ يانقان

پەنەركە تاختايلار ئىچىدىن تاللاپ سىزگە ئاتاپ بۇ چامادانىنى ياسىغانىدى، شىخۇ ئۇرۇشىنىڭ خاتىرىسى، ئۆزلىرىنىڭ يالدامىسى بولۇپ قېلىشى ئۈچۈن بۇنى سىزگە سوۋغا قىلدى. قوبۇل قىلىشىڭىزنى سورايمەن! — دېدى— دە، تېزلىكتە چىقىپ كەتتى. مەن سەبداشلىرىمنىڭ بۇ غەمخورلۇقى، مېھرىبانلىقىغا نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي، بوغۇزۇمغا خۇددى بىر نەرسە تىقىلىپ قالغاندەك تۇرۇپلا قالدىم...

مانا شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ چامادانىنى مەن ماناس دەرياسى بويىدىكى مۇداپىئەدە، قۇمۇل، ئارا تۇرۇك، بارىكۆل قاتارلىق جايلاردىكى باندىت تازىلاش جەڭلىرىدە، سۇيدۇڭ، غۇلجا، بورتالادىكى ئىچكى مۇداپىئە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى چاغلاردا كۆز قارىچۇقۇمدەك ئاسراپ يېنىمدىن قەئىي ئايرىمىدىم. بۇ چامادانغا ھەر قېتىم قارىغىنىمدا، ئاشۇ تارىخىي جەريان، ئاشۇ ئوت يۇرەك جەڭچىلەر، شىددەتلىك جەڭ مەيدانلىرى كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ. مەن ئۇلارنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئاجايىپ باتۇرلۇقلىرى، چاقچاقلىرىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرىمەن، ھازىر ھايات بارلىرىنى ئەسلەيمەن، بەزىلىرىگە خەت يازىمەن...

مۇشۇ چامادانىنى ياسىغان ماخمۇت ۋە ھېلىقى ياغاچچىلىقتىن خەۋىرى بار جەڭچىلەر ھازىر نەدە، سالامەتمۇ، بۇنى بىلمەيمەن، پەقەت شۇلارنى بىر كۆرسەم دەپ ئارزۇ قىلىمەن.

ماناس دەریاسی بویىدىكى ئاكوپلاردا

تۇن پەردىسى يەر - جاھاننى قاپلىغان مەزگىل ئىدى. زېمىلانكىدا قارا چىراغنىڭ يورۇقىدا ئوفتىسېرلىق سېرىق سومكامنى تىزىمغا قويۇپ ئولتۇرۇپ، روتىنىڭ مۇداپىئە لىنىيىسى، ئاكوپ، بىلىنداژ ھەم ياتاقلارنىڭ جايلاشقان تەرتىپلىرى ھەققىدە خەرىتە سىزىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك قوماندانلىققا دوكلات يېزىۋاتاتتىم.

— مۆھتەرەم كوماندىر! دوكلاتىڭىزغا مېنىڭ مۇنۇ ئىلتىماسىمنى قوشۇپ يېزىۋېتىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن، — دېدى 1 - ۋوزۋود كوماندىرى ھۈسەيىن ھەربىيچە سالام بېرىپ. ئۇ ئىلتىماس قەغىزىنى ماڭا سۇندى. مەن ئۇنىڭ ئىلتىماس قەغىزىنى قولۇمغا ئېلىپ، مەزمۇنىدىن ۋاقىپلانغاندىن كېيىن چۆچۈپ كەتتىم. مۇشۇ قېتىملىق شىخۇ ئۇرۇشىدا سەپداشلىرىمىزنىڭ ئۇچىتىن ئىككى قىسمى قۇربان بولۇپ، مەڭگۈلۈككە كۆز يۇمدى! ئەمدى ھايات قالغان سەپداشلىرىمدىن تىرىك ئايرىلسام قانداق بولغىنى؟ دېگەن تۇيغۇ روھىي دۇنيارىمغا قاتتىق تەسىر قىلغانلىقىدىنمۇ، يۇرىكىم خۇددى پىچاق تىقىۋەتكەندەك ئاغرىپ كەتتى. بىر ھازادىن كېيىن ئەسلىمگە كېلىپ:

— ئاداش، نېمىشقا مۇشۇنداق ھەربىي سەپتىن چېكىنىش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويىسەن؟ — دېدىم ئۇنىڭغا ئادەتتىكى تەلەپپۇزدا. ئۇ:

— ئۆزۈڭ بىلىسەن، ئانام ياشىنىپ قالدى، مەن ئۇنىڭغا قارىمىسام بولمايدۇ، — دېدى ئۇ جىددىي قىياپەتتە. مەن ئۇنىڭ كەيپىياتىغا قاراپ:

— هازىر قايتىپ تۇرغىن، — دەپ ئۇنى قايتۇرۇۋەتتىم. دوكلاتنى يېزىشقا زادى قولۇم بارمىدى، خىيال كەپتىرىم قاناتلىنىپ پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى.

ھۇسەيىن بىلەن ئىككىمىز بىر مەھەللىدە دېگۈدەك چوڭ بولۇپ، بىر مەكتەپتە ئوقۇغانىدۇق، ئۇنىڭ ئانىسى ياش تۇرۇپلا تۇل قالغانىدى (ئېرى ئالۋاڭغا تۇتۇلۇپ قايتىپ كېلىپلا ئۆپكە كېسىل بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن)، شۇڭا ھۇسەيىن ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرالماي، 3 - سىنىپتىلا مەكتەپتىن چېكىنگەنىدى. ئۇنىڭ شاۋۇدۇن، زىياۋۇدۇن دېگەن ئىنىلىرى كىچىك ئىدى. ھۇسەيىن ياز كۈنلىرى دېھقانلارنىڭ سوقىسىغا، خامان ۋاقتىدا تۇلىقىغا ئات مىنىپ بېرەتتى. قىش كۈنلىرى سودا - سېتىق بىلەن يىراق يەرلەرگە كېتىپ قالغان سودىگەرلەرنىڭ ئائىلىسىدە ئوتۇننى يېرىپ، سۇيىنى ئەكىرىپ، مال - ۋارانلىرىغا قاراپ بېرەتتى. ئانىسى بايلارنىڭ نېنىنى يېقىپ، كىر - قاتلىرىنى يۇيۇپ، ئارانلا ئائىلىسىنىڭ تۇرمۇشىنى قامدايتتى.

توققۇز تارا ناھىيىسىدە گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلۇپ، ئابلىز ئاخۇنۇم باشچىلىقىدا ئىنقىلابىي ھاكىمىيەت قۇرۇلدى. ئازاد بولمىغان ناھىيىلەرگە يارەدەم بېرىش ئۈچۈن، يۇز ئاتلىقتىن كۆپرەك ياش پارتىزانلار ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قورۇسى ئىچىگە يىغىلغانىدۇق.

گومىنداڭ ساقچى ئىدارىسى توققۇز تارا ناھىيىسىنىڭ كونا بازىرىدىكى چوڭ كوچىنىڭ شىمال تەرىپىگە 20 مودەك يەرنى سېپىل بىلەن قورشاپ ياسالغانىدى. سېپىل ئۈستىگە 100 مېتىر ئارىلىققا بىردىن پوتەي ئورۇنلاشتۇرۇلغان، قورۇنىڭ ئوتتۇرىسىغان پوللۇق قىلىپ سېلىنغان سەككىز ئېغىزلىق ساقچى ئىدارىسى ئورۇنلاشقان، ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىگە تۇرمە، سول تەرىپىگە قوراللىق ساقچىلارنىڭ ياتاق ئۆيلىرى ۋە ماخو جايلاشقانىدى.

پارتىزانلارنى ئۇزاتقىلى چىققانلارنىڭ ئاتا - ئانىسى،

ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، پۈتۈن جامائەت مۇشۇ يوغان قورۇغا لىق-مۇلىق تولغانىدى. بۇ 1944 - يىلى 11 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى ئىدى.

— قېرىپ قالغان ئاناڭنى، ئىنىلىرىڭنى تاشلاپ سەپكە قو-شۇلۇپ تۇرغىنىڭ نېمىسى؟ بىرى سېنى مەجبۇرلىدىمۇ يا؟ بايلارنىڭ بالىلىرىنىڭ بىرەرىنىڭ ئورنىغا يالىلاندىڭمۇ؟ — دېدىم مەن يېنىمدىكى ھۇسەينىگە.

ئۇ ماڭا قاراپ ئىللىق كۈلۈپ قويدى - دە:

— مېنى ھېچكىم مەجبۇرلىمىدى، ئاپامنىڭ تەشەببۇسى بە-لەن كەلدىم، — دېدى ھۇسەين پېشانىسىدىكى كازىروكى يىرتە-لىپ ساڭگىلاپ قالغان قۇلاقچىسىنى قولى بىلەن كۆتۈرۈپ قو-يۇپ.

— ئاپاڭ نېمە دېدى؟ — دەپ قىزىقىپ سورىدىم ئۇنىڭدىن ھەيران بولغان ھالدا.

— ئاپام ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قورۇسى ئىچىگە ئەخمەت، داۋۇت، نۇردۇن قاتارلىق ئاغىنىلىرىڭ ۋە باشقا قېرى - ياشلار تازا جىق يىغىلىپتۇ، ئابلىز ئاخۇنۇممۇ بارئىكەن (ئاب-لىز ئاخۇنۇم توققۇز تارا ناھىيىسى چوڭ مەسچىتىنىڭ ئىمامى ھەم دىنىي ئۆلىما ئىدى)، سەن ھازىر 18 ياشقا تولۇپ قورامىڭغا يەتتىڭ، سەنمۇ بارغىن ئوغلۇم! قۇرقۇنچاقلىق قىلىپ دوستلە-رىڭدىن ئايرىلىپ قېلىش ئوغۇللۇق نامىڭغا داغ چۈشۈرىدۇ، دېدى. مەن بارسام، سەن قانداق قىلىسەن دېسەم، ئۇ مەندىن غەم قىلما، ئاۋۋال ئاللا، ئاندىن قالسا يۇرت - جامائەت بار. گومىنداڭ قاراقچىلىرىنى يوقاتساڭ بىز خاتىرجەم ياشايمىز، سەن قەھرىمانلىق بىلەن خىزمەت كۆرسەتسەڭ، ساڭا ئوخشاش ئوغۇل بالىنى تۇغقانلىقىمدىن پەخىرلىنىمەن، تارتقان جاپالىرىم ئۇ چاغدا كۆزۈمگە كۆرۈنمەيدۇ دېدى. ئەنە، ئاپامۇ مەن بىلەن بىللە كەلدى، — دەپ قولى بىلەن پارتىزانلارنى ئۇزاتقىلى چىققان-

لار قاتاردىكى ئانسىنى كۆرسەتتى. مېنىڭ دىققىتىم ھۇسەيىن كۆرسەتكەن تەرەپكە بۇرالدى.

شۇنچە كۆپ ئادەملەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ تۇرغان تۆرىخان ھەدەم ئىككىمىزنىڭ ھەربىرىگە قاراپ تۇرۇپتۇ. ئۇ بىزگە تەبەسسۇم بىلەن قاراپ:

— سىلەرگە غەلىبە تىلەيمەن! ئاق يول بولسۇن! بىر - بىرىڭلاردىن زادى ئايرىلماڭلار بالىلىرىم! سىلەرنى ئاللاغا تاپشۇردۇم، — دەپ قەلبىنى ئىزھار قىلىپ دۇئا قىلدى. ئۇنىڭغا جاۋابەن بىزمۇ باش لىڭشىتىپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ قول كۆتۈردۇق.

تۆرىخان ھەدەم ئۇچىسىغا بايلارنىڭ خوتۇنلىرىدىن ئېشىپ قالغان كونا گۈللۈك چىت كۆينەك، كونىراپ پاختىلىرى چىقىپ تۇرغان كالتە چاپان، بېشىغا نەچچە يېرىدىن بۆسۈلۈپ كەتكەن تۇرياغلىق چىگىۋالغانىدى. ئۇ بۇگۈن دادىسىدىن كىچىك يېتىم قېلىپ، مىڭبىر جاپالار بىلەن چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشقان، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئازادلىق ـ ئەركىنلىكى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرغان ئوغلىنى كۆرۈپ خوشاللىقىدىن مەغرۇرانە قىياپەتتە مەزمۇت تۇراتتى. شۇ تاپتا سوغۇقنىڭ قاتتىقلىقىدىن تۆرىخان ھەدەمنىڭ ئالمىدەك قىزارغان ئىككى مەڭزى خۇدى ئېچىلىپ ۋايىغا يەتكەن قىزىل گۈلگە ئوخشايتتى.

* * * *

ھۇسەيىن ئاق پىشماق، يۇزلىرى سەل يۇمىلاق، ئوتتۇرا بوي، ئەتلىكرەك، بەدەنلىرى تۇكلۇك، خۇددى ئېيىقتەك يىگىت ئىدى. سەپداشلىرى ئۇنى «ئېيىق» دەپ زاڭلىق قىلسا، ئۇ:

— تۇكسىزلىك ئايالىلارغىلا خاس، ھەقىقىي ئەركەك دېگەن تۇكلۇك بولىدۇ، مانا مېنى ھەقىقىي ئەركەك دېسە بولىدۇ، —

دەيتتى. ھۇسەيىن سۆزمەن، چاقچاقچى يىگىت بولۇپ، سەپداش-
لىرىنى ھەمىشە كۈلدۈرۈپ زېرىكتۈرمەيتتى، بىرەر قىزىق گەپ-
نى قىلىپ قويۇپ، باشقىلارنى كۈلدۈرۈۋېتىپ، ئۆزىمۇ يانپاشلا-
رىغا ئۆرۈپ قاتتىق كۈلۈپ كېتەتتى. بىرەر مەسىلىنى مۇھاكىمە
قىلىشتا ئۇنىڭ تەپەككۇرى كۈچلۈك، پىكرى ئۆتكۈر ئىدى. ئۇ
ئوڭايلىقچە خاپا بولمايتتى، خاپا بولسا ئۇندىمەي تۇرۇۋالاتتى،
مىجەزى ئېغىر بولۇپ، بەزى ئىشلارغا ئېرەنسىزلىك بىلەن قا-
رايتتى. ئەمما، ئۇ ئۆرۈشلاردا يىلپىزدەك ئالغا ئىلگىرىلەپ،
كۆزلىگەن نىشانغا ھەممىدىن بۇرۇن يېتىپ باراتتى. ئۇ يېتىم
بولۇپ ئۆسكەنلىكى ئۈچۈنمۇ، باغرى ئىنتايىن يۇمشاق ئىدى،
بىرەر قىيىنچىلىققا دۇچ كەلگەن سەپداشلىرىنى كۆرگەن ھامان
ئۇنىڭغا ياردەم بېرىشنى شەرەپ دەپ بىلەتتى.

ھۇسەيىن قورقۇمسىز بولۇپ، دۇشمەننىڭ بىرەر ئىستېھكا-
مىنى پارتلىتىشتا ئەڭ ئالدى بىلەن ئۆزى بېرىشنى تەلەپ قىلىپ
تۇرىۋالاتتى، رۇخسەت قىلىنىپ قالسا، خۇددى كىچىك بالىلار-
دەك سەكرەپ كېتەتتى. شۇڭا سازلىقىدىن تۇغمەن تەرەپكە ئۆ-
تۈشتە، ئېھتىياتسىزلىقتىن سېستىراقىز (پىرۇۋۇتكا ئىدى ئىس-
مى ئېسىمدە قالماپتۇ) تۇغمەن سۇيىگە چۈشۈپ كەتكەندە، ھۇسە-
يىن ھېچنېمىگە قارىماي ئۆستەڭگە سەكرەپ چۈشۈپ قۇتقۇزۇۋال-
غانىدى. بولمىسا ئۇ قىز تۇغمەننىڭ نورى ئىچىگە كىرىپ كې-
تىپ تۇگىشەتتى.

ھۇسەيىن ئىككىمىز مەيلى پارتىزانلىق ئۇرۇشلىرىدا بول-
سۇن، مەيلى مۇنتىزم ئۇرۇشلاردا بولسۇن، مۇرىنى - مۇرىگە
تىرەپ جەڭ قىلدۇق. مىلتىق، ئوق - دورا، كاتىلوك، باكىلاش-
كا، بەل كۇرەك، كىيىم - كېچەك قاتارلىق 25 كىلوگرام
ئېغىرلىقتىكى يۈكنى كۆتۈرۈپ غۇلجىدىن تاكى ماناس دەرياسى
بويىغىچە، كەڭسای داۋانلىرىدىن، چۆل ئېدىرنىڭ سايلىرىدىن،
قىزىل تۇزنىڭ توغراقلىقلىرىدىن كېسىپ ئۆتكۈچە بىللە بول-

دۇق. ئۇ بىرەر قېتىنچىلىقتا يولۇقسا ھەرگىزمۇ ۋايسىمايتتى.
8 ـ ئاي مەزگىلىدىكى تومۇزنىڭ ئىسسىقلىرىدا، ئۇنىڭ تېقىمى مېڭىش جەريانىدا سۇركىلىپ پىشلاق بولۇپ كېتىپتۇ، كومانىدىر ئۇنى ئاچىز ۋە ئاغرىق ـ كېسەللەرنى ئېلىپ ماڭىدىغان ئارقا سەپ ھارۋىلىرىنىڭ بىرەرىگە چۈشۈۋېلىشنى بۇيرىغان بولسىمۇ، ئۇ «ئارقا سەپتە مېڭىش مەن ئۈچۈن نومۇس» دەپ قەتئىي ئۇنىمايتتى. سېپىستىرا قىزلاردىن پاختا ۋە داكا ئېلىپ، كېرەكلىك دورىلارنى پىشلاق بولۇپ كەتكەن تېقىملىرىغا سۇركەپ، پاختىنى قويۇپ داكا بىلەن تېڭىپ، بىز بىلەن ئوخشاشلا تەڭ مېڭىۋېرەتتى.

شىخۇ ئايرودرومىدىن چىققان دۇشمەن ئايروپىلانى بىزنىڭ ئالدىمىزنى توسۇپ بومبارداىمان قىلغاندا، بومبا ھۇسەيىنىنىڭ يېنىغا چۈشتى. «ئاپلا! ھۇسەيىن قۇربان بولۇپ كەتتى» دەپ قاتتىق قايغۇرۇپ، ئەمدىلا ئۇنىڭ يېنىغا بېرىشقا تەمشەلگىنىمدە، ھۇسەيىن ئۈستىبېشىدىكى توپا ـ چاڭلارنى قېقىپ، ئالدىمغا كۇلۇپ يۇگۇرۇپ كەلدى. بايىقى بومبا پارتلىغاندا ھۇسەيىن توپا ـ چاڭ ئاستىدا قېلىپ ئامان قاپتۇ. ئەمما، ئۇ ناھايىتى خۇشال ھالدا «ماڭا ئانام دۇئا قىلغان» دەپ كۇلۇپ كەتتى.

مىللىي ئارمىيىنىڭ ھۇسەيىنگە ئوخشاش پىداكارلىق روھىغا تولغان بىر تۇركۈم باتۇر ـ قەھرىمانلىرى بولغانلىقى ئۈچۈن، شىخۇ ئۇرۇشىدا گەرچە كۆپلەپ قۇربانلارنى بەرگەن بولساقمۇ، غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈپ ئالغا ئىلگىرىلىيەلىدۇق. مانا بۇنىڭغا يېرىم ئەسىردىن ئاشتى.

ئالدىنقى ئەسلىمىدە بايان قىلغىنىمدەك گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ شىخۇدىكى مۇداپىئە ئىستىھكامى مۇستەھكەم پولات ئىستىھكام دەپ قارىلىپ، گومىنداڭ ئۇنىڭغا شۇ زامانىنىڭ ئىلغار قوراللىرى بىلەن قوراللانغان 10 مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرىي كۈچىنى ئورۇنلاشتۇرغانىدى. ئۇرۇمچىنىڭ غەربىي دەرۋازىسى دەپ

ئونۇلغان بۇ مۇداپىئە ئىستىھكامىنى سۈيدۈك 1 ـ ئاتقۇچى پىيادە لەر پولك (كېيىن شىخۇ 40 ـ پولكى بولۇپ ئۆزگەرگەن) نى ئاساس قىلغان پارتىزانلار ۋە ئوتتۇرا يۆنىلىش شتابىغا بۈاستە قاراشلىق باشقا كىچىك ئەتىرەتلەر 1945 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى سەھەردە ھۇجۇم قىلىپ، 8 ـ كۈنى يىمىرىپ تاشلىدى. بۇنىڭدىن چۆچۈپ كەتكەن گومىنداڭ قوماندانلىرى ئەسكەرلىرىنى تاشلاپ، ئازغىنا بىر قىسىم ئەسكەرلىرىنىڭ ھەمايىسىدە ئالدى ـ كەينىگە قارىماي قېچىپ ئۇرۇمچىگە تىقىلىۋالدى. مۇشۇنداق ئۇرۇشلاردا خىزمەت كۆرسىتىپ «باھادىرلىق» مېدالى بىلەن مۇكاپاتلانغان، ئىنقىلابىي ئىرادىسى مۇستەھكەم ھۇسەيىننىڭ بىردىنلا ئائىلىسىگە قايتىش ئويىدا بولۇپ قالغىنى مېنى تەمتىرىتىپ قويغاندى.

بىز شىخۇدا بىر نەچچە كۈن دەم ئالغاندىن كېيىن، ئۇرۇمچىگە قاراپ يۈرۈش قىلىپ، يەنسىخەي، ساندىخوزا (ھازىرقى ساۋەن)، شىخەنزە قاتارلىق ئورۇنلاردىكى گومىنداڭنىڭ قالدۇق كۈچلىرىنى تازىلاپ، 1945 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ باشلىرى ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا قاراپ يۈرۈش قىلىپ، شۇ ئاينىڭ ئاخىرلىرى بەلگىلەنگەن جايغا يېتىپ كېلىپ مۇداپىئە ئىستىھكامىنى قۇرۇشقا باشلىدۇق. بۇ يەر بىلەن ئۇرۇمچىنىڭ ئارىلىقى پەقەت 150 كىلومېتىرلا كېلەتتى. رازۋېد چىكلىرىمىزنىڭ بەرگەن مەلۇماتىدىن قارىغاندا، ئون نەچچە كۈن ئىچىدە ماناستا بىرمۇ گومىنداڭ ئەسكىرى قالماپتۇ. شۇڭا، بىز ئاشكارا ھالدا ئەركىن ھەرىكەت قىلىپ يۈرۈۋەردۇق. ئون نەچچە كۈندىن كېيىن گومىنداڭنىڭ «خۇيزۇ بىرىگادىسى» كېلىپ بىزگە قارشى مۇداپىئە ئىستىھكامىنى قۇرغاندىن كېيىن، ئاندىن بىز بوشۇرۇن ھالەتكە ئۆتتۇق.

كېچىلىك پوستلارنى ئالماشتۇرۇشتا تاراق ـ تۇرۇق قىلغان مىللىتقلارنىڭ ئاۋازلىرى خىيال يېپىمنى ئۈزدى.

* * * *

ماناس دەريا سىنىڭ شەرقىي قىرغىقى بىلەن غەربىي قىرغىقىنىڭ ئارىلىقى 200 مېتىر كەڭلىكتە بولۇپ، شېغىل تاشلىق، ئويمان - دۆڭ ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا بۇ دەريانىڭ سۇيى شەرقىي قىرغاققا ئۇرۇلۇپ ئاقاتتى. بەزى يەرلىرىنىڭ كەڭلىكى 50 مېتىر چامىسىدا، بەزى يەرلىرى ئۇنىڭدىنمۇ كەڭرەك ئىدى. تار ئېقىنلىرى ئاتتىن چۆكۈرەتتى، كەڭ ئېقىنلىرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى ئاتنىڭ ئۆزەڭگىسىگە كېلەتتى.

بىزنىڭ 1 - روتا ماناس دەريا سىنىڭ كۆۋرۈكىدىن 4 - 5 كىلومېتىر جەنۇبقا ئورۇنلاشقانىدۇق. مۇداپىئە لىنىيىمىزنىڭ ئۇزۇنلۇقى 200 مېتىر كېلەتتى. روتىمىزدا قالغان 60 چە ئادەمگە نىسبەتەن بۇ لىنىيە ناھايىتى ئۇزۇن ئىدى. بىزنىڭ ئارقىمىزدا، يەنى غەربىمىزدە تېرىلغۇ يەرلەر ۋە قارىياغاچلىق بار ئىدى. بىزدىن 100 مېتىر نېرىسىدا (دەريانىڭ غەربىدە) بىر چوڭ قورۇ (مەلۇم بىر دېھقاننىڭ تاشلاپ كەتكەن قورۇسى) بار ئىدى. كېچىدە بىرەر دۇشمەننىڭ يۇشۇرۇنچە ئۆتۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، تېگىشلىك يەرلەرگە پوستلار قويۇلاتتى ھەم چارلىغۇچى قويۇپ، 200 مېتىر ئارىلىقىنى دائىم مېڭىپ يۈرۈپ تەكشۈرۈپ تۇراتتى.

بىز ھەرە چىشى شەكلىدە ئاكوپ قېزىپ چىقتۇق (بۇ دۇشمەننىڭ مىنامیوت ئوقلىرىدىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن ئىدى). ئاكوپنىڭ چوڭقۇرلۇقى 2 مېتىر، كەڭلىكى 70 سانتىمېتىر بولۇپ، ئىككى ئادەم بىمالال ئۆتۈشەلەيتتى، ئۆرە تۇرسا سىرتىدىكى كىشىلەر كۆرەلمەيتتى. ھەر 5 مېتىر ئارىلىقتا مىلتىق، ئاپتومات، پىلمۇت، مىنامیوت، پېتىر (تانكا ئاتار) قاتارلىق قورالالاردىن ئوت ئېچىش سۇپىلىرىنى ناھايىتى مۇستەھكەم قىلىپ ياساپ چىققانىدۇق.

ئالدىنقى لىنىيىگە ئاكوپنى بويلاپ (ئاكوپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) پىلموت ئېتىش بىلىنداڑى (ئۆيى)، گازارما ياساپ، ئۇستىگە 40 سانتىمېتىر يوغانلىقتىكى قارىغاي لىمنى ياپسا قىلىپ يېپىپ، دۇشمەننىڭ مىنامیوت، زەمبىرەك ئوقلىرىنىڭ زەربىسىگە چىداشلىق قىلىپ ياساپ چىقتۇق. ئاكوپ بىلەن بىر-لەشتۇرۇلگەن ھەربىي ياتاقنىڭ ئۇزۇنلۇقى 20 مېتىر بولۇپ، غەرب تەرىپىگە جەڭچىلەرنىڭ يېتىشىغا قولايلىق بولۇش ئۈچۈن توپىدىن سۇپا ياسىدۇق. 3 - 4 ئورۇنغا مۇشۇنداق ياتاقتىن ياساپ چىققاندۇق.

بۇ مۇداپىئە لىنىيىمىزنى دۇشمەن ئايروپىلانلىرىنىڭ ۋە قارشى قىرغاقتىكى دۇشمەنلەرنىڭ سېزىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ماسكورۇپكا (يەر شەكلىگە ئوخشاش) قىلىپ ياساپ، خۇددى تەبىئىي يەر شەكلىگە ئايلاندۇرۇپ قويدۇق.

ئاشخانا، ئىسكىلاتلىرىمىزمۇ يەر ئاستىغا ئورۇنلاشتۇرۇل-دى، دۇشمەنلەرنىڭ ئاشخانىدىن چىققان ئىسنى سېزىپ قالماس-لىقى ئۈچۈن، ئاشپەزلەر كېچىدە تاماق ئېتىپ، ھەربىر پوست-نىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ بېرەتتى.

دۇشمەننىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، ئالدىمىزدىكى ساي ئىچىگە 100 مېتىر ئارىلىقتا دۇشمەننىڭ ھە-ربكىتىنى كۆزىتىپ تېز خەۋەر قىلىش مەقسىتىدە بىر نەچچە ئورۇنغا يۇشۇرۇن پوستلار قويۇلغانىدى. بۇ پوستلار يېرىم كې-چىدە بىر قېتىم ئالماشتۇرۇلاتتى. پوستنىڭ يەر بىغىرلاپ ياتقان يېرىدىكى قار - موزلار بەدىنىنىڭ ھارارىتىدىن بىر غېرىچ چوڭ-قۇرلۇقتا ئويۇلۇپ كېتەتتى.

ئاكوپ قازغان چاغدا دۇمبىمىزده جەڭ قوراللىرىمىز، قولە-مىزدا جوتۇ، كۆرەك بولاتتى. يەر قۇم - شېغىللىق بولۇپ، سېرىق توپا ئارىلىشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئىنتايىن قاتتىق ئە-دى. جوتۇنى تازا كۈچەپ بىر نەچچىنى ئۇرغاندا، ئارانلا مۇشتۇم-

دەك، هوشۇقتەك توپا - داڭگال ئويۇلۇپ چىقاتتى، سوغۇقنىڭ قاتتىقلىقىدىن ئەتىسى ئۇ يەرلەر يەنە توڭلاپ تېخىمۇ قاتتىق بولۇپ كېتەتتى.

جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ قوللىرى ئۇرۇقچىدەك قاپىرىپ، سۇ يىغلىپ كېتەتتى، ياغاچنى ئۇچلاپ تېشىۋەتسەك، سۇ چىقىپ ئېچىشىپ ئاغرىپ كېتەتتى.

سوغۇق ئىنتايىن قاتتىق، يېقىلغۇ يوق، جەڭچىلەر كېچىدە كېسىپ كەلگەن هۆل قارىياغاچنىڭ ئوتۇنى دەررۇ جانغا ئەسقاتماياتتى. سوغۇقنىڭ هەم هەربىي هالەتنىڭ ئېهتىياجى تۇپەيلىدىن، كىيىملىرىمىزنى سالماي قوراللىرىمىزنى قۇچاقلىغان پېتى ياتاتتۇق. يالغۇز بىزلا ئەمەس، ئالدىنقى لىنىيىدىكى پولك قىسىملىرىمۇ ئەنە شۇ هالەتتە ئىدى.

جەڭچى - ئوفىتسېرلارغا بېرىلىدىغان كۇندىلىك نورما بىر كىشىگە 800 گرام بولكا، 50 گرام گۆش بولسىمۇ، بۇ تەمىناتنى غۇلجا، شىخۇلاردىن ئېلىپ كېلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆز ۋاقتىدا قولىمىزغا تەگمەيتتى. بىر كۇن توق، بىر كۇن ئاچ دېگۈدەك يۇرۇيتتۇق.

كېيىنرەك مۇداپىئەنى تېخىمۇ مۇستەهكەملەش ئۈچۈن، ئارىلىقىمىزنى 200 مېتىردىن قالدۇرۇپ، 1 -، 2 -، 3 - ئارقا لىنىيە ئاكوپلىرىنى قېزىپ، ئۇلارنى يەر ئاستى ئاكوپلار بىلەن بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ چىقتۇق. ناۋادا دۇشمەنلەر هۇجۇم قىلىپ قالسا، هەر ئېهتىمالغا قارشى چېكىنىدىغان ئورنىمىز شۇ ئىدى.

دەهشەتلىك ئۇرۇشلار، جاپالىق تۇرمۇش، ئېغىر ئەمگەكلەر جەڭچى - ئوفىتسېرلىرىمىزنىڭ ئىرادىسىنى تەۋرىتەلمىدى. لېكىن، مۇداپىئە، چېكىنىش تەدبىرلىرى جەڭچى - ئوفىتسېرلارنى غۇلغۇلىغا سېلىپ قويدى. مەن جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ ئاشۇ خىل هالەتنى ئىدىيىسىدە قوبۇل قىلالماسلىقى تۇپەيلى-

لىدىن «زادى نېمە ئۈچۈن؟» دېگەن سوئاللىرىنى پات - پات ئاڭلاپ تۇراتتىم.

ھۈسەيىننىڭ ئىلتىماسىمۇ مۇشۇ خىلدىكى جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ ئىدىيىسىنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

بىر كۈنى مەن پوستلارنى تەكشۈرۈپ بىلىنداڭ (پىلمۇت ئېتىش ئۆيى) غا كىرىپ قالدىم. ئۇ يەردە 4 - 5 نەپەر جەڭچى ئۆزئارا پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپتىكەن. ئۇلار مەن كىرگەندە ھۆرمەت بىلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. بۇ بىلىنداڭ ناھايىتى ئەپلىك ئورۇنغا جايلاشقان بولۇپ، دۈشمەن تەرەپنىڭ ھەممىلا يېرىنى كۆرگىلى بولاتتى. بۇ بىلىنداڭنى ھەم پىلىموت ئېتىش ئۆيى، ھەم كۆزىتىش پونكىتى قىلغىلى بولاتتى.

— دۈشمەن تەرەپتە قانداق ئەھۋاللار بار؟ — دەپ سورىدىم ھەممەيلەن ئولتۇرغاندىن كېيىن كۆزەتكۈچى جەڭچىدىن. ئۇ:

— ھېچقانداق ئۆزگىرىش يوق، دۈشمەنلەر ئەتىگەن ھەم كەچتە ئاتلىرىنى دەريا بويىغا ئەكىلىپ بەخىرامان سۇغۇرۇۋاتىدۇ، ئۇلار خېلى خاتىرجەم ئوخشايدۇ، — دېۈندى، باشقىلار تەنە قىلىپ كۈلۈشتى. ئۇ يەنە:

— دۈشمەننىڭ ئەسكەرلىرى ھەم پاكار، ھەم ۋىجدىك بىر نېمىلەر ئىكەن، بەزىلىرىنىڭ ئېسىۋالغان مىلتىقلىرىنىڭ پاينەكلىرى يەردە سۈرۈلۈپ تۇرىدۇ، بەزىلىرى ئېگىز بويلۇق بولسىمۇ، خۇددى قوناق شېخىدەك ئىنچىكە ئىكەن، بۇلارنى مەن دۈربۈندا ناھايىتى ئوچۇق كۆردۈم، — دەپ دوكلات قىلدى دۈشمەن تەرەپنى كۆرسىتىپ. ئۇنىڭ دۈشمەن قوشۇنلىرىنى جانلىق، ئوبرازلىق ئوخشىتىشلىرىدىن ھەممىمىز قاتتىق كۈلۈشۈپ كەتتۇق.

ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقان، يۇرت - ماكانىدىن ھەم يامغۇردەك ئېتىلىپ تۇرغان ئوقلار ئىچىدە ئەڭ يېقىن سەپداشلىرىدىن ئايرىلىپ، كۆڭۈللىرى غەش بولۇپ تۇرغان بۇ

جەڭچى - ئوفىتسېرلار يا ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىپ ناخشا ئېيتالمىسا، يا ساز چالالمىسا، بىرەر قېتىمىمۇ توپلىشىپ كۆڭۈل ئاچالمىسا، ھەتتا بىر نەچچەيلەننىڭ بىر يەرگە جەم بولۇپ پاراڭ سېلىشىغا يول قويمىساق، ئۇرۇش ۋەھىمىسى بىلەن تۇرمۇشىمىز جىمجىت ئۆتسە، ئىنسان پسىخىكىسىغا ئۇيغۇن بولامدۇ؟ «ھايۋان تۇيىقىدىن، ئادەم قۇلىقىدىن» دېگەن ھېكمەتلىك سۆز بېكار ئېيتىلمىغان دەپ ئويلىدىم ، ئەمما مېنىڭمۇ ئىلاجىم يوق ئىدى. يەنىلا ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى، ھوشيارلىقنى بوشاشتۇرماسلىقنى كۆزدە تۇتۇپ:

— پاراڭلىشىمىز دەپ بىخۇتلىشىپ قالماڭلار! — دەپ ئىشكىتىن چىقىشىمغا:

— مۆھتەرەم كوماندىر! سىزگە سوئالىمىز بار ئىدى ، سوراشقا بولامدىكىن؟ — دېدى ئوتدېلنىيە كوماندىرى ياقۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ. مەن ئارقامغا بۇرۇلۇپ:

— قېنى، ئولتۇرۇپ پاراڭلىشايلى، — دېدىم. ياقۇپ تارتىنىدىمۇ ياكى ئېھتىيات قىلدىمۇ، تۇرۇپ قالدى.

— قېنى، ھەرقانداق سوئالىڭ بولسا، تارتىنماي دەۋەرگىن، — دېدىم مەن.

— دادامنىڭ ئاغىنە - بۇرادەرلىرى ئۆيىمىزگە كىرىپ پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاندا، «تەدبىرىڭ قانداق بولسا، تەقدىرىڭ شۇنداق بولىدۇ» دېگەن گەپنى كۆپ ئاڭلايتتىم، بىزنىڭ تەدبىرىمىز «مۇداپىئە» ، «چېكىنىش» ، «قېچىش» دېگەنلەردىن ئىبارەت بولسا، بىزنىڭ كېيىنكى تەقدىرىمىز قانداق بۇلار؟ ئاكتىپ ھەرىكەت قىلىۋاتقىنىمىزدا، دۇشمەنلەر قېچىپ تىرىپسىرەن بولۇپ ھالى قالمىغان چاغدا، ھۇجۇم قىلىش ئىقتىدارىمىز تۇرۇپ، بىردىنلا مۇداپىئە ھالىتىگە چۈشۈپ قالغانلىقىمىزدىن ھەيران بىز؟ ! دۇشمەنلەر ئۇ قىرغاقتا تۇرۇپ بىزگە قاراپ مۇشتۇمىنى كۆرسىتىدۇ، بىر پاي ئوق بىلەن ئۇنى تېڭ چۈشۈرەيلى دېسەك،

ئوق چىقىرىشقا روخسەت يوق، بىز شۇنداق قورقۇنچاق، تۆشۈككە كىرىۋالىدىغان چاشقان بولۇپ قالدۇقمۇ ئەمدى؟ — دېدى ياقۇپ. ئۇنىڭ غەزەپتىن تۈگۈلگەن مۇشتلىرى تىترەۋاتاتتى.

— مانا ئەمدى تىللىسىمۇ، بىز تەرەپكە قاراپ تۈكۈرسىمۇ بولىدىغان ھالەتكە يەتتى، چۈنكى بىز دۈشمەنلەرنى دەم ئالدۇرۇپ، كۈچلەندۈرۈپ قويدۇق، — دېدى پىلىمۇتنىڭ يېنىدا تۇرغان پىلمۇتچىك جەڭچى.

ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان سۇئاللار گەرچە ئورۇنلۇق بولسىمۇ، ئۇلارنى جاۋابسىز قالدۇرۇشنى بىئەپ كۆرۈپ:

— دېگىنىڭلار ئورۇنلۇق، لېكىن مەن جاۋاب بېرىشكە ئاجىز مەن. بىزدە پولاتتەك ئىنتىزام بار، بىز مۇنتىزم ئارمىيىنىڭ جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرى، بىز پەقەت بۇيرۇققىلا بويسۇنمىز، باشقا قالايمىقان ئويلاردا بولماڭلار، — دەپ ھەربىي ئىنتىزامنى باھانە قىلىپ، سوئالدىن ئۆزۈمنى چەتكە ئالدىم.

كېيىنرەك «ئۇرۇمچى سۆھبىتىدىن شىنجاڭ تىنچ ئازاد بولغانلىغا قەدەر» دېگەن كىتابتىكى «جاڭ جىجوڭنىڭ ئەسلىمىسى» دېگەن مەزمۇننى ئوقىغاندىن كېيىنلا، ئاندىن مۇداپىئە ھالىتىدە كى ئەھۋاللارنى چۈشىنىشكە ئىمكانىيەت تۇغۇلدى.

گېنېرال جاڭ جىجۇڭ مۇنداق ئىككى ئابزاس سۆز قىلغانىدى:

«غۇلجا تەرەپنىڭ مىللىي ئارمىيىسى يەنە ھۇجۇم قوزغاپ جىڭ دەريا سى بىلەن شىخۇنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، تاكى ماناس دەريا سىنىڭ غەربىي قىرغىقىغچە ئىلگىرىلەپ كىردى. ئۆلكىنىڭ مەركىزى بولغان ئۇرۇمچى شەھىرىگە 140 كىلومېتىردىن ئارتۇقراق ئارىلىق قالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇلار يەنە بىر قانچە يولغا بۆلۈنۈپ جەنۇبىي شىنجاڭغا ھۇجۇم قوزغىدى. بۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ئۆلكە داۋالغۇش، قالايمىقانچىلىق ئىچىدە قالدى. بۇ چاغدا گومىنداڭنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق 8 ـ ئۇرۇش رايو-

نىنىڭ قوماندانى جۇ شاۋلياڭ چوڭچىڭغا قايتا - قايتا تېلېگراممما يوللاپ، «ۋەزىيەت ئېغىر، كەلگۈسى قانداق بولىدۇ مۆلچەرلەش قىيىن، ۋەتەن يولىدا قۇربان بولۇشقا رازىمەن» دەپ جىددىي مۇراجىئەت قىلدى. جياڭ جيېشى بۇ تېلېگراممىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن بەكمۇ تەشۋىشلىنىپ، مېنى دەرھال ئۇرۇمچىگە ئەۋەتتى.»

«شۇ كۈننىڭ ئۆزىدىلا جياڭ جيېشىگە تېلېگراممما يوللاپ بۇ يەرنىڭ ئەھۋالى ئىنتايىن جىددىي، غۇلجا قوشۇنلىرىنىڭ ئىلگىرىلىشىنى توختىتىشتىن باشقا ئامال قالمىدى، ئۇرۇمچىنى قوغداپ قېلىشقا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىدىغان ئاساس يوق، ھازىر پەقەت دىپلوماتىيە يولى ئارقىلىق تىنچ ھەل قىلىش ئىمكانىيىتى بار، ئۇنداق بولمايدىكەن، ئۇرۇمچى قولدىن كەتسە ۋەزىيەت پۈتۈنلەي يامانلىشىپ كېتىدۇ. كەلگۈسىدە قايتۇرۇۋېلىش ئىمكانىيىتى بولسىمۇ، لېكىن ئىنتايىن زور كۈچ ۋە ئۇزۇن ۋاقىت سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. تۇن ئۇزۇن بولسا، چۈش كۆپ بولىدۇ، ئۆزگىرىشلەرنى ئالدىن مۆلچەرلەش قىيىن، مەركەزنىڭ ئىناۋىتىگىمۇ قاتتىق تەسىر يەتكۈزۈشى مۇمكىن. دەرھال قەتئىي قارارغا كېلىپ، كونا دىپلوماتىيە قائىدە - يوسۇنلىرىغا ئېسىلۋالماسلىق كېرەك، سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىمىز فۇ بىڭجاڭغا سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش ھەمدە بۇنىڭدىن كېيىن شىنجاڭدا جۇڭگو - سوۋېت ئىقتىسادىي ھەمكارلىقىنى يولغا قويۇش توغرىسىدا تەكلىپ قويۇش ۋە سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ ياراشتۇرۇشىنى سوراش ھەققىدە دەرھال تېلېگراممما يوللاشقا بولامدۇ - قانداق، دېگەن تەكلىپنى بەردىم.»[1]

1946 - يىلى كۈز ئايلىرىدا گومىنداڭ بىلەن بىز تەرەپ

---

① «جاڭ جىڭخۇنىڭ تەسلىمىسى» دېگەن كىتابنىڭ 3 - ، 4 - ، 6 - بەتلىرىگە قارالسۇن.

تىنچلىق بېتىمگە ئىمزا قويغاندىن كېيىن، ماناس دەريا‌سى بويى‌دىكى مۇداپىئە لىنىيىسىزنى ئىمىنۇفىنىڭ پولكىغا ئۆتكۈزۈپ بې‌رىپ، يەنسخەيگە يۆتكەلدۇق. بۇ يەردىمۇ ئوخشاشلا ئاكوپ مۇدا‌پىئەسىنى بەرپا قىلدۇق (بۇ ھەقتە «ئۇنتۇلماس بىر كۈن» دېگەن ئەسلىمەمدە توختالغىنىم ئۈچۈن، قايتا بايان قىلمىدىم).

1945 ـ يىلنىڭ ئاخىرقى كۈز ئايلىرى ئىدى. قىسمىغا غۇلجىنىڭ چۆھەر ئۇستىلىرى تىككەن قىسقا پاختىلىق چاپان، سېرىق خۇرۇم ئۆتۈك، سېرىق تاشلىق جۇۋا، قۇلاقچا قاتارلىق قىشلىق كىيىم ـ كېچەكلەر تارقىتىلدى. مەن جەڭچى ـ ئوفىتسېرلارنىڭ تارقىتىلغان قىشلىق كىيىم ـ كېچەكلەرنى تولۇق تاپشۇرۇۋالغان ـ تاپشۇرۇۋالمىغانلىقىنى تەكشۈرۈپ، ھۇسەيىن‌نىڭ ۋوزۋودىغا كىرىپ كەلدىم. بۇ ۋوزۋود يەر ئاستى زېمىلانكىدا تۇراتتى. جەڭچىلەر بىر يەرگە توپلىشىپ بىر پارچە خەتنى ئوقۇۋاتاتتى. مەن كىرىشىم بىلەنلا ۋوزۋودنىڭ كوماندىرى ھۇسەيىن ھەممەيلەننى دىققەتتە تۇرغۇزۇپ ماڭا ھۆرمەت بىلدۇردى. ئاندىن ئۇ:

— قىشلىق كىيىم ـ كېچەكلەر ۋوزۋودىمىزغا تولۇق تارقىتىلدى! — دەپ دوكلات قىلدى. مەن ئۇلارغا:

— ھەممىڭلار ئولتۇرۇڭلار! — دېدىم. ئاندىن ئۇلاردىن:

— بۇ كىيىملەرنىڭ سىلەرگە مۇۋاپىق كەلمەي قالغانلىرى بارمۇ؟ — دەپ سورىدىم. بۇنىڭغا جاۋابەن ھۇسەيىن:

— ئۇنداق ئىش يوق، كىيىملەر ھەممىمىزگە توغرا كەلدى، خۇددى ئۆلچەپ تىككەندەك. بىراق، سۇلتانغا تارقىتىلغان چاپانىنىڭ يانچۇقىدىن بىر پارچە خەت چىقتى، — دېدى.

راست دېگەندەك جەڭچى سۇلتاننىڭ قولىدا بىر پارچە خەت تۇراتتى. مەن:

— خەتنى كۆرۈپ باقسام بولامدۇ؟ — دېدىم ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئۇ خەتنى دەررۇ مېنىڭ قولۇمغا بەردى. ئۇنىڭ قارىداپ

كەتكەن يۈزلىرىدىن بىر خىل خۇشاللىق ئالامىتى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

سۇلتان پولك شتابىغا يۆتكىلىپ كەتكەن مىنامىيۇتچىك ھېـ بىمىنىڭ ئورنىغا روتىنىڭ مىنامىيۇتچىكى قىلىپ بەلگىلەنگەنىدى. سۇلتان ئەسلىدە ھېيىمىنىڭ يارده‌مچىسى بولۇپ، مىنامىيوت ئې- تىشنى ناھايىتى ياخشى ئۆگىنىۋالغانىدى. ئۇ ھەر ھەرەمباغلىق بو- لۇپ، ئۆيى 1944 - يىلى ئۇرۇشتا گومىنداڭنىڭ مىنا ئوقى چۈشۈپ بۇزۇۋېتىلگەنلىكتىن، ئائىلىسى ماكانسىز قالغانىدى. ئۇ ھەرەمباغ، لەڭشاڭ ئۇرۇشلىرىدا پارتىزان بولۇپ، ناھايىتى ياخ- شى خىزمەت كۆرسەتكەن، ئۇستىخانلىق، قاۋۇل يىگىت ئىدى.

ئالدى بىلەن خەتنىڭ پوچۇركىسىغا كۆزۈم چۈشتى. پۇچۇر- كا شۇنداق چىرايلىق بولۇپ، خۇددى ھۆسىنخەتتەك يېزىلغانـ دى. خەتتە مۇنداق دېيىلىپتۇ:

«قەدىرلىك باھادىر جەڭچى، ياخشىمۇ سىز؟

ناتونۇش بىر ناتونۇش قىزنىڭ ئۆز قولى بىلەن تىككەن چاپانـ نىڭ يانچۇقىدىن چىققان بۇ خەتنى قولىڭىزغا ئېلىپ ھەيران قالماڭ ھەم گۇمانلانماڭ! ئالدىنقى ئۇرۇش سەپلىرىدە ھەر مىلـ لەت خەلقىنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن خىزمەت كۆرسىتىپ شەرەپ قازانغان ھەرقانداق بىر يىگىتكە ئاللىبورۇنلا قەلبىم تۆرىدىن ئورۇن بېرىۋەتكەنىدىم. سىز يۇقىرىدىكى خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولسىڭىز؛ مەن سىزنىڭ ئۆمۇرلۈك يارىڭىز بولىمەن، مېنى ئىزدىسىڭىز بولىدۇ..... غۇلجا ئىسلاۋژىن (ئارقا سەپ تەمىناتى) كىنىسم تىكىش كارخانىسىنىڭ تىككۈچىسى گۇلجاھان.»

مەن بۇ خەتنى ئىچىمدە بىر قۇر ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، ھەممەيلەنگە ئاڭلىتىپ يەنە بىر قېتىم ئۇنلۇك ئوقۇپ بەردىم. ھەممىسى چاۋاك چېلىپ كۈلۈشۈپ، جەڭچى سۇلتاننى تەبرىكـ لەشتى. بەزىلەر «تەلىيىڭ بارئىكەن، ھازىرقى خىزمەت پوزىتـ سىيەڭنى ئۆزگەرتمەي ئۇمىدۋار بولساڭ، مەقسىتىڭگە يېتىسەن

جۇمۇ!» دېيىشتى.

مەن نازاكەتلىك قىزلىرىمىزنىڭ ئارقا سەپتە تۇرۇپ، خىزمەت كۆرسەتكەن قەھرىمان جەڭچىلەرگە مۇھەببەت ئىزھار قىلىش ئارقىلىق، ئۆزلىرىنىڭ ئۈمىد ۋە ئىنقىلابىي ئىرادىسىنى ئىزھار قىلىۋاتقىنىدىن تولىمۇ تەسىرلەندىم.

مەنمۇ شۇ ۋاقىتلاردا ياش بولغانلىقىم ئۈچۈن، ئۆز ھېسسىياتىمنى باسالمىغان ھالدا جەڭچىلەرگە قاراپ:

— خەلقىمىز بىزنى ھەرگىزمۇ ئۇنتۇمايدۇ، قىزلارنىڭ قەلبىدە بىز بار، گەپ ئىنقىلابىي ئىرادىمىزنى تېخىمۇ تاۋلىشىمىز-دا، — دېگەن سۆزلەرنى قىلدىم.

كېيىن، تارقىتىلغان كىيىملەرنىڭ يانچۇقلىرىدىن چىققان مۇشۇ خىلدىكى خەتلەرنىڭ خېلى كۆپلۈكىنى ئۇقتۇم. شۇنىڭدىن باشلاپ جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ روھى كۆتۈرۈلۈپ، ھەربىكەتلىرى جانلىنىپ كەتتى.

ئۆلكە ئازاد بولغاندىن كېيىن مەن قۇمۇل ۋىلايىتىدە ۋەزىپە ئۆتەۋاتاتتىم. بېيجىڭغا ئوقۇشقا ماڭغان (بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسىغا) غۇلجىلىق مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرلىرىدىن سۇلتان بەلەن گۇلجاھانىنىڭ توي قىلىۋالغانلىقىنى ئاڭلىدىم. مەن ئىنقىلابىي مۇھەببەتنىڭ ۋاستىسى بىلەن غايىبانە تونۇشقان ئاشقلارنىڭ مۇھەببىتىنىڭ رېئاللىققا ئايلانغانلىقىدىن ئىنتايىن خۇشال بولدۇم.

* * * *

1945 - يىلى 6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى، «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» ئەسكەر ئېلىش بۇيرۇقىنى چىقاردى. بۇيرۇقتا ئىلىدىكى ھەرقايسى ناھىيىلەردىن 500 ئەسكەر ئېلىش بەلگىلەنگەنىدى. «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» نىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، پولك بو-

يېچە «پارمىر ۇپكا» (يېڭى ئەسكەرلەرنى قوبۇل قىلىپ، كونا ئەسكەرلەرنى ئائىلىسىگە قايتۇرۇش) خىزمىتى باشلاندى. بۇ جاپالىق كۈنلەردە، ئۇرۇش مەيدانلىرىدا مۇرىنى - مۇرىگە تىرەپ جەڭ قىلغان، بىر - بىرى بىلەن قويۇق ئىچەكىشىپ كەتكەن سەپداشلاردىن ئايرىلىش مىنۇتلىرىنىڭ باشلانغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى.

يېڭى ئەسكەرلەر ئىلى تەۋەسىدىكى بۇرۇتلىرى ئەمدىلا خەت تارتقان 18 - 19 ياشلاردىكى ياشلار ئىدى. ئۇلار يۈزى ئېچىلمىغان قىزلاردەك تارتىنچاق بولۇپ، ئۆزلىرىنى باشقا بىر يېڭى دۇنياغا كېلىپ قالغاندەك ھېس قىلىشاتتى. يەر ئاستىدىكى زەي ئۆي، ئاكوپ، چەكلىك نورما، چەكلىك ھەربىدەت، چېنىقىش مەشىقى ئۇلارغا ئەلۋەتتە باشقىچە تۇيۇلاتتى. شۇڭا، ئۇلار تارتىنىپ قورۇنۇپلا يۈرەتتى. بۇ يېڭى ئەسكەرلەرنىڭ كېلىپ چىقىشى، خاراكتېر - مىجەزلىرىمۇ بىر - بىرىگە ئوخشمايتتى. ئۇلار سودىگەر، خىزمەتچى، ھۈنەرۋەن، چارۋىچى، دېھقان ئائىلىلىرىدىن كېلىپ چىققانلىقى ئۈچۈن، يۈرۇش - تۇرۇشلىرىمۇ بىر - بىرىدىن پەرقلىنەتتى. بولۇپمۇ، دېھقان بالىلىرى تەمبەلرەك، مۇسكۇللىرى قاتقان، كەتمەن تۇتقان قوللىرى پىشقان، ئاددىي - ساددا، گەپ - سۆزلىرى قوپالراق ئىدى. ئەمما، ئۇلار سەممىي، راستچىل ئىدى. نەزەرىيە دەرسلىرىدە ئاجىزراق، ئەمما ئەمەلىي مەشىقلەردە ياخشى ئىدى. باشقا بالىلار، بولۇپمۇ شەھەر ئىچىدىكىلەر سىلىق - سىپايە، بەللىرى ئىنچىكە، مۇسكۇللىرى قاتمىغان، ئىشقا چىدامسىز بولۇپ، پات - پات ئاغرىپ تۇراتتى.

بۇ ياشلارنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى ئوخشاش ئەمەس ئىدى. شەھەرلىكلەرنىڭ كۆپىنچىسى ساۋاتلىق بولۇپ، ئەڭ يۇقىرىسى تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەنلەر ئىدى. شەھەر يېشىلىرى تەلىم - تەربىيە مەشىقىنىڭ ئەمەلىي ھەربىكەتلىرىدە تولىمۇ

ئاجىزلىق قىلاتتى، ئەمما نەزەرىيە دەرسلىرىنى تېزلا خاتىرىسىگە ئېلىپ ئەستە قالدۇرۇۋالاتتى.

مانا مۇشۇ خىلدىكى يېڭى ئەسكەرلەرنى ھەربىي تۇرمۇشقا كۆندۈرۈپ، ئىنتىلابىي ئىرادىسى مۇستەھكەم، باتۇر، چىدامـ لىق، جەڭگىۋار جەڭچىلەردىن قىلىپ يېتىشتۇرۇپ چىقىش، ئوفىتسېر ـ كوماندىرلارنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مۇقەددەس ۋەزىپىسى ئىدى.

قىسمىلار بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن يېڭى ئەسكەرلەرنى قارشى ئېلىش، كونا جەڭچىلەرنى ئۇزىتىش يىغىنى ئاجايىپ داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلدى. مۇنبەرگە سۆزگە چىققان يېڭى ئەسكەرلەرنىڭ ۋەكىللىرى قەتئىيلىك بىلەن كونا جەڭچىلەرنىڭ ئىزىنى باسىدىغانـ لىقىنى بىلدۈرۈشتى. كونا جەڭچىلەرنىڭ ۋەكىللىرى بولسا، ئۆزلىرىنى زاپاس ئەسكەر ھېسابلاپ، قاچانلا ئۇرۇش بولىدىكەن، ھامان تەييار ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەشتى.

ئائىلىسىگە قايتىدىغان جەڭچىلەرنىڭ ئەڭ ئالدىدا تۇرغان ھۇسەيىننىڭ ماڭا قاراپ مۇڭلىنىپ تۇرغان كۆزلىرىدە جۈدالىق ياشلىرى لىغىرلايتتى. ئەسلىدە ۋوزۇود كوماندىرىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلارنى ئائىلىسىگە قايتۇرۇش بەلگىلىمىسى يوق ئىدى. تەشكىل ھۇسەيىننىڭ ئائىلىسىدە ھەقىقەتەن ياشىنىپ قالغان ئانىسىنىڭ بارلىقىنى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئائىلىسىگە قايـ تىش تەلىپىنىڭ كۈچلۈكلۈكىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئائىلىـ سىگە قايتىشىغا رۇخسەت قىلغانىدى.

بارلىق غايىلىرىمدىن جۈدالىق ئۈستۈن كېلىپ، مەنمۇ ئائىـ لەمگە قايتىش ئىلتىماسىنى سۇنغان بولساممۇ، پولك كوماندىرى مەرغۇپ ئىسھاقۇفنىڭ قاتتىق تەنقىدىگە ئۇچرىغانىدىم. شۇڭا، جۈدالىق ياشلىرىمنى مىڭ تەستە ئىچىمگە يۇتتۇرۇپ، بىز بىلەن خوشلىشىپ ئائىلىسىگە قايتىدىغان بارلىق سەپداشلار بىلەن بىر ـ بىرلەپ قۇچاقلىشىپ، بەخت تىلەپ خوشلاشتىم. ئەمما،

ھۇسەيىن بىلەن خوشلاشقان ۋاقتىمدا، ئۇ مېنى شۇنداق مەھكەم قۇچاقلىدىكى، قەيەردىن كەلگەن كۈچكىن بىلمىدىم، قۇۋۇرغا سۆڭەكلىرى غىرىسلاپ كەتتى. ئايرىلىش ئالدىدىكى يىغا ـ زار بىلەن سۆيۈشۈشلەر ئىچىدە ئۇ مەكتىنى مەكتىمگە يېقىپ «خوش ئەخمەت!» دېگەندە، ئۇنىڭ ئىچ ـ ئىچىدىن چىقىۋاتقان بۇقۇلداشلىرى، يۈرىكىنىڭ گۈپۈلدەپ سوقۇشلىرىدىن گويا بىرى يۈرىكىمنى سۇغۇرۇۋالغاندەك بولۇپ قالغانىدىم. مەن ئۇنىڭغا بىر ھازا قاراپ تۇرۇپ:

— خەير ـ خوش! ئامان بول قەدىرلىك دوستۇم، باتۇرلۇـ قۇڭ مەكتىگۈ يادىمدىن چىقمايدۇ، — دېدىم ئىچىمدىن ئۆرلەپ چىقـ قان جۇدالىق يىغىسىدىن ئۆپكەم ئاغرىمغا تىقىلىپ قالغاندەك نەپەس ئالالماي.

— خۇش، دوستۇم! ئامان بولغىن!

— خوش! خەير ـ خوش!

تۇگمەن بېشىدىكى شېھىت

يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلگەن ئىنقىلاب ئېھتىياجىنىڭ تەقەزـ
زاسى ئاستىدا، «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» ئىلى ئىنقىلابى رەھبەرلـ
كىدە، گېنېرال ئىسھاقبېك مۇنۇنۇف، زۇنۇن تېيىپوف قاتارلىقـ
لارنىڭ يېتەكچىلىكىدە، 1945 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى
47 مىڭغا يېقىن پىدائىي پارتىزاندىن پىيادە، ئاتلىق، توپچى
قىسىملاردىن تەركىب تاپقان كۆپ مىللەتلىك مۇنتىزم مىللىي
ئارمىيە قۇرۇلدى. مىللىي ئارمىيە ناھايىتى تېز ۋاقىت ئىچىدە
مۇنتىزم تەلىم ـ تەربىيە ئېلىپ، ئۇرۇش بىلىملىرىنى ئىگـ
لەپ، گومىنداڭ قىسىملىرىدىن تارتىپ ئالغان قوراللار بىلەن
سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن سېتىۋالغان قوراللار (بىر ئاتقا بىر
مىلتىق توغرا كېلەتتى) نىڭ تېخنىكىسىنى ئىگىلەپ، شىنجاڭنى
ئازاد قىلىش جەڭگىۋارلىقىنى يېتىلدۇردى. بۇنىڭ بىلەن لېسـ
كىن[1] بىرگادىسى ئالتاي، چۆچەك ۋىلايەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالـ
غان شىمالىي فىرونت، گېنېرال زۇنۇن تىيىپوف رەھبەرلىكىدە
سۇيدۇڭ پىيادىلەر 1 ـ پولكى (شىخۇ ئازاد بولغاندىن كېيىن،
شىخۇ 40 ـ پولكى بولۇپ ئۆزگەرگەن) شىخۇ، ماناس، ئۇرۇمـ
چى قاتارلىق شەھەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئوتتۇرا فىرونت،
ئابدۇكېرىم ئابباسوف، قاسىمجان قەمبىرى رەھبەرلىك قىلغان
سۇپاخۇن سوپىيۇف پولكى ئاقسۇ، قەشقەر ۋىلايەتلىرىنى ئۆز

---

① فاتى ئۇۋانوۋ لېسكىن (1913 — 1970) سوۋېت ئىتتىپاقى تەۋەلىكىدىكى مۇھاجىر. ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن ئىلىغا كەلگەن. مىللىي ئارمىيىدە پولك كوماندىرى، بىرگادا كوماندىرى، بىر قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. ئۇ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ مۇۋەققەت باش قوماندانى بولغان («شىنجاڭ ئۇيغۇر ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1995 ـ يىل ئۇيغۇرچە نەشرى، 33 ـ بەت).

ئىچىگە ئالغان جەنۇبىي فرونت بولۇپ ئۇچ لىنىيە بويىچە يۇرۇش قىلىپ، پۈتۈن شىنجاڭنى ئازاد قىلىش پىلانى «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت» تەرىپىدىن بېكىتىلدى. ئوتتۇرا يۆنىلىشتە جەڭ ناھىيىسىدىكى گومىنداڭنىڭ مۇداپىئە ئىستىھكاملىرىغا ھۇجۇم قىلىپ، دۈشمەننى قايمۇقتۇرۇپ، سۈيدۈڭ پولكى قىزىل تۈز كۆلىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، شىخۇنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىن ھۇجۇم قىلىش ئىمكانىيىتىنى تۇغدۇرۇپ، ئاخىرىدا جەڭ ناھىيىسىنى ئازاد قىلىش ۋەزىپىسىنى تېكەس 1 ـ ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكى ئۈستىگە ئېلىش بېكىتىلدى.

مەن بۇ ئەسلىمەمدە جەڭ ناھىيىسىنى ئازاد قىلىشتا قەيسەرانە جەڭ قىلغان، تېكەس 1 ـ ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكىنىڭ قەھرىمان جەڭچى ـ كوماندىرلىرىنىڭ ۋە پەرىشتىدەك ھەمشىرىلەرنىڭ ئۆلۈمدىن قورقمايدىغان پىداكارلىق جاسارىتىگە ئاپىرىن ئوقۇيمەن.

* * * *

— ۋاي ـ ۋۇي! ئەتىگەن چىقىپ كەتكەن پېتى ئەمدى كەلدىلىمۇ، بىر چىقىپ كەتسىلە يوقاپلا كېتىدىكەنلا، يا كەتكەن يەرلىرىنى بىلمىگەن، — دەپ كايىپ كەتتى ئايالى ئېرىنىڭ يالاڭ پېرىجىسى بىلەن سەللىسىنى ئېلىپ قوزۇقتا ئېسىپ قويۇپ.

— ۋاي خوتۇن، مەن نەگە باراتتىم، بېدىلىكتىكى كېرىمادىن قازا قىپتىكەن، شۇنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ، يەرلىكىگە قويۇپ كەلدۇق، — دېدى ئېرى ھارغىن تەلەپپۇزدا.

— ھېلىقى ئىسمائىللاخۇن بالىسى رېيىماخۇننى موللامنى باشلاپ كەلگىن، دەپ ئەۋەتىپتىكەن. سىلىنى بەك ساقلاپ كەتتى، ساقلاۋېرىپ سىلى كەلمىگەندىن كېيىن، تېز بىزنىڭ ئۆيگە بارسىكەن دەپ ئالدىراپ كېتىپ قالدى، — دېدى ئايالى ئېرىگە

قاراپ مۇلايىملىق بىلەن.

— ۋۇي، مەن ئېسىمگە ئالالمىدىمغۇ، قايسى ئىسمائىل ئاخۇن بولغىيدى؟ — دېدى ئېرى قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ئويلانغان هالدا.

— ۋاي خۇدايىمەي، بۇ ئادەمنىڭ ئېسىدىن چىقىپ كەتكىنىنى قارىمامدىغان، باجاخودىكى دۇساجىمنىڭ تۇغمىنىنى چۆرۈيدىغان ئىسمائىللاخۇن بولمامدۇ! — دېدى ئايالى قولى بىلەن باجاخۇ تەرەپنى كۆرسىتىپ.

موللام بىر ئىشتىن ئەنسىرىگەندەك بولدى ـ دە، ئەندىكىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، هارغانلىقىغا قارىماي، پېرىجىسىنى ئېلىپ ئالدىراپ كېيدى ۋە ئېغىل تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

— ۋۇي دادىسى، چاي ئىچىپ ماڭسىلا، هېچبولمىسا ئۆزلىرىگە ئېتىپ قويغان بولاق مانتا بار ئىدى، شۇنىڭدىن بىر ـ ئىككىنى يەۋېلىپ ماڭسىلا! — دەپ تۇرۇپ قالدى ئايالى.

موللام[1] ئايالىنىڭ سۆزىگە پەرۋا قىلماستىن، قورۇدا تازا ئىشتەي بىلەن بېدە يەۋاتقان كۆك ئېشەكنىڭ ئۈستىگە بايىلا ئېلىپ قويغان توقۇمنى توقۇۋېدى، ئېشەك قۇلاقلىرىنى يۇپۇرۇپ، چىچاڭشىپ نارازىلىق بىلدۈردى. موللام:

— هاي، جانۋار، خاپا بولمىغىن، ئىشىم بولمىسا سېنى ئاۋارە قىلاتتىمۇ، غەيرەت قىل! — دەپ ئېشەكنىڭ باشلىرىنى سىيلاپ، دەرۋازىسىنىڭ بوسۇغىسىغا بىر پۇتى بىلەن دەسسەپ، ئېشەككە لىككىدە مىندى ـ دە، پېرىجىسىنىڭ ئىككى پېشىنى تېقىمىغا باستۇرۇپ ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئېشەكنىڭ بېشىنى باجاخۇ تەرەپكە بۇرىدى. مانا بۇ 1946 ـ يىل 7 ـ ئاي مەزگىلى بولۇپ، باجاخۇ كەنتىگە بارىدىغان 7 ـ 8 كىلومېتىر

---

① موللام — ئىسمى ساقى قارى، يۇنجۇخو كەنتىنىڭ ئىمامى بولۇپ، ئۆلۈم ـ يېتىم، نەزىر ـ چىراغ، توي ـ تۆكۈن ئىشلىرىغا كۆپ قاتنىشاتتى. هەرقانداق ئىشتا چېۋەر، قۇرئان ساۋاتى بار بولۇپ، دىنىي قائىدىلەرنى پىششىق بىلەتتى. ماڭغاندا تاقىلداپ ماڭغاچقا، كىشىلەر «تاقناق موللام» دەپمۇ ئاتايتتى.

ئۆزۈنلۈقتىكى چىغىر يولدا كېتىۋاتقان موللامنى خىيال ئۆز ئىلكىگە ئالغانىدى: «تېخى مۇندىن ئۇچ كۈن ئىلگىرى ئىسمائىل-لاخۇن بىزنىڭ ئۆيگە كېلىپ ‹مېنى يوقلايدىغان ئادەم چىقمىدى، يالغۇز قالدۇرىدۇ› دېگەن، مەن يېتىمسىراپ قالدىم، بىر ھەربىي سىستېما قىز ئەينەن ھەربىي فورما بىلەن كۆزۈمگە كۆرۈنۈپ، نەچچە قېتىم چۈشۈمگە كىرىپ ئۇخلىيالمايدىغان بولۇپ قالدىم، دېگەندىن كېيىن، شۇ يەردىكى يۇرت - جامائەتنى چاقىرىپ، ياغ پۇرۇتۇپ، بىر قازان ئاش ئېتىپ، قۇرئان ئوقۇپ، دۇئا - تىلاۋەت قىلغانىدۇققۇ؟ ! ئەمدى ئۇنىڭغا نېمە بولغاندۇ...» موللام تار توپىلىق يولدا بىر خىل يورغىلاپ كېتىپ بارغان ئېشىكىنى:

— خىت جانۋار! ئىتتىكرەك ماڭغىن، كۈن ئولتۇرغۇچە تۇغمەنگە يېتىپ بېرىۋالايلى! — دەپ ئىككى پۇتى بىلەن ئېشەك-نىڭ بېقىنىغا دىۋىتىپ قويدى. ئېشەك بىر پۇشقۇرۇپ قويۇپ، ئىگىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك تېخىمۇ يورغىلاپ ماڭدى. ئېشەكنىڭ ئايىغىدىن كۆتۈرۈلگەن تۇپا - چاڭ خېلى ئۆزۈنغىچە سوزۇلغانىدى.

موللامنى يەنە خىيال چۈلغىۋالدى: «توۋا دەيمەن، بۇ چۈش مۇنداقمۇ ئوختاسىغا كېلەمدىغان، ھەقىقەتەنمۇ بۇ يەرلەردە يېقىن-دىلا ناھايىتى قاتتىق ئۇرۇش بولغان، نۇرغۇنلىغان جەڭچىلەر قۇربان بولۇپ كەتكەن، كۆپلەپ قانلار تۆكۈلگەن، مانا شۇ ئۇ-رۇشتا خۇددى سۈرەتتەك چىرايلىق ھەمشىرىلەرمۇ بىللە قۇربان بولغان، ئۇلار پەرىشتىدەك پاك ئىدىغۇ...» موللام ئەتراپىغا بىر قارىۋېلىپ، خىيالىنى يەنە داۋاملاشتۇردى: «چۈش - ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ بېشارىتى. مۇنداق چۈش ھەممىلا ئادەمگە نېسىپ بولىۋەرمەيدۇ، ئاللا تائالاغا ئەڭ يېقىن ئادەملەرلا مۇشۇنداق چۈشتىن بەھرىمەن بولالايدۇ، ھەقىقەتەنمۇ ئىسمائىللاخۇن نىيىتى خالىس ئادەم ئىكەن...»

تۇغمەن بېشىغا يېقىنلاشقاندا، تۇغمەنچىنىڭ ئالا بويناق

ئىتتىنىڭ ھاۋشىپ موللامنىڭ ئالدىغا قاراپ يۈگۈرۈپ چىقىشى بىلەن موللامنىڭ خىيال يېپى ئۈزۈلدى. ئىسمائىللاخۇنۇنىڭ ئايا-لى ئايشەمخان ھويلىسىدىن چىقىپ ئىتتىنى چاقىرىۋالغاندىن كې-يىن موللامغا سالام بەردى. موللام ئۇنىڭ بىلەن تىنچلىق - ئامانلىق سورىشىپ ئېشىكىنى تۇگمەننىڭ مومىسىغا باغلىدى. ئايشەمخان موللامنى دەرھال ئۆيگە باشلىدى ھەمدە دەرھال ئۆيدە سۇنايلىنىپ ياتقان ئېرىنى ئويغىتىپ:

— ھوي دادىسى، كۆزلىرىنى ئاچسىلا، مولللام كەل-دى! — دەپ ئىسمائىللاخۇنۇنىڭ دۇمبىسىگە تەكىيىنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. موللام ئىسمائىللاخۇندىن تىنچلىق - ئا-مانلىق سورىغاندىن كېيىن:

— سىلى بىر نەرسىدىن قاتتىق قورقۇپ كېتىپلا، نېمىدىن قورقۇپ كەتتىلە؟ — دەپ سورىدى ئىسمائىللاخۇنۇنىڭ ئاغزى - بۇرۇنلىرىغا چىقىپ كەتكەن ئۇچۇقلارغا قاراپ ھەيرانلىق بىلەن.

— ئاخشام يېرىم كېچە بولغاندا سۇكەندە ئۇگۇت قالمىغان-دى، مەن نودىكى سۇنى چۇشۇرگىگە چۇشۇرۇۋېتەي دەپ تالاغا چىقىپ تاختايىنى بېسىپ بېشىمنى كۆتۈرۈشۈمگە، ئالدىمدىكى ئېرىق بويىدىكى چىملىقتا مىللىي ئارمىيە قىسمىدىكى سېستىرا قىزلارنىڭ فورمىسىنى كىيگەن، ئوڭ مۇرىسىدە دۆگىلەك دېس-كىلىق ئاپتومات، سول مۇرىسىدە كىرېست بەلگىلىك دورا سۇم-كىسى، قولىدا سۇدان، ئىسپانكىسىغا قادالغان كاكارى خۇددى يۇلتۇزدەك نۇر چېچىپ تۇرغان، پەرىشتىدەك شۇنداق چىرايلىق بىر سېستىرا قىزنى كۆردۇم. ئۇ قىز ماڭا قاراپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، ئۇنىڭ كۈلكىسى شۇنداق جاراڭلىق. ئۇ ماڭا قاراپ: «مەن ھازىر يالغۇز ئەمەس، مەن سىلىدىن بەكمۇ رازىمەن، رەخمەت سىلىگە تاغا!» دېدى — دە، غايىب بولۇپ كەتتى. مەن ئۇنىڭ ئاۋازىنى ناھايىتى ئوچۇق ئاڭلىدىم ھەم ئۇنى ناھايىتى ئوچۇق كۆردۇم. مېنىڭ پۇت - قولۇمدا جان قالمىدى، قورقۇپ

تىتىرەپ كەتتىم. «ياۋاللا! بۇ نېمە ئىش؟ ئۆزۈڭ ساقلىغىن ئىلاھىم!» دەپ ئاغزىمغا كەلگەن سۈرىلەرنى ئوقۇدۇم، ئۆيگە قانداق كىرگىنىمنى بىلمەيمەن، — دەپ ئىسمائىللاخۇن بۇ سىر-لىق ھادىسىنى ئىنجىقلاپ ئارانلا سۆزلەپ تۈگەتتى.

— ئىنشائاللا، بەرھەق! شېھىت دېگەن ئۇلۇغ ئاللاتائالاغا ئەڭ يېقىن، پاك دىيانەتلىك بەندىنىڭ كۆزىگە كۆرۈنىدۇ، ئۆزلـ-رىگە ئامەت كەپتۇ! بۇنىڭدىن قورقۇش بىھۇدە ئاۋارىچىلىقتۇر، سىلىنى ئۇچۇغداپ قويسامىلا، سەللىمازا ساقىيىپ كېتىدىلا، — دېدى موللام ئۇزۇن ساقىلىنى سىيپاپ تۇرۇپ ئىسمائىللاخۇنغا.

* * * *

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلەر! بۇ سىرلىق ۋەقەنىڭ تەپسىلاتىنى بىلمەكچى بولساڭلار، تۆۋەندىكى قانلىق پاجىئەنىڭ خاتىرىسىگە دىققەت قىلغايسىلەر.

ھەرقايسى جەڭ مەيدانلىرىدا چېنىقىپ، ئاۋلىنىپ، ئۇرۇش قىلىش ماھارىتىنى ئىگىلىگەن جەسۇر ھەر مىللەت جەڭچى - ئوفىتسېرلىرىدىن تەركىب تاپقان تېكەس 1 - ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكى غۇلجىدىكى ھەرەمباغ ھەربىي گازارمىسىنىڭ ئالدىدىكى كەڭرى مەيداندا يېرىم ئاي شەكلىدە جەڭگىۋار ھالەتتە رەتلىك تىزىلىپ تۇرىشاتتى.

پولك كوماندىرى مەۋلانوف رازاق، پولكنىڭ مۇئاۋىن كومان-دىرلىرىدىن ئابدۇغۇپۇر سابىرھاجىيۇف، ئىبراھىموف، پولك كومىسسارى ئابدۇرېھىمھاجىم ھەسەنۇف، پولك شتاب باشلىقى قالپاقۇف، پولك دوختۇرخانا باشلىقى غەنى خوجا، پولك تېببىي بۆلۈم باشلىقى ئابدۇللا مەخپىرۇف ھەم سېستىرالار باشلىقى قاتارلىق كوماندىرلار ھەربىي ئۇنىۋانلىرى بويىچە ئۆز قىسىملـ-رىنىڭ ئالدىدا ھەربىي فورمىلىرىنى تۇزەشتۇرۇپ، قەددىنى

روسلاپ، كۆتۈرەڭگۈ روھ بىلەن گېنېرال ئىسھاقبېكنىڭ كېلىشىنى كۈتمەكتە ئىدى. قىسىملار بىلەن بىللە كىرىست بەلگىلىك سومكىلىرىنى ئېسىۋالغان رەيھانە غايىدىن (تاتار قىز)، روشەنگۈل شەۋكەت، رىزۋان ئايۇپ، لېيۇشا (رۇس قىز)، ئايشەم (ئۆزبېك قىز)، لۇسۇ (خۇيزۇ قىز)، شەۋقىيە، ئامىنەم قاتارلىق 30 دىن ئارتۇق ھەر مىللەتتىن بولغان سېستىرا قىزلار سەپنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا مېھىر - شەپقەت ئۇرغۇپ، قامەتلىرى خۇددى تەڭرىتاغلىرىدىكى قار لەيلىسىدەك مەزمۇت چاقناپ، كۆزلىرىدىن نۇر جىلۋە قىلىپ، كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە ئالاھىدە جەلپ قىلاتتى.

شۇ كۈنكى پولك دىڭىرنىسى مايۇر ئاخۇنبايۇف سىدىقجان گېنېرال ئىسھاقبېكنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلدى. پۈتۈن پولكتىكى جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ دىققىتى ئالدى تەرەپكە مەركەزلەشتى.

گېنېرالالارغا خاس ھەربىي فورما كىيگەن، كەڭ غوللۇق، تەمبەل كەلگەن گېنېرال ئىسھاقبېك كۆتۈرەڭگۈ روھ، خۇش چىراي ھالدا بىر قانچە ھەمراھلىرى بىلەن مەزمۇت قەدەم تاشلاپ ئالدىمىزغا كېلىۋاتاتتى.

ئاخۇنبايۇف پۈتۈن پولكقا يۇقىرى ئاۋاز بىلەن «دىققەت!» دەپ ھۆرمەت كومانىسى بەرگەندىن كېيىن، ئون قەدەم ئالدىغا چىقىپ ھەربىچە سالام بېرىپ گېنېرالغا:

— مۆھتىرەم گېنېرال! تېكەس 1 - ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكىدىكى بارلىق قىسىملار جەڭگىۋار ھالەتتە مەيدانغا يىغىلىپ بولدى! سىزنىڭ بۇيرۇقىڭىزنى ئورۇندىشىقا تەييارمىز! پولك مۇئاۋىن شتاب باشلىقى ئاخۇنبايۇف! — دەپ قىسقىچە دوكلات قىلدى. گېنېرال:

— راھەت! — دېدى ۋە مايۇر ئاخۇنبايۇف سىدىقجان بىلەن

ناھايىتى قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. بىللە كەلگەنلەرمۇ ئۆز ئارا قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە مۇئاۋىن قوماندان زۇنۇن تىيىپوف، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ شتاب باشلىقى ماژار ۇفمۇ بار ئىدى. گېنېرال روھلۇق تۇرغان قوشۇننى كۆزدىن كەچۈرۈپ، مەمنۇن بولغان ھالدا:

— بالىلىرىم، ياخشىمۇ سىلەر؟ — دېدى ئۇنلۇك ئاۋازدا.

— ۋەزىپىنى ئورۇندىشىغا تەييارمىز! — دېدى مەيداندىكى بارلىق جەڭچىلەر يۇقىرى ئاۋازدا بىردەكلا. سىستېما قىزلارنىڭ زىل ئاۋازى بوم ئاۋازلاردىن ئۆزگىچە ئىدى.

گېنېرالنىڭ ھەر خىل ئۇرۇش قوراللىرى بىلەن تولۇق قوراللىنىپ، مەردانىلارچە رەتلىك تۇرغان جەڭچى ـ ئوفىتسېرلارغا قاراپ ھەۋىسى كەلدى بولغاي، قوشۇننى بىر ـ بىرلەپ كۆزدىن كەچۈردى. بەزى كوماندىر ـ جەڭچىلەردىن ئۇرۇشقا دائىر سوئاللارنى سورىدى. ئۇلاردىن قانائەتلىنەرلىك جاۋاب ئالغاندىن كېيىن، خۇشاللىق بىلەن: «يارايسىز ئوغلۇم!» دەپ ئۇلارنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويياتتى. ئۇ بارىكاللا! دېگەندەك پولك كوماندىرى مەۋلانوفقا قاراپ، مىننەتدارلىق ئىپادىسىنى بىلدۈردى. گېنېرال:

— بۇ قوشۇننىڭ جەڭگىۋارلىقى بىزنىڭ تەسەۋۋۇرىمىزدىكىدىنمۇ ئېشىپ كېتىپتۇ! — دېدى ماژار ۇفقا قاراپ رۇسچە. ماژار ۇفمۇ قايىل بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ رۇسچە:

— كانېچنا! (ئەلۋەتتە شۇنداق دېگەن مەنىدە) — دەپ تەستىقلىدى. گېنېرال ئارىلاپ بويلىرى زىلۋا، ئەمما روھى ئۇرغۇپ تۇرغان سېبىستىرا قىزلار سېپىگە كەلگەندە، سۇس ماش رەڭدىكى تېرىكىدىن تىكلىگەن ھەربىي فورما قەددى ـ قامىتىگە ئاجايىپ ياراشقان، دورا سومكىسىنى ئېسىۋالغان، سەپ ئىچىدە ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىپ تۇرغان قاڭشارلىق، پېشانىسى كەڭ، ناھايىتى چىرايلىق بىر سېبىستىرا قىز ئۇنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى.

— نەچچە ياشقا كىردىڭىز؟ — دەپ سوردى گېنېرال ئۇنىڭ-
دىن.
— 17 ياشقا، ـ دەپ جاۋاب بەردى سېستىرا قىز ھەربىيلەرگە
خاس تەلەپپۇز ۋە قىياپەتتە.
— ئىسمىڭىز نېمە؟
— ئىسمىم روشەنگۈل!
— دادىڭىز نەدە ئىشلەيدۇ؟
روشەنگۈلنىڭ ئۇزۇن كىرپىكلىك قاپقارا قوي كۆزلىرىدىن
بۇلدۇقلاپ ياش تامچىلىرى ئېقىپ چۈشتى. ئۇ گېپىنى بوغۇزلا-
دى چىقىرالمىدى.
— روشەنگۈلنىڭ دادىسى شەۋكەت ئەپەندى تەرەققىيپەرۋەر
ئوقۇتقۇچى ئىدى، ئۇ 1942 ـ يىلى شېڭ شىسەينىڭ تۇرمىسىدە
قۇربان بولغان. ئانىسى گۈلچېھرە ئېرىنىڭ دەردىدە ئەلەم يۇ-
تۇپ، 1943 ـ يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن. روشەنگۈل 15 يېشىدا
يېتىم قېلىپ، ئۆيىدە يالغۇز قالغانىدى. 1944 ـ يىلى ئۇچ
ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئۇ ئۆيگە قۇلۇپ سې-
لىپ قويۇپ، ئۆيىنى قۇلۇم ـ قوشنىلىرىغا تاپشۇرۇپ ئۆزى
ئىنقىلابقا پىدائىي بولۇپ قاتناشقان. ئۇ ئۆزىنىڭ كىچىكلىكىگە
قارىماي، ھەرەمباغ، لەڭشاڭ قاتارلىق جايلاردىكى ئۇرۇشلارغا
قاتنىشىپ، ئۆزىگە خاس قەھرىمانلىق ئوبرازىنى يارىتقان جەسۇر
قىز. ئۇ سەنەۋەر خانىمنىڭ يېتەكچىلىكىدە سېستىرالىق كەسپىنى
ئاز ۋاقىت ئىچىدىلا مۇكەممەل ئىگىلىۋالدى، — دەپ ئۇنى گېنې-
رالغا تونۇشتۇردى ئابدۇغوپۇر سابىرھاجىيۇف سەپتە تۇرغان سە-
نەۋەر خانىمنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ. گېنېرالغا بۇ ئېچىنىشلىق
تراگېدىيىلىك سۆزلەر قاتتىق تەسىر قىلدى بولغاي، كۆزلىرىدىن
ئاققان ياشلىرىنى قول ياغلىقى بىلەن سۈرتىۋېتىپ:
— قىزىم روشەنگۈل، قەلبىڭىزدىكى جاراھەتنى تاتىلاپ قو-
يۇپتىمەن. مېنى كەچۈرۈڭ، — دېدى. گېنېرال يەنە:

— تېخى ئازاد بولمىغان رايونلاردا گومىنداڭنىڭ زۇلمىنى تارتىۋاتقان خەلقىمىزنىڭ تەقدىرى خۇددى سىزگە ئوخشاش بولماقتا. گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، خەلقىمىزنى ئازاد قىلساق، سىزمۇ ئاتا - ئانىڭىزنىڭ قىساسىنى ئالغان بولىسىز، — دەپ روشەنگۈلگە تەسەللى بەردى ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىدە پەقەت ئۆزى يالغۇز قالغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ يېنىدا تۇرغان پولكنىڭ مۇئاۋىن كوماندىرى ئابدۇغۇپۇر سابىرھاجىيۇفقا: «روشەنگۈلنى ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتمەستىن، پولك شتابىدا قالدۇرۇپ ئىشلىتىڭ، يېشىمۇ تېخى كىچىك ئىكەن» دېدى. ئابدۇغۇپۇرسابىرھاجىيۇف «بولىدۇ!» دېگۈچە، روشەنگۈل:

— مۆھتىرەم گېنېرال، مەن ئالدىنقى سەپكە بېرىپ ئۇرۇشقا قاتناشمىسام قەلبىمدىكى جاراھەت ھەرگىز ساقايمايدۇ، مېنى ئالدىنقى سەپكە بېرىپ جەڭ قىلىشتىن توسماسلىقىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن، يېشىمغا قاراپ ماڭا ئېتىۋار بەرگەنلىكىز ئۈچۈن مىننەتدارمەن! — دېدى چاقماقتەك سۆزلەپ.

ئۇنىڭ چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلىرى گېنېرالنى قايىل قىلدى. گېنېرال مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىپ، جەڭچىلەرگە قاراپ:

— جەسۇر جەڭچى - ئوفىتسېرلار! مەن سىلەرنىڭ ئۇرۇشتەييارلىقىغا بولغان جەڭگىۋارلىقىڭلارنى كۆرۈپ، غەلىبىگە بولغان ئىشەنچىم تولۇپ - تاشتى. مەن سىلەردىن ئىنتايىن مەمنۇن بولدۇم! مەن ئەمدى سىلەرگە ئىنقىلابىي ھەربىي كومىتېتنىڭ ۋە مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزىمەن، — دەپ ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى ئىخچام قىلىپ سۆزلىگەندىن كېيىن مۇنداق دېدى:

— تېكەس 1 - ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكىنىڭ جەڭ ناھىيىسىدىكى گومىنداڭنىڭ ھەربىي ئىستىھكاملىرىنى يىمىرىپ تاشلاپ، ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى مۇھىم ئىستراتېگىيىلىك ئورۇننى ئىگىد-

لەپ، ئۇ يەردىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئۇزۇل - كېسىل ئازاد قىلىشىڭلارنى بۇيرۇيمەن!

جەڭچى - ئوفىتسېرلار خۇشاللىق ھېسسىياتى بىلەن «ھۇر-را!» دەپ توۋلاپ، گېنېرالنىڭ بۇيرۇقىنى قەتئىي ئىجرا قىلد-ىغانلىقىنى بىلدۇردى. ھۇررا! سادالىرى ئەتراپتىكى قېلىن ئورمانلىقنىڭ قويۇق شاخلىرى ئارىسىدىكى مۇگدەپ ياتقان قۇش-لارنى ئويغىتىپ سايرىتىۋەتتى. مەيداننىڭ ھاۋا بوشلۇقىدا خۇد-دى كۇننىڭ نۇرىنى توسۇالغۇدەك دەرىجىدە چۆرگىلەپ پەرۋاز قىلىۋاتقان قۇشلار ئۆز تىللىرىدا ۋېچىرلىشىپ قوشۇنىمىزغا غە-لىبە تىلەيتتى.

بۇ دەل 1945 - يىلى 8 - ئاينىڭ 16 - كۇنى بولۇپ، ئازادلىققا ئېرىشكەن ئىلى خەلقى پىدائىي بولۇپ، ئالدىنقى سەپكە بېرىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىش ئۇچۇن، بەس - بەس بىلەن تىزىمغا ئالدۇرۇۋاتقان مەزگىل ئىدى.

ھەرەمباغ ھەربىي گازارمىسىنىڭ چوڭ دەرۋازىسىدىن بى-رىنچى بولۇپ، پولك شتابىغا بېۋاستە قاراشلىق قىسىملار چې-قىشتى. ئارقىسىدىن تۇرۇق ئات، قارا ئات، ئالا ئات مىنگەن قىسىملار ھەيۋەت بىلەن «بوينى كېسىك» كە كەلگەندە، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە سانجاق - سانجاق تۇرۇشۇپ، ئۇزىتىش ئۇچۇن چىققان شەھەر گارنىزۇنىدىكى ھەربىيلەر، ھەر مىللەت، ھەر ساھەدىن بولغان ئەر - ئايال، قېرى - ياش شەھەر خەلقى «غەلىبەڭلارنى كۇتىمىز!»، «سىلەر بىزنىڭ پەخرىمىز!»، «ئاللا سىلەرگە يار بولسۇن!» دەپ شوئار توۋلىشاتتى، قېرىلار قوللىرىنى كۆتۇرۇپ دۇئا قىلىشاتتى. جەڭچى - ئوفىتسېرلار ئۇلارغا جاۋابەن ئوڭ قوللىرىنى كۆتۇرۇپ، باشلىرىنى لىڭشىتىپ سالام بېرىشەتتى. كىشىلەر توپىنى كۆرگەن ئاتلار تېخىمۇ قىزىپ كېتىپ، تىزگىن سېرىپ ئالغا ئىنتىلەتتى. خەلق توپى ئىچىدىن قېرىلىقىغا قارىماي ئوقتەك ئېتىلىپ چىققان بىر بوۋاي روشەن-

گۈلنىڭ بېشى كىچىك، قۇلاقلىرى قەلەمدەك دىك، ئۇچقۇر چىلانتۇرۇق ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ:

— قىزىم روشەنگۈل، مەن سىز بىلەن ئوبدانراق كۆرۈشۈۋالاي، سىزگە دۇئا قىلاي، — دېدى. بوۋاينىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ھاياجان ياشلىرى ئاپئاق ساقاللىرىدىن سىرغىپ چۈشەتتى. روشەنگۈل بىلەن ياندىشىپ كېتىۋاتقان ئابدۇللا مەخپىرۇف ئۇنىڭغا:

— سەپتىن چىقىپ كۆرۈشۈۋېلىڭ! — دېدى.

شۇ ئەسنادا بىر مۇماي بىر خالتا توقاچنى كۆتۈرۈپ كىرىپ، روشەنگۈلنى قۇچاقلاپ خۇددى ھازىدارلارەك يىغلاپ تۇرۇپ:

— گۈلچېھرەنىڭ ئەتىۋارلىق يالغۇز قىزى ئىدىگىز قىزىم، خۇدايىم سىزنى ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن! — دەپ دۇئا قىلدى ۋە يۈزلىرىگە سۆيدى.

— ھە راست، ئۇرۇش تەييارلىقى بىلەن بولۇپ كېتىپ ئۆيگىمۇ چىقالمىدىم، بوۋا، موما، ئۇنتۇپ قالغىلى تاسلا قاپتىمەن، مانا ماۋۇ ئۆيىمىزنىڭ ئاچقۇچى بىلەن ۋەسىيەتنامە، قۇرۇ - جاي بىلەن ئۆي سايمانلىرى سىلەرگە قالدى. ئۆلمەي ساق - سالامەت قايتىپ كېلەلىسەم ئۆزۈم ئىولتىۇرارمەن، ئاۋادا كېلەلمىسەم ئىگە - چاقىسىزلارغا بېرىلسۇن، — دېدى روشەنگۈل يانچۇقىدىن ئاچقۇچ بىلەن بىر پارچە خەتنى ئېلىپ بوۋايغا تۇتقۇزۇپ. روشەنگۈل ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ ئالدىراشلىق بىلەن ئاتقا مىنىشكە تەمشەلگەندە، بوۋاي تېزلىكتە ئۇنىڭ قولتۇقىدىن تۇتتىدە، يۆلەپ قويماقچى بولدى.

— بوۋا، مېنى يۆلىمىسىلە، ئۆزۈم مىنەلەيمەن! — دېدى روشەنگۈل بوۋاينى ئاياپ.

— ياق، قىزىم! — دېدى بوۋاي يالۇرغان قىياپەتتە، — سىز ھەر مىللەت خەلقىمىزنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن جەڭگە ئاتلاندىڭىز، سىزنىڭ سەپىرىڭىز تولىمۇ ئۇلۇغ، شۇڭا سىزنى مەرھۇم دادىڭىز

شەۋكەت ئەپەندىنىڭ ئورنىدا ئۆز قولۇم بىلەن ئاتلاندۇرۇپ قويايي، ئۇنىڭ روھى سىزنى قوغدىسۇن! — دېدى ـ ده، روشەنگۈلنى قولتۇقىدىن يۆلەپ «بىسمىللاھىرەھمانىررەھىم، ئاللا ئۆزۈڭگە ئامانەت!» دەپ ئاتقا مىندۈرۈپ قويدى. مومايقولىدىكى بىر خالتا توقاچنى ئاتنىڭ غانجۇغىسىغا مەھكەم باغلاپ قويدى.

— بۇ نېمە قىلغانلىرى مومايا! — دېدى روشەنگۈل مومايغا قاراپ.

— ئاز بولسىمۇ يولدا سىزنى يېسۇن دەپ توقاچ ياققانىدىم، قىزىم، — دېدى مومای كۆزىدىكى ياشلىرىنى كۆينىكىنىڭ كەڭ يەڭلىرى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ.

— رەھمەت بوۋا، مومايا! ئامان بولۇڭلار، مەن كەتتىم، خوش ئەمىسە! — روشەنگۈل ئېتىنى تېز چاپتۇرۇپ قىسقىنىڭ كەينىدىن يۈرۈپ كەتتى.

— ئۇ ئاقساقال ئادەم سىزنىڭ بوۋىڭىز بولامدۇ سىڭلىم روشەنگۈل؟ — دەپ سورىدى بىللە كېتىۋاتقان ئابدۇللا مەخپىرۇف.

— ياق، بۇ سېلىم بوۋام بىلەن بۇ مومام بىزنىڭ قورۇدا ئولتۇرىدۇ. ئۇلار ماڭا ئۆز بوۋام، مومامدەك كۆيۈنىدۇ، ئاپام ۋاپات بولغاندا، ئاشۇ مومام ئۆز قولى بىلەن ئاپامنىڭ ئېڭىكىنى چېتىپ، يۇيۇپ، ئاخىرەتلىكىنى تىكىپ، دەپنە قىلىشىپ بەرگەنىدى. ئۇلار تولىمۇ مېھرىبان، كۆيۈمچان، مانا قارىماسىز؟ — دېدى روشەنگۈل غانجۇغىدىكى توقاچلارنى كۆرسىتىپ. جەڭ سەپىرى ئالدىدىكى ئايرىلىش مىنۇتلىرى گەرچە روشەنگۈلنىڭ كۆزلىرىنى ياشقا تولدۇرغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ناھايىتى روھلۇق كۆرۈنەتتى.

سۈيدۇڭ، لوسگۈڭ قاتارلىق جايلاردىكى ھەر مىللەت خەلقى مىللىي ئارمىيە قوشۇنىنى قىزغىن قارشى ئالدى، ھەرخىل

شەكىللەردىكى ئۇزىتىش پائالىيەتلىرىنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى. خۇددى رىۋايەتلەردە تەسۋىرلەنگەندەك گۈزەل، كۆركەم، ئاجايىپ مەنزىرىلىك سايرام كۆلىنىڭ بويىغا جايلاشقان سىمپوتوزىغا يېتىپ بارغاندا، يوغان - يوغان داش قازانلارغا گۆش سېلىپ، شورپا پىشۇرۇپ كۆتۈپ تۇرغان چارۋىچىلار ئات - تۆگە، ئۆكۈزلىرىنى مىنىشىپ ئالدىمىزغا قارشى ئېلىپ چىقىشتى. ئۇلار بىزنى ئالدىنئالا تىكىپ تەييارلاپ قويغان كىگىز ئۆيلەرگە ئورۇنلاشتۇردى. ئەتىسى ئەتىگەندە ئاجايىپ داغدۇغىلار بىلەن قوشۇنغا غەلىبە تىلەپ ئالدىنقى سەپكە ئۇزىتىشتى.

جىڭ ناھىيىسى ئىلىدىن ئۇرۇمچى، ئالتاي، چۆچەك ۋە باشقا ۋىلايەتلەرگە ئۆتىدىغان مۇھىم قاتناش تۇگۇنى بولۇپ، ئىستراتېگىيىلىك ئورۇن ئىدى. جىڭدىكى تۇزكېنى پۈتۈن ئىلى خەلقىنى تۇز بىلەن تەمىنلەيتتى. جىڭ ناھىيىسى باجاخۇ، يۇنجۇخۇ، داخىيەنزە قاتارلىق يېزا - كەنتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. بۇ ئورۇنلارنىڭ يەر تۇزۇلۇشى ئىنتايىن مۇرەككەپ بولۇپ، تۇزلەكلىك، قومۇشلۇق (كېيىن گومىنداڭ قوشۇنلىرى قۇمۇشلارنى ئورۇۋېتىپ، تاقىر قىلىپ قويغان)، سازلىق، قۇملۇق ئىدى. جىڭنىڭ مۇشۇنداق يەر شارائىتى دۇشمەنلەرنىڭ مۇداپىئەلىنىشىگە پايدىلىق بولۇپ، ھۇجۇم قىلىشىمىزغا تەبىئىي توسالغۇ ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە دۇشمەنلەر پوتەي، ئاكوپ، بىلىنداڭ قاتارلىق قاتمۇ قات ئىستىھكاملارنى قۇرۇپ، ئۇنىڭغا زامانىۋى قوراللار بىلەن قوراللانغان مۇنتىزم ئەسكىرىي كۈچىنى ئورۇنلاشتۇرغانىدى. جىڭ ناھىيىسى گومىنداڭنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قارىتىلغان ئالدىنقى ئىستىھكامى ئىدى.

1945 - يىلى 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى سۇبھى ۋاقتىدا، پولك شتابى بارات ئىسىملىك يەرلىك دېھقانىنىڭ قورۇقىنى ئاساسىي بازا قىلىپ، جىڭغا ئۆتۈش يولىدىكى داخىيەنزىدە گومىنداڭنىڭ مۇداپىئە ئىستىھكاملىرىغا قارشى كەڭ سەپ تۇزۇپ، قەد-

سىملار بويىچە پىيادە ھالدا كۆرسىتىلگەن نىشانغا قاراپ ھۇجۇمغا ئۆتتى. بىر قىسىم ھۇجۇمغا ئۆتكەندە، يەنە بىر قىسىم يېتىپ تۇرۇپ دۇشمەننىڭ ئوت كۈچىنى توسۇپ، ھۇجۇمغا ئۆتكەن قىسمنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىگە قولايلىق يارىتىپ بېرەتتى. ئالدىدىكىلەر ئوت ئاچسا، كەينىدىكىلەر يېتىپ كېلەتتى. دۇشمەننىڭ ئالدىنقى پوتىسىدىكى ھەر خىل كۈچلۈك قوراللارنىڭ ئوت كۈچى ئولغىيىپ، قىسمىدىكىلەرنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىگە توسقۇنلۇق قىلالمايتتى. قاسىم، بەكرى باشلىغان ئوتدېلنىيېنىڭ جەڭچىلىرى ئۆمىلەپ بېرىپ، قول بومبىلىرىنى بىرىكتۇرۇپ باغلاپ دۇشمەنلىرىنىڭ ئىككى پوتىيىنى پارتلاتتى. مۇشۇ پوتەيلەردىن سوپەك ئىسمىلىك گومىنداڭنىڭ بىر كانايچىسى، يەنە بىر خەنزۇ ئەسكەر ئەسىرگە چۈشتى. قىسىم ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقان پەيتتە، ئويلىمىغان يەردىن گومىنداڭنىڭ يۇشۇرۇن ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغان ئاكوپلىرىدىن ئېتىلغان پىلىمۇت ئوقلىرى قىسمنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىنى توسۇپ قويدى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا پولكنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى ئاخۇنبايۇف سىدىقجان يېنىغا ئېسىپ يۈرگەن ئوفىتسېرلىق سومكىسىدىن قەغەز بىلەن قەلەم ئالدى - دە، گومىنداڭنىڭ مۇداپىئە ئورۇنلىرىنىڭ خەرىتىسىنى سىزىپ، ئېغىز - يېنىك قوراللار ئورۇنلاشتۇرۇلغان يۇشۇرۇن ئوت توچكىلىرىغا بەلگە قويۇۋالدى. دۇشمەنلەر يۇشۇرۇن ئورۇنلاشتۇرۇۋالغان ئوت كۈچىنىڭ ھىمايىسىدە قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتى. قوشۇندىكى كوماندىر - جەڭچىلەر قەتئىي تەۋرەنمەي، دۇشمەنگە قارىتا ئوت كۈچىنى تېخىمۇ ئۇلغايتتى، ھەتتا قۇچاقلاشما جەڭگە تەييارلاندى. بىراق، پولك كوماندىرى مەۋلانۇف «قۇچاقلاشما جەڭ قىلىشنىڭ زۆرۇرىيىتى يوق» دەپ قاراپ، قىسمىلارنى چېكىنىشكە بۇيرىدى. دۇشمەننى قىرىشقا ئاتلانغان شۇر يۈرەك ئەزىمەتلەر چېكىنىشكە رايى بولمىسىمۇ، كوماندىرنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنۇش ھەربىي تۈزۈم ئىكەنلىكىنى ئەسكە ئېلىپ، قۇربان

بولغان هەم يارىلانغانلارنى كۆتۈرۈپ، تەرتىپلىك هالدا بىخەتەر جايغا چىقىندى. كوماندىرلار ئۆز قىسىملىرىدىكى جەڭچىلەرنى كۆزدىن كەچۈردى. شۇ چاغدا 1 - ئىسكادىرۇندىكى روشەنگۈل كۆۋرۈنمىدى. ھەممەيلەن تىت - تىت بولۇپ ئەنسىرەپ تۇرغاندا، روشەنگۈلنىڭ دۈشمەنگە تاپانچا بىلەن بىر نەچچە پاي ئوق ئېتىپ، دۈشمەننىڭ مىنامىيوت ئوقىنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغان بىر جەڭچىنى خۇددى كۈچتۈڭگۈر ئەرلەردەك هاپاش قىلىپ، دۈشمەن ئوقىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن يىلانباغرى هالەتتە يۇگۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. دۈشمەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئوق ئېتىپ قوغلاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنى دەررۇ قۇتقۇزمىسا ئەسىرگە چۈشۈپ قېلىش خەۋپى بار ئىدى. مۇشۇنداق خەتەرلىك ئەھۋال ئاستىدا، بورتالا پارتىزانلىرىدىن (بارات پالۋان باشلىغان بورتالا پارتىزانلىرىمۇ پولك بىلەن بىللە جەڭ ئۇرۇشىغا قاتناشقانىدى) نۇراخۇن زەيدىن ئەپلىك جايدىن ئورۇن ئېلىپ، «سا! سا!» دەپ كېلىۋاتقان گومىنداڭ ئەسكىرىدىن سەككىزنى ئارقا - ئارقىدىن يەر چىشلەتتى. بۇ هالەتنى كۆرگەن دۈشمەننىڭ باشقا ئەسكەرلىرى قورقۇپ كېتىپ تېڭىرقاپ قېلىشتى. دەل شۇ چاغدا زاپاس ئاتلىق دىۋىزىئون «هۇررا!» دەپ توۋلىغان هالدا ئاتاكىغا ئۆتتى. هەيۋەتلىك هۇررا سادالىرى ئىچىدە ئېگىز كۆتۈرۈلگەن قىلىچ - نەيزىلەر قۇياش نۇرىدا چاقناپ دۈشمەنلەرنى ئالاقزادە قىلىۋەتتى. روشەنگۈل بىلەن يارىدار جەڭچى قۇتقۇزۇپ قېلىندى. روشەنگۈلنىڭ ئۇستىباشلىرى پۈتۈنلەي لايغا مىلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما يەنىلا روهلۇق كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى جەڭچى - كوماندىرلار ئاپىرىن ئوقۇپ، ئۇنىڭ چېهرىگە هەۋەس بىلەن قاراپ، ئۆزلىرىنىڭ هېسداشلىقىنى بىلدۈرەتتى، بەزىلەرنىڭ قەلبىدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن مۇهەببەت - سۆيگۈ هېسسىياتى يالقۇنجايتتى. ... بۇ ئۇرۇش مەيدانىدا قۇتلۇق هاجى قاتارلىق 32 ئىنقىلابىي قۇربان دەپنە قىلىندى. پولك كوماندىرى

نىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، ۋوزۋودتىن يۇقىرى دەرىجىلىك كوماندىرلار باراتنىڭ هويلىسىغا يىغىلدى. پولك كوماندىرى ئورنىدىن تۇرۇپ:

— مۆھتەرەم كوماندىرلار! سىياسىي رەھبەرلەر! سىلەرنىڭ ماڭا بولغان نارازىلىقىڭلارنى چۈشىنىمەن. دۇرۇس، بىز بۇ قېتىمقى جەڭدە مەغلۇپ بولدۇق. مەن يەرلىك تاجاخۇن دېگەن كىشىنىڭ ۋە بەزىبىر رازۋېدچىكلىرىمىزنىڭ يۈزەكى هالدا بەرگەن مەلۇماتىغا ئىشىنىپ كېتىپ، گومىنداڭ كۈچلىرىگە سەل قاراپ، ئۆزىمىزنىڭ قەھرىمانلىق جاسارىتىگە تايىنىپلا هۇجۇم قىلىشنى بەلگىلىدىم، نەتىجىدە دۈشمەننىڭ پىستىرمىسىغا دۇچ كەلدۇق. مەن بۇ خاتالىقىمنى ئېتىراپ قىلىمەن. بۇ قېتىمقى مەغلۇبىيەت ماڭا ئاچچىق ساۋاق بولدى، بىزنى تەجرىبىگە ئىگە قىلدى. شتاب باشلىقى ئاخۇنبايۇف سىدىقجان ئۇرۇش جەريانىدا خەتەرگە قارىماي بۇ خەرىتىنى سىزىپ، دۈشمەننىڭ پىستىرما ئوت توپچىلىرىنى بىر - بىرلەپ بۇ خەرىتىگە ئېلىۋالدى، — ئۇ خۇرۇم سومكىسىدىن قايتا چوڭايتىلغان خەرىتىنى ئېلىپ كوماندىرلارغا كۆرسەتتى، — كېيىنكى هۇجۇمنى ئاخۇنبايۇف ئۆزى ئورۇنلاشتۇرىدۇ، — دېدى ده، خەرىتىنى ئۇنىڭغا بەردى.

— دۈشمەننىڭ قوچاقلاشما جەڭگە ئۆتكىنى يالغان، ئۇ بىر هىيله. ئەگەر بىزمۇ قوچاقلاشما جەڭگە ئۆتۈش ئۈچۈن ئورنىمىزدىن تۇرۇپ قارشى تەرەپكە قاراپ يۈگۈرسەك، ئۇلار بىزنى يۇشۇرۇنغان پىلموت بىلەن قىرىپ تاشلىماقچى، — دەپ چۈشەندۈردى ئاخۇنبايۇف خەرىتىدىكى دۈشمەن بىلىنداڑلىرىنى بىرمۇ بىر كۆرسىتىپ.

غەزەپ ئوتى ئىچىدە ئۆرتىنىۋاتقان كوماندىرلار ئاخۇنبايۇفنىڭ قوماندانلىق سەنئىتىگە قايىل بولۇپ، چىرايلىرى ئېچىلىپ كەتتى. ئاخۇنبايۇف، جەڭچىلەردىن قاسىم، بەكرى، سېبىترا قىزلاردىن روشەنگۈل، رەيهانه غابىدىن، پارتىزانلاردىن نۇراخۇن

زەيدىن قاتارلىقلار پولك شتابى تەرىپىدىن «ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتكەن» دەپ تەقدىرلىنىپ، نەق مەيداندا ئەنگە ئېلىندى. بەزىبىر رازۋېدچىكلار تەنقىد قىلىندى.

پولكنىڭ مۇئاۋىن كوماندىرلىرىدىن سابىرھاجىيۇف ئاخۇنبا- يۇفنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ سۆز قىلدى. ئاخىرىدا، ئاخۇنبايۇف گومىندانىڭ تەرەپتىن ئەسىرگە ئېلىنغان سوپەك باشلىق ئىككى ئەسكەرنىڭ مەلۇماتىغا ئاساسەن، سىزىلغان خەرىتە يۆنىلىشى بويىچە كېيىنكى ھۇجۇم نىشانىنى بەلگىلىدى.

ھۇجۇمنىڭ ئىككىنچى كۈنى تۈن يانغاندا ئىككى دىۋىزىيىنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، بىر دىۋىزىيون تۈن قاراڭغۇسىدىن پايدىلـ- نىپ، تىۋىش چىقارماي ھۇجۇمغا ئۆتۈپ بەلگىلەنگەن جايغا بار- غاندا توختىدى. سەپ ئىچىدىن بەش جەسۇر جەڭچى ۋە بىر كوماندىر چىقىپ، ئۆمىلەپ ئالغا ئىلگىرىلىدى. پۈتۈن سەپتىكـ- لەر دۈم يېتىپ، پۈتۈن دىققىتىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، ئالتە سەپدىشىغا مۇۋاپىقىيەت تىلەيتتى. ئالتە جەڭچى ئۈچ تەرەپكە بۆلۈنۈپ، خۇددى ئووغا چىققان يىلپىزلاردەك ئۆز نىشانلىرىغا قاراپ ئىلگىرىلىدى. قاپقارا لاي ـ پاتقاقلار كىيىملىرىنى بۇلغـ- ۋەتسىمۇ، قۇمۇشلارنىڭ قىرلىق كۆتەكلىرى جەينەك ۋە تىزلـ- رىنى تىلىپ جاراھەتلەندۈرسىمۇ، ئۇلار پىسەنت قىلماي ئۆمـ- لەيتتى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ پۈتكۈل زېھنى ئالدىدىكى دۇشمەنلەر- نى يوقىتىپ، قىسمىغا يول ئېچىشتا بولغانلىقتىن، ۋۇجۇدىدىكى جاسارىتى ئۇرغۇپ تاشقانىدى. ئۇلار دۇشمەنلەرگە تۈيدۈرماي نىشانغا يېتىپ بېرىپ، ئالدىن تەييارلاپ قويغان قول بومبىلىرى بىلەن بىرلا ۋاقىتتا دۇشمەننىڭ يۇشۇرۇن ئورۇنلاشتۇرۇپ قوي- غان پىلموت بىلىنداۋزىلىرىنى گۈمبۈرلىتىپ پارتلاتتى، سەپتىكـ- لەر كېچىك تېپىتىكى مىنامیوتلار بىلەن دۇشمەـ- نىڭ مۇداپىئە لىنىيىسىنى ۋە باشقا پوتەيلىرىنى بومباردىمان قىلدى. دۇشمەنلەر قىسمىنىڭ تۈيۇقسىز زەربىسىدىن ساراسـ-

مىگە چۈشتى. ھۆجۈمچى قىسىملىرىمىز دۈشمەن ئاكوپلىرىغا يېقىنلاشتى. مۈشۈندەك پەيتنى كۈتۈپ تۇرغان زاپاس 2 - دىۋىزە- ئون ئاتاكىغا ئۆتتى! بۇ كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەن چاغ بولۇپ، جەڭچىلەرنىڭ ھۈررا سادالىرى ياڭراپ، قىلىچلىرى قۇياش نۇرى- دا يالت - يۇلت قىلىپ چاقناپ، گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى ئالاقە- زادە قىلىۋەتتى، ئۇلار ئىستىھكاملىرىنى تاشلاپ قېچىشقا مەجبۇر بولدى.

پولك قىسىملىرى داخىيەنزە بازىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كە- سىپ ئۆتكەن يولنىڭ غەربىي تەرىپىنى ئىگىلىگەندە، يولنىڭ شەرق تەرىپىدە گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ قارشىلىق كۆرسىتە- شىگە ئۇچرىدى. قىسىمىمىز گومىنداڭ تەرەپتىن ئەسىرگە چۈش- كەن سوپەك بىلەن يەنە بىر ئەسكەرنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەپ دۈشمەن تەرەپكە ئەۋەتتى. بىراق، بۇ ئەسىرلەر بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە قايتىپ كەلمىگەنلىكتىن، يۇشۇرۇن ھالدا ئىككى ئىسكادىرون دۈشمەننىڭ ئارقا تەرىپىدىكى يۇنجۇخۇغا كېتىدىغان بولغا پىستىرما قىلىپ قويۇلدى. پەرەز قىلغىنىمىزدەك، گو- مىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ يېرىم كېچىدىن كېيىن قاچقانلىقى مە- لۇم بولدى. قىسىمىمىز قاچقان دۈشمەنلەرنىڭ ئالدى - كەينىدىن قوغلاپ تازا قاتتىق زەربە بەردى. تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ تىرىك قالغان دۈشمەنلەر قۇم تاغدىن (ھازىرقى شاسەنزى) ئۆتۈپ، يۇنجۇخۇغا كىرىپ كېتىشتى، دۈشمەنلەردىن نۇرغۇنلىغان مىنا- يۇت، ئىستانكىۋوي پىلمۇت قاتارلىق ئېغىر - يېنىك قوراللار ئولجا ئېلىندى.

مەنسۇر قوماندانلىقىدىكى خۇيزۇ مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەر- لەر باتالىئونى شۇ چاغدا پولك قىسىملىرى بىلەن بىللە جەڭنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىغا قاتناشقانىدى. داخىيەنزىنى ئازاد قىلغان- دىن كېيىن، زەپەر بايرىقىنى ئۇلار قادىغانىدى. نەتىجىدە «داخىيەنزىنى خۇيزۇلار ئازاد قىپتۇ» دېگەن سۆزلەر تارقىلىپتۇ.

بىز داخىيەنزىدە بىر كۈن دەم ئالغاندىن كېيىن، ئەتىسى 20 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى يۇنجۇخوغا قاراپ يۈرۈپ كەتتۇق. ئازغىنا بىر قىسىم ئەسكەرلىرىمىز بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ دۈشمەنلەرنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، كۆپ سانلىق ئەسكىرىي كۈچ بىلەن ئاتاكىغا ئۆتۈش ئۈسۈلىمىز ئارقىلىق، دۈشمەننىڭ يۇنجۇخۇدىكى ئالدىنقى قاراۋۇل دەپ ئاتالغان «قۇمۇش بۇلاق» مۇداپىئە ئىستىھكامىنى ناھايىتى تېزلا ئىگىلىدۇق. بۇ جاي دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىشىمىزدىكى مۇداپىئە بازىسى قىلىنىپ، ئىستىھكاملار مۇستەھكەملەندى، يەر ئاستى داۋالاش پونكىتلىرىمۇ ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئاشپەزلەرگىمۇ قۇلايلىق شارائىت يارىتىلدى. ئەمما، دۈشمەننىڭ يەنە ئېغىر قوراللار بىلەن بومباردىمان قىلىشلىرىدىن خالىي بولالمىدۇق.

يۇنجۇخۇدىكى گومىنداڭنىڭ خۇددى شەھەردىكى قويۇق سېلىنغان بىنالارەك قاتمۇقات، چوڭ - كىچىك پوتەيلىرى، ھەر قۇم بارخانلىرىنىڭ ئۈستىگە لاي - كېسەكتىن مۇستەھكەم قىلىپ سېلىۋالغان پىلىمۇت ئېتىش بىلىندازلىرى، ئەگرى - توقاي قىلىپ كولانغان يەر ئاستى ئاكوپلىرى، يەر يۈزىگە ئوخشىتىپ ئوت - چۆپ، شاخ - شۇمبىلار بىلەن بىلىنمەيدىغان قىلىپ ماسكىرۇپكا (تەبىئىي شارائىتقا ئوخشىتىپ نىقاپلىنىش) قىلىنغان مۇداپىئە لىنىيىلىرىگە بىر قانچە قېتىم ھۇجۇم قىلغان بولساقمۇ، ھېچقانداق ئىلگىرىلىيەلمىدۇق. بۇ ھال قوشۇنىمىزدىكى بەزىبىر ئىرادىسى ئاجىز جەڭچىلەرنى ئۈمىدسىزلەندۈردى.

پولك كوماندىرلىرىنىڭ بىر قېتىملىق ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى مۇھاكىمە قىلىش يىغىنىدا ئاخۇنبايۇف كۆپچىلىككە:

— نوقۇل ھالدا تەلۈلەرچە ھۇجۇم قىلىۋەرسەك، قوشۇنىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى يوقىتىپ قويۇشتەك پاسسىپ ئەھۋال كېلىپ چىقىدۇ، شۇڭا بىز بۇياقتىن شەپە بېرىپ قويۇپ، ئۇياقتىن زەربە بېرىش تاكتىكىسىنى قوللىنىشىمىز كېرەك! —

دېدى. بۇ دانا پىكىر روھى چۈشۈپ، قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ، ئويـ
چان ئولتۇرغان كومانداىرلارنىڭ مېڭىسىنى سەگەكلەشتۇردى،
ئۇلارنىڭ كەيپىياتى بۆلەكچىلا يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

ياردارلار يەر ئاستى داۋالاش پونكتلىرىغا جايلاشتۇرۇلۇپ،
دوختۇرلار يېتەرلىك قالدۇرۇلۇپ، ئۇلارغا بىر نەپەر سېستىرا قىز
مەسئۇل قىلىندى. پوروتچىك ياقۇپنىڭ ئىسكادىرۇنى مۇداپىئەدە
قالدۇرۇلۇپ، باشقا قىسىملار دۇشمەنلەرگە تۇيدۇرماي، شەرقىي
جەنۇبقا بىر كېچىدىلا يۆتكەلدى. پولك يۆتكىلىشتىن بۇرۇن ئا-
خۇنبايۇف:

— بۇ يەردە خېلى نۇرغۇن ياردارلار قالدى. ئۇلارنى غۇلجـ
دىن ماشىنا كېلىپ يۆتكەپ كەتكۈچە، ئۇلارنىڭ ھاياتى سىلەرنىڭ
قەيسەرلىك بىلەن قوغدىشىڭلارغا موھتاج! سېستىرا قىز يالغۇز
قالدى، ئۇنىڭغا يېقىندىن ياردەم قىلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن،
قوشۇنىمىزنىڭ يۆتكىلىپ كەتكەنلىكىنى دۇشمەنلەر زادىلا ئوقۇپ
قالمىسۇن، بۇ مەخپىيەتلىكنى قاتتىق ساقلىشىڭلار كېرەك! ئۇنـ
داق بولمايدىكەن، سىلەر ئېغىر خەۋپكە ئۇچرايسىلەر، — دېدى
مۇداپىئەدە قالغان ئىسكادىرۇندىكى بارلىق جەڭچى - ئوفىتسېر-
لارغا قاراپ غەمخورلۇق بىلەن.

بۇ ئىسكادىرۇن داخىيەنزىنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىدا ئالدىنـ
قى سەپلەردە خىزمەت كۆرسەتكەن جەڭگىۋارلىقى كۈچلۈك قىسىم
بولۇپ، پورۇتچىك ياقۇپ ئۆز قىسمىدىن بەش جەڭچىنى باشلاپ،
دۇشمەننىڭ ئوچ يەر ئاستى بىلىنداژىنى پارتلىتىپ داخىيەنزىنى
ئازاد قىلىشقا ئاساس سالغانىدى.

پولك يۆتكىلىپ ئىككى كۈندىن كېيىن، مەنسۇرنىڭ خۇيزۇ
مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر باتالىئونىدىن 11 ئەسكىرى قېـ
چىپ، دۇشمەنگە تەسلىم بولۇپ، مەخپىيەتلىكنى ئاشكارىلاپ
خائىنلىق قىلىدۇ. گومىنداڭ قاراقچىلىرى بۇنىڭدىن ئۆزلىرىگە
نىجادلىق تاپقاندەك بولىدۇ - دە، توپ - زەمبىرەكنىڭ ھىمايىسى

ئاستىدا ھۇجۇمغا ئۆتىدۇ، مۇداپىئەدىكى جەڭچى - كوماندىرلار ئىسكادىرۇن كوماندىرى پورۇتچىك ياقۇپنىڭ بۇيرۇقى بىلەن بىر پايمۇ ئوق چىقارماي دۇشمەنگە ئادەم يوقتەك ھېس قىلدۇرىدۇ. دۇشمەنلەر بەخىرامان ھالدا 50 مېتىرچە يېقىنلاپ كېلىدۇ، ئۇلار خۇددى قاراقاغىلار يەمچۇككە يۇپيۇرۇلۇپ كەلگەندەك «سا! سا!» دەپ ۋارقىرىشىپ، 40 مېتىر، 30 مېتىر ئارىلىققا قەدەر يېقىنلايدۇ، ئىسكادىرۇن كوماندىرى پوروتچىك ياقۇپنىڭ بۇيرۇق بېرىشى بىلەن قول بومبىلىرى، چوڭ - كىچىك ئاپتوماتلاردىن بىرلا ۋاقىتتا شىددەتلىك ئوت ئېچىلىپ دۇشمەن قوشۇنلىرى قىرىپ تاشلىنىدۇ، تىرىك قالغانلىرى ئۆلە - تىرىلىشىگە قارىماي يەر ئاستى ئۇۋۇلىرىغا كىرىۋېلىشقا ئارانلا ئۈلگۈرىدۇ. گومىنداڭ قاراقچىلىرى بىز زىۋازىلارغا ئالدىنىپ، تۇق، سىلەر ئىشپىيۇن ئىكەنسىلەر دەپ، خائىنلىق قىلىپ ئۇلارنىڭ يېنىغا بارغان 11 خۇيزۇ ئەسكەرنى ئۆلتۈرۇۋېتىدۇ. ياقۇپنىڭ ئىسكادىرونى يەنە دۇشمەننىڭ ئىككى - ئۈچ قېتىملىق ھۇجۇمىنى باتۇرلۇق بىلەن چېكىندۈرىدۇ. ئەمما، دۇشمەننىڭ ئېغىر تىپتىكى قوراللىرىنىڭ زەربىسىدە نۇرغۇن چىقىم تارتىپ، يېنىك يارىلانغانلاردىن باشقا قورال تۇتقۇدەك ئادەم قالمايدۇ. يەر ئاستى داۋالاش پونكىتى يارىدارلار بىلەن توشۇپ كېتىپ، ئاكوپىلارمۇ بوش قالمايدۇ، ئىسكادىرون كوماندىرىمۇ ئېغىر يارىلىنىدۇ.

— رىزۋان ئايۇپ، ساقلاردىن پەقەت سىزلا قالدىڭىز، مۇداپىئەمىزنىڭ تەقدىرى سىزگە باغلىق بولۇپ قالدى، قورال تۇتقۇدەكلا يارىدار جەڭچىلەرنى ئىمكانقەدەر جەڭگە قاتناشتۇرۇڭ! يۇ-كىڭىز ئېغىر، غەيرەت قىلىڭ! — دېدى ئىسكادىرۇن كوماندىرى ياقۇپ يارىسىنى تېڭىۋاتقان رىزۋان ئايۇپقا قاراپ ئىنجىقلاپ تۇرۇپ.

— خاتىرجەم بولۇڭ، يولداش كوماندىر! ھاياتلا بولىدىكەن-

مەن، دۇشمەن بۇ يەرگە ھەرگىزمۇ ئايىق باسالمايدۇ! — دېدى رىزۋان ئايۇپ ناھايىتى ئىشەنچىلىك تەلەپپۇز بىلەن.

رىزۋان ئايۇپ ئۇچ يەرگە ئىستانكىۋوي پىلمۇتتىن بىرنى، دىكتايە پىلمۇتتىن ئىككىنى ئەپلىك ئورۇنلاشتۇردى. ئۇ قۇربان بولغانلارنى ئايرىم جايغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، يارىدارلارنىڭ ئېغىر - يېنىكلىرىنى ئايرىپ يارىلىرىنى تاڭغاندىن كېيىن، ئۇلارنى ئارام ئېلىشقا بۇيرۇپ، ئۆزى قاراۋۇللۇق قىلدى. يېرىم كېچە بولاي دېگەندە، رىزۋان ئايۇپنىڭ بۇ غەيرەت - جاسارىتىدىن تەسىرلەنگەن بىر يارىدار جەڭچى يەر بېغىرلاپ ئۆمىلەپ ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— رىزۋان، سىز كۆپ جاپا تارتتىڭىز، چارچاپمۇ قالدىڭىز. سىز بىرەم ئارام ئېلىڭ، ئەمدى مەن قاراۋۇللۇق قىلاي، — دېدى-دە، ئاكۇپ قىرىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ، دۇشمەن تەرەپنى كۆزەتتى. رىزۋان گەپ قىلمايلا بېشىنى قىيسايتىپ، ئاكوپ قىرىغا يۆلىنىپ ئۇخلاپ قالدى. شۇ كۈنى خۇيزۇ مۇستەقىل ئاتلىق باتالىئونىدىكى ئۇچ ئەسكەر يەنە قېچىپ دۇشمەنگە تەسلىم بولۇپ، خائىنلىق قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ قوشۇنلىرى چوڭ ئۈمىد بىلەن ھۇجۇم قىلىدۇ. ئاكوپلاردا ئىگىراپ ياتقان يارىدارلارمۇ ئاكوپ قىرلىرىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ، قوللىرىغا قورال ئالىدۇ. رىزۋان بىرەم ئۇ پىلمۇت بىلەن، بىرەم بۇ پىلمۇت بىلەن ئوت ئاچىدۇ. رىزۋان ئەنە شۇنداق باتۇرلارچە جەڭ قىلىپ، ئاجايىپ قەھرىمانلىق بىلەن دۇشمەنلەرنىڭ خېلى كۆپ ئەسكىرىنى يەر چىشلىتىپ، چېكىنىشكە مەجبۇر قىلىدۇ. مانا شۇنداق جىددىي پەيتتە، پىلمۇت ۋە باشقا قوراللارمۇ ئوق قالمايدۇ، بۇنى سېزىۋالغان دۇشمەن شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلىدۇ. رىزۋان تىت - تىت بولۇپ، يەرنى مۇشتلاپ، چاچلىرىنى يۇلۇپ كېتىدۇ. ئۇ بېلىدىكى «تىتى» ماركىلىق تاپانچىنى ئېلىپ قارىسا، ئۇنىڭدىمۇ ئاران ئىككى تال

ئوق قالغانىدى. ئۇ دۇشمەننىڭ قولىغا تىرىك چۈشۈپ قالغاندىن كۆرە، ئۆزىنى ئېتىۋېلىپ ئۆلۈشنى ئەلا كۆرۈپ، ياردارلار بەلەن خوشلىشىدۇ، ياردارلارمۇ يانلىرىدىكى خەنجەرلىرىنى قولىرىغا ئېلىشىدۇ. رىزۋان ئايۇپ تاپانچىسىنى ئۆز چېكىسىگە تەڭلەپ، «ئەلۋىدا!» دەپ توۋلىغا، بارات پالۋان باشلىغان بورتالا پارتىزانلىرى «ھۇررا!» دەپ ئارقا تەرەپتىن ئات چاپتۇرۇپ كېلىدۇ. پارتىزانلار قەھرىمان سىپىترا رىزۋاننىبېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈشىدۇ...

گومىنداڭ قاراقچىلىرى زىۋازىلارغا يەنە ئالدىنىپتۇق دەپ، ھېلىقى قېچىپ بېرىپ خائىنلىق قىلغان ئوچ خۇيزۇ ئەسكەرنى ئىشپىيۇن دەپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن دۇشمەنلەر ئۆزلىرىنىڭ ئۇۋۇسىدىن چىقىشقا پېتىنالمايدۇ. بەش كۈندىن كېيىن غۇلجىدىن ماشىنا كېلىپ، قۇربان بولغانلارنى شۇ يەردە دەپنە قىلىپ، ياردارلارنى ئېلىپ كېتىدۇ. قەھرىمان ئىسكادرۇن كوماندىرى ياقۇپتىن قان كۆپ چىقىپ كەتكەنلىكتىن، بەختكە قارشى ئاكوپتا شەرەپ بىلەن قۇربان بولىدۇ.

بىز كىنو - تېلېۋىزىور ئېكرانلىرىدىن نۇرغۇنلىغان قەھرىمانلارنىڭ ئوبرازىنى كۆرىمىز، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى مۇبالىغە قىلىنغان بولىدۇ. لېكىن، قەھرىمان سىپىترا قىز رىزۋان ئايۇپنىڭ باتۇرلۇق خىسلەتلىرى قىلچىمۇ مۇبالىغە قىلىنمىغان، بەلكى ھەقىقىي بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەدۇر (ئەينى ۋاقىتتا شەپقەت ھەمشىرىسى رىزۋان ئايۇپ ئىلى ۋىلايەتلىك بانكىدا ئۇزۇنغىچە ئىشلىگەن).

پولكتىكىلەر كېچە - كۈندۈز ئىلگىرىلەپ مېڭىپ، ئاچال، ئالۋاستى گۆرسای، كۆكۇرچىن داۋىنى، قۇلانسای قاتارلىق ئورۇنلارنى بېسىپ ئۆتۈپ، قازان بۇلاققا يېتىپ كەلدى. بۇ يەردە ئاتلارنى يېرىم كۈن دەپ ئالدۇرغاندىن كېيىن، داندىغاينىڭ قۇمى ئارقىلىق توختاخۇن ئاقساقالنىڭ قورۇقىنىڭ 200 مېتىرچە جە-

نۇبەتكى مۇداپىئەگە ئەپلىك يەرگە كېلىپ توختايدۇ. بۇ جاي ئاساسىي بازا قىلىنىپ، باجاخۇ قۇملۇقلىرى «72 - ئېگىزلىك» دەپ ئاتالدى. بۇ يەرنى يەرلىك خەلقلەر «ئۇچ قارىياغاچ» دەپمۇ ئاتايدىكەن. ئەسلىدە 1830 - يىللىرى جەنۇبىي شىنجاڭدىن سەككىز ئائىلىلىك ئۇيغۇر ئىلى تەرەپكە كېلىۋېتىپ، جىڭغا كېلىپ توختاپ، بۇ سۇسىز بوز يەرلەرگە قىزىقىپ، دوساجىمەنلىك باشچىلىقىدا جىلىك ناھىيىسىنىڭ ئامبىلىغا نۇرغۇن سوۋغا - سالام بېرىپ بۇ يەرلەرنى سېتىۋالغان ۋە ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىپ، جىلىك دەرياسىدىن سۇ باشلاپ كېلىپ، تۇگمەن ياساپ، تېرىقچىلىق قىلغان. شۇنىڭدىن بېرى، بۇ يەرنى خەنزۇلار «باجاخۇ» (سەككىز ئائىلىلىك) دەپ ئاتاشقان. توختاخۇن ئاقساقال دېھقان بولۇپ، ئۇنىڭ قورۇقى باجاخۇنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان. قورۇق ئەتراپى قېلىن قارىياچلىق ئىدى. ئەتراپتىكى كىشىلەر توختاخوننى ھۆرمەتلەپ، ئاقساقال دەپ ئاتىشاتتى. گومىندالىڭ قىسىملىرى مۇشۇ قورۇقنى ئاساس قىلىپ، مۇداپىئە ئىستىھكامى قۇرغانىدى. بۇ قورۇقنىڭ جەنۇبىي تەرىپى 150 مېتىر ئارىلىقچە تاشلىق ۋە شۇاقلىق تۇزلەڭلىك ئىدى. بۇ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىنسا دۇشمەنلەر قاپسىلىپ قالاتتى، بىراق ئىنتايىن خەتەرلىك ئىدى. ئاخۇنبايۇف بۇلارنى ئويلاپ تېنى شۇرۇكەندى. ئۇ:

— بۇ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىشتىن ۋاز كېچىپ، ئايلىنىپ ئۆتۈپ جىلىك شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىپ، يىلاننىڭ بېشىنى كەسسەك! — دەپ تەكلىپ بەردى. پولك شتابى كوماندىرلىرىنىڭ دۇشمەنگە ھۇجۇم قىلىش ھەققىدىكى بۇ يىغىندا پولك كوماندىرى مەۋلانۇف ئورنىدىن تۇرۇپ:

— بىز قورقۇنچاقلىق قىلىپ، قاچانغىچە ئايلىنىپ يۈرۈپ مۆكۈ - مۆكۈلەڭ ئويناىمىز؟ — دېدى خاپا بولغان تەلەپپۇزدا. بۇ سۆز ئاخۇنبايۇفنىڭ غۇرۇرىغا تەگدى. ئۇ:

— مۆھتەرەم پولك كوماندىرى! بىز مۇشۇ تەرەپتىن قەتئىي ھۇجۇم قىلىشىمىز كېرەك! — دەپ ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇردى، ھەمدە— ئۇرۇش بولىدىكەن، چىقىم بولىدۇ، چىقىمسىز ئۇرۇش- نى ئۇرۇش دېگىلى بولامدۇ؟ بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتمەسلىكىمىز كېرەك، — دېدى قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ. ئۇنىڭ لەۋلىرى بىلىنەر - بىلىنمەس تىتىرەيتتى. ئۇ يەنە:

— ئۇنداقتا سىز دېگەندەك پولكنىڭ جەڭچى - ئوفىتسېرلە- رى گومىنداڭنىڭ ئوقىدا قىرىلىپ تۇگەپ كەتسە، ئۇرۇش بول- غان بولامدۇ؟ بۇ ئۇرۇش مەنتىقىسىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان سەپ- سەتە ئەمەسمۇ؟ ئۇرۇشنىڭ «بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ» دەپ زادى نېمىگە ئېيتىمىز؟ رەڭۋازلىق ئەسلىدىن ئۇرۇشلاردا ئىشلە- تىلىدىغان بىر خىل جانلىق تاكتىكا ئەمەسمۇ؟ ئازراق بەدەل تۆلەپ، زور غەلىبىنى قولغا كەلتۇرۇش كوماندىرلارنىڭ كوما- ندىرلىق سەنئىتىگە باغلىق، ئەگەر بىز ھېچقانداق پەم - پاراسەت ئىشلەتمەيلا، دۇشمەن ئوقىغا كۆكرەك كېرىپ ئالغا يۈگۈرسەك، دۇشمەنلەر بىزنى قىرىپ تاشلىسا، بۇنى ئۇرۇش دەمدۇق؟ ياق، بۇنى قارامىلىق، دۆتلۈك دەيمىز. بۇنداق تاكتىكىنى ياۋروپالىقلار 17 -، 18 - ئەسىرلەردە قوللانغان. ھازىر ھەربىي قورالىلار تەرەققىي قىلىۋاتقان 20 - ئەسىر تۇرسا، ئۇنداق ئۇسۇللار كارغا كېلەمدۇ؟ دۇشمەنلەر كۆپ، بىز ئاز، ئۇنىڭ ئۇستىگە يەر شارا- ئىتى دۇشمەنگە پايدىلىق، مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا دۇشمەننى ئالداش تاكتىكىسىنى قوللانساق دەيمەن، — دېگەن تەكلىپىنى بەر- دى. ئۇ كۆپچىلىككە ئۇرۇش قائىدىلىرىنى ۋە دۇشمەن ئەھۋالىنى ئوبدان چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، كۆپچىلىكنىڭ دىللىرى يورۇپ كەتكەندەك بولدى. ئەمما، پولك كوماندىرى مەۋلانۇف رازاق ئۆز ئابرۇيىنىڭ چۈشۈپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇردى ۋە چىرايى ئۆڭگەن ھالدا:

— مەن پولكنىڭ كوماندىرى، مۇشۇ تەرەپتىن ھۇجۇم قە-

لىشنى بەلگىلەيمەن! — دېدى قوپاللىق بىلەن بۇيرۇق قىلىپ.
بۇيرۇقنا بويسۇنۇش، بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىش، شۇنداقلا كوماندىرنىڭ بۇيرۇقىنى مۇقەددەس دەپ بىلىش مىللىي ئارمىيىنىڭ قاتتىق ئىنتىزامى بولغانلىقتىن، ھەممەيلەن ھۇجۇم قىلىش قارارىغا كەلدى ۋە ھۇجۇم قىلىش تەرتىپىنى بەلگىلىدى.
يېرىم كېچە، دۇشمەنلەر قورقۇنچلۇق چۇشلەرنى كۆرۈپ ئۇخلاۋاتقان مەزگىل ئىدى. پۈتۈن پولك تەرتىپلىك ھالدا شەپە چىقارماي يۇشۇرۇنچە نىشانغا قاراپ ئومۇميۇزلۇك ھۇجۇمغا ئۆتتى. كوماندىرلار قوللىرىدا ئېتىشقا تەييارلانغان تاپانچا، جەڭچىلەر بولسا ئاللىبۇرۇن بەتلەپ قويغان مىلتىقلىرىنى ئالدىغا قارىتىپ، پۈتلىرىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ئالغا ئىلگىرىلىرى. سۇپسۇزۇك ئاسماندىكى يۇلتۇزلار جەڭچىلەرگە ھېسداشلىق قىلىۋاتقاندەك جىمىرلىشاتتى. قاياقلاردىندۇ كاللىارنىڭ مۆرەشلىرى، ئىتلارنىڭ قورقۇنچلۇق ھاۋشىشلىرى ئاڭلىنىپ، بىرەر شۇملۇقتىن بېشارەت بەرگەندەك قىلاتتى. ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى، كاللارنىڭ مۆرەشلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئەتراپ تىمتاس ئىدى، ھەتتا بېسىلغان ئاياغ تۈۋشۈمۇ، قىلىچ، باكىلاشكىلارنىڭ تاراق - تۇرۇق ئاۋازلىرىمۇ ئاڭلانمايتتى. شۇاقلار ئارىسىدا بەخىرامان ئۇخلاۋاتقان تورغايلار جەڭچىلەرنىڭ ئاياغ ئىزلىرىنىڭ تەسىرىدىن چۆچۈپ كېتىپ، پۇرراپ ئۇچۇشۇپ جىمجىتلىقنى بۇزاتتى. دۇشمەن ئىستىھكاملىرىغا يېقىنلاشقانسېرى يۇرەكلىرىمىزنىڭ قاتتىق سوقۇشىدىن چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈلەتتۇق. دۇشمەنگە يېقىنلاپ قالغان ئارىلىقتا، بىر پالاكەت جەڭچى نېمىگىدۇر بىر نەرسىگە پۇتلىشىپ يىقىلىپ كېتىپ، ئوك قولىنىڭ بىگىز بارمىقى مىلتىقىنىڭ تەپكىسىگە تېگىپ پاك! قىلىپ بىر پاي ئوق چىقىپ كەتتى. تاك ئالدىدىكى بۇ بىر پاي ئوقنىڭ ئاۋازى خۇددى ھاۋا گۈلدۇرلەپ، چاقماق چاققاندەك بەر - جاھانىنى زىلزىلىگە سالدى. ئوق ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتكەن

گومىندالڭ ئەسكەرلىرى ئۇگدىگەن ھالدا پىلىمۇت، ئاپتومات، توپ - زەمبىرەك قاتارلىق ئېغىر - يېنىك قوراللىرىدىن ئوت ئېچىپ، بىز تەرەپكە قارىتىپ ئوق ياغدۇردى. جەڭچى - كومانـ دىرلارغا ئونلاپ، يۈزلەپ ئوق تېگىپ يىقىلدى... بۇ قانلىق پاجىئەنىڭ تراگېدىيىلىك ئاقىۋىتىنى بۇ يەردە تەسۋىرلەپ تۈگەتـ كىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە! نى - نى قىران يىگىتلەر، باتۇر جەڭچىلەر قۇربان بولۇپ كەتكەن بۇ قانلىق تارىخقا جېڭنى ئازاد قىلىش ئۈرۈشىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن كىشىلىرىمىز شاـ ھىت بولۇپ تۇرۇپتۇ. جېڭنى ئازاد قىلىش ئۈرۈشىغا، بولۇپمۇ مۇشۇ قانلىق ۋەقەگە بىۋاستە قاتناشقان يولداش ئابدۇللا مەخپىـ رۇف بۇ قانلىق تراگېدىيىنى ئەسلەپ مۇنداق دەيدۇ:

«مەن سۆزلەۋاتقان بۇ ۋەقە 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى يۈز بەرگەندەك ئېسىمدە تۇرىدۇ. شۇ كۈنى ھاۋا ئىنتايىن ئىسسىق بولۇپ، تىنجىق بىر كۈن بولغانىدى، ئاسماندا بىر پارچىمۇ بۇلۇت كۆرۈنمەيتتى. كېچىچە دۇشمەن تەرەپتىن ئېتىلـ غان زەمبىرەك، مىنامیوت، پىلىمۇت ئوقلىرى تاڭ سەھەردىلا جىمىققانىدى. ئەمما، زەمبىرەك ئوقلىرىدىن تارقالغان قويۇق ئىس - تۈتەكلەر بىلەن قان ھىدلىرى دىماقنى ئېچىشتۇرۇپ تۇراتتى. تاڭ بارغانسېرى سوزۇلۇپ، ئۇپۇق قىزىرىپ، قۇياشمۇ كۆتۈرۈلدى. مەن بۇ كەڭرى كەتكەن ئۇششاق شېغىللىق سايدا، غەربتىن شەرققە كېسىپ ئۆتىدىغان چوڭ تاشيولنىڭ بويىدا ئۆسـ كەن قارىياغاچنىڭ ئۈدۈلىدىكى ئازگالنىڭ قىرغا يۆلەنگەن ھالدا نىمجان ھالەتتە ئولتۇراتتىم. ئەتراپ جىمجىت ئىدى. دەل - دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىمۇ ئوقلارنىڭ زەربىسىدىن يالىڭاچلىنىپ قالغان، شېغىللىقتىكى شۇاقلارمۇ كۆيۈك تەسىرىدىن قىرقىلىپ كەتكەنىدى. مېنىڭ بېشىم سىقىراپ ئاغرىيتتى، ئۇسسۇزلۇق مېنى ئازابلايتتى. شېغىللارنى تاتىلاپ، نەم تاشلارنى ئاغزىمغا سېلىپ شورايتتىم، ئەمما يەنىلا ئاغزىم، كېلىم قۇرۇپ تۇراتـ

تى. قۇياش كۆتۈرۈلگەنسېرى ئۇسسۇزلۇق مېنى شۇنچە قىينايتى، خۇددى شىلىم يەۋالغان ئادەمدەك كالپۇكلىرىم چاپلىشىپ كەتكەندى، بەزىلەر سىيىپ سۇيدۇكىنى ئىچىپمۇ باقتى. ئۇستىبېشىم پاسكىنا، خۇددى غالجىر ئىت تالىۋەتكەندەك تىتىلىپ كەتكەن، قاپاقلىرىم يېرىلغان، ئاياغلىرىم قانغا مىلەنگەن، ئۆزۈمنى ناھايىتى ھارغىن سېزەتتىم، پۈتۈمنى بىر ئورۇندىن يەنە بىر ئورۇنغا يۆتكىگۈچە نەچچە پاتمان كۈچ سەرپ قىلغاندەك ھېس قىلاتتىم. ئۆتۈكۈمنىڭ ئاپقۇتىدا شىپۇر (ئاتلىق ئەسكەرلەر قامچا ئورنىدا ئۆتۈكىنىڭ ئاپقۇتىغا باغلىۋالىدىغان تۆمۈر) جىرىڭلاپ تۇراتتى، بىلىمگە ئېسىۋالغان قىلىچىم ئالدىمدىكى ياغاچ كۆتەك ئۈستىدە، تاپانچام قولۇمدا قان ئارىلاش تۇرۇپتۇ. ئېسىمنى يىغۋېلىپ، بېشىمنى ئاستا كۆتۈرۈپ قارىسام، كۆز ئالدىمدا دەھشەتلىك مەنزىرە كۆرۈندى. سەپداشلىرىم يۆتكىلىپ كەتكەن بولۇپ، ھوشسىز گەۋدىلەر ئۇ يەر، بۇ يەردە ئىنجىقلايتتى، بەزىلەرى سەل - پەل مىدىرلىغاندەك قىلاتتى، ئۆلۈكلەر خۇددى سايىنىڭ تېشىدەك يېتىپ كەتكەندى. بىر سوتكىدىن بۇيان نەدە تۇرۇپ، نەگە بېرىپ، نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىم ئاستا - ئاستا يادىمغا كېلىشكە باشلىدى، پۈتۈن بەدىنىم سىقىراپ ئاغرىيتتى. مېنىڭ يارامنى بىرى تېگىپ قويۇپ كېتىپ قالغانكەن. كېيىن ئۇقسام، يارامنى سېستىرا قىز رەيھانە غابىدىن تاڭغان بولۇپ، مېنى ئېلىپ كېتىشكە ئىمكانىيەت بولماپتۇ، شۇڭا مېنى بىخەتەر جايغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ كېتىپ قالغانكەن (رەيھانە غابىدىن جەڭ جەريانىدا ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ بەش قېتىم ئوردىن ئالغان، كېيىن ئابدۇللا مەخپىرۇف بىلەن توي قىلغان. ئۇ 1999 - يىلى 10 - ئاينىڭ 6 - كۈنى غۇلجا شەھىرىدە ۋاپات بولغان). ئەسلىدە بىز گومىنداڭ ئىستىھكاملىرىغا يېقىنلىشىپ قالغاندا، بىر جەڭچىمىز پۈتلىشىپ كېتىپ، مىلتىقىدىن ئوق چىقىپ كەتكەنكەن. بۇ ئوقتىن چۆچۈپ كەتكەن دۇشمەنلەر توخ-

تاخۇن ئاقساقالنىڭ قورۇقىنىڭ ئەتراپىغا قۇرۇۋالغان مۇداپىئە ئىستىھكاملىرىدىن، بولۇپمۇ ئۇچ قاريياغاچ ئۈستىگە قۇرۇلغان پىلىمۇتلىرىدىن بىزگە قارىتىپ ئوت ئاچتى. بىز پەستە، دۈشمەنلەر يۇقىرىدا بولۇپ، بىزگە دالدا بولغۇدەك چوڭراق بىر تال تاشمۇ يوق ئىدى. بىز كېلىشتىن بۇرۇن دۈشمەنلەر بۇ يەردىكى تاشلارنى بىرنىمۇ قويماي ئېلىۋەتكەنىكەن. سېستىرا قىز-لارمۇ ياردارلارنى يۆتكەپ كېتىشكە ئولگۇرەلمەپتۇ. تاڭ ئاتقاندا بىزنىڭ مەرگەن جەڭچىلىرىمىز قاريياغاچلارنىڭ ئۈستىدىكى گو-مىنداڭنىڭ ئۇچ پىلىموتچىكىنى ئېتىپ چۈشۈرۈۋەتكەندىن كې-يىنلا، دۈشمەننىڭ ئوت كۈچى سەل - پەل شالاڭلاشتى.

مەن ئورنۇمدىن تەسلىكتە تۇرۇپ، سەل ئالدىمغىراق ماڭ-دىم، شۇ هامان تاشيول ياساش ئۈچۈن شېغىل كولىغان ئازگال ئىچىدىن: «ئابدۇللا مېنى ئېتىۋەت! مېنى ئېتىۋەت دەيمەن!» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. قارىسام، بۇ سېستىرا قىز سائادەت ئە-كەن. ئۇنىڭدىن ئون مېتىر نېرىدىكى ئازگالدا سېستىرا قىز گۈلسۈممۇ بار ئىكەن. ئۇلار ياردارلارنى تېڭىپ قويۇش ئۈچۈن ئۆمىلەپ كېتىپ بارغاندا، ئوق تەگكەنىكەن. سائادەتنىڭ يارىسى ئېغىر ئىدى. ئۇنىڭ بېلىنىڭ تۆۋىنى پۈتۈنلەي پىلىموت ئوقىدا ئېغىر يارىلانغانىكەن. گۈلسۈمنىڭ يانپېشىدىن تەگكەن ئوق دوۋ-سۈنىنى تېشىپ ئۆتكەنىكەن.

— تېز بولغىن، ئوغۇل بالا بولساڭ مېنى ئېتىۋەت!

— دەيتتى هەر ئىككىلا سېستىرا قىز ۋارقىراپ. ئەھۋال خەتەر-لىك ئىدى، دۈشمەن تەرەپتىن ئوق چىقىپ قالسا، هەر ئۇچىلە-مىز ئۆلەتتۇق. بۇ سېستىرا قىزلارنى ئېتىۋەتكىلى قانداقمۇ قول بارىدۇ؟ ئۇلار فرونتتا جانلىرىنى ئالقانلىرىغا ئېلىپ قويۇپ، نى - نى يىگىتلەرنى يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوقلارغا قارىماي يۈگۈرۈپ يۇرۇپ يارىلىرىنى تېڭىپ ساقايتقان، يەنە بەزىلىرىنى هاپاش قىلىپ قۇتۇلدۇرۇپ قالغان شەپقەت هەمشىرىلىرى ئەمەس-

مۇ؟ ئۇلار بەكمۇ چىرايلىق، كىيلىشكەن ھەم قورقماس، جىگەر-لىك قىزلاردىن ئىدى. ئۇلار مەن بىلەن بىر سەپتە تۇراتتى، مەن ئۇلارنى بىر ئامال قىلىپ قۇتقۇزۇپ قېلىش قارارىغا كەلدىم. ئۇلار كەلگۈسىدە مېيىپ بولۇپ ياشىغاندىن كۆرە، ھازىرلا ئۆلۈپ كېتەيلى دەپ ئويلاپ، ساقىيىشىغا كۆزلىرى يەتمىگەنىدى. مەن ئاۋۋال سائادەتنى تېگىشقا باشلىدىم. ئۇ ماڭا بوي بەرمەي ۋارقى-رايتتى. قانچە ۋارقىرىسىمۇ بەرىبىر، مەن دېگەن ئوغۇل بالىدە؟ مەن سائادەتنىڭ ئۈستىگە چىقىپ تەتۈر مىنىۋالدىم - دە، ئۇنىڭ يارىسىنى خېلى ياخشى تېگىپ قويدۇم، ئوق ئۇنىڭ بەكمۇ نازۇك يېرىگە تەگكەنىكەن. ئۇ مېنى ئىككى قولى بىلەن قاتتىق مۇشتلا-يتتى. مەن ئۇنىڭ جان - جەھلى بىلەن شۇنچە قاتتىق ئۇرغىنىغا پەرۋا قىلمايتتىم (ئەتىسى ئۇنىڭ ئۇرغان يەرلىرى خۇددى پىچاق تىققاندەك ئاغرىشقا باشلىدى). مەن قىلىچىمنى قىنىدىن چىقا-رىپ شىنە قىلىپ، ئۇنىڭ بىر پۇتىنى مىدىرلىماس قىلىپ تېگىۋەتتىم، ئاندىن ئۇنى ئۆرۈپ ئازگالنىڭ قىرىغا يۆلەپ قوي-دۇم، ئۇ ماڭا خۇددى يارىلانغان كىيىك بالىسىدەك تەلمۇرۈپ قارايتتى. ئۇ: «ھوي قورقۇنچاق! سەن قورقۇپ مېنى ئېتىۋەت-مىدىڭ» دېۋىدى، مەن ئۇنىڭغا:

— سەندەك بىر بەرنا قىزنى ئېتىۋەتسەم، كېيىن سېنىڭ يىگىتىڭگە قانداق جاۋاب بېرىمەن؟ ساقايساڭ ماڭىمۇ قارىماسسەن ھەقىچان؟ ھېلىمۇ تەلىيىڭ بار ئىكەن، — دېدىم چاقچاق قىلىپ ئۇ:

— مەن ساقايسام سېنى ئىزدەپ بارىمەن، ساڭا رەھمەت ئېيتىمەن، — دېدى مەمنۇن بولغاندەك قىلىپ.

مەن گۈلسۈمنىمۇ قىلىچىمنىڭ غىلىپىنى شىنە قىلىپ پۇ-تىدىن تېگىپ قويدۇم. ئەمما، ئۇ بەكمۇ ۋارقىراپ كەتتى. ئۇنىڭ يارىسىمۇ ئېغىر ئىكەن. مەن ئۇنىڭ ئاغزىنى ئالقىنىم بىلەن بېسىپ تۇرۇپ، بىر پۇتۇمنى ئۇنىڭ ئۈستىگە ئارتىلدۇرۇپ يار-

سىنى تاڭغۇچە، ئۇ مېنى ھەرخىل تاتارچە تىللار بىلەن تىللاپ كەتتى ۋە:

— تاپانچاڭنى ماڭا بەر، مەن ئۆزۈمنى ئېتىۋالىمەن! — دېدى. مەن ئۇنىڭغا:

— سەن نېمە دېسەڭ دەۋەرگىن، مەن بۇرچۇمنى ئادا قىلىسامىلا بولدى، ھەر ئىككىڭلارنى داۋالاش ئورنىغا ئەۋەتىپ بېرىمەن، — دېدىم. ئۇ:

— ھۇ پاشىنىسىز قەشقەرلىك! خەپ توختاپتۇر، مەن ساقايسام كۆرسەن تېخى، پۇچۇق! — دېدى. مەن:

— سېنى ئەگەر ئەر ئالمىسا، مېنىڭ قېشىمغا كېلەرسەن، سەن مېنى بۇرۇندىنلا ياخشى كۆرەتتىڭغۇ؟ ئاتقا بېدە توغرىشىپ بەرگەنلىرىڭنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟ — دېدىم.

— سەن شۇ ئابدۇللامېدىك؟ كېلە بىر سۆيۈپ قويايى، شۇ كۈنلەرنى ئېسىڭگە ئېلىپ مېنى ئاتماپسەن - دە، مېنى ئاتمىغىنىڭغا رەخمەت! — دېدى ئۇ مېنى تونۇپلىپ (مەن 1942 - يىللىرى گۇلسۇملەرنىڭ ئۆيىدە ئىشلىگەنىدىم، ئۇ چاغدا مەن يېتىم بالا بولۇپ، پاناھلىنىدىغان ئۆيۈم شۇ ئىدى).

— كېيىن سەن ماڭا كېرەك بولسەن ئەمەسمۇ؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ.

ئۇ ئىككى قىزنىڭ جاراھىتىنى تاڭىمەن دەپ دورا سومكامۇ قۇرۇقدىلىپ قالغانكەن، شۇڭا ئۇلارنىڭ دورا سومكىسىدىكى دورىلارنى ئېلىپ، تۇزلەڭدە ئەلەملىك زارلىنىپ، ئىڭىراپ ياتقان سۈيدۈكلۈك جالالىدىن قاتارلىق نۇرغۇن يارىدارلارنىڭ يارىسىنى تاڭدىم. «يولدا ياتقان ئەسكى تېرىنى جۇڭا دەپ قالمىغىن، ئۇ سېنى چىشلەپ يەيدىغان يولۋاس بولۇپ قالمىسۇن» دېگەندەك، مەن بىر تەرەپتىن ھوشيارلىقىمنى ئۆستۈرۈپ تاپانچامنى دەررۇ قولۇمغا چىقىدىغان ئەپلىك يېرىمگە قىستۇرۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن جەڭچىلەرنىڭ يارىسىنى تاڭدىم. تۇيۇقسىز بىر جىرا ئىچى-

دىن ئۇستىبېشى قانغا مىلەنگەن، تونىغۇسىز بولۇپ كەتكەن بىرى ئۆمىلەپ كەلدى. مەن دەرھال تاپانچامنى قولۇمغا ئېلىپ، تەپكىسىنى باساي دەپ تۇرغىنىمدا، ئۇ:

— ھەي، سەن ئابدۇللامۇ؟ ياۋاللا، جىن - شەيتانمۇ سەن؟

— دەپ توۋلىدى. مەن:

— خۇدا ئۆزى ساقلىدى، سېنى ئېتىۋەتكىلى تاسلا قاپتىمەن، — دېدىم. بۇ كىشى تېكەس 1 - ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكى، مال دوختۇرلۇق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئىمىن ھاجىيۇف ئوسمان ئەپەندى ئىدى (ئىمىن ھاجىيۇف ئوسمان ئەپەندى مۇزداۋاندىكى جەڭدە خىزمەت كۆرسىتىپ ئالتۇن مېدال بىلەن مۇكاپاتلانغانىدى. ئۇ دەسلەپتە پودپورۇچىك، كېيىن مايۇرلۇق ئۇنىۋانى ئالغانىدى). ئۇ شۇ مىنۇتتىن باشلاپ، ماڭا ياردىمارلارنى تېڭىشىپ ھەم توشۇشۇپ بېرىپ زور ياردەم قىلدى. 18 جەڭچىنىڭ پۇت - قوللىرى ئۇزۇلگەن، ھايات قالدى دېگەنلەرمۇ چالا ئۆلۈك ئىدى. 3 - ئىسكادىروندىن ئارانلا 30 نەچچە ئادەم قاپتۇ، 2 - ئىسكادىروندىن 40 نەچچە ئادەم قۇربان بوپتۇ. سېستىرا قىزلارنىڭ قەھرىمانلىق جاسارىتى بىلەن بىز يارىدارلارنى بىخەتەر جايغا ئەكىلىۋالدۇق.....»

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلەر، بۇ ۋەقەنى بىزگە سۆزلەپ بېرىۋاتقان يولداش ئابدۇللا مەخپىرۇف ھازىر ھايات، ئۇ غۇلجا 4 - دىۋىزىيە دوختۇرخانىسىدا ۋىراچ بولۇپ ئۇزۇن يىل ئىشلەپ، ھازىر پېنسىيىگە چىقىپ ئائىلىسىدە دەم ئېلىۋاتىدۇ. يولداش ئابدۇللا مەخپىرۇف شۇ كۈنى ئۆزى جەڭدە يارىلانغان تۇرۇقلۇقمۇ پىداكارلىق روھىنى ئۇرغۇتۇپ، خەتەرگە قارىماي يارىدار بولغان نۇرغۇنلىغان جەڭچى - كوماندىرلارنىڭ يارىسىنى تېڭىپ، ئۇلارنى بىخەتەر يەرگە يۆتكەپ، ھاياتىنى ساقلاپ قالغان. قەھرىمان ئابدۇللا مەخپىرۇف گەرچە مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى مەزگىلىدە ئېغىر رىيازەت چەككەن بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنىڭ دوختۇرلۇق

كەسپىگە بولغان قىزغىن ئىشتىياقى بىلەن خىزمەتنى جانپىدالىق بىلەن داۋاملاشتۇرۇپ ئىشلىگەن.

* * * *

شۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتكەن رەيھانە غابىدىن، روشەنگۈل، ئاسىيە قاتارلىق سېستىرا قىزلارنىڭ ھەر-قايسىسى 20 - 30 دىن يارىدارنى خەتەرگە قارىماي ھاياش قىلىپ بىخەتەر يەرلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپ ھاياتىنى ساقلاپ قالدى. يارىدارلارنى جاراھەتتىدىن كۆپرەك ئۇسسۇزلۇق قىينايتتى. ئۇلارغا قاراپ چىدىمىغان سېستىرا قىز روشەنگۈل ئون نەچچە باكالاشكىنى ئېلىپ، 150 مېتىر يىراقلىقتىكى تۇگمەن بېشىدىن سۇ ئېلىپ كەلمەكچى بولدى، بۇ ئارىلىق ناھايىتى تۇپتۇز بولۇپ، ئەگەر دۇشمەن ئۇنى كۆرۈپ قالسا ئاسانلا قارىغا ئالالايتتى. شۇڭا، كوماندىر - جەڭچىلەر «ئۇ يەرگە بېرىش خەتەرلىك» دەپ ئۇنى دەپ توستى. ئەمما، روشەنگۈل ئۆزىنىڭ ھاياتىدىن يارىدارلارنىڭ ھاياتىنى ئەلا بىلىپ، «تۇگمەنگە بېرىپ سۇ ئېلىپ كېلىشىم، پەقەت يارىدارلارنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن! مېنى توسمانلار، مەن يارىدارلارنىڭ ئۇسساپ زارلىنىشلىرىغا چىداپ تۇرالمايمەن» دېدى— دە، باكالاشكىلارنى كۆتۈرۈپ، ئۇچقاندەك يۇگۈرۈپ كەتتى. زىلۇا بويلۇق، چېۋەر سېستىرا قىز روشەنگۈلنىڭ دۇشمەن ئوقلىرىدىن ئۆزىنى ھىمايە قىلىپ يىلانباغرى يۇگۈرۈپ مېڭىشى، گويا كى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاغزىدا لاي توشۇپ ئۇۋا ياساۋاتقان قارلىغاچنىڭ پەرۋازىغا ئوخشاپ كېتەتتى. ئۇنىڭغا قاراپ تۇرغان جەڭچى - ئوفىتسېرلار:

— پاھ! قوشۇنىمىزنىڭ بۇ پەرىشتىسى قالتىس چېۋەر جۇمۇ؟ — دېيىشىپ، ئۇنىڭ مېھىر - شەپقىتى ۋە قەھرىمانلىق خىسلىتىنى چىن دىلىدىن مەدھىيىلەيتتى.

روشەنگۈل ھالسىرىغان ھالدا تۇگمەن بويىدىكى ئۆستەڭگە يېتىپ باردى. بەختكە قارشى ئۆستەڭدە سۇ يوق ئىدى. روشەن-

گۈل ئارمىنىنى ئىچىگە يۇتۇپ «ھەتتەڭەي!» دېدى ـ دە، ئۆستەڭگە سەكرەپ چۈشتى ۋە يۇقىرىغا قاراپ بىر نەچچە قەدەم ماڭدى. ئۇ ئۆستەڭ ئىچىدىكى كۆلچەكتە توختاپ قالغان توختام سۈنى كۆردى ۋە «مۇشۇ سۈدىن بولسىمۇ ئېلىپ كېتەي» دەپ، باكالاشكىلارنى ئېچىپ توختام سۈنى قاچىلاشقا باشلىدى. ئۇ باكالۇشكىلارنى تولدۇرۇپ ئەمدىلا ئۆستەڭنىڭ قىرغا چىقىشىغا، بىر پاي ئوق كېلىپ ئۇنىڭغا تەگدى. روشەنگۈل «ۋاي!» دەپ باكالاشكىلارنىڭ يېپىلىرىنى مەھكەم تۇتقان پېتى يىقىلدى. بۇ ۋەقەنى يىراقتىن كۆرۈپ تۇرغان جەڭچىلەردىن بىر نەچچىسى روشەنگۈلگە قاراپ يۈگۈردى...

سۈيدۈڭلۈك يۈسۈپجان بۇ تۇغۇرلۇق ئەسلەپ مۇنداق دەيدۇ:

«... مەن روشەنگۈلنىڭ قېشىغا يېتىپ بارغان چاغدا، روشەنگۈلنىڭ كۆزى تېخى يۇمۇلمىغانىكەن. كۆكرىكىدىن قىپقىزىل ئىسسىق قان توختىماي ئېقىۋېتىپتۇ. سېستىرا قىز ئاسىيە روشەنگۈلنىڭ بېشىنى قۇچقىغا ئېلىپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭغا رازىلىق بەردى. روشەنگۈلنىڭ ئايدەك چىرايىدىن، بولۇپمۇ ئۇنىڭ جىلۋىلىنىپ تۇرغان يۇلتۇزدەك نۇرلۇق كۆزلىرىدىن نېمىلەرنىدۇ دېمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى. شۇ ئەسنادا كىمىدۇ بىرى:

— ۋاي ئىستەي، ئاجايىپ چىرايلىق، كېلىشكەن، چېۋەر قىز ئىدى، تۆنۈگۈنكى چوڭ قىرغىنچىلىقتا ئۇ ئۆمىلەپ ھەم يۈگۈرۈپ يۈرۈپ يارىدارلارنىڭ يارىسىنى تېڭىپ، بەزىلىرىنى سۆرەپ، بەزىلىرىنى ھاپاش قىلىپ بىخەتەر يەرگە ئاپىرىپ، نۇرغۇن جەڭچىلەرنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قالغان ئەمەسمىدى! ئۆزى ساپسارى تۇرۇپ، سۇ ئېلىۋېتىپ مۇنداق قۇربان بولۇشنى كىممۇ خىيالىغا كەلتۈرسۇن؟ — دېدى. مەن:

— ئوق يېقىنلا يەردىن تەگكەندەك تۇرىدۇ، يۈرۈڭلار، ئاۋۇ

تۇگمەننىڭ ئىچىگە كىرىپ قاراپ باقايلى، — دېدىم. بىر نەچچە-
لەن يۇگۇرۇپ تۇگمەننىڭ ئىچىگە كىردۇق، ھېچكىم كۆرۈنمە-
گەندىن كېيىن ئارقىمىزغا يانماقچى بولۇۋىدۇق، شۇ چاغدا ئابـ-
دۇقادىر سۇكەننىڭ سۇپىسىغا چىقىپ:
— بۇ ئەبلەخ مانا ماۋۇ يەردە ئىكەن ! — دېگىنىچە كۆك ماتا
كىيگەن بىر گومبىداك ئەسكىرنى گەجگىسىدىن تۇتۇپ قامالـلـ-
غىنىچە سۆرەپ ئېلىپ چىقتى. لەنتى مەخلۇق قورقمىدىن
تۇگۇلۇپلا قالغانىدى. ئابدۇقادىر ئۇنى روشەنگۇلنىڭ جەسىتى
يېنىغا ئاپىرىپ:
— روشەنگۇل، كۆرۈۋاتامسىز؟ سىزنىڭ قاتىلىڭىزنى تۇتـ-
تۇق! مانا سىز ئۇچۇن ئىنتىقام ئالدۇق، — دېدى ـ دە، خەنجـ-
رىنى سۇغۇرۇۋېلىپ، ھېلىقى ئەسكەرنىڭ كۆكرىكىگە تىقتى
.....

تۇگمەننىڭ باش تەرىپىدە ئىككى تۇپ قېيىن دەرىخى شۇنداق
چىرايلىق ئۆسۇپ قەد كۆتۇرۇپ تۇراتتى، بۇ ئىككى تۇپ قېيىن
دەرىخىنىڭ ئوتتۇرىسىدا 5 مېتىرچە ئارىلىق بار ئىدى. بىز
روشەنگۇلنى شۇ ئارىلىققا دەپنە قىلدۇق. كېيىن تونۇۋېلىشقا
ئاسان بولسۇن ئۇچۇن، ئادرېسىنى يېزىپ، بەزى ئىچكى ۋە
سىرتقى كىيىملىرى بىلەن تۇپراق بېشىغا قويۇپ، يوغانلا بىر
تاش بىلەن باسۇرۇپ قويدۇق. روشەنگۇلنىڭ گىمناستىيۇركىسـ-
نىڭ تۆش يانچۇقىدىن يېرىمى قانغا مىلەنگەن بىر تال قولياغلىق
چىقتى. قولياغلىققا ئىككى قىزىل گۇلنىڭ غۇنچىسى كەشتىلەنـ-
گەنىكەن. بۇنى كۆرۈپ رۇس سېستىرا قىز يىغلاپ تاشلىدى.
ھەممىمىز ئۇنىڭ چۆرىسىگە ئولاشتۇق.
— ئېسىم قۇرۇسۇن، مەن نېمىدېگەن دۆت؟ — دەپ ئۆزىنى
ئەيىبلەپ كەتتى رۇس سېستىرا قىز.
— سەن ئۆزۇڭنى نېمىشقا دۆت دەپ ئەيىبلەيسەن؟ — دەپ
سورىدى ئاسىيە.

— مەن بۇ قىز بىلەن چىڭسىخوزىدا تونۇشقانىدىم، تۇنۇگۈن كېچە ئىككىمىز دۇشمەن ئوقىدىن ئۆزىمىزنى ھىمايە قىلىپ بىر يەردە ياتقانىدۇق، مەن ئۇنىڭ پىداكارلىق روھىغا ھەم قورقماس خىسلىتىگە ھەۋىسىم قىلىپ، «سېنىڭ يۇرتۇڭلار يىگىتىڭ بار-مۇ؟» دەپ سورىغانىدىم، ئۇ «بار ھەم يوق» دەپ جاۋاب بەرگەندى، مەن «بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ ئوچۇقراق قىلىپ دېمەمسەن؟» دەپ قىستاپ تۇرۇۋالسام، ئۇ ئاخىر «مېنىڭ يۇرگەن يىگىتىم مەن بىلەن بىللە پىدائىي بولۇپ ئازادلىق ئۇرۇشىغا قاتناشقان بىر مەھەللىلىك، ئۇنىڭ ئۇنۇڭانى پىراپۇرچىك، سۇيدۇڭ 40 - پولكىدا ئىشلەيدۇ. ئۇ ماڭا تەلەپ قويغان، مەن ئۇنىڭغا ئالدىنقى سەپ فرونتىدا خىزمەت كۆرسىتىپ باھادىرلىق مېدالى ئالسىڭ، سىز بىلەن ئۆمۇرلۇك بىللە بولسەم، ئوندىاق بولمىسا ئاۋارە بولماڭ دېگەنتىم» دېگەنىدى. «ئېسىم قۇرۇسۇن، ئۇ يىگىتىنىڭ ئىسمىنى ئونتۇپ قاپتىمەن. مانا، ئەمەلىيەتتىمۇ بۇ قولياغلىق ئۇنىڭ ئاشۇ يىگىتكە بىرەر تۆھپە ياراتسا بېرەرمەن دېگەن ئارزۇسىنىڭ بارلىقىنى ئىپادىلەپ تۇرمامدۇ؟» دېدى رۇس سېستىرا قىز قولياغلىقىنى سىيلاپ تۇرۇپ. بىز ھەممىمىز قولياغلىقنى قولدىن - قولغا ئېلىپ، كۆز يېشى قىلىشتۇق» ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن، روشەنكۆلگە مۇناسىۋەتلىك بۇ ئەسلىمىنى سۆزلەپ بېرىۋاتقان يۇسۇپجان ھازىر ھايات، ئۇ ھازىر سۇيدۇڭ ناھىيىسىدە ئولتۇرۇشلۇق.

* * * *

ئىلگىرىكى ۋە ھازىرقى ئۇرۇشلاردا بولسۇن، ھەرقانداق قوشۇن ئالدى بىلەن سۇ مەنبەسىگە قاراپ بارىگاھ ياكى مۇداپىئە ئىستىھكاملىرىنى قۇرغانىدى. ھەربىي دەستۇرلاردا «ئۆزۈڭنىمۇ بىل، ئۆزگىنىمۇ بىل، شۇ چاغدىلا ئاندىن ئۇرۇشتا يېڭىلمەيسەن» دەيدىغان ئەقلىيە سۆز بار. پولك كوماندىرى بۇ نۇقتىنى بىلگەن بولسىمۇ، لېكىن تولىمۇ بىپەرۋالىق بىلەن يۇز بېرىش

ئېھتىمالى بولغان ھادىسىگە سەل قارىغان. ئۇ ھۇجۇم قىلىشنىڭ ئالدىدا سۇ باشلاپ كېلىش ئۈچۈن ئىككى جەڭچىنى ئەۋەتكەن (بۇلارنىڭ بىرى ئۇيغۇر، بىرى مۇڭغۇل جەڭچى ئىدى). لېكىن، بۇ ئىككى جەڭچىنىڭمۇ، سۇنىڭمۇ ئىز — دېرىكى بولمىغان، پولك كوماندىرى شۇ چاغدا خۇددى تىنچ يىللاردىكى بىر دېھقانىنىڭ ئېرىقتا سۇ باشلاپ كېلىپ ئېتىزنى سۇغۇرىدىغاندەك تۇيغۇدا بولغان. پەقەت روشەنگۈل پاجىئەسى يۈز بەرگەندىن كېيىنلا، بۇ كوماندىر سەگەكلىشىپ، ئۇرۇشلاردا پىشقان، ئىنتايىن زېرەك ھەم چەپدەس مىرزا قۇلۇپنىڭ ئىسكادىرۇنىنى ئەۋەتكەن. بۇ ئىسكادىرۇن سۇ باشلاپ كېلىپ قوشۇننى، بولۇپمۇ يارىدارلارنى تەشنالىقىغا قاندۇرۇش ئۈچۈن، ناھايىتى تېزلىكتە 10 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى تۈگمەنگە قايتىلىدىغان لاتاپەي (ھازىرقى كىچىك دېيەنزەن) كۈمەيگە كېچىدە يۈشۇرۇن يېتىپ بارغان. كۈمەينى ساقلاپ ياتقان گومىنداڭنىڭ بىر لىيەن ئەسكىرىگە تۇيۇقسىز زەربە بېرىپ ھەممىسىنى تەلتۈكۈس يوقاتقان. ئۇلار ئاندىن ھېلىقى ئىككى جەڭچىنىڭ شۇ يەردە قۇربان بولغانلىقىنى بىلگەن.

گومىنداڭ قاراقچىلىرى ئۆزىنىڭ مۇداپىئەسىگە پايدىلىق بولغانلىكى نەرسىلەردىن پايدىلانغان، جۈملىدىن تۈگمەنگە بارىدىغان سۈنىمۇ شاخ - شۇمبىلار بىلەن ئېتىپ مەھكەم توسۇۋالغان. كۈمەيدىكى سۈنىمۇ ئاخىر جەڭچىلەر توغاننى بىرلا ئىتتىرىپ ئۆرۈپ ئاققۇزدى، سۇلار خۇددى قەپەزدىن چىققان شىرەدەك ھۆركىرەپ، قىرغاقلارغا ئۇرۇلۇپ تۈگمەن بويىدىكى ئۆستەڭدە ئۆركەشلەپ ئاقتى...

تۈزلەڭدە قاتار - قاتار يېتىپ كەتكەن جەڭچى - كوماندىرلارنىڭ جەسەتلىرى كىشىنىڭ يۈرىكىنى پىچاق بىلەن تىلغاندەك ئېچىشتۇراتتى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ كۆزلىرى ئوچۇق بولۇپ، كۆز قارچۇقلىرىدا «ھۇررا!» دەپ ئاتاكىغا ئۆتۈۋاتقان جەسۇرانە

سىيماسى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. بەزىلىرىنىڭ كۆزلىرى يۇمۇق، قاپاقلىرى تۇرۇك بولۇپ، دۇشمەنگە بولغان غەزەپ ـ نەپرىتى ئىپادىلىنەتتى. ھايات جەڭچىلەر قۇربان بولغان سەپداشلىرىنىڭ جەسەتلىرىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ «ئەلۋىدا! سەپدىشىم، بۇرادىرىم، دوستۇم! باتۇر، جاسارەتلىك كومانداىرىم، ئەلۋىدا!» دەپ ياش تۆكۈپ يىغلىشاتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن توختىماي ئاققان ئىسسىق ياشلار، خۇددى قىيامەت بولغاندەك بىر مەنزىرىنى پەيدا قىلغانىدى. كومانداىر، جەڭچىلەر قۇربان بولغانلارغا قاراپ:

— سىلەرنىڭ خەلقپەرۋەر پىداكارانە روھىڭلار بىزلەرگە توـ لۇپ ـ تاشقان غەيرەت ـ جاسارەت ۋە قايتماس ئىرادە بېغىشلىـ دى! بىز دۇشمەنلەرنى تەلتۆكۈس يوقىتىپ، جىڭ ناھىيىسىنى ھەم پۈتۈن شىنجاڭنى ئازاد قىلىش ئارقىلىق، سىلەرنىڭ ئۇمىـ دىڭلارنى جەزمەن رېئاللىققا ئايلاندۇرىمىز، سىلەرنىڭ شانلىق ئەجرىڭلارغا جاۋاب قايتۇرىمىز، — دەپ قەسەم بېرىشتى. نۇرغۇن جەڭچىلەر بىردەكلا كومانداىرغا قاراپ:

— كومانداىر، بىزگە بۇيرۇق بېرىڭ! بىز دۇشمەنگە قارشى ھۇجۇمغا ئۆتىمىز، بىز قۇربان بولغان سەپداشلىرىمىزنىڭ ئىراـ دىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، گومىندالڭ قاراقچىلىرىنى يوقىتىپ، ئۇلارنىڭ روھىنى خاتىرجەم قىلىمىز، بىزگە بۇيرۇق بېرىڭ يولداش كومانداىر! — دەپ ۋارقىراشتى.

بۇ ياڭراق قەلب سادالىرى، روھىي كەيپىياتى سۇسلىشىپ قالغان كومانداىرلارنىڭ كۆزلىرىدە ئۇمىد ئۇچقۇنلىرىنى چاقنىـ تىپ، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى قوماندانلىق خىسلىتىنى ئۇرغۇتـ تى.

توختاخۇن ئاقساقالنىڭ قورۇقىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى تۇزلەڭلىككە 80دىن ئارتۇق شىھىت بولغان جەڭچى دەپنە قىلىنـ دى (بۇ شىھىتلىكنىڭ ئورنى ھازىرقى جىڭ ناھىيىسىدىكى سېـ مونت جىڭلايدىغان جايىنىڭ دەرۋازىسىدىن شەرق تەرەپكە تەخمـ

نەن 20 مېتىر كېلىدىغان ئاق بىر پارچە يەردە) . دەپنە قىلىنـ
غان شېھىتلەرنىڭ ئىچىدە ئامىنەم، پاتىمە، ساشا (رۇس)،
نىنا خرۇستىۋا (رۇس) قاتارلىق 20دىن كۆپرەك ھەمشىرە قىز-
لارمۇ بار ئىدى. ئۇلارنى ئىگىلىرىنىڭ ئاسانراق تونۇۋېلىشى
ئۈچۈن، بەلگىلىك كىيىملىرى بىلەن ئىسىم - فامىلىسى ھەم
ئادرېسلىرى يېزىلىپ، قەبرە بېشىغا تاشنىڭ ئاستىغا باستۇرۇپ
قويۇلدى (ئۇرۇشتىن كېيىن بەزىلىرىنىڭ جەسەتلىرىنى ئىگىلـ
رى تونۇۋېلىپ، ئېلىپ كېتىشتى). قالغان مۇتلەق كۆپ قىسىم
شېھىتلەر دۇشمەنلەرگە يېقىن جايدا بولغاچقا، ئۇلارنى دەپنە
قىلىشقا مۇمكىن بولمىدى. جىڭ ناھىيىسى ئازاد قىلىنغاندىن
كېيىن، ھەرقايسىسى ئۆز ئورۇنلىرىغا دەپنە قىلىۋېتىلدى. ھەر
مىللەت خەلقىنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن قۇربان بولغان نۇرغۇنلىغان
قەھرىمان جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ جەسەتلىرى جىڭ ناھىيـ
سىنىڭ چۆل - جەزىرە، قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا نام - نىشانسىز
قالدى. ئۇلارنىڭ قەھرىمانلىق ئوبرازىمۇ ئىز - دېرەكسىز يوقـ
لىپ كەتتى...

يارىدارلار 100 نەپەردىن ئاشاتتى. ئۇلار بىخەتەر يەرگە ئو-
رۇنلاشتۇرۇلۇپ، بار بولغان دورىلار بىلەن بىر نەچچە سېستىرا
ۋە بىر ئىسكادىرون قوغداش ئۈچۈن قالدۇرۇلدى.

* * * *

— ئوڭغا قاراپ توغرىلان! دىققەت! — دەپ كوماندا بەردى
سەپتە زەبەردەست تۇرغان پولكنىڭ ۋوزۋود كوماندىرىدىن يۇقىرى
دەرىجىلىك ئوفىتسېرلىرىغا پولكنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى پودپول-
كوۋنىك ئىبراھىموف. ئۇ:

— مۇھىتىرەم ئوفىتسېرلار، بىز «72 - ئېگىزلىك» ھۇجۇ-
مىدا مەغلۇپ بولدۇق، 500دىن ئارتۇق قەھرىمان سەپدىشىمىز-
دىن ئېچىنىشلىق ھالدا ئايرىلدۇق. بۇ بىزگە نىسبەتەن زور
يوقىتىش، ھەقىقەتەنمۇ بىزنىڭ كۆڭۈللىرىمىز ئىنتايىن يېرىم

بولماقتا. ئەمما، بۇ ۋەقە بىلەن پۈتۈن پولكىمىزدىكى جەڭچى، ئوفىتسېرلىرىمىزنىڭ ئىرادىسى ھەرگىز سۇنمىدى، ئۇلار جەڭ-گىۋارلىقنى يوقاتمىدى! بىز قايغۇمىزنى كۈچكە ئايلاندۇرۇپ، روھىمىزنى ئۇرغۇتۇپ، ئۇرۇشتا قۇربان بولغان سەپداشلىرىمىز-نىڭ قىساسىنى ئېلىشىمىز كېرەك! بىزنىڭ جاسارەتلىك جەڭچى-لىرىمىزنىڭ باتۇرلۇق روھى، جۇش ئۇرۇپ تۇرغان يۈرەك سادا-لىرى بىز كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ تەخىرسىزلىكىمىزنى بەلگە-لەپ بەردى، بىزنىڭ ئاداققى غەلىبىگە بولغان ئىشەنچىمىزنىڭ يالقۇنىنى چاقناتتى، دانالار «ئوڭۇشسىزلىق — ھەقىقەتكە يېتىشنىڭ يولىدۇر» دەپ ئېيتقان، مەن ھازىر سىلەرگە پولك شتابى رەھبەرلىرىنىڭ بىرلىككە كەلگەن قارارىنى يەتكۈزىمەن، — دېدى جىددىي تۇستە ۋە، — پولك مۇئاۋىن شتاب باشلىقى ئاخۇنبايۇف سىدىقجان سەپنىڭ ئالدىغا چىقسۇن! — دېدى بۇيرۇق تەلەپپۇزدا.

ئاخۇنبايۇف سەپتىن بەش قەدەم ئالدىغا چىقىپ، سەپتە مەز-مۇت تۇرغان ئوفىتسېرلارغا ئالدىنى قىلىپ، فورمىسىنى تۈزەپ، دىققەت بىلەن بۇيرۇقنى كۈتتى. سەپتىكى بارلىق ئوفىتسېرلار ئۇنىڭغا ئۇمىدلىك كۆزلىرى بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى. پەقەتلا مەۋلانوف رازاق چىرايى تاتىراڭغۇ، ئىنتايىن خۇنۇك ھالەتتە سەپنىڭ بىر بېشىدا شۇمشىيىپ تۇراتتى (مەۋلانوف رازاق شېك سىسەي دەۋرىدە ئاتۇشتا مەمتىلى ئەپەندى باشلىق ۋەتەنپەرۋەر زاتلارنى ئۆلتۈرۈش، قىرىش، ئوت قويۇش ئىشلىرىغا غوللۇق ئۇنسۇر بولۇپ قاتناشقانىدى. ئۇ 1975 - يىلى قىرغىزىستاندا قىساسچىلار تەرىپىدىن قەتلى قىلىنغان). ھاۋا ناھايىتى ئوچۇق ئىدى، سېخى قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرلىرى ئاخۇنبايۇفنىڭ كۆزلە-رىنى چېقىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ شەپكىسىنىڭ كازىرۇكىنى پېشانىسىگە چۈشۈرۈپ قويدى، ئۇنىڭ شەپكىسىدىكى كاكار كۈڭ-لىنىڭ نۇرىدا چاقناپ كەتتى. شىپۇرلۇق ئۆتۈك، سۇس جىگەر-

رەڭدىكى تېرىكىدىن تىكلىگەن گەلەپى ئىشتان، گىمناستيورکا، ئوفىتسېرلىق تاسما، مايورلوق ئونۇان بەلگىسى ۋە يېنىغا ئېسىلغان قىلىچ ئونىڭ قەددى - قامەتلىك بەستىگە تولىمو ياراشقاندى. ئاخونبايوفنىڭ كوچ - قۇۋۋەت ئورغوپ تورغان قەددى - قامىتى، زىرەكلىك چىقىپ تورىدىغان نورلوق كوزلىرى ئونىڭ پاراسەتلىك كومانىرلىقىنى ئىپادىلەيتتى.

— جەڭگاھ ئىقتىدارلىق كومانىرلارنى، پاراسەتلىك قەھرىمانلارنى يېتىلدورىدو. مايور ئاخونبايوف سىدىقجان بولسا، ئەنە شو جەڭگاھتا يېتىلىپ چىققان ئىقتىدارلىق كومانىرلىرىمىزنىڭ بىرىدور. بىز مايور ئاخونبايوفنىڭ ئەسلىدىكى «يىلاننىڭ بېشى كېسىش» دېگەن تاكتىكىسى بويىچە، دوشمەنگە هوجوم قىلىشىمىز كېرەك. هازىردىن باشلاپ پولكنىڭ قوماندانلىقى مايور ئاخونبايوف سىدىقجانغا تاپشورولدى! — دېدى ئىبراهىموف ئونىڭغا ئىشەنگەن تەلەپپوزدا.

ئاخونبايوف كوڭلىدە «ئوپكىسى كېتىپ، كانىيى قالغاندا ...» دېگەن پىكىرنى ئوتكوزدىيو، هېچقانداق ئىپادە بىلدورمەي جىم تورىدى. ئونىڭ روهى ئاۋۋالقىدەكلا كوتورەڭگو، چىرايىدا تەبەسسوم جىلوىلىنىپ تورىتتى. سەپتە تورغان ئوفىتسېرلار ئونى قىزغىن قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدوروپ، گولدوراس ئالقىش ساداسى ياڭراتتى. بو ئالقىش ساداسى ئاخونبايوفنىڭ جەڭگىوار-لىق روهىنى تېخىمو يوقىرى كوتوردى. ئاخونبايوف:

— مۇهتىرەم پودپولكوۋنىك مەۋلانوف باشچىلىقىدىكى پولك شتابى رەهبەرلىرىنىڭ ماڭا ئىشىنىپ تاپشورغان بو شەرەپلىك ۋەزىپىنى پوتون كوچوم بىلەن ئورونداشقا ۋەدە بېرىمەن! — دەپ هەربىيچە سالام بېرىپ ئوفىتسېرلارغا هوزمەت بىلدوردى. ئوفىتسېرلار خودىدى غەلىبە يورۇقلوقىنى كوزگەندەك بولوپ، ئونىڭغا بولغان ئىشەنچ ۋە هوزمەت ئىچىدە قىزغىن چاۋاك چېلىشتى. مەۋلانوف ئوزىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ هوزمەت بىلدورگەن ئاخونبا-

يۇقا قاراپ، ئۇنىڭ پەزىلىتىگە قايىللىقىنى بىلدۇردى. ئاخۇنبا-
يۇف شۇ يەردىلا پولكنىڭ ھۇجۇم يۆنىلىشىنى، ھەرقايسى قىسىم-
لارنىڭ ۋەزىپىسىنى تەپسىلىي ئورۇنلاشتۇردى. كوماندىرلار ئۇ-
نىڭدىن مەمنۇن بولۇشتى.

بۇ دەل 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 7 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇنقى مەزگىل ئىدى. شۇ مىنۇتتا قوشۇن شەرققە قاراپ يۈ-رۈش قىلدى. قوشۇن جىڭ دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىن تۆ-ۋەنلەپ، رازۋېدچىك ھەم يول تازىلىغۇچى قىسىملارنى ئالدىغا قويۇپ، چاتقاللىقلاردىن يول ئېچىپ، يۈشۇرۇن ھالدا ئالغا ئىل-گىرىلىدى. تېرەك ساي، ئۇلان داۋان قاتارلىق يەرلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ، زومۇدۇندا گومىنداڭنىڭ بىر پوتىينى پارتلىتىپ، تە-رىك قالغان لىيەنجاڭ دەرىجىلىك بىر گومىنداڭ ئوفىتسېرىنى ئەسىرگە ئالدى ۋە بىر دانە رادىئو ئاپپاراتىنى قولغا چۈشۈردى. بۇ ئەسىر گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ جىڭ دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن 8 كىلومېتىر ئارىلىققا قەدەر تەتۇر قوزۇق قېقىپ، ھۇجۇمچى قىسىملىرىمىزغا زور توسقۇنلۇق قىلىپ مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملىگەنلىكى ۋە گومىنداڭنىڭ باشقا ئىچكى ئەھۋاللىرى توغرىسىدىكى مەلۇماتلارنى ئىقرار قىلدى.

بىزنىڭ قوشۇنىمىز داخىيەنزىدە ئەسىرگە چۈشكەن گومىن-داڭ قىسىملىرىنىڭ كاناپچىسى سوپەككە گەپ ئۆگىتىپ، ئۇنى ئەسىرگە قارايدىغان خىزمەتچى قىلىپ بەلگىلەيدۇ ۋە مەقسەتلىك ھالدا ھېلىقى ئەسىرنى بوشراق تۇتىدۇ، ئويلىغاندەك بۇ ئەسىر پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ قېچىپ كېتىدۇ. قىسىمىمىز ئەسىر قې-چىپ كېتىشى بىلەنلا ئاتلارنىڭ قۇيرۇقلىرىغا شاخ - شۇمبىلارنى باغلاپ، توپىلاڭلىق يولدا ئۇياقتىن - بۇياققا چېپىپ، نۇرغۇن چاڭ - تۇزانلارنى ھاسىل قىلىپ، زور بىر قوشۇن كېلىۋاتقاندەك ھالەت پەيدا قىلىدۇ. قېچىپ بارغان ھېلىقى ئەسىر گومىنداڭ-نىڭ جىڭدىكى باش قوماندانىغا: «ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ بىز بىلەن

ئۇرۇشقان قىسمى ئالدىن ئەۋەتىلگەن بىر ئاتلىق رازۋېد پولكى ئىكەن، 40 مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرى، يەنى تۆت دىۋىزىيىسى ئارقىدىن يېتىپ كېلىۋاتىدۇ» دەپ خەۋەر قىلىدۇ. گومىنداڭ-نىڭ قوماندانى بۇ ئەسىرنىڭ سۆزىدىن شۇبھىلىنىپ تۇرغاندا، غەرب تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن ناھايىتى ھەيۋەتلىك چاڭ - توزاننى كۆرۈپ قالىدۇ. نەق شۇ كۈنى گومىنداڭنىڭ بەلگىسى چۈشۈرۈل-گەن بىر ئايروپىلان (ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسى تەرىپىدىن قولغا چۈشۈرۈلگەن) كېلىپ ئەنفۇ سېپىلى ئىچىگە بومبا تاشلايدۇ (ئەن-فۇ سېپىلى 1752 - يىلى سېلىنغان). قورقۇپ جان - پېنى چىقىپ كەتكەن بۇ قوماندان دەرھال قوشۇنلىرىغا بۇيرۇق قە-لىپ، ھەممىنى تاشلاپ ئالدى - ئارقىسىغا قارىماي قاچىدۇ. نەتىجىدە قوشۇنسىز دەريادىن ئوڭۇشلۇق ئۆتۈپ، قارشىلىقسىزلا جىلغا ناھىيە بازىرى ئىچىگە كىرىدۇ.①

جىلغا ناھىيە بازىرىغا كىرگىنىمىزدە، گومىنداڭنىڭ باش شتابىدا (كونا سوۋېت گىراژى، يەنى ھازىرقى قاتناشنىڭ ئور-نى) كالىلارنى تۆت پۈتىدىن باغلاپ قويۇپ، تېخى سويۇشقا ئۈل-گۈرەلمەي، ئالدىراشچىلىقتا بىر كالىنى تىرىك تۇرغۇزۇپلا كە-يىنى پۈتىدىن كېسىپ تاشلىغان، بۇ كالىنىڭ تېخى جېنى چىقماي تېپىرلاپ تۇرغان، گاڭچېن قىلماقچى بولغان قازانلىرىدا گۈرۈچ قاينىماي قالغان، شەھەر ئىچىدە گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئوت قويۇۋەتكەن ئۆيلەر كۆيۈپ ئوت دېڭىزىغا ئايلىنىپ كەتكەن، پە-قەتلا گومىنداڭنىڭ باش شتابى بىلەن جاڭ دېرېن ئىسىملىك بىر خەنزۇنىڭ قورۇسى ساق قالغان، شەھەر ئىچى ئوت يالقۇنى

---

① 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانى، گېنېرال ئىسھاقبېك مونونوف ئىلى پىيادە ئەسكەرلەر 2 - پولكى، تېكەس ئاتلىق ئەسكەرلەر 1 - پولكى، ئىلى زاپاس 4 - پولكى، خۇيزۇ مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر باتالىئونى، شىبە ئاتلىق ئەسكەرلەر روتىسى ۋە توپچىلار باتالىئونى بولۇپ، 4000 دىن كۆپرەك ئادەمنى باشلاپ، جىلغا ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىش جېڭىنى باشلىغان. 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى مىللىي ئارمىيە جىلغا ناھىيە بازىرىنى ئىگىلىگەن («شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخى»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 2000 - يىل ئۇيغۇرچە نەشرى، 148 - بەت).

ئىچىده خارابلىققا ئايلانغان ... مەنزىرىلەرنى كۆرگىلى بولاتتى. ناھىيە بازىرىدا ناھايىتى نۇرغۇن گومىنداڭ پوتەيلىرى تۇراتتى. ناھىيە بازىرىدىكى خەلقنى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى 1944 - يىلى 12 - ئايدا شىخۇغا ھەيدەپ كەتكەنىدى. بىر قىسىم خەلقلەر چۆل - جەزىرە، تاغ - ئورمانلارغا قېچىپ كېتىپ، ناھىيە بازىرى چۆللىشىپ قالغانىدى. جەڭنىڭ ئازاد قىلىنغانلىقىنى ئاڭلىغان ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى تەرەپتىن كېلىپ توپلىشىپ، خۇشاللىق ھېسسىياتىنى باسالماي خۇددى ۋىسالىغا يەتكەن ئاشىق - مەشۇقلاردەك جەڭچىلەر بىلەن يىغىلىشىپ، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. قېرىلار بولسا جەڭچىلەرگە نۇسرەت تىلەپ دۇئا قىلىشتى. ياشلار پىدائىي بولۇش ئىپادىسىنى بىلدۈرۈپ، بەس - بەس بىلەن تىزىمغا ئالدۇرسا، بەزى ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە قېرىلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ پىدائىي بولۇش تەلىپىنى ئېيتىشاتتى، ئوفىتسېرلار ئۇلارغا مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ، نۇرغۇن چۇشەنچىلەرنى بېرىپ قايتۇراتتى. بەزى تۇل خوتۇنلار ئوغۇل - قىزلىرىنى ئېلىپ كېلىپ، ئۇلارنى پىدائىيلىققا تىزىمغا ئالدۇراتتى. تىزىمغا ئالدۇرغانلار ئىچ - ئىچىدىن خۇشال بولغان بولسا، تىزىمغا ئالدۇرالمىغانلار (شارائىتى يار بەرمىگەنلەر) مەيۇسلەنگەن ھالدا قايتىشاتتى. تىزىمغا ئېلىش جەريانىدا جەڭدىن رېيىماخۇن، يولۋاس، نىياز تۆمۇرچى، تاشاخۇن قاتارلىق 50تىن ئارتۇق ياش پىدائىي ئەسكەرلەر قوشۇنىغا قوشۇلدى.

قېچىپ كەتكەن گومىنداڭ قاراقچىلىرى كۇل ئۆتەڭ ئەترا-پىدا يوقىتىلدى. قورال تاشلاپ تەسلىم بولغانلىرى ھايات قالدۇرۇلدى. كۇل ئۆتەڭدىكى چوڭ تاشيولنىڭ شىمالىدىكى سۆكسۆك-لۇك ۋە توغراقلىق ئىچىدە گومىنداڭنىڭ جەڭدىكى يېڭى 45 - شىسىنىڭ شىجاڭى گو چى ئايالى ھەم مۇھاپىزەتچىسى بىلەن تىرىك قولغا چۇشۇرۇلدى. گومىنداڭنىڭ باجاخۇ ۋە يۇنجۇخۇدىكى جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىۋاتقان قىسىملىرى كەسكىن

ئۇرۇشقان قىسمى ئالدىن ئەۋەتىلگەن بىر ئاتلىق رازۋېد پولكى ئىكەن، 40 مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرى، يەنى تۆت دىۋىزىيىسى ئارقىدىن يېتىپ كېلىۋاتىدۇ» دەپ خەۋەر قىلىدۇ. گومىنداڭ-نىڭ قوماندانى بۇ ئەسىرنىڭ سۆزىدىن شۇبھىلىنىپ تۇرغاندا، غەرب تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن ناھايىتى ھەيۋەتلىك چاڭ - توزاننى كۆرۈپ قالىدۇ. نەق شۇ كۈنى گومىنداڭنىڭ بەلگىسى چۈشۈرۈل-گەن بىر ئايروپىلان (ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسى تەرىپىدىن قولغا چۈشۈرۈلگەن) كېلىپ ئەنفۇ سېپىلى ئىچىگە بومبا تاشلايدۇ (ئەن-فۇ سېپىلى 1752 - يىلى سېلىنغان). قورقۇپ جان - پېنى چىقىپ كەتكەن بۇ قوماندان دەرھال قوشۇنلىرىغا بۇيرۇق قە-لىپ، ھەممىنى تاشلاپ ئالدى - ئارقىسىغا قارىماي قاچىدۇ. نەتىجىدە قوشۇنسىز دەريادىن ئوڭۇشلۇق ئۆتۈپ، قارشىلىقسىز لا جىڭ ناھىيە بازىرى ئىچىگە كىرىدۇ.①

جىڭ ناھىيە بازىرىغا كىرگىنىمىزدە، گومىنداڭنىڭ باش شتابىدا (كونا سوۋېت گىرائزى، يەنى ھازىرقى قاتناشنىڭ ئور-نى) كالىلارنى تۆت پۈتىدىن باغلاپ قويۇپ، تېخى سويۇشقا ئۈل-گۈرەلمەي، ئالدىراشچىلىقتا بىر كالىنى تىرىك تۇرغۇزۇپلا كە-يىن پۈتىدىن كېسىپ تاشلىغان، بۇ كالىنىڭ تېخى جېنى چىقماي تىپىرلاپ تۇرغان، گاڭچېن قىلماقچى بولغان قازانلىرىدا گۈرۈچ قاينىماي قالغان، شەھەر ئىچىدە گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئوت قويۇۋەتكەن ئۆيلەر كۆيۈپ ئوت دېڭىزىغا ئايلىنىپ كەتكەن، پە-قەتلا گومىنداڭنىڭ باش شتابى بىلەن جاڭ دېرېن ئىسىملىك بىر خەنزۇنىڭ قورۇسى ساق قالغان، شەھەر ئىچى ئوت يالقۇنى

---

① 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانى، گېنېرال ئىسھاقبېك مونونوف ئىلى پىيادە ئەسكەرلەر 2 - پولكى، تېكەس ئاتلىق ئەسكەرلەر 1 - پولكى، ئىلى زاپاس 4 - پولكى، خۇيزۇ مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر باتالىئونى، شىبە ئاتلىق ئەسكەرلەر روتىسى ۋە توپچىلار باتالىئونى بولۇپ، 4000 دىن كۆپرەك ئادەمنى باشلاپ، جىڭ ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىش جېڭىنى باشلىغان. 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى مىللىي ئارمىيە جىڭ ناھىيە بازىرىنى ئىگىلىگەن («شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخى»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 2000 - يىل ئۇيغۇرچە نەشرى، 148 - بەت).

ئىچىده خارابلىققا ئايلانغان ... مەنزىرىلەرنى كۆرگىلى بولاتتى. ناھىيە بازىرىدا ناھايىتى نۇرغۇن گومىنداڭ پوتەيلىرى تۇراتتى. ناھىيە بازىرىدىكى خەلقنى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى 1944 - يىلى 12 - ئايدا شىخۇغا ھەيدەپ كەتكەنىدى. بىر قىسىم خەلقلەر چۆل - جەزىرە، تاغ - ئورمانلارغا قېچىپ كېتىپ، ناھىيە بازىرى چۆللىشىپ قالغانىدى. جەڭنىڭ ئازاد قىلىنغانلىقىنى ئاڭلىغان ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى تەرەپتىن كېلىپ توپلىشىپ، خۇشاللىق ھېسسىياتىنى باسالماي خۇددى ۋىسالىغا يەتكەن ئاشىق - مەشۇقلاردەك جەڭچىلەر بىلەن يىغىلىشىپ، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. قېرىلار بولسا جەڭچىلەرگە نۇسرەت تىلەپ دۇئا قىلىشتى. ياشلار پىدائىي بولۇش ئىپادىسىنى بىلدۈرۈپ، بەس - بەس بىلەن تىزىمغا ئالدۇرسا، بەزى ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە قېرىلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ پىدائىي بولۇش تەلىپىنى ئېيتىشاتتى، ئوفىتسېرلار ئۇلارغا مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ، نۇرغۇن چۇشەنچىلەرنى بېرىپ قايتۇراتتى. بەزى تۇل خوتۇنلار ئوغۇل - قىزلىرىنى ئېلىپ كېلىپ، ئۇلارنى پىدائىيلىققا تىزىمغا ئالدۇراتتى. تىزىمغا ئالدۇرغانلار ئىچ - ئىچىدىن خۇشال بولغان بولسا، تىزىمغا ئالدۇرالمىغانلار (شارائىتى يار بەرمىگەنلەر) مەيۇسلەنگەن ھالدا قايتىشاتتى. تىزىمغا ئېلىش جەريانىدا جەڭدىن رېيىماخۇن، يولۋاس، نىياز تۆمۇرچى، تاشاخۇن قاتارلىق 50تىن ئارتۇق ياش پىدائىي ئەسكەرلەر قوشۇنىغا قوشۇلدى.

قېچىپ كەتكەن گومىنداڭ قاراقچىلىرى كۇل ئۆتەڭ ئەترا-پىدا يوقىتىلدى. قورال تاشلاپ تەسلىم بولغانلىرى ھايات قالدۇرۇلدى. كۇل ئۆتەڭدىكى چوڭ تاشيولنىڭ شىمالىدىكى سۆكسۆك-لۇك ۋە توغراقلىق ئىچىدە گومىنداڭنىڭ جەڭدىكى يېڭى 45 - شىسىنىڭ شىجاڭى گو چى ئايالى ھەم مۇھاپىزەتچىسى بىلەن تىرىك قولغا چۇشۇرۇلدى. گومىنداڭنىڭ باجاخۇ ۋە يۇنجۇخۇدىكى جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىۋاتقان قىسىملىرى كەسكىن

ئۇرۇشقان قىسمى ئالدىن ئەۋەتىلگەن بىر ئاتلىق رازۋېد پولكى ئىكەن، 40 مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرى، يەنى تۆت دىۋىزىيىسى ئارقىدىن يېتىپ كېلىۋاتىدۇ» دەپ خەۋەر قىلىدۇ. گومىنداڭ-نىڭ قوماندانى بۇ ئەسىرنىڭ سۆزىدىن شۇبھىلىنىپ تۇرغاندا، غەرب تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن ناھايىتى ھەيۋەتلىك چاڭ - توزاننى كۆرۈپ قالىدۇ. نەق شۇ كۈنى گومىنداڭنىڭ بەلگىسى چۈشۈرۈل-گەن بىر ئايروپىلان (ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسى تەرىپىدىن قولغا چۈشۈرۈلگەن) كېلىپ ئەنفۇ سېپىلى ئىچىگە بومبا تاشلايدۇ (ئەن-فۇ سېپىلى 1752 - يىلى سېلىنغان). قورقۇپ جان - پېنى چىقىپ كەتكەن بۇ قوماندان دەرھال قوشۇنلىرىغا بۇيرۇق قە-لىپ، ھەممىنى تاشلاپ ئالدى - ئارقىسىغا قارىماي قاچىدۇ. نەتىجىدە قوشۇنسىز دەريادىن ئوڭۇشلۇق ئۆتۈپ، قارشىلىقسىز لا جىڭ ناھىيە بازىرى ئىچىگە كىرىدۇ.①

جىڭ ناھىيە بازىرىغا كىرگىنىمىزدە، گومىنداڭنىڭ باش شتابىدا (كونا سوۋېت گىرائزى، يەنى ھازىرقى قاتناشنىڭ ئور-نى) كالىلارنى تۆت پۈتىدىن باغلاپ قويۇپ، تېخى سويۇشقا ئۈل-گۈرەلمەي، ئالدىراشچىلىقتا بىر كالىنى تىرىك تۇرغۇزۇپلا كە-يىن پۈتىدىن كېسىپ تاشلىغان، بۇ كالىنىڭ تېخى جېنى چىقماي تىپىرلاپ تۇرغان، گاڭچېن قىلماقچى بولغان قازانلىرىدا گۈرۈچ قاينىماي قالغان، شەھەر ئىچىدە گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئوت قويۇۋەتكەن ئۆيلەر كۆيۈپ ئوت دېڭىزىغا ئايلىنىپ كەتكەن، پە-قەتلا گومىنداڭنىڭ باش شتابى بىلەن جاڭ دېرېن ئىسىملىك بىر خەنزۇنىڭ قورۇسى ساق قالغان، شەھەر ئىچى ئوت يالقۇنى

---

① 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانى، گېنېرال ئىسھاقبېك مونونوف ئىلى پىيادە ئەسكەرلەر 2 - پولكى، تېكەس ئاتلىق ئەسكەرلەر 1 - پولكى، ئىلى زاپاس 4 - پولكى، خۇيزۇ مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر باتالىئونى، شىبە ئاتلىق ئەسكەرلەر روتىسى ۋە توپچىلار باتالىئونى بولۇپ، 4000 دىن كۆپرەك ئادەمنى باشلاپ، جىڭ ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىش جېڭىنى باشلىغان. 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى مىللىي ئارمىيە جىڭ ناھىيە بازىرىنى ئىگىلىگەن («شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخى»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 2000 - يىل ئۇيغۇرچە نەشرى، 148 - بەت).

ئىچىده خارابلىققا ئايلانغان ... مەنزىرىلەرنى كۆرگىلى بولاتتى. ناھىيە بازىرىدا ناھايىتى نۇرغۇن گومىنداڭ پوتەيلىرى تۇراتتى. ناھىيە بازىرىدىكى خەلقنى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى 1944 - يىلى 12 - ئايدا شىخۇغا ھەيدەپ كەتكەنىدى. بىر قىسىم خەلقلەر چۆل - جەزىرە، تاغ - ئورمانلارغا قېچىپ كېتىپ، ناھىيە بازىرى چۆللىشىپ قالغانىدى. جەڭنىڭ ئازاد قىلىنغانلىقىنى ئاڭلىغان ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى تەرەپتىن كېلىپ توپلىشىپ، خۇشاللىق ھېسسىياتىنى باسالماي خۇددى ۋىسالىغا يەتكەن ئاشىق - مەشۇقلاردەك جەڭچىلەر بىلەن يىغىلىشىپ، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. قېرىلار بولسا جەڭچىلەرگە نۇسرەت تىلەپ دۇئا قىلىشتى. ياشلار پىدائىي بولۇش ئىپادىسىنى بىلدۈرۈپ، بەس - بەس بىلەن تىزىمغا ئالدۇرسا، بەزى ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە قېرىلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ پىدائىي بولۇش تەلىپىنى ئېيتىشاتتى، ئوفىتسېرلار ئۇلارغا مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ، نۇرغۇن چۇشەنچىلەرنى بېرىپ قايتۇراتتى. بەزى تۇل خوتۇنلار ئوغۇل - قىزلىرىنى ئېلىپ كېلىپ، ئۇلارنى پىدائىيلىققا تىزىمغا ئالدۇراتتى. تىزىمغا ئالدۇرغانلار ئىچ - ئىچىدىن خۇشال بولغان بولسا، تىزىمغا ئالدۇرالمىغانلار (شارائىتى يار بەرمىگەنلەر) مەيۇسلەنگەن ھالدا قايتىشاتتى. تىزىمغا ئېلىش جەريانىدا جەڭدىن رېيىماخۇن، يولۋاس، نىياز تۆمۇرچى، تاشاخۇن قاتارلىق 50تىن ئارتۇق ياش پىدائىي ئەسكەرلەر قوشۇنىغا قوشۇلدى.

قېچىپ كەتكەن گومىنداڭ قاراقچىلىرى كۇل ئۆتەڭ ئەترا-پىدا يوقىتىلدى. قورال تاشلاپ تەسلىم بولغانلىرى ھايات قالدۇرۇلدى. كۇل ئۆتەڭدىكى چوڭ تاشيولنىڭ شىمالىدىكى سۆكسۆك-لۇك ۋە توغراقلىق ئىچىدە گومىنداڭنىڭ جەڭدىكى يېڭى 45 - شىسىنىڭ شىجاڭى گو چى ئايالى ھەم مۇھاپىزەتچىسى بىلەن تىرىك قولغا چۇشۇرۇلدى. گومىنداڭنىڭ باجاخۇ ۋە يۇنجۇخۇدىكى جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىۋاتقان قىسىملىرى كەسكىن

هۇجۇم بىلەن تارمار قىلىندى.

گومىنداڭنىڭ يېڭى 45 - شىسىنىڭ شىجاڭى گوچىنىڭ ئىقرارىغا قارىغاندا، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى جىڭ ناھىيىسى- دىكى يەر ئاستى پارتىزانلار تەشكىلاتىنىڭ رەھبەرلىرىدىن كەرىم توختار، دۇسەنباي، قۇنانباي قاتارلىق ئىنقىلابىي ياشلارنى 1944 - يىلى 10 - ئايدا قولغا ئېلىپ (ئۇلارنى كەرىم توختار- نىڭ يېقىن ئادىمى XX پاش قىلىپ قويغان)، شۇ يىلى 12 - ئايدا جىڭ ناھىيە بازىرىنىڭ كۇن چىقىش تەرەپ سېپىل يېنىدىكى خەندەككە ئېغىزلىرىغا پاختا تىقىپ مەخپىي ھالدا تىرىك كۆمۈ- ۋەتكەنىكەن. جىڭ ناھىيىسى ئازاد قىلىنغاندا، خەلقىمىز بۇ قۇر- بان بولغان ياشلارنىڭ جەسىتىنى كولاپ ئېلىپ، نامىزىنى چۈشۈ- رۈپ، قازاق قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلدى.

ئەسىرگە ئېلىنغان گومىنداڭ گېنېرالى گوچى ئىقرار قى- لىپ مۇنداق دېدى:

— گومىنداڭنىڭ جىڭ مۇداپىئە لىنىيىسىدە زامانىۋى قو- رالىار بىلەن تولۇق قورالىانغان 10 مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرىي كۈچى بار ئىدى، بىزگە پايدىلىق بولغان يەر تۈزۈلۈشىدىن باشقا، يەنە 3000 چوڭ - كىچىك پوتەي، يەر ئاستى ئاكوپ، بىلىنداڭ قاتارلىق مۇداپىئە تورلىرى مۇستەھكەم ئىدى. مەن مىللىي ئار- مىيە قوشۇنلىرىنى «ئاسماندىن ئۈچۈپ ئۆتسە ئۆتەلەيدۇكى، يەر- دىن ھەرگىزمۇ ئۆتەلمەيدۇ» دەپ ئويلىغانىدىم، مەن ياپۇن ئارمە- يىسى ۋە قىزىل ئارمىيە بىلەنمۇ ئۇرۇش قىلغان، تەجرىبەمۇ بېتەرلىك ئىدى، ئەمما يەنىلا سىلەردىن يېڭىلىپ قېلىپ، شەر- مەندىلەرچە قاچتىم. بۇ مېنىڭ ئىقتىدارسىزلىقىمدىن ئەمەس، بەلكى سىلەرنىڭ ئۆلۈمدىن قورقمايدىغان پىداكارانە روھىڭلار بىزنىڭ پولات ئىستىھكام دەپ ئاتالغان مۇداپىئە لىنىيىمىزنى يېمىرىپ تاشلىۋەتتى. بولۇپمۇ ئۇرۇش دەستۇرلىرىدا كۆرۈلمە- يدىغان ئاجايىپ ماھارەتلىك تاكتىكاڭلار مېنى قېچىشقا مەجبۇر

قىلدى. ئەمەلىيەتتە، بىزگە ھۇجۇم قىلغان پەقەت بىرلا پولك ئىكەن، بۇ بىر مۆجىزە! ئەسلىدە مۇداپىئەدە تۇرغۇچىنىڭ كۆچىدىن ھۇجۇم قىلغۇچىنىڭ ئەمەلىي كۆچى ئون باراۋەر ئارتۇق بولغاندا، ئاندىن كۆچ تەڭپۇڭلۇقى بولاتتى. مەن سىلەرنى ياۋايى دەپ چۈشەنگەنىدىم، ئەمەلىيەتتە بولسا ئادەمگەرچىلىكىڭلار، ئىنسانپەرۋەرلىك خىسلىتىڭلار ئىنتايىن يۇقىرى ئىكەن.

جەڭ ناھىيىسىدە ئەسىرگە ئېلىنغان گېنېرال گوچى قاتارلىقلار ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن بېتىمگە ئاساسەن، ئۇرۇمچىدىكى گومىنداڭ دائىرىلىرىگە تاپشۇرۇپ بېرىلدى.

1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى جەڭ ناھىيىسى تولۇق ئازاد قىلىندى. 9 - ئاينىڭ 11 - كۈنى بۇ شانلىق غەلىبىنى تەبرىكلەپ گېنېرال ئىسھاقبېك بىر قانچە ھەمراھلىرى بىلەن جەڭ ناھىيىسىگە كەلدى. ئۇ پولكنىڭ سىياسىي كومىسسارى ئابدۇكېرىم ھاجى ھەسەنۇف بىلەن بىر سائەت ئايرىم سۆھبەتلەشكەندىن كېيىن، بىز تەرەپتىن ئىشغال قىلىنغان گومىنداڭ باش شتابىنىڭ قورۇسىدا (ھازىرقى جەڭ قاتناش بېكىتىنىڭ ئورنىدا) مىللىي ئارمىيە قىسمىدىكى بارلىق كوماندىر - جەڭچىلەرنى قوبۇل قىلىپ نۇتۇق سۆزلىدى. ئۇ مۇنداق دېدى:

— مۆھتىرەم كوماندىر - جەڭچىلەر، سىلەر كۆپ جاپا چەكتىڭلار، بۇ ئۇرۇشتا نۇرغۇنلىغان قۇربانلارنى بەردىڭلار، شۇنداقتىمۇ قىلچىمۇ بوشاشماي، غەيرەت - جاسارىتىڭلارنى ئۇرغۇتۇپ، دۈشمەننىڭ ناھايىتى قىيىن توساقلىرىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، دەل ۋاقتىدا جەڭنى ئازاد قىلىپ، خەلقىمىزنى خۇشال قىلدىڭلار، سىلەر مىللىي ئارمىيىمىزنىڭ قايتماس ئوت يۈرەكلىك خىسلىتىنى نامايان قىلدىڭلار، مەن سىلەرنى ھۆكۈمىتىمىز ۋە مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى تەرىپىدىن قىزغىن تەبرىكلەيمەن! سىلەرگە ئەڭ ئالىي ھۆرمەت بىلدۈرىمەن! — گېنېرال

ئىنتايىن ھاياجان ئىچىدە مەمنۇنلۇق بىلەن سۆزلەيتتى. ئۇنىڭ ھەربىر جۈملە سۆزلىرى قىزغىن چاۋاكلار بىلەن ئالقىشلىنىپ تۇراتتى. گېنېرال ئىسھاقبېك ئاندىن بارلىق ئوفىتسېرلار بىلەن بىر - بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. ئۇ ئاخۇنبايۇف سىدىقجانىنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

— سىز بۇ ئۇرۇشتا تالانتىڭىزنى جارى قىلدۇرۇپ، ئاجايىپ زور خىزمەت كۆرسەتتىڭىز، باشقىلارغا ئۈلگە بولغۇدەك نەتىجە يارىتتىڭىز، مەن سىزنى قىزغىن تەبرىكلەيمەن! — دېدى.

— رەھمەت سىزگە مۆھتىرەم گېنېرال، مەن يەنە ئازادلىق ئۇچۇن جانپىدالىق بىلەن ئىشلەيمەن، — دېدى كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ئاخۇنبايۇف سىدىقجان.

1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، گېنېرال ئىسھاق-بېك ناھىيە بازىرىدىن 10 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى باجاخۇ كەنتىنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان توختاخۇن ئاقساقالنىڭ قورۇ-قىنىڭ جەنۇبىي تۈزلەڭلىكىدىكى 80 نەچچە ئىنقىلابىي قۇربان دەپنە قىلىنغان شېھىتلىككە جىڭ ناھىيىسىدىكى چوڭ مەسچىتى-نىڭ ئىمامى ئاتاۋۇللا قارىم ۋە بىر قىسىم خەلقلەر بىلەن بىللە چىقىپ، بىر ئۆكۈز سۆيۈپ قان قىلىپ، كاتتا تەزىيە يىغىنى ئۆتكۈزدى. ئۇچ پاي سالیۇت ئېتىلدى. تەزىيە يىغىنىدا گېنېرال ئىسھاقبېك:

— سىلەرنىڭ كۆرسەتكەن تۆھپەڭلار ئۇلۇغ! سىلەرگە ئۇ دۇنيادا جەننەتنىڭ ئىشىكى ئوچۇق، بۇ دۇنيادا خەلقىمىز سىلەر-نى مەڭگۈگە ياد ئېتىدۇ. شېھىتلىك نامىڭلار قەلبىمىزدە ئەبەدىي ساقلىنىدۇ، سىلەر ھەر ئىككى دۇنيانىڭ پەرىشتىلىرىسىلەر، - دەپ ئىنتايىن قىسقا ھەم چوڭقۇر مەنىلىك سۆز قىلدى. ئۇ ئۆزىنى يىغىسىدىن ئارانلا تۇتۇۋالغانىدى.

شۇ كۈنى گېنېرال ئىسھاقبېك بۇ يەرگە ئىنقىلابىي قۇربان-لارنىڭ خاتىرە مۇنارىنى تىكلەشنى كۆزدە تۇتقان ھالدا، بۇ شې-

ھەتلىككە ھازىرچە قاشا قىلىپ، دەرۋزا بېكىتىپ، مەخسۇس ئادەم قويۇپ قاراشقا ئورۇنلاشتۇردى.

گېنېرال ئىسھاقبېك ئاندىن ئۇ يەردىكى ياردارلاردىن ئالاھىدە ئەھۋال سورىدى. غېنى كەرىمۇف باشچىلىقىدا ياردارلارنى ئات، ئۆكۈز قوشقان كۆتەك ھارۋا، چانىلار بىلەن جىك ناھىيە بازىرىغا ئېلىپ كېلىپ، مەخسۇس ماشىنا بىلەن غۇلجىغا يولغا سالدى. گېنېرال ئىسھاقبېك پولك رەھبەرلىرىگە ئۇرۇشتا خىزمەت كۆرسەتكەن جەڭچى، كوماندىر ۋە ئوفىتسېرلارنىڭ تىزىملىكىنى ۋە ئۇلارنىڭ ماتېرىيالىنى دەرھال مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابىغا يوللاپ بېرىشنى تاپىلىدى (بۇلارنىڭ ئىچىدە سېستىرا قىزلارنى ئالاھىدە تىلغا ئالدى)، ئاندىن قوشۇننىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرىنى تاپشۇرغاندىن كېيىن، ئالدىنقى سەپ ـ شىخۇ بىلەن ماناسقا قاراپ يورۇپ كەتتى.

1945 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا، مىللىي ئارمىيە گېنېرالى ئىسھاقبېكنىڭ نامى بىلەن مايور ئاخۇنبايۇف سىدىقجاڭغا بىر دانە «ئازادلىق» ئالتۇن مېدالى ۋە بىر دانە «باھادىرلىق» كۆمۈش مېدالى بېرىلدى. بۇنىڭدىن باشقا 500 دىن ئارتۇق «باھادىرلىق» ۋە «پىدائىيلىق» كۆمۈش مېدالىرى جەڭچى ـ ئوفىتسېرلارغا تارقىتىلىپ بېرىلدى. بۇ مېدالىلار ئەينى ۋاقىتتا گۇۋاھنامىسى بىلەن تارقىتىلدى. جەڭچى ـ كوماندىرلارنىڭ كۆكرەكلىرىدە يۇلتۇزلارەك چاقناپ تۇرغان بۇ ئوردىن ـ مېدالىلار ئۇلارنىڭ خەلق ئىنقىلابىي ئۇرۇشلىرىدا ياراتقان تۆھپىسىنىڭ شانلىق ئىزناسى بولۇپ قالدى. بۇ تەقدىرلەش مۇراسىمىدىن كېيىن، جەڭچى ـ كوماندىرلارنىڭ روھى كۆتۈرۈلۈپ، قوشۇنىنىڭ جەڭگىۋارلىقى ھەسسىلەپ ئاشتى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىگە بولغان ھۆرمەت ئېھتىرامى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، پۈتۈن شىنجاڭنى ئازاد قىلىش ئىشەنچىسى كۈچەيتىلدى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى بارغانلا يېرىدە ھەر مىللەت خەلقى داقا ـ دۇمباق چېلىپ، ئۇسسۇل ئويناپ، ناخشا ئېيتىپ،

خەلق قەھرىمانلىرىغا گۈل تەقدىم قىلىپ، داغدۇغىلىق ھالدا قارشى ئالدى. چېۋەر قىزلار ئۆزلىرىنى سېستىرالمقا تىزىملاتىسا، يەنە بىر تەرەپتىن چىرايلىق كەشتىلىگەن قول ياغلىق، تاماكا خالتىسى قاتارلىق قىممەتلىك بۇيۇملىرىنى جەڭچىلەرگە تەقدىم قىلىپ، ئۆز مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىشتى. ئائىلە شارائىتى يار بەرمەي، ئەسكەرلىككە قوبۇل قىلىنماي قېپقالغان ياش يىگىتلەر «ھەسسىنەي، مەنمۇ شۇلاردىن قېلىشمايتتىمغۇ؟» دەپ ھەسرەت چېكىشەتتى، ئۇلار جەڭچىلەرنى ئۆيلىرىگە باشلاپ مېھمانداوستلۇق كۆرسىتىپ، ئۇلار بىلەن قويۇق دوستلۇق ئورنىتىشتى.

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلەر، بۇ ۋەقەلەرنىڭ يۈز بەرگىنىگە مانا توپتوغرا 55 يىل بولدى. بۇ ۋەقەلەر كىشىلەرنىڭ قەلبىدىن ئاللىبۇرۇنلا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. تەبىئەتنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرى تۇپەيلىدىن قەبرىلەرمۇ تۇزلىنىپ كەتتى، ئاشۇ ۋەقەگە مۇناسىۋەتلىك شاھىتلاردىن كۆپى ئۆلۈپ كەتتى، ھايات قالغانلىرىنىڭ بەزىلىرى قېرىپ، ئەسلەش ئىقتىدارىنى يوقاتتى...

مانا شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، يوقىلىپ كېتىش خەۋپىگە يەتكەن بۇ قانلىق تارىخنى خەلقىمىز ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا داۋاملاشتۇرۇپ سۆزلەپ، بۈگۈن بۇ تارىخنى قايتا ھاياتىي كۈچكە ئىگە قىلدى.

شېھىت بولۇپ كەتكەن مىللىي ئارمىيە سېستىراسى روشەنگۈلنىڭ ئەينى يىللاردىكى جىڭ ناھىيىسىنىڭ باجاخۇ كەنتىدىكى دۇساجىمنىڭ تۇغمىنىنى چۆرىگەن ئىسمائىلاخۇنۇنىڭ چۈشىگە كىرگەنلىكى ۋە ئۇنىڭ كۆزىگە ئوچۇق كۆرۈنگەنلىكى توغرىسىدىكى بىر قاتار ۋەقەلەرنى ئىسمائىلاخۇن ۋە ئۇنىڭ ئايالى ئايشەمخان قىزى پاتەمخانغا، پاتەمخان ئوغلى نۇرمۇھەممەتكە[1] ھېكايە قىلىپ

---

① نۇر مۇھەممەت توختى ھازىر جىڭ ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ گۈزەل سەنئەت ئوقۇتقۇچىسى. 1999 ـ يىلى 7 ـ ئايدا مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن «چولپان لوكېسى» ناملىق بەدىئىي سۈرەت كۆرگەزمىسىدە ئۇنىڭ «ئۆمۈر چولپىنى» ناملىق ئەسىرى 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

سۆزلەپ، ئۇلارنىڭ قەلبىگە سىڭدۈرۈۋەتكەنىكەن.

بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە نۇرمۇھەممەت چوڭ بولۇپ، بۇ ھېكايىدىكى ۋەقەلىكلەرنىڭ تېگىگە يەتمەكچى بولىدۇ. ئۇ ئەنە شۇ مەقسەتتە جىڭ، تېكەس، مۇڭغۇلكۈرە، غۇلجا، سۈيدۈڭ قاتارلىق جايلارغا ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئون نەچچە قېتىم بارىدۇ. ئۇ مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنى ئىزدەپ تاپقاندا، بەزىلىرى «بۇ ۋەقە ئېسىمدە قالماپتۇ» دەپ سېپايىلىق بىلەن قايتۇرىدۇ، بەزىلىرى سوغۇق مۇئامىلە قىلىپ «كونا سۆڭەكنى ئىت غاجىلىمايدۇ» دەپ قوپاللىق بىلەن رەنجىتىپ قايتۇرىدۇ، بۇنىڭلىق بىلەن نۇر مۇھەممەت باسقان يولىدىن ھەرگىزمۇ قايتمايدۇ. ئۇ ئىزدىنىش روھىنى تېخىمۇ ئۇرغۇتۇپ، غەيرەتكە كېلىپ، داۋاملىق تۇرده ئىچكىرىلەپ ئىزدىنىدۇ. ئاخىر بۇ ۋەقەگە بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولغان ئابدۇللا مەخپىرۇف، يۈسۈپجان قاتارلىق كىشىلەر بىلەن ئۇچرىشىدۇ. لېكىن، بۇ كىشىلەرمۇ يەنىلا سىر بەرمەيدۇ. نۇر مۇھەممەت ئۇلار بىلەن 3 - قېتىم كۆرۈشۈپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئازادلىق ئىنقىلابىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى ئىكەنلىكىنى ئۇلارغا چۈشەندۈرۈپ، ئۆزىنىڭ بۇ يولدا 14 يىلدىن بۇيان ئىزدىنىپ كېلىۋاتقانلىقىنى، نۇرغۇنلىغان جاپا - مۇشەققەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپ، ئۇلارنى تەسىرلەندۈرۈپ قايىل قىلىدۇ، ئاخىر ئۇ ئابدۇللا مەخپىرۇف قاتارلىق پېشقەدەم ئىنقىلابچى يولداشلارنىڭ قەلب دەرۋازىسىنى ئاچىدۇ... نۇر مۇھەممەت تېخىمۇ ئىنچىكىلەپ ئىزدىنىش ئۇچۇن، ئىككىنچى قېتىمنى غەلىبىلىك بېسىشقا ئاتلىنىدۇ. نۇر مۇھەممەت مەرھۇم روشەنگۇلنىڭ قەبرىسىنى ئىزدەپ تاپماقچى بولۇپ، باجاخۇدىكى ئەينى ۋاقتىدا بۇۋىسى چۆرىگەن تۇغمەنگە بارىدۇ. لېكىن، ئۇنىڭ بۇۋىسى ئىسمائىلاخۇن چۆرىگەن تۇغمەن ئاللىبۇرۇن ۋەيران بولۇپ تۇزلىنىپ كېتىپ، پەقەت كونا ئىزناسلا قالغانىدى. قەبرىنىڭ بولسا ھېچ

قانداق بەلگىسىمۇ قالمىغانىدى، ھەتتا ھېكايىدە ئېيتىلغان ئىككى توپ قېيىن دەرىخى تۇرماق ئۇنىڭ كۆتىگىمۇ قالمىغان بولۇپ، پەقەت بىر پارچە ئاپئاق يەرلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. بۇ ئەھۋال نۇر مۇھەممەتنى قېيىن ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويىدۇ. زادى قەيەرنى كولاپ روشەنگۈلنىڭ جەسىتىنى ئىزدىشىم كېرەك؟ دەپ ئويلىنىپ قالىدۇ.

«كۆڭۈل قويغان ئادەمگە، قېيىن ئىش يوق ئالەمدە» دېگەن بۇ ھېكمەتلىك سۆز نۇر مۇھەممەتكە ئىلھام بېغىشلايدۇ، ئۇ قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، ئۆزى مۆلچەرلىگەن يەرنى كولاشقا باشلايدۇ، لېكىن ھېچ نەرسە تېپىلمايدۇ، ئۇ ئىنتايىن مەيۈسلەنگەن ھالدا ئۆيگە قايتىپ كېلىدۇ. ئەمما، نۇر مۇھەممەت يەنىلا ئۆزىگە تەسەللىي بېرىپ، شەنبە ـ يەكشەنبە كۈنلىرىدىكى شەخسىي ئىشلىرىنىمۇ توختىتىپ، ناھىيە بازىرىدىن 12 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى توپلىق يولنى بېسىپ باجاخۇغا بېرىپ، تۈگمەن بېشىدىكى روشەنگۈلنىڭ قەبرىسى مۇشۇ يەردە بولۇشى مۇمكىن دەپ پەرەز قىلغان يەرلەرنى كولايدۇ. مانا شۇنداق ئون نەچچە قېتىملاپ كولىغان بولسىمۇ، لېكىن جەسەتنى تاپالمايدۇ، ئۇنىڭ كولىغا ئورەكلىرى 20 ـ 30 غا يېتىدۇ. ئۇ ئىزدەنگەنسېرى، بەزىبىر كىشىلەرنىڭ تاپا ـ تەنە، مەسخىرىسىگە ئۇچرايدۇ، بەزى كىشىلەر ئۇنىڭغا يۈزتۇرانە ھالدا:

— سەن سارىڭ بولۇپ قالدىڭمۇ؟ 55 يىلنىڭ ئالدىدىكى جەسەت بۇ يەردە نېمە قىلسۇن؟ ئۇ ئاللىقاچان چىرىپ، توپىغا ئايلىنىپ كەتمەمدۇ؟ ھەي ئەخمەق، ئۇنى ئىزدەپ نېمە قىلىسەن؟ — دەيدۇ.

نۇر مۇھەممەت مۇنداق تاپا ـ تەنە سۆزلەرنى ئاڭلاپ، روھىي جەھەتتىن قاتتىق ئازابلىنىپ، جىسمانىي جەھەتتىنمۇ چارچايدۇ. ئۇ بىر شەنبە كۈنى قاتتىق ھېرىپ ـ چارچاپ كېلىپ، كارۋاتقا ئۆزىنى تاشلايدۇ — دە، ئويلىنىدۇ: «مەن راستىنلا سارىڭ بولۇپ

قالدىمۇ؟ ئەمدى بولدى قىلايمۇ؟ ياق، مەن ئۇنداق سارائ ئەمەس، مېنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىم ئىنتايىن توغرا ئىش، مۇنداق شەرەپلىك ئىشنى قىلىۋېتىپ ، ئۇنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالماي بەل قويۇۋەتسەم ياخشى بولمايدۇ! بۇ ئىشنى جەزمەن ئاخىرىغا ئېلىپ چىقىشىم كېرەك، ئەگەر مەن بۇ ئىشتا بېلىمنى قويۇۋەتسەم، مېنى سارائ دېگۈچىلەرگە ئاساس تېپىپ بېرىپ، ھېچ ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالمايدىغان ئادەم بولۇپ قالمامدىمەن؟» ئۇ شۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ، ئۇخلاپ قالدى. نۇر مۇھەممەت ئەتىسى ناھايىتى روھلۇق ئورنىدىن تۇرىدۇ، كۆڭلىمۇ شۇنداق يورۇپ كېتىدۇ.

ئۇ ئىلگىرىكىدەك قىزغىنلىقى بىلەن روشەنگۈلنىڭ جەستى بار بولۇشى مۇمكىن دېگەن جايغا بېرىپ يەنە كولاشقا كىرىشىدۇ. بۇ ئۇنىڭ ئون بىرىنچى قېتىملىق ئىزدىنىشى ئىدى. نۇر مۇھەممەتنىڭ جىددىي ھالدا يەرلەرنى كولاپ، بىر نېمىنى ئىزدەۋاتقانلىقىنى يىراقتىن كۆزىتىپ تۇرغان 80 ياشلىق قاببىاس ئىسىملىك بىر ئاق ساقال كىشى: «بۇ بالا سارائمۇ، ئوڭمۇ؟ ياكى بۇ يەردە ئالتۇن بارمۇ؟ ئۇنىڭ ھەر قېتىم مۇشۇ يەرنى كولىغانلىقىنى كۆرىمەن، ئۇ زادى نېمىنى ئىزدەيدىغاندۇ؟» دېگەن خىيال بىلەن بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ، نۇر مۇھەممەتنىڭ يېنىغا كېلىدۇ. نۇر مۇھەممەت ئۇنىڭغا سالام بېرىدۇ، ئۇ كىشى نۇر مۇھەممەتنىڭ سالىمىنى ئېلىپ ئۇنىڭدىن نېمە ئىزدەۋاتقانلىقىنى سورايدۇ. نۇر مۇھەممەت ئۇ كىشىگە ئۆزىنىڭ ئىزدىنىشىنى سەۋەبىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرىدۇ. نۇر مۇھەممەتنىڭ بۇ ئەستايىدىل روھىدىن تەسىرلەنگەن بوۋاي ئۇچتەك ئاقارغان ئۇزۇن ساقلىنى سىيلاپ تۇرۇپ، چوڭقۇر خىيالغا پاتىدۇ ـ دە، بىر ھازادىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەسلىدىكى تۇگمەننىڭ ئورنىغا بارىدۇ ۋە شىمال تەرەپكە قاراپ (تۇگمەننىڭ باش تەرىپى) كەڭ قەدەم بىلەن ئەللىك نەچچە قەدەم چامداپ:

— كەل بالام، مۇشۇ يەرنى قاز! — دەيدۇ.

نۇر مۇھەممەت ئىنتايىن خۇش بولۇپ روھلىنىپ كېتىدۇ. ئۇ بوۋاي كۆرسەتكەن جاينى بار كۈچى بىلەن بىر دەمدىلا بىر يېرىم مېتىر چوڭقۇرلۇقتا كولىغاندىن كېيىن، جەسەتنىڭ ئىنچىكە، نازۇك بىر تال چىمەلىتەك سۆڭىكىنى تېپىۋالىدۇ. نۇر مۇھەممەت خۇددى گۆھەر تېپىۋالغاندەك خۇشال بولۇپ كېتىپ، ھۇشىدىن كېتىشكە تاسلا قالىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بېشىدا قاراپ تۇرغان ئاپئاق ساقال بوۋايغا قاراپ:

— ماڭا بۇگۈن خىزىر يولۇققۇپتۇ! رەھمەت سىلىگە بوۋا! — دەپ قولىدىكى گۈرجىكىنى تاشلاپ، قوللىرى بىلەن يەرنى تاتىلاپ، ئىسكىلىتىنى سىرتقا ئېلىپ چىقىپ، بوۋاي بىلەن بىرلىكتە جەسەتنىڭ ئاقىرىپ كەتكەن ئۇگىلىرىنى بىر - بىرىگە ئۇلاپ قۇراشتۇرىدۇ — دە، بۇ مېيىتنىڭ دەل مەرھۇم روشەنگۈلىنىڭ جەسىتى ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۇرىدۇ، ئۇزۇن سۇمبۇل چاچنى روشەنگۈلنىڭ چېچى دەپ خۇلاسىلەيدۇ. نۇر مۇھەممەت ئاپپاراتنى توغرىلاپ، قۇراشتۇرۇلغان ئىسكىلىتنى سۈرەتكە تارتىدۇ. ئاندىن ئۇ مېيىتنىڭ سۆڭىكىنى بىر خالتىغا سېلىپ، جىڭدىكى چوڭ قەبرىستانلىققا دەپنە قىلىدۇ.

نۇر مۇھەممەت رەسىملىق ماھارىتىنى ئىشقا سېلىپ، جەسەتنىڭ ئىسكىلىت تۈزۈلۈشىگە قاراپ روشەنگۈلنىڭ ئەينى چاغدىكى ئوبرازىنى قىياس قىلىپ، ئۇنىڭ رەسىمىنى سىزىپ چىقىدۇ. بۇ رەسىمدە روشەنگۈلنىڭ ئەينى چاغدىكى ھەربىي سېستىرالىق فورمىسى، چىراي تۈزۈلۈشى تولۇق گەۋدىلىنىدۇ.

نۇر مۇھەممەت ئەجدادلىرىدىن ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىغان «تۇغمەن بېشىدىكى شېھىت» ھېكايىسىگە ئاساسەن، يولداش يۇسۇپجاننىڭ ئەسلىمىسىدىكى روشەنگۈلنىڭ قەبرىسىنىڭ بۇ جەسەتنىڭ ئورنى بىلەن ئوپمۇئوخشاش چىققانلىقىنى كۆرۈپ، 14 يىل جەريانىدا تارتقان جاپا - مۇشەققەتلىرىنىڭ ھاردۇقى چىققان-

دەك ئۆز ئەجرىدىن مەمنۇن بولۇپ، ئاخىرقى قەدىمنى باسىدۇ.

نۇر مۇھەممەت ھايات شاھىتلاردىن سۈرۈشتۈرۈپ، باجاخۇ-دىكى توختاخۇن ئاقساقالنىڭ قورۇقىنىڭ جەنۇبىدىكى تۇزلەڭلىك-كە دەپنە قىلىنغان 80 نەپەردىن ئارتۇق ئىنقىلابىي قۇربانىنىڭ قەبرىستانلىقىنى ئىزدەپ تاپىدۇ (بۇ قەبرىستانلىقنى بىلىدىغان ھايات شاھىتلاردىن تىلىۋالدى بوتۇڭ ھازىر ھايات بولۇپ، بۇيىل 85 ياشتا، سانسىز باي 1995 - يىلى ۋاپات بولغان). باجاخۇ كەنتىدىكى بۇ قەبرىستانلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كەڭ زېمىنغا ئورمان بىنا قىلىنغان، ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى ئەنە شۇ ئورمانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ، ھېلىمۇ ئاق قالدۇرۇلغان بىر پارچە يەر كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ. يەرلىك كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ يەرگە ئورمان قويۇلغان بولسىمۇ، كۆچەتلەر تۇتماي قۇرۇپ كەتكەنىكەن.

نۇ مۇھەممەت ئەجدادلار يارانقان بۇ شانلىق تارىخقا مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى بىلەن ئەستايىدىل قاراپ سەمىمىي تىرىشچانلىق كۆرسەتمىگەن بولسا، بەزىبىر كىشىلەرنىڭ تۇرلۇك تاپا-تەنلىرىگە بەرداشلىق بېرەلمىگەن بولسا، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى جەڭچى - ئوفىتسېرلىرىنىڭ بۇ قانلىق تراگېدىيىلىك تارىخى بىر رىۋايەتكە ئايلىنىپ قالغان بولاتتى. شۇڭا، مەن يولداش نۇرمۇھەممەتكە چىن كۆڭلۈمدىن مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرىمەن، ئەينى يىللاردىكى ئاشۇ قانلىق ۋەقەلەرنى ئەمەلىي پاكىتلار بىلەن تەمىنلىگەن ئابدۇللا مەخپىرۇف ۋە يۇسۇپجان قاتارلىق دوستلارغا رەھمەت ئېيتىمەن.

يەنسىخەيدىن قۇمۇل تاغلىرىغىچە

مانا يېرىم ئەسىر ئۆتۈپ كېتىپتۇ، گەرچە ياشىنىپ قالغان بولساممۇ قۇمۇل دىيارىدا ئۆتكەن ياش، قىران چاغلىرىم خۇددى ھېلى ئۆتكەن ئىشلاردەك كۆز ئالدىمدا نامايان بولىدۇ.

1949 - يىلى ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى بىلەن جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىرلىشىپ، گومىنداڭ باندىتلىرىنى قىستاپ ئىسكەنجىگە ئېلىپ زەربە بېرىش نەتىجىسىدە، گومىنداڭ تەسلىم بولۇپ، شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد قىلىندى. شۇ چاغدا مەن يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلىكىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە، قۇمۇلغا بېرىپ قومۇل تاغلىرىغا يوشۇرۇنۇۋېلىپ، خەلققە پاراكەندىچىلىك سېلىۋاتقان بىر ئوچۇم باندىتلارنى تازىلاش جېڭىگە قوماندانلىق قىلدىم. ئاشۇ چاغدا قۇمۇل دىيارىدا مەن بىلەن بىر سەپتە جەڭ قىلغان خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىكى سەپداشلىرىم ۋە ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ جەڭچى - ئوفىتسېرلىرىنى سەمىمىي ھالدا كۇتۇۋالغان قۇمۇللۇق دوستلارنىڭ يار-قىن سىيماسى ھېلىمۇ ئېنىق ئېسىمدە تۇرۇپتۇ.

* * * *

بىر كۈنلۈك دالا مەشىقىنى تۈگىتىپ، روتىمىزنىڭ يەر ئاستى ئاشخانىسىغا كىرىپ يۇز - كۆزلىرىمنى يۇيۇپ بولۇپ، ئىستولۇڭاي (تاماق بېرىش ئورنى) غا كىرىپ ئولتۇرغانىدىم. ئاشپەز ھېكىم ناھايىتى مېزىلىك پۇراپ تۇرغان كالا گۆشى بىلەن ئەتكەن قورداقتىن بىر تەخسىنى ئالدىمغا قويۇپ:

— بایاتىن كىرگىنىڭىزدە قاش - كىرپىكلىرىڭىزنى ئاپئاق قىرو باغلاپ، خۇددى رىۋايەتلەردىكى قار بوۋايلارغا ئوخشاپ قالـ غانىكەنسىز، مانا ئەمدى ئۆز ئەسلىڭىزگە كېلىپ قالدىڭىز يولـ داش كوماندىر، ھەممە ئادەم بۇ نەس باسقان يەردىن كېتىپ ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن جەم بولۇشنى ئويلاۋاتقان يەردە، سىز نېمانچىمۇ ئۆزىڭىزنى ئۇپرىتىسىز، — دېدى ماڭا كۆيۈنگەن، ئىچ ئاغرىتقان قىياپەتتە.

ئاشپەز ھېكىم ياش ۋاقتىدىلا ئۆز قىزغىنلىقى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى سېپىگە قاتناشقانىدى. ئۇ تاماقنى ئىنتايىن تەملىك ئېتەتتى. روتىدىكى جەڭچىلەر ئۇنىڭدىن تولىمۇ مىننەتدار ئىدى. ئاشپەز ھېكىمنىڭ بۇ سۆزى ماڭا تاسادىپىي تۇيۇلمىدى. پەقەت شۇ كۈندىكى مەشىق مەيدانىدىكى ئەھۋاللار كۆز ئالدىمدا قايتا نامايان بولۇشقا باشلىدى.

قىش بالدۇرلا كېلىپ قارمۇ قېلىن ياغقانلىقتىن، قىسمـ لارنىڭ زېمىلانكىلىرى (يەر ئاستى ياتاقلىرى) قارنىڭ ئاستىدا قېلىپ، ھەممە يەر تۆپتۈزدەكلا كۆرۈنەتتى. دۇشمەندىن مۇداپىـ ئەلىنىش ئۈچۈن ياتاق، ئاشخانا، ئاكوپ بىلىنداۋلىرى (ئوق ئېتىش ئورنى) قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى يەر ئاستىغا ئورۇنلاشـ تۇرۇلغانىدى.

يەنسخەينىڭ قېلىن ھەم ئېگىز ئۆسكەن قارا ياغاچلىرىنىڭ ئاپئاق قار ئاستىدا قىشلىق ئويقۇغا كەتكەن بۇ جىمجىتلىقىنى جەڭچىلەرنىڭ ئۆمىلەپ مېڭىش، يۇگۇرۇش، نەيزە سانجىش، قۇچاقلاشما جەڭگە ئۆتۈپ «ھۇررا!» دەپ ۋارقىرىغان مەشىقلىرى بۇزۇپ تۇراتتى. شۇ كۈنى ئەتراپنى تۇمان باسقان بولۇپ، كۈن نۇرىنى ئوچۇق كۆرگىلى بولمايتتى. جەڭچىلەرنىڭ سۈركىلىپ كېتىشى بىلەن تەڭ قارىياغاچلار تەۋرەپ، شاخلىرىدىكى قارلار توزۇپ، خۇددى قار ياغقاندەك ئەتراپتا تۇرغان جەڭچىلەرنىڭ بويۇنلىرىغا كىرىپ ئەندىكتۈرەتتى. جەڭچى - ئوفىتسېرلار بۇ

مەشىقە ئانچىمۇ قىزىقسىپ كەتمەيتتى، ھەربىر كەتلىرىمۇ سۈس ئىدى. شۇڭا، ئۇلار بىرەر ھەربىر كەتنى توغرا ئىشلىمىسە، قايتا - قايتا ئىشلىتەتتىم، نەتىجىدە ئۆزۈمنىڭ چارچاپ كېتەتتىم. مانا شۇ چاغدا 2 - ژوزۇدنىڭ مۇئاۋىن كوماندىر ئەبەيدۇللا:

— نېمانچىمۇ كۆچەيسىز كوماندىر؟ ئىش تۈگىدى ئەمەسمۇ؟

— دېدى ماڭا مەسلىك قاراپ قويۇپ. دەرۋەقە، ئۇنىڭ سۆزى ئاساسسىز ئەمەس ئىدى. ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى غەرب تەرەپتىن، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شەرق تەرەپتىن شىنجاڭدىكى گومىنداڭ قىسىملىرىنى قىستاپ ئىسكەنجىگە ئالغانلىقتىن، 1949 - يىلى كۈز پەسلىدە گومىنداڭ شەرتسىز تەسلىم بولۇپ قورال تاپشۇردى، نەتىجىدە گومىنداڭغا قارشى ئۇرۇش ئاخىرلاشتى. دېمەك، شىنجاڭ تىنچلىق يولىدىن ئازاد قىلىندى، ئۇلۇغ تارىخىي ۋەزىپە ئورۇندالدى! جەڭچىلىرىمىز ئارىسىدا «يۇرتلىرىمىزغا قايتىش پەيتى يېتىپ كەلدى، يەنە نېمىشقا جاپا چېكىپ مەشىق قىلاتتۇق، شەھەرگە بېرىپ راھەت كۆرىدىغان كۈنلەر يېتىپ كەلدى» دەيدىغان ئىدىيىلەر پەيدا بولۇپ، قىسمىنىڭ جەڭگىۋارلىقى بوشىشىپ كەتكەنىدى.

قولۇمدا قوشۇق، خىيالىم يەنىلا مەشىق مەيدانىدا ئىدى: ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى بىر كۈن مەۋجۇت بولىدىكەن، ھەربىي مەشىقنى بىر كۈنمۇ توختاتماسلىق كېرەك! مەشىقنى توختىتىش ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ئىنتىزامىغا ئۇيغۇنمۇ؟ جەڭگىۋارلىقى بولمىغان ئارمىيىدە قانداقمۇ پولاتتەك ئىنتىزام بولىدۇ؟ ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا قىسمىنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ساقلاش كېرەك..... دېگەنلەرنى ئويلاپ تەخسىدىكى ئاخىرقى بىر چىشلەم گۆشنى ئاغزىمغا سېلىشىمغا، پولك سۆھەزى يۈسۈپجان ئىستولۇغايغا ھاسىراپ كىرىپ كەلدى - دە، ماڭا سالام بېرىپ:

— سىزنى پولك شىتابى يىغىنغا چاقىرىدۇ، ھازىرلا بېرىڭ

يولداش كوماندىر! ـ دەپلا قايتىش روخستىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

مەن نامازشام ئارىلىقىدا پولكنىڭ يەر ئاستى يېغىن زالىغا سالام بېرىپ كىرىپ كەلدىم. پولكنىڭ روتىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلىرى يىغىلىپ بولغان بولۇپ، تەلىيىمگە يارىشا پولك رەھبەرلىرى تېخى كىرمىگەنىكەن. 2 ـ روتىنىڭ كوماندىرى ئابدۇكېرىم ئىسراپىلوف يېنىدىن ئورۇن كۆرسىتىپ مېنى چاقىردى (ئابدۇكېرىم بىلەن كۆڭلۈم يېقىن بولۇپ، بىرىش ـ كېلىشلىرىمىزمۇ قويۇق ئىدى، شۇڭا بىر ـ بىرىمىز بىلەن تارتىنمايلا سىردىشىپ، مۇڭدىشىپ كېتەتتۇق). مەن باشقا ئوفىتسېرلار بىلەن باش لىڭشىتىپ سالاملىشىپ، ئىسراپىلوفنىڭ كۆرسەتكەن يېرىدىن ئورۇن ئېلىپ ئولتۇردۇم. ئوفىتسېرلار ئۆزئارا قىزىق پاراڭغا چۈشۈپ كېتىپتۇ، پاراڭنىڭ تېمىسى يەنىلا شۇ يۇرتقا قايتىش ئىدى، بەزىلىرى مۇشۇ يېغىندا چوقۇم پولكنىڭ ئىلىغا قايتىش سەپىرى توغۇرلۇق يولىورۇق بېرىلىدۇ، دەپ پەرەز قىلىشاتتى.

— ئاداش، ئوفىتسېرلارنىڭمۇ ئائىلىسىگە قايتىش ئارزۇسى كۈچلۈك ئوخشىمامدۇ؟ — دېدىم ئىسراپىلوف بىلەن قول ئېلىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن. ئۇ ماڭا قاراپ:

— شۇنداق، بۇ يەنسىخەي مۇداپىئە ئىستېھكاملىرىنىڭ پەقەت تارىخ سۈپىتىدە كېيىنكى ئەۋلادلىرىمىز بىزنى ياد ئېتىدىغان بۈيۈك نامىلا قالىدۇ، سەنمۇ ھېس قىلىۋاتقانسەن؟ كونىلار «ئاتا-مۇ ئايلىنىپ ئۆز ئوقۇرىنى تاپىدۇ» بېكار ئېيتىمىغان؟ مېنىڭ ئەسلىم دېھقان، ئەمدى مىلتىقنى تاشلاپ يۇرتۇمغا بېرىپ، كەتمەنىڭ سېپىنى تۇتسەن، سېنىڭمۇ ئويلىغانلىرىڭ بارىدۇر؟ ـ دەپ ماڭا قاپقارا ئورا كۆزلىرى بىلەن تىكىلدى. مەن ئۇنىڭغا:

— مەن ھېچنېمىنى ئويلىمىدىم، بۇگۈن كەچ كىرگۈچە دالا مەشىقى بىلەن ئۆتتۈم. جەڭچى ـ ئوفىتسېرلارنىڭ ھەربىيتى

ئىنتايىن سۈس. خۇددى يېلى چىقىپ كەتكەن توپقا ئوخشايدۇ، شۇڭا بىر ھەربىكەتنى بىر قانچە قېتىم تەكرارلاتتىم، ئۆزۈمنى ھېرىپ كەتتىم، — دېدىم بوش ئاۋازدا.

ئىسراپىلوف ماڭا بىر نەرسە دېمەكچى بولۇپ تۇرغىنىدا، ئىشىك ئېچىلىپ سۆھبىتىمىز ئۈزۈلدى. ھەممىمىز ئورۇنلىرىمىزدىن تۇرۇشۇپ، پولك كوماندىرىنى ۋە باشقا رەھبەرلەرنى قارشى ئالدۇق. پولك كوماندىرىنىڭ ئىشارىتى بىلەن ئەمدىلا ئولتۇرۇشمىزغا:

— كاپىتان ئەخمەت تۇردىيۇف كەلدىمۇ؟ — دەپ تۇيۇقسىز سوراپ قالدى پولك كوماندىرى. مەن ئىسمىمنىڭ تۇيۇقسىز ئاتىلىشىدىن ھودۇقۇپ تەمتىرەپ كەتتىم ـ دە:

— مەن كەلدىم، مۆھتەرەم پولك كوماندىرى ! — دەپ ئورنۇمدىن دەس تۇردۇم.

— ياخشى، ئولتۇرۇڭ كاپىتان، — دېدى پولك كوماندىرى بىر خىل يېقىملىق ئاۋازدا.

— مۆھتەرەم ئوفىتسېر، كوماندىرلار، ئۆلكىمىز تىنچلىق بىلەن ئازاد قىلىنىپ، گومىنداڭغا قارشى قۇرغان مۇداپىئە ئىستىھكاملىرىمىز ئېچىۋېتىلگەندىن كېيىن، قىسىملىرىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقى بوشىشىپ كەتتى. بۇ ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ مۇنتىزىملىقىغا، پولاتتەك ئىنتىزامغا نۇقسان يەتكۈزۈۋاتىدۇ. كاپىتان ئەخمەت تۇردىيوفنىڭ روتىسى بىر سائەتمۇ ھەربىي مەشىقنى توختاتمىدى. بۈگۈنمۇ دالا مەشىقى ئۆتكۈزدى. جەڭگىۋارلىقنى كۈچەيتىشكە بولىدۇكى، ھەرگىزمۇ بوشاشتۇرۇپ قويۇشقا بولمايدۇ. تارىخىي ۋەزىپىمىزنى ئادا قىلغان بولساقمۇ، ئالدىمىزدا يەنە بىز قىلىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن ئىشلار بار. قىسىملىرىمىز جەڭگىۋارلىقىنى يەنىمۇ كۈچەيتىشى كېرەك، — پولك كوماندىرى مەرغۇپ ئىسھاقۇف سۆزىنى ئۈزۈپ ـ ئۈزۈپ ھەربىيلەرگە خاس تەلەپپۇزدا سۆزلەيتتى. ئۇ يەنە مەغرۇ-

رانه قىياپەتتە كۆچىلىكتىن كۆزىنى ئۇزمەي تۇرۇپ:
— مۆھتەرەم ئوفىتسېر، كوماندىرلار! سىلەرنى مۇنداق جىددىي چاقىرتىشىمىزدىكى ئاساسىي سەۋەب، بىزنىڭ شىخۇدىكى 40 ـ پولكىمىز ئۇرۇشچىگە كىرىدۇ، — دېدى. كوماندىرنىڭ سۆزى سورۇندا ئولتۇرغان ئوفىتسېرلارنىڭ ئويلىغانلىرىنىڭ ئەكسى بولۇپ چىققانلىقى ئۈچۈنمۇ، جىمجىت ئولتۇرغان ئوفىتسېرلار ئورۇنلىرىدىن تەۋرەپ كەتتى، ھەيرانلىق ۋە خۇشاللىق ئارىلاشقان ھېسسىياتىنى باسالماي قېلىشتى. پولك كوماندىرى سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:
— زېمىلانكا، بىلىنداژ، ئاكوپ، ئاشخانا قاتارلىقلار بۇزۇلمىسۇن، قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورا، ئورۇن ـ كۆرپىلەر، تاماق قاچىلىرى، ئاشخانا سايمانلىرى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئېلىپ كېتىلىدۇ. تەييارلىق قىلىپ تۇرۇڭلار، ماشىنا بىلەن ماڭمىز، مېڭىش ۋاقتى ئايرىم ئۇقتۇرۇلىدۇ، بېرىپ تەييارلىق كۆرۈڭلار! — دېدى بۇيرۇق تەلەپپۇزدا. مانا بۇ 1949 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ئىدى.
بىز يولدا بىر كېچە قونۇپ، 12 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ئۇرۇمچىگە يېتىپ باردۇق. بىز يېقىلغان تاشتىن ئىككى يۈز مېتىر يىراقلىقتا ماشىنىدىن چۈشۈپ، ھەربىي فورمىلىرىمىزنى رەتلىك قىلىپ تۇزەشتۇردۇق. ئېسىۋالغان مىلتىق، ئاپتومات، پىلىمۇت قاتارلىق قورال ـ ياراغلار جەڭچى ـ ئوفىتسېرلارنىڭ كۆتۈرەڭگۈ روھىغا، قامەتلىك بەستىگە ئاجايىپ ياراشقانىدى. بىز ئۇچ قاتار بولۇپ تىزىلىپ تەكشى قەدەم تاشلاپ ماڭاتتۇق.
ئۇرۇمچىدىكى يېقىلغان تاش دېگەن يەردە شىنجاڭدىكى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ قوماندانى ۋاڭ جېن ھەم رەئىس بۇرھان شەھىدىنىڭ باشچىلىقىدىكى ئۇرۇمچىدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلقلىرى ئالدىمىزغا چىقىپ كۈتۈۋالدى. مىڭدەك كىشى يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە سەپ تۇزۇپ چاۋاك بىلەن بىزنى قارشى

ئالدى. ئۇرۇمچىدىكى ھەر مىللەتتىن بولغان ھەر ساھە ئامما ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ بۇ جانلىق تۇرقىدىن تەسىرلىنىپ «ياھ! بۇلار نېمىدېگەن زەبەردەست يىگىتلەر ـ ھە؟» دېيىشىپ، خۇشاللىق ھېسسىياتىنى باسالماستىن، تارام ـ تارام كۆز ياشلىرىنى تۆكۈشتى. بەزىلەر ئۆز كۆزلىرىگە ئىشەنمىگەن ھالدا «بۇلار ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى ئەمەس، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قىزىل ئارمىيىسىمۇ يا!» دېيىشەتتى.

بىزنىڭ 40 ـ پولكىمىز ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى باغۇلياق دېگەن يەرگە جايلاشتى (بۇ جاي شېڭ شىسەي دەۋرىدە ھەربىي مەكتەپ، گومىنداڭنىڭ پىرقىسى ئورۇنلاشقان جاي ئىكەن. ھازىرقى سەنئەت ئىنىستىتۇتىنىڭ ئورنى). بىزنى ئۇرۇمچى سەنئەت ئۆمىكى كونا خەلق كۇلۇبىدا ناخشا ـ ئۇسسۇل نومۇرلىرىنى كۆرسىتىپ قىزغىن كۈتۈۋالدى. نەچچە يىل چۆل ـ باياۋانلاردا يۈرۈپ مۇنداق چوڭ تېپىتكى ئوركېستىرلار ئورۇندىغان مۇزىكىلارنى، يېقىملىق ناخشا ـ ئۇسۇللارنى ئاڭلاپ ـ كۆرۈپ باقمىغانلىقىمىز ئۈچۈن، بۇ كونسېرت نومۇرلىرى بىزگە تولىمۇ زوق بېغىشلىدى. لېكىن، بەزىلەردە «شەھەر تۇرمۇشى نېمىدېگەن راھەت ـ ھە؟ مۇندىن كېيىن بىز ئەمدى شەھەرنىڭ پەيزىنى سۈرىمىز» دەيدىغان كۆز قاراشلار پەيدا بولۇپ، بىخۇتلىشىش كەيپىياتى كېلىپ چىقتى.

ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئەينى ۋاقىتتا ھەر خىل سىياسىي قاراشتىكى ئادەملەر مەۋجۇت بولۇپ، ئازادلىق ئارمىيىسىگە، ئۈچ ۋىلايەت ئارمىيىسىگە دۇشمەنلىك مەيدانىدا تۇرغانلارمۇ يوق ئەمەس ئىدى. گومىنداڭنىڭ قوشۇنلىرى قورال تاپشۇرغان بىلەن ئىدىيە جەھەتتە يەنىلا قارشىلىشىۋاتاتتى، ھەتتا گومىنداڭنىڭ بىر قىسىم قوشۇنلىرى قورال تاپشۇرماي، تاغقا قېچىپ چىقىپ باندىتلىق ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتاتتى. ئوسمان باندىتىنىڭمۇ ھەرىكىتى غالجىرلاشقانىدى. شەھەردە گومىنداڭنىڭ ئىشپىيونلىرى

ری، پسرقه ئەزالىرى يەنىلا مەۋجۇت ئىدى. «ھەقىقەتكە قايتقانلار» دېگەن نام بىلەن ۋاقتىنچە بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى تازىلانمىغانىدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ئەزەلدىن ئۆچمەنلىك قىلىدىغان گومىنداڭ ئىشپىيۇنلىرى ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسىنىڭ ئوبرازىنى خۇنۇكلەشتۈرۈشكە ئۇرۇناتتى. مەسىلەن، بىز ئۇرۇمچىگە كىرگەندىن كېيىن، 5 - روتىنىڭ كوماندىرى كاپىتان داۋۇتوف ئابدۇرېشىت ئۇرۇمچى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئىسكىرىپكىچىسى ھۇسىيىن رەخىم ۋە ئۇنىڭ ئايالى (ئۇرۇمچى 13 - ساراڭلار دوختۇرخانىسىنىڭ سېستىراسى) قەمەرلەر بىلەن تونۇشۇپ، ئارىلىشىپ ئۆتكەن. 1950 - يىلى 4 - ئاينىڭ مەلۇم بىر كۈنى داۋۇتوف ئابدۇرېشىت ھۇسىيىن رەخىمنىڭ ئۆيىدە تاپانچا بىلەن چېكىسىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن. داۋۇتوف ئابدۇرېشىتنىڭ تاپانچىسى ئۆزىنىڭ قۇلىغا تۇتقۇزۇپ قويۇلغان، قارىماققا ئۆز - ئۆزىنى ئېتىۋالغان دېگەن يالغان نەق مەيدان ياسالغان. شۇ كۈنى ئۇرۇمچى كوچىلىرىغا «مىللىي ئارمىيىنىڭ بىر كاپىتان دەرىجىلىك ئوفىتسېرى ئۆز - ئۆزىنى ئېتىۋالدى» دېگەن مەزمۇندىكى تەشۋىقات ۋەرەقىلىرى چاپلانغان. بۇ قانلىق ۋەقەدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، بۇ بىر ئىجتىمائىي ھادىسە بولماستىن، سىياسىي تۈس ئالغان ئەكسىلئىنقىلابىي سۇيىقەست ئىدى. داۋۇتوف ئابدۇرېشىتنىڭ ئۆلۈمى تا ھازىرغا قەدەر بىر سىر بولۇپ قالدى.

داۋۇتوف ئابدۇرېشىت غۇلجا شەھەر ئىچىدىن بولۇپ، ئىلى گىمنازىيىسىنى پۈتتۈرگەن، مەدەنىيەت سەۋىيىسى خېلى يۇقىرى، ھەربىي ئىشلاردىمۇ ئىنتايىن ماھىر ئىدى. ئۇ ئىنقىلابىنىڭ دەسلىپىدىلا غۇلجا پارتىزانلىرى سېپىگە قاتناشىپ، ھەرقايسى ئۇرۇش مەيدانلىرىدا زور نەتىجىلەرنى يارىتىقانىدى. مەن بۇ مەزگىلدە قۇمۇل ۋىلايىتىدە ۋەزىپە ئۆتەۋاتاتتىم. بۇ قانلىق پاجىئەنى پولك شتابى باشلىقى ئەبەيدۇللانىڭ ماڭا تېلېفون ئارقىلىق

لىق بەرگەن خەۋىرىدىن ئۇقتۇم.
تۆۋەندە ئۇرۇمچىدىكى گومىنداڭ ئىشپىيۇنلىرى پەيدا قىلغان كومىدىيە خاراكتېرلىك ۋەقەلىكتىن يەنە بىرنى ئەسلەپ ئۆتىمەن.
1949 - يىلى 12 - ئاينىڭ 24 - كۈنى كەچتە، مەن يېتىپ بولغانىدىم. باتالىئون كوماندىرى مايۇر گىمەدىنوف تەلەخەت ياتقىمغا كىرىپ كەلدى ۋە:
— يېتىپ بوپسىز-دە؟ كىيىملىرىڭىزنى كىيىۋېلىڭ! - دېدى. مەن ۋەزىپە ئۆتەشكە بارىدىغان ئوخشايمەن دېگەن ئوي بىلەن تولۇق كىيىنىپ، تاپانچامنى ئېسىپ بولۇپ:
— مۆھتەرەم مايۇر، مېنى قانداق خىزمەتكە بۇيرۇيسىز؟ - دەپ ھەربىيچە ھۆرمەتتە تۇرۇپ بۇيرۇق كۈتتۈم.
— تاپانچىڭىزنى كۆرۈپ باقاي، — دېدى ئۇ قولىنى سۇنۇپ. مەن تاپانچامنى ئۇنىڭغا بەردىم. ئۇ:
— بۇ «تىتى» كەنغۇ؟ كونىراپ كېتىپتۇ، مۇنۇ تاپانچىنى تۇتۇڭ! - دەپ يېنىدىن بىر دانە «بۇرانىۋىك» ماركىلىق يېڭى تاپانچىنى ئېلىپ ماڭا بەردى. ئۇ يەنە:
— ھېچقانداق ۋەزىپە ئۆتەشكە بارمايسىز، ئىككىمىز تانسىغا بارىمىز، بۇ يەردە بىرى تانسىغا تەكلىپ قىلغانىدى، سىزنى بىللە ئېلىپ بېرىشنى لايىق تاپتىم، — دېدى كۈلۈپ تۇرۇپ ئادەتتىكى دوستلۇق تەلەپپۇزىدا.
گىمەدىنوف تەلخەت تاتار مىللىتىدىن بولۇپ، چۆچەكلىك ئىدى. ئۇ گەۋدىلىك، كېلىشكەن يىگىت ئىدى، مايۇرلۇق ئۇنۋانىغا خاس ھەربىيچە كىيىم كىيىۋالسا، كىشىلەرگە ئاجايىپ مەغرۇر كۆرۈنەتتى. ئۇ خىزمەتلەرنى تىرىشىپ ئەستايىدىل ئىشلەيتتى. ئالتاي ئۇرۇشىغا قاتنىشىپ خىزمەت كۆرسەتكەن، ھەربىي ئىنتىزامدا قاتتىق ئىدى. ئۇ مېنىڭ ئىشلىرىمنى قەۋەتلا ياقتۇراتتى. بىرەر مۇھىم ئىشى بولسا مېنى چاقىراتتى. مەن ئۇ

بۇيرۇغان ئىشلارنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنداپ كەلسەم، خۇددى كىچىك بالىلاردەك خۇش بولۇپ كېتەتتى. بىز ئادەتتىكى دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىمىزدا كۆڭۈلدىكىدەك سۆھبەتلىشەتتۇق. ئۇ ئو-يۇنخۇمار ئىدى، تانسا، مەشرەپ سورۇنلىرىدىن ھەرگىز قالمايتى. ئۇنىڭ مۇشۇ مىجەز - خاراكتېرى شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن تېخىمۇ گەۋدىلەنگەنىدى. مەن ئۇنىڭغا:

— سىز مېنى ئۆزىڭىزگە كانۇۋوي قىلىپ تانسىغا بارماقچى-مۇ؟ مەندەك بىر روتا كوماندىرىنى كانۇۋوي قىلىۋالسىڭىز قانداق بولغىنى؟ — دېدىم چاقچاق قىلىپ ئىچىمدىكىنى يۇشۇرمايلا. ئۇ:

— ھەرگىز ئۇنداق ئويلىماڭ، كانۇۋوي ئالغۇدەك بولسام ئۆزۇمنىڭ كانۇۋويۇم بارغۇ؟ ھازىر جەمئىيەت قالايمىقان، بارماي دېسەم بارغۇم كېلىدۇ، سىز يېنىمدا بولسىڭىز مەن خاتىرجەم تانسىغا بارالايمەن، ئەگەر بارمىسىڭىز مەيلىڭىز، — دەپ سەل - پەل مەيۇسلەنگەندەك بولدى. مەن ئۇنىڭغا:

— چاقچاق قىلىپ قويدۇم، سىز بىلەن ئەلۋەتتە بارىمەن، — دېدىم. شۇنىڭ بىلەن بىز يولغا چىقتۇق.

— سىز تانسىخانىنى بىلەمسىز؟ — دەپ سورىدىم گېپىمەدىنوف-تىن يولدا كېتىۋېتىپ.

— بىلىمەن، شەھەردىكى سېپىل ئىچىدە، - دېدى گېپىمەدىنوف.

ئۇ چاغلاردا ئۇرۇمچىنىڭ چوڭ كوچىلىرىدا ئېلېكتىر چىراغلىرى ناھايىتى ئاز بولۇپ، ھازىرقىدەك يورۇق ئەمەس ئىدى. بىز بىر تارکوچىدىن مېڭىپ، قوش قاناتلىق ياغاچ دەرۋازىنى ئۇردۇق. بىردەمدىن كېيىن يېنىك ئاياغ تىۋىشى ئاڭلىنىپ، دەرۋازىنى ئوتتۇرا ياشلىق پاكار بىر ئايال ئاچتى. بىز ھويلىغا كىردۇق، بۇ تاشقىرىقى ھويلا ئىكەن. ھېلىقى ئايال بىزنى تاشقىرىقى ھويلىدىن ئىچكىرىكى ھويلىغا باشلاپ، ئۆيگە باشلاپ كىردى. بىز دالان ئۆيىدىن ئۆتۈپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ

كەلدۇق. بۇ ئۆينىڭ ئىچى خۇددى زالغا ئوخشاپ كېتىدىكەن. ئۆينىڭ بىر چېتىگە ئۇزۇن ئۇستەل قويۇلغان بولۇپ، ئۇستەل ئۈستىگە ئاق داستىخان سېلىنىپ، تاتلىق - تۇرۇملەر تىزىلغانىكەن. ئەمما، ئۆينىڭ ئىچىدە ھېچكىم يوق ئىدى. كۆڭلۈم بىر شۇملۇقنى سەزگەندەك بولۇپ، تېنىم جۇغۇلداپ كەتتى.

— ئۆيدە ھېچكىم يوققۇ؟ — دېدى گېمەدىنۇف ئايالغا قاراپ.

— ئۆيدە ھەممەيلەن بار، بىرەمدىن كېيىن كىرىدۇ، سەل تەخىر قىلىپ ئولتۇرۇپ تۇرۇشسىلا، — دېدى بايىقى ئايال قاش - كۆزلىرىنى ئوينىتىپ.

دېگەندەكلا ئون نەچچە مىنۇت ئۆتمەستىنلا ئۆينىڭ يان ئىشىكىدىن يەتتە - سەككىز قىز - چوكان، ئۇچ - تۆت ئەر چۇرقىرىشىپ چېقىپ كېلىشتى. ئۇلار گېمەدىنوف بىلەن خۇددى كونا تونۇشلاردەك قىزغىن كۆرۈشۈپ كەتتى. شۇ قاتاردا مەن بىلەنمۇ كۆرۈشتى. بىرەمدىلا تۇرلۇك قورۇمىلار ۋە ھاراق - شارابلار بىلەن داستىخان تولۇپ كەتتى. مەن ئۇلارنىڭ يۇقىرىغا ئۆتۈپ ئولتۇرۇشقا قايتا - قايتا قىلغان تەكلىپىنى رەت قىلىپ، ھەر ئېھتىمالغا قارشى ئىشىك تەرەپتىكى ئۇستەلنىڭ ئەڭ چېتىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇردۇم. ھاراقنىمۇ ناھايىتى ئاز ئىچتىم. ئەمما، گېمەدىنوف ھەممىنى ئۇنتۇپ، قىز - چوكانلار بىلەن قىزىق چاقچاقلارغا بېرىلىپ كەتتى. ئۇ ئالدىغا كەلگەن ھاراقنى ياندۇرماي ئىچىپ تۇردى. ئۇ مېنىڭ ئۇنىڭ مەست بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ قىلغان ئىشارەتلىرىمگە زادى پەرۋا قىلمايتتى. ئۇنىڭ ھاراقنى كۆتۈرىدىغانلىقىنى بىلىدىغانلىقىم ئۈچۈن خاتىرجەممۇ بولاتتىم. فاتىفونغا تەڭكەش قىلىپ ئېيتىلغان ناخشىلارغا تانسا ئوينىلىپ تۇراتتى. قىز - چوكانلار مېنى تانسىغا تارتسىمۇ، قەستەن بىلمەيمەن دەپ ئۆزرىخاھلىق ئېيتىپ ئورنۇمدىن تۇرمىدىم. ئۇلاردىن بىرىنىڭ:

— ئەجەبمۇ كېلىشكەن يىگىتكەن، ھېچبىر ئېچىلمايدىغۇ؟

هېچبولمىغاندا قىزلارنىڭ بېلىدىن تۇتۇپ بىر چۆرگىلەپ قويۇشقا يارىمايدىغان ھېسسىياتسىز تومپايلاردىن ئوخشىمامدۇ؟ ـ دېگەن كەمىستىشلىرىگىمۇ قۇلاق سالمىدىم. مەن ئۆزۈمنى گويا قانداق. تۇ بىر غايىۋانە مۇداپىئە ئاكوپىدا تۇرىۋاتقاندەك ھېس قىلاتتىم.

سورۇن ئەنە شۇنداق تازا قىزىۋاتقاندا، ئېھتىمال يېرىم كېچە بولسا كېرەك، ئۆگزىدىن بىر نەچچە ئادەمنىڭ قار ئۈستىدە غاچ ـ غۇچ قىلىپ ماڭغان ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. مەن تېخىمۇ ھوشيار بولۇپ، جىددىيلەشتىم. ھەر ئېھتىمالغا قارشى تەييار بولۇپ تۇردۇم. ھايال ئۆتمەي گۇپ قىلىپ بىرى ئۆگزىدىن يەرگە سەكرىگەندەك قىلدى. بىردەمدىن كېيىن ئىشىك ئېچىلىپ، ئىنچىكە، ئېگىز بوي، ئۇزۇن قارا پەلتۇ كىيگەن، كۆزى سىرتىغا پولتىيىپ چىققان بىر ئەركىشى مەست قىياپەتتە سەنتۈرۈلگەن بولۇپ كىرىپ كەلدى. مەن ئۇنىڭ چىرايىغا بىر قاراپلا يالغان مەست ئىكەنلىكىنى سەزدىم. سورۇندىكى قىز ـ چوكانلاردىن بىرى ئۇنىڭغا قاراپ:

— ۋىيەي! قاسسىم بايۋەچچىغۇ بۇ؟ — دېدى. بۇ ئەركىشىنىڭ ئوڭ قولى پەلتۇسىنىڭ يانچۇقىدا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ قالدىم. شۇ دەقىقىدە ئۇنىڭغا قول سېلىشقا روھىي تەيغۇم ئىلھام بەردى — دە، ئورنۇمدىن دەس تۇرۇپ، ئۇنىڭ پۇتىغا بىرنى تېپىۋېتىم، ئۇ ئورنىدىلا دۇم چۈشتى. بۇ چاغدا سورۇندىكىلەر چۇرقىرىشىپ كەتتى. مەن ئۇنىڭ ئۈستىگە مىنىپ تۇرۇپ، ئوڭ تەرەپ يانچۇقىدىكى تاپانچىسىنى تارتىۋېلىپ، مەيدىسىگە قاتتىق بىرنى تەپتىم. پۇتۇمدىكى ھەربىيچە قىزىل خۇرۇم ئۆتۈك ئۇنىڭغا قاتتىق تەككەن بولسا كېرەك، ئورنىدىن تۇرالمىدى.

مەن گېمەدىنوفنى «يۇرۇڭ!» دەپ باشلاپ دالانغا چىقتىم ـ دە، ئۇنى دالاندا قالدۇرۇپ قويۇپ، ئۇزۇم تالاغا يۈگۈردۇم. ئۆگزىدىن ماڭا قارىتىپ بىر نەچچە پاي ئوق ئېتىلدى. مەن ئوتتۇرا دەرۋازىغا يېتىپ كېلىپ، ئىككى قولۇمغا ئىككى تاپانچىنى

نى ئېلىپ (بىرى ھېلىلا تارتىۋالغان تاپانچا) ئۆگزىگە قارىتىپ ئوق ئۇزدۇم. مەن ئانتقان ئوقنىڭ ھەمايىسى ئاستىدا گېمەدىنوف قېشىمغا يېتىپ كەلدى. بىز ئۇ يەردىن ساق - سالامەت چىقىپ كەتتۇق. بۇ ئىشتىن كېيىن رەھبەرلەرنىڭ ئۆزىمىزنى ئەيىبلەشىدىن قورقۇپ بۇ ئىش توغرۇلۇق ھېچكىمگە تىنمىدۇق ھەم سورۇندىكى كىشىلەرنىمۇ تەكشۈرۈپ ئېنىقلىمىدۇق، ئۇنىڭ ئۈستىگە خىزمىتىمىزمۇ ئالدىراش بولۇپ كەتتى، بۇ ۋەقەمۇ بىر سىر بولۇپ قالدى.

* * * *

ئالدىنقى سەپ بولغان ماناس دەريا‌سى ۋە يەنسخەي مۇداپىئە ئاكوپلىرىدىن، زەي پۇراپ تۇرىدىغان زېمىلانكىلاردىن چىقىپ، ھەربىي ھالەت ۋە جاپالىق تۇرمۇش ئاخىرلىشىپ، ئەمدىلا راھەت تۇرمۇش كەچۈرۈشنى ئارزۇ قىلىپ تۇرغىنىمىزدا، زىممىمىزگە يەنە بىر ئېغىر جەڭ ۋەزىپىسى تاپشۇرۇلدى. ئۇ بولسىمۇ خەلقىمىزنىڭ تىنچ - خاتىرجەم تۇرمۇشىغا، نورمال ئىشلەپچىقىرىشىغا پاراكەندىچىلىك سېلىپ، جەمئىيەتنىڭ تىنچلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىۋاتقان قورالىلىق باندىتلارنى تازىلاش ۋەزىپىسى ئىدى. يۇقىرىنىڭ يولىورۇقى بىلەن ئۇرۇمچىگە كىرگەن ئۇچ ۋىلايەت مىلىتسىيە ئارمىيىسى شىخۇ 40 - پولكىنىڭ 7 -، 8 - روتىلىرىدىن تەركىب تاپقان بىر باتالىئون، مۇھەممەت ئىسمائىلوفنىڭ يېتەكچىلىكىدە 1950 - يىلى 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كىچىك تىپتىكى ئايروپىلانى بىلەن قۇمۇل ۋىلايىتىگە قاراپ ئۇچتۇق. بۇ ئايروپىلانغا 15 ئادەم سىغىدىكەن، ياسىلىشى ئىنتايىن قوپال بولۇپ، بىردەم ئېگىزگە ئۆرلىسە، بىردەم پەسكە چۈشۈپ، كىشىنى ئىنتايىن بىئارام قىلىۋېتىدىكەن. شۇڭا، بۇ ئايروپىلانغا چىقىشىمىز بىلەنلا ئايروپىلان خىز-

مەتچىسى ھەر بىرىمىزنىڭ ئالدىغا بىردىن رېزىنكىدىن ياسالغان قۇسۇق چىلىكى قويۇپ قويدى. بۇ چىلەكنى ئەسلىدە ھەربىر ئادەم بويۇنلىرىغا ئېسىۋالىدىكەن. ئەمما، بىزنىڭ جەڭچىلەر ئۇنداق قىلمىدى. ئايروپىلان ئۈچۈپ بىر سائەتتىن كېيىن، ئايروپىلان خىزمەتچىسى ئايروپىلان كابىنكىسىدىن چىقىپ، يېقىلىپ چۈشمەسلىك ئۈچۈن ئايروپىلاننىڭ ئىچىدىكى ئۇزۇنسىغا تارتىلغان توم سىم ئارغامچىنى تۇتۇپ بىزنىڭ قېشىمىزغا كەلدى. ئۇ يەردە تۇرغان قۇرۇق رېزىنكە چىلەكلەرنى كۆرۈپ، مەزمۇت ئولتۇرغان جەڭچىلەرگە قاراپ:

— سىلەرنىڭ ھېچقايسىڭلار قۇسمايدىكەنسىلەرغۇ؟ بۇرۇن ئايروپىلاندا ئولتۇرغانمۇ؟ — دەپ رۇسچە سوردى ھەيرانلىق ھېسسىياتىنى باسالماي. غۇلجا بالىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى رۇس تىلىنى بىلمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ سۆزىنى چۈشەنگەنىدى. ئوتدېلىنىيە كومادىرى مامۇت:

— بىز گۇلەڭگۈچتە ئۇچقان، سېنىڭ مۇنداق كۆتەك ھارۋاڭدا ئۇچۇپ باقمىغان، — دەپ بارلىق جەڭچىلەرنى كۈلدۈرۈۋەتتى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئايروپىلان خىزمەتچىسىمۇ قاتتىق كۈلۈپ كەتتى. قۇمۇلغا يېتىپ بارغۇچە بىز ئۇ لیوتچىكلار بىلەن دوست بولۇپ كەتتۇق.

شۇ كۈنى سائەت 12 دىن ئاشقاندا ئايروپىلان قۇمۇل بازىرىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان ئايرودرومغا قوندى. بىز ئۇرۇمچىدىكى چاغدا يەر ـ جاھاننى ئاپئاق قار قاپلاپ كەتكەنىدى. ۋەھالەنكى، بۇ يەردە ئازراقمۇ قار يوق بولۇپ، بىزگە خۇددى كەچكۈز پەسلىدەك بىلىنىدى. كېيىن ئۇقساق، قۇمۇلدا قار ياغماي قارا سوغۇق بولۇپ قىش چىقمىدىكەن. ئايرودرومدا بىزنى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 6 ـ جۇنىڭ قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق 16 ـ شىسىنىڭ بەزى رەھبەرلىرى ۋە يولۇاس باشلىق يەرلىك مەمۇرىي رەھبەرلەردىن بولۇپ ئون نەچچە ئادەم قارشى ئالدى.

كونا شەھەرنىڭ سىپىل ئىچىدىكى جۇڭسەنتاڭ (يەرلىك تىلدا زۇلۇمتاڭ) دېگەن جايغا باتالىئون شتابى بىلەن 8 - روتا جايلاشـ
تى. بۇ روتىنىڭ كوماندىرى خۇزەيزى مومۇزۇف (خۇيزۇ) ئىـ
دى. بىزنىڭ 7 - روتا جۇڭسەنتاڭنىڭ شەرق تەرىپىدىكى بىر باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ بوش ئۆيلىرىگە، يەنى سىنىپلارغا ئورۇنـ
لاشتۇق.

قۇمۇل خەلقى ھەقىقەتەنمۇ بىزنى ناھايىتى قىزغىن قارشى ئالدى. بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدىن دائىم دېگۈدەك خەۋەر ئېلىپ، يېمەك - ئىچمەك ۋە يېقىلغۇلار بىلەن تەمىنلەپ تۇردى. بىز قۇمۇل خەلقى بىلەن تونۇشۇپ قويۇق مۇناسىۋەت ئورناتقاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئەدەب - ئەخلاقلىقى، كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتىكى سەمىمىيلىكى، مۇلايىملىقى، ئادەمگەرچىلىكى، مېھمانداوستلۇقى، ئوچۇق كۆڭۈل ۋە خۇش پىئىللىقى، ئەمگەكـ
چان، تىرىشچانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدۇق. قۇمۇل ياشلىرى بىزنىڭ شەرىپىمىزگە بىر نەچچە قېتىم پوتا مەشرىپى، كۆك مەشرىپى قاتارلىق ئاممىۋى كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىنى ئويۇشـ
تۇرۇپ، بىزگە بولغان دوستلۇق مۇھەببىتىنى ئىپادىلىدى. بۇ مەشرەپلەرنىڭ قائىدە - يوسۇنلۇقلۇقى، ئاق پاشا قاتارلىق ئاتاقـ
لىق مۇقامچىلارنىڭ داپ بىلەن غىجەككە تەڭكەش قىلىپ ئېيتقان ناخشىلىرىنىڭ تەكشى - رېتىملىقلىقى، ئاھاڭىنىڭ مۇڭلۇقلۇـ
قى، ناخشا تېكىستلىرىنىڭ چوڭقۇر مەنىلىكلىكى بىزنىڭ قەلب تارلىرىمىزنى تىترىتەتتى. قىز - يىگىتلەرنىڭ بىر - بىرىگە پوتا تاشلىغاندىكى نەپس ھەرىكەتلىرى كۆڭلىمىزگە زوق بېغىشلاـ
يىتتى. بىز بۇنىڭدىن قانغۇچە ھوزۇرلىناتتۇق. قۇمۇل مەشرەپلەـ
رى ئەنە شۇنداق تېتىك ۋە نەپىس بولۇپ، ئۇنىڭغا نەغمە - ناۋالار قوشۇلۇپ، داغدۇغىلىق كەيپىيات ھاسىل قىلىپ، قۇمۇل خەلـ
قىنىڭ گۈزەل ئىستىقبالىغا ئىنتىلىش شىجائىتىنى ئىپادىلەپ بەرگەچكە، ئۇ قۇمۇل خەلقىنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشىغا سىڭىپ

كەتكەنىدى.

مەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى باشلىنىش بىلەنلا ئالدىنقى سەپ ئۇرۇشلىرىدا بولغانلىقىمدىن، يېشىم 24 لەردىن ئېشىپ قالغان بولسىمۇ توي قىلمىغانىدىم. قۇمۇل شەھىرى ئىچىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى مەريەم (ئاق ئايلا دەپمۇ ئاتايدىكەن) ۋە ئۇنىڭ يولدىشى ئابدۇۋۇھىلەرنىڭ ۋاستىسى ئارقىلىق ئىغمە-تواللا (تاتار، يەرلىكلەر ئۇيغۇرچە تەلەپپۇزدا ئەمۇتۇللا ئەپەندىم دەيدىكەن) نىڭ قىزى بۇۋىھەجەر بىلەن توي قىلدىم. تويۇم ئىنتا-يىن داغدۇغا بىلەن ئۆتكۈزۈلدى. ئابدۇۋۇھىلى، مەريەملەر ئۆزلىرى-نىڭ بىر ئېغىزلىق ئۆيىنى بوشىتىپ تازىلاپ، تۇرىدىغان جايىم-نىڭ يوقلۇقىنى بىلىندۇرمەي مېنى شۇ ئۆيگە كۆچۈرۈپ قويدى. بۇ ئىشلارنىڭ بولغىنىغا مانا يېرىم ئەسىر بولدى. لېكىن، مەن قۇمۇل خەلقىنىڭ دوستلارچە مېھرىبانلىقىنى، خۇشخۇي تەبەس-سۇمدىن جىلۋىلىنىپ تۇرغان ئىللىق ۋە يېقىملىق سىيماسىنى خۇددى تۇنۇگۈنكىدەكلا قەلبىمنىڭ تۆرىدە ساقلاپ كېلىۋاتىمەن.

1950 - يىلى 4 - ئاينىڭ 3 - كۈنى، يولۋاس خەنزۇ ئايالى ھەم ئوغلى قاتارلىق بىر بۆلۈك ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى ئېلىپ ئىككى كىچىك ماشىنا بىلەن قېچىپ، گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتتى. يولۋاس قۇمۇل ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى ھەم ئامانلىق ساقلاش قوماندانلىق شتابىنىڭ قوماندانى قاتارلىق ھو-قۇق - ئىمتىيازلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئوغلى، كۆيئوغلى، خوتۇ-نى قاتارلىقلارنى ھەم جەمەتلىرىنى ھاكىم، ئىدارە باشلىقى، ساقچى باشلىقى قىلىپ تەينىلەپ، مۇھىم ھوقۇقنى ئۆز چاڭگىلە-غا كىرگۈزۈۋالغانىدى. يولۋاس ئوتتۇرا بوي، ئاق پىشماق، ئۇزۇن ئاق ساقاللىق ئادەم بولۇپ، 60 ياشتىن ھالقىغان بولسا-مۇ، لېكىن تېمەن ئىدى. ئۇ ئاتا - ئانىسىدىن كىچىك قېلىپ، خەنزۇلارغا ئىشلەپ يۈرۈپ خەنزۇ تىلىنى پىششىق بىلىۋالغان-دى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ شامەخسۇت ۋاڭنىڭ ئوردىسىدا مۇھىم

خىزمەتلەرنى ئىشلىگەنىكەن.

1931 - يىلى شوپۇل، ئارا تۇرۇك قاتارلىق جايلاردىكى خەلق ئېغىر زۇلۇم ۋە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ مىللىي كەمسىتىشىگە قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈردى. بۇ قوزغىلاڭ شىددەت بىلەن ئۇلغىيىۋاتقاندا، يولۋاس پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ قوزغىلاڭغا قاتناشقان. 1937 - يىلى يولۋاس ئىچكىرىگە قېچىپ كېتىپ، جياڭ جېيشىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ، ئۇنىڭغا سادىقەتمەنلىكىنى بىلدۈرگەن. جياڭ جېيشى يولۋاسنى ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىپ، مايۇر دەرىجىلىك ئىشپىيۇن لياۋ يۈكجۇننى خوتۇنلۇققا بەرگەن.

شىنجاڭدىكى شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتى 1946 - يىلى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئوت يالقۇنىدا ئاغدۇرۇلۇپ، شىنجاڭدا گومىنداڭنىڭ ۋۇ جۈڭشىن ھاكىمىيىتى تىكلەنگەندىن كېيىن، يولۋاس ئىچكىرىدىن شىنجاڭغا قايتىپ كېلىپ، قۇمۇلدا يۇقىرى ئىمتىيازلارغا ئىگە بولۇۋالغان. ئۇ يەنە يۇقىرى - تۆۋەن قاتلاپ، بىر قىسىم رەھبەرلەرنىڭ كۆزىنى بوياپ، ئۇلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولۇۋالغان. ئۇنىڭ مۇنداق ھەرىكىتى ۋە قىياپىتىلىرىدىن ئەنسىرىگەن مۇھەممەت ئىسمائىلوف (باتالىئون كوماندىرى) قاتارلىقلار 1950 - يىلى 3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى 16 - دىۋىزىيە رەھبەرلىكىگە دوكلات قىلغان بولسىمۇ، لېكىن دىۋىزىيە رەھبەرلىكى ئۇلارغا:

«سىزلەرنىڭ ئالدىنقىلاردا يولۋاس بىلەن ئايالى لياۋ يۈكجۇن كېلىپ ئۆزلىرىنىڭ ئەھۋاللىرىنى ئېيتىپ چۈشەندۈردى، ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇڭلار» دەپ قايتۇرۇۋېتىپتۇ. ئۇچ كۈندىن كېيىن يولۋاس «سىرتقا چىقىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈرۈپ كېلىمەن» دېگەن باھانە بىلەن ماشىنىنىڭ ئارقىسىغا ئىككى باغلام شاخ - شۇمبا سۆرىتىپ، ئىز يوقىتىپ توخۇچىغا بېرىپ، ئۇ يەردىن ماشىنىنى تاشلاپ قېچىپ بارىكۆلگە چىقىۋالغاندىن كېيىن

يىن، بەيتىك ۋە باشقا تاغلاردا ھەربىر قىلىپ يۈرگەن ئوسمان باندىتنىڭ ئەسكەرلىرى ھەم گومىنداڭنىڭ قورال تاپشۇرۇشقا جاھىللىق قىلىپ تاغقا چىقىۋالغان قىسىملىرى بىلەن بىرلە-شىپ، گومىنداڭنىڭ بايرىقىنى كۆتۈرۈۋېلىپ ھەربىر قىلغان. يولۋاس تاغلىق كىشىلەرگە ئۆزىنىڭ نام - ئەمەلىنى دەستەك قىلىپ، ئەكسىيەتچىل تەشۋىقات تارقاتقان. بۇ تەشۋىقاتقا ئاز ساندىكى تاغلىق كىشىلەر ئالدىنىپ كەتكەن. يولۋاس يەنە بىر قىسىم كىشىلەرنى مەجبۇرلاپ سېپىگە قوشۇۋالغان. مانا مۇشۇ-داق ئەھۋال ئاستىدا يۇقىرى دەرىجىلىك قوماندانلىق جىددىي بۇيرۇق قىلىپ، قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق ئوچ ۋىلايەت مىللىي ئارمە-يىسى 3 - باتالىئونىنىڭ 7 - ، 8 - روتىسىدىن 200 دىن ئارتۇق جەڭچى - ئوفىتسېرغا ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق 16 - شىسىنىڭ باركۆلده تۇرۇشلۇق 46 - تۇەنى بىلەن بىرلىكتە قوراللىق باندىتلارنى تازىلاش، قايمۇقتان خەلقنى پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىپ، خەلقنى تىنچلاندۇرۇش ۋە نورمال تۇرمۇشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە چاقىرىش... قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى تاپشۇردى. مەن بۇ خىزمەتنى ئىنتايىن مۇھىم بىلە-گەچكە، توي قىلىپ 2 - كۈنىلا، يەنى 1950 - يىلى 4 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ئۆز روتامنى باشلاپ، بىللە بۇ ئۇلۇغۋار كۈرەشكە ئاتلاندىم. بىز باركۆل ناھىيىسىدە 3 - 4 كۈن دەم ئالغاچ ئوزۇق - تۇلۇكلىرىمىزنى تولۇقلاپ، باركۆلنىڭ شىمالىدىكى تاغلارغا يۈرۈش قىلدۇق.

ھاۋا بۇزۇلۇپ، شۇرغان ئارىلاش قار يېغىپ، ئالدىدىكى ئادەمنى ئېنىق پەرق ئەتكىلى بولمايۋاتقان بىر كۈنى، تىك تاغ، قىڭغاقتەك قىرلىق تاشلار ئۈستىدىن ئاتلىرىمىزنى يېتىلەپ، تۆت ئەتراپى تاغ چوققىلىرى بىلەن ئورالغان قازاندەك بىر چوڭ-قۇرلۇققا يېتىپ كەلدۇق. جەڭچى ياقۇپ تىك تاغدىن ئۆتكۈچە تېيىلىپ بىر ئازگالغا چۈشۈپ كېتىپ، ئەتىسى ئۆزى قىسمىنى

تېپىپ كەلدى. ئوزۇق - تۇلۇك، ئوق - دورىلارنى ئارتقان تۆگىلەر تاغدا ماڭالمىغاچقا، تاغنىڭ ئېتەكلىرىدە قالدۇرۇپ قويۇدۇق. بىز سەپىرىمىزنى داۋاملاشتۇرۇپ سەل تەكشۈرەك بىر جايغا كەلگەندە، قېلىن قارلارنى پۈتىمىز بىلەن تازىلاپ چېدىر تىكتۇق. 46 - تۇەندىكى جەڭچىلەرنىڭ پۇتلىرىغا كىيگىنى لاتا ئاياغ (خەي) بولغانلىقتىن، ئون نەچچە جەڭچىنىڭ پۇتلىرى ئۇششۇپ كېتىپ، ماڭالماي يېتىپ قالدى. بىز ئۆگەنگەن ئۇرۇش دەستۇرلىرىدا «ھەر قانداق شارائىتتىمۇ ھوشيارلىقنى ئۆستۇرۇپ، دۇشمەن تەرەپنى كۆزىتىپ، ھەر ئېھتىمالغا قارشى مۇداپىئە ئىستىھكامىنى كۈچەيتكەندە، ئۆزىنى ھالاكەتتىن ساقلاپ قالالايدۇ» دېيىلگەنىدى. مەن ئالدىنقى بىر قانچە قېتىملىق ئۇرۇش مەيدانلىرىدىن ھاسىل قىلغان تەجرىبەمگە ئاساسەن، ھېلىقى قازاندەك چوڭقۇرلۇققا كېلىش بىلەنلا، تاھىرنىڭ رەھبەرلىكىدىكى ئوتدېلىنىيىنى بىر پىلمۇت بىلەن شەرق تەرەپتىكى تاغقا دۇشمەن تەرەپنى كۆزىتىشكە ئەۋەتتىم. بۇ ئوتدېلىنىيە ئورۇنلىشىپ بولغان كۈنىنىڭ ئەتىسى، 46 - تۇەننىڭ كومىسسارى رېن شىتىيەن (بۇ كىشى 30 ياشلار چامىسىدا بولۇپ، ياپۇنغا قارشى ئۇرۇشتا سول كۆزىگە گرانات پارچىسى تېگىپ كېتىپ زەخىملەنگەنلىكى ئۈچۈن، دائىم كۆزەينەك تاقاپ يۈرەتتى)، باتالىئون كوماندىرى مۇھەممەت ئىسمائىلۇف، مەن ۋە ۋوزۋود كوماندىرى ئابلىمىت راخمانوفلار بىرلىكتە دۇشمەننى كۆزىتىش ئۈچۈن تاغنىڭ ئوستىگە چىقتۇق. تاغنىڭ ئارقىسى تۇزلەڭلىك، ئانچە - مۇنچە ئېدىرلىق ئىدى. رېن شىتىيەن دۇربۇن بىلەن ئالدىغا بىر ھازا قارىغاندىن كېيىن «ھېچنېمىنى كۆرەلمىدىم» دەپ دۇربۇنىنى ئىسمائىلۇفقا بەردى. ئىسمائىلوف دۇربۇننى ئەمدىلا ئېلىپ كۆزىگە توغرىلاپ تۇرىشىغا، سول ياندىن باندىتلار ئاتقان بىر پاي ئوق كېلىپ دۇربۇننى ئۈچۈرۇۋەتتى. 200 مېتىرغا يەتمەيدىغان دۆڭلۇكنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇنۇپ ياتقان باندىتلار «چاقاباي!»

(ئالغا) دەپ ۋارقىرىشىپ ھۇجۇمغا ئۆتتى. ئالدىنئالا جەڭگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان تاھىرنىڭ ئوتدېلىنىيىسى ئۆزىدىكى بار ئوت كۈچى بىلەن باندىتلارغا قارشى ئوت ئېچىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىنى توستى. ئابلىمىت راخمانۇف پەستىكى قىسىملارنى باشلاپ تېز-لىكتە يېتىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئارىلىقى 50 مېتىرلا قالغان باندىتلارنىڭ ھۇجۇمىنى چېكىندۈرۈپ تارمار قىلدۇق. باندىتلار ئۆلگەن، يارىدار بولغان ئەسكەرلىرىنى ئاتلىرىغا سۆرىتىپ قاياق-لارغىدۇ يوقالدى. بىز كېيىن بىلدۇقكى، بۇ تاغنى «داخۇڭلۇ-شا» (چوڭ قۇلۇن شەھىرى) دەپ ئاتايدىكەن. بىزگە يول باشلاپ ماڭغان يەرلىك خەنزۇ گومىنداڭنىڭ ئىشپىيۇنى ئىكەن، شۇڭا ئۇ بىزنى قەستەن مۇشۇ كۈيىقاپقا باشلاپ كېلىپ، بىزگە تۇرلۇك قىيىنچىلىقلارنى تۇغدۇرغانىكەن. باندىتلار شۇ چاغدا ئۇچ ۋىلا-يەت مىللىي ئارمىيىسىنى «قىزىل پاچاقلار»، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى «ئاق تۇمشۇقلار» دەپ ئاتايتتى (چۈنكى، خەلق ئازادلىق جەڭچىلىرى ئاغزىغا ئاق ماسكا تاقىۋالاتتى). 46 - تۇەننىڭ جەڭچى - ئوفىتسېرلىرى پىيادە ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە تاغ شارائىتى بىلەن تونۇشلۇقى يوق ئىدى، شىنجاڭنىڭ، بولۇپ-مۇ تاغلىق رايونلىرىنىڭ ھاۋا كېلىماتىغا ئۆزلىشىپ كېتەلمەيە-تتى. باندىتلار خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە پايدىسىز بۇ خىل ئامىلدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ تۇراتتى ياكى ئۇلارنى ئالداپ چېكىنىپ قىستاڭ يەرلەردە تالاپەتكە ئۇچرە-تاتتى. شۇڭا بىز كۆپىنچە ھاللاردا 46 - تۇەن بىلەن بىللە ھەرىكەت قىلاتتۇق. بىز باندىتلارنى قوغلاپ «شاۋخوڭلۇشا» (كىچىك قۇلۇن شەھىرى) دېگەن تاغنىڭ ئىچىگە كىرگەندە، «تېزدىن ئارا تۇرۇك ناھىيىسىگە يۇرۇش قىلىنسۇن، ئۇ يەردىكى باندىتلار تازىلانسۇن» دېگەن مەزمۇندا 46 - تۇەننىڭ تېلېگرامما-سى ئارقىلىق يۇقىرى دەرىجىلىك قوماندانلىقنىڭ بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋالدۇق. 46 - تۇەندىن خىللانغان بىر يېڭ بىلەن ئۇچ

ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىدىن ئىككى روتا شەرقە قاراپ تېزلىك-
تە يۈرۈش قىلىپ، دازىگۇ دېگەن جايغا يېقىنلاشتۇق. بۇ داۋاننى
ئوسمان، يولۋاس، ئەبەيدۇللا ھەم تۇردى پالۋاننىڭ باندىتلىرى
ئىگىلەپ، بىزگە قارشى مۇداپىئە قۇرۇپ ياتقانىكەن. داۋان ئارا
تۇرۇق ناھىيىسىنىڭ يولىنى كېسىپ تۇراتتى. داۋاننىڭ ئارا
تۇرۇق ناھىيىسىگە كىرىش تەرىپى تۇزلەڭ بولۇپ، ھۇجۇم قى-
لىپ ئۆتۈشكە ناھايىتى ئەپسىز ئىدى. رېن كومىسسار داۋاندىن
يول ئېچىپ ئىلگىرىلەش ۋەزىپىسىنى ماڭا تاپشۇردى. مەن داۋان-
نىڭ يەر شارائىتىنى ئىنچىكىلەپ تەكشۈرگەندىن كېيىن، رېن
كومىسسار بىلەن ئىسمائىلۇفقا:

— داۋاننىڭ يەر تۇزۇلۇشىدىن قارىغاندا، پىيادە قىسىملار
ئىككى قانات بولۇپ تاغ باغرىدىن پىلىمۇت، مىنامىيوتلاردىن
كۇچلۇق ئوت ئېچىش، ئاتلىق قىسىمدىن خىللانغان ئۇچقۇر
ئاتلارنى تاللاپ، چاقماق تېزلىكىدە ھۇجۇمغا ئۆتۈش پايدىلىق،
بۇ چاغدا بىزدىن چىقىممۇ ئازراق بولىدۇ. باندىتلاردا ئاپتۇماتقا
ئوخشاش قوراللار يوق، بىر پاينى ئېتىپ بولۇپ يەنە بىر پاينى
ئاتقۇچە بىز داۋانغا يېقىنلىشىۋالىمىز، «ھۇررا!» دېگەن سادا
باندىتلارنىڭ روھىي ھالىتىگە تەسىر قىلىدۇ - دە، ئۇلارنى سۇر
باسىدۇ، — دەپ ھۇجۇمغا ئۆتۈش پىلانىمنى دوكلات قىلدىم.
ئۇلار مېنىڭ بۇ پىلانىمغا قوشۇلدى. ئوق تەرىپىمگە ۋوزۋود
كوماندىرى ئابلىمىت راخمانۇفنى، سول تەرىپىمگە روتىنىڭ سە-
ياسىي رەھبىرى نامەت گادايىنى ئېلىپ، ئوتتۇرىدا ئۆزۈم يۇقىرە-
دىكى ئۇسۇل بويىچە جەڭ قىلىپ داۋاننى تېزلىكتە ئىگىلىدۇق.

ئۇچقۇر ئاتلارنىڭ قۇيۇندەك چېپىشى، ھۇررا سادالىرىنىڭ
تاغ ئىچىدىكى ئەكس ساداسى باندىتلارنى ئالاقزادە قىلىپ، ئىس-
تىھكاملىرىنى تاشلاپ قېچىشقا مەجبۇر قىلدى. رېن كومىسسار
بىلەن باتالىئون كوماندىرى ئىسمائىلۇفلار مېنىڭ بۇ ئۇرۇش
پىلانىمنىڭ ئەملىي غەلىبىسىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈپ

تۇرغانلىقتىن، ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، مومۇزۇفنىڭ دۇدۇقلاپ تۇرۇپ قىلغان تەرجىمىسىگە قارىمايلا قولۇمنى قاتتىق قىسىپ ئالاھىدە كۆرۈشۈپ كەتتى. مەن دوكلاتىمنىڭ ئاخىرىدا قىسقىچە قىلىپ «بىرلا ئات چىقتىم بولدى» دېدىم. ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق بولغانىدى. بىزنىڭ ئالغان مەلۇماتىمىز توغرا بولۇپ چىقتى. يەر شارائىتى بىلەن تونۇشلۇقى بولمىغان خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بىر يېڭىنى باندىتلار يالغاندىن چېكىنگەن بولۇپ ئالداپ ئەگەشتۇرۇپ ئارا تۇرۇك ناھىيىسىگە مېڭىش يولىنىڭ جەنۇبىي تاغدىكى سايغا كەلگەندە، توّت ئەتراپىدىن قورشاپ ھۇجۇم قىلىپ نۇرغۇن تالاپەتكە ئۇچرىتىپتۇ. باندىتلار ئارا تۇرۇك ناھىيىسىدىن قۇمۇل، بارىكۆللەر تۇتۇشىدىغان تېلېفۇن سىملىرىنى ئۈزۈۋېتىپلا قالماستىن، بەلكى ئىستۇلبا ياغاچلىرىدىن تارتىپ سىملىرىغىچە قويماي ئېلىپ كېتىپتۇ.

بىزنىڭ 7 ـ روتىدىكىلەر ئەڭ ئالدى بىلەن ئارا تۇرۇك ناھىيىسىگە يېتىپ باردۇق. ئارا تۇرۇك ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق 46 ـ تۇەننىڭ 2 ـ لىيەنى ناھىيىدىن چېكىنىپ چىقىپ، ناھىيە-نىڭ غەربىي تەرىپىدىكى تاغ چوققىسىدىكى گومىنداڭنىڭ قوزغىلاڭچىلاردىن قورقۇپ سېلىپ قويغان ئىستىھكامنى ئىگىلەپ، باندىتلار بىلەن كۆرەش قىلىۋاتقىنىغا خېلى كۈنلەر بولغانىكەن. بىز يېتىپ كەلگەندە، كىيىملىرىمىز مىللىي ئارمىيە قوشۇنىنىڭ فورمىسى بولغان سىيرىماچاپان بولغاچقا، 2 ـ لىيەندىكىلەر بىزنى باندىتلار ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ بىزگە قارىتىپ ئوق چىقاردى. ئەمما، ئېھتىيات قىلغانلىقتىن ھېچقايسىمىز زەخمىلەنمىدۇق. دەسلەپتە بىزمۇ ئۇلارنىڭ باندىتلار ياكى خەلق ئازادلىق ئارمىيە-سى ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدۇق. شۇڭا مەن ئوق چىقارماي كانايچە-نى كاناي چېلىشقا بۇيرۇدۇم (ئازادلىق ئارمىيە بىلەن ئالاقە قىلىش ئۈچۈن مېنىڭ روتامغا 46 ـ تۇەندىن بىر كانايچى، بىر بايراقچى قوشۇلغانىدى، ئەپسۇس بۇلارنىڭ ئىسىملىرى يادىمدىن

چىقىپ كېتىپتۇ) . كانايىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئىستېھكام ئىچىدىن كىلەر بايراق چىقاردى. بىرىنىڭ بايراقچىمىزمۇ بايراقنى كۆتۈرۈپ ئالغا قاراپ مېڭىشىغا، ئىستېھكامدىكىلەر مېڭىش يولىمىزدا مىنا كۆمۈلگەنلىكىنى ئىشارەت قىلدى (ئاراتۇرۇك ناھىيىسىگە كىرىش ئېغىزىدىن ئىستېھكامغىچە مىنا كۆمۈلگەنكەن) . ئاخىر ئىستېھكام ئىچىدىن 2 ـ لىيەننىڭ بىر ۋەكىلى كەلدى. بىز ئارا تۇرۇك ناھىيىسىنىڭ بازىرىغا ھېچقانداق قارشىلىقسىزلا كىرىپ كەلدۇق.

ئارا تۇرۇك ناھىيىسى شەرقىي شىمالدىكى تاغ ئىچىگە جايلاشقان، تاشقى مۇڭغۇلىيە چېگرىسىغا يېقىن جاي بولۇپ، كىچىك ناھىيە ئىكەن. ناھىيە بازىرىمۇ كىچىك بولۇپ، ئاھالىلەر ناھىيىنىڭ ئوتتۇرىسىنى كېسىپ ئۆتىدىغان سايىنىڭ ئىككى تەرىپىگە جايلاشقانىكەن. بۇ ناھىيىنىڭ قۇرچاق ھاكىمى ئەبەيدۇللا — يولۇاس، ئوسمان قاتارلىق باندىتلار بىلەن بىرلىشىپ ناھىيىنى چاڭگىلىغا ئېلىۋالغانىكەن. ئۇلار مۇستەھكەم ھېسابلىغان دازىگۇ داۋىنىدىكى مۇداپىئەسىنى ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ قەھرىمانلىق بىلەن بۆسۈپ ئۆتكەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلىغان باندىتلار، بارلىق خەلقنى مەجبۇرىي ھالدا ھەيدەپ تاغقا قېچىپ كەتكەنىكەن. بىز ئارا تۇرۇك ناھىيىسىنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، رېن كومىسسار بىلەن مۇھەممەت ئىسمائىلوف ۋە باشقا قىسىملار يېتىپ كەلدى. بىز سۆزلىشىش ئۈچۈن ناھىيە بازىرىدىكى يەرلىكتىن بىرەرمۇ ئادەم تاپالمىدۇق. ئەتىسى، يەنى 1950 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، تاغقا چىقىپ كەتكەن خەلقنى تەشۋىق قىلىپ قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن، مەن ئۆز روتامنى باشلاپ تاغقا چىقتىم. ئەمما، بۇ خىزمەت مەن ئويلىغاندەك ئۇنداق ئاددىي بولمىدى. تۇردى پالگان (مەرگەن تۇردى، تۇەنجاڭ دەپمۇ ئاتايدۇ. كەن) يېتەكلىگەن باندىتلار بىلەن دوقۇرۇشۇپ قېلىپ، ئارا تۇرۇك ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ئاتىنىڭ يايلىسىدەك

كەتكەن ئېگىز بىر تاغقا ئۇلارنى قوغلاپ كەلدۇق. باندىتلار بىلەن ئۇرۇش قىلغاندا ھەر ئىككى تەرەپ ئېگىزلىكنى تالىشىپ قالـ دۇق. باندىتلار بۇ تاغنىڭ شەرقىي تەرىپىدىن چوققىغا ياماشتى. بۇ ئىستراتېگىيىلىك مۇھىم جاي بولۇپ، ئۇرۇشتا ھەل قىلغۇچ رول ئوينايتتى. ژوزژود كوماندىرى ئابلىمىت راخمانۇفنى باشلىق قىلىپ، قاۋۇل جەڭچىلەردىن بىر ئوتدېلىنىينى ئەڭ ئالدى بىلەن تاغ چوققىسىنى ئىگىلەشكە بۇيرۇدۇم. بۇلار ناھايىتى تېزلا تاغقا يامىشىپ، ھەش-پەش دېگۈچە تاغنىڭ يېرىمىغا يېتىپ باردى. تاغ باغرىنىڭ بەزى يەرلىرى سىيرىلىپ تۇرغان قىرلىق ئۇششاق شېغىللىق، بەزى يەرلىرى تاپتاقىر بولۇپ، يۇقىرىغا ئۆرلەش ناھايىتى قىيىن ئىدى. ئابلىمىت راخمانۇف جەڭچىلەردىن ئون مېتىرچە ئالدىدا كېتىپ باراتتى. ئۇ ئىككى پۇتىنىلا ئەمەس، بەلكى ئىككى قولىنىمۇ ئىشقا سېلىپ، تۆت پۇتلاپ خۇددى يىلـ پىزلاردەك يۇقىرىغا ئۆرلەيتتى. دۇمبىسىگە ئېسىۋالغان نېمـ چىسكى ئاپتومات ئۇنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىگە دەخلى قىلمايتتى. مەن ئۇنىڭغا زوقلىنىپ دەققە قاراپ تۇرۇپ قالدىم.

ئابلىمىت راخمانۇف قەددى ـ قامەتلىك، كېلىشكەن ئادەم بولۇپ، مۇرىسى قىرلىق ئىدى. ئۇ چىقىشقاق ئادەم بولۇپ، دائىم كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. ئۇ تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن ۋاقتىدا، 1947 ـ يىلى يەنسىخەيدە ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيـ سىسىگە قاتناشقانىدى. ئۇ ئىنتايىن تىرىشچان بولۇپ، ھەربىي بىلىم ۋە ھەرخىل ھەربىي قوراللارنى ئىشلىتىش تېخنىكىسىنى تېزلا ئىگىلىۋالغانىدى. ئۇ ھەربىيلەرگە خاس چەبدەس، تېتىك، روھلۇق، ئىنتايىن تېز ئىنكاس قايتۇرۇش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇپ، ئۇرۇشتا غەلىبە قىلىشنىڭ تۈپ ئاساسىي ئامىلى ۋاقىت، دېگەن مەنتىقىنى ئوبدان بىلەتتى. ئۇ باندىتلارنى تازىلاش ئۇرۇـ شىدا دائىم ئالدىدا تۇرۇپ ئاۋانگارتلىق رولىنى جارى قىلدۇراتـ تى. ژوزژود كوماندىرى سۇلتان كەينىمدىن كېلىپ ھاسىراپ

تۇرۇپ: «نېمە بولدىڭىز؟ تۇرۇپ قاپسىزغۇ؟» دېگەن چاغدىلا، مەن ئابلىمىتتىن كۆزۈمنى ئۇزدۇم.

باندىتلار تاغ چوققىسىغا 20 مېتىر قالغاندا، ئابلىمىت يېتەكلىگەن ئوتدېلنىيە تاغ چوققىسىنى ئىگىلەپ يۇزدىن ئارتۇق باندىتنى قورال تاشلاتقۇزۇپ تەسلىم قىلدى. تۇردى پالگان ۋە ئۇنىڭ يارەمچىسى تاغ چوققىسىنىڭ ئاستىنقى ئۆڭكۇرىگە كىرىۋالدى. ئۆڭكۇرنىڭ ئالدى تەرىپى تۇزلەڭلىك بولۇپ، ئالدى تەرەپتىن بېرىش خەتەرلىك ئىدى. بىز ئۆڭكۇرنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ، كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلغان بولساقمۇ، لېكىن ئۇلار ئۆڭكۇردىن چىققىلى ئۇنىمىدى. مەن سول تەرەپتىن سىيرىلىپ چۈشۈپ، ئۆڭكۇرنىڭ ئاغزىغا بېرىپ، يېنىمدا تۇرغان ئابدۇكېرىمگە:

— بۇ ئىككى باندىتنى تەسلىم قىلدۇرغىن، ئەگەر قارشىلىق كۆرسەتسە ئېتىۋەت! — دەپ بۇيرۇق قىلدىم. ئابدۇكېرىم ئىككىلەنمەستىنلا «خوپ!» دەپ تۆۋەنگە قاراپ سىيرىلدى. مەن يەنە ئەنسىرەپ بىر گرانىتنى ئېڭىشىپ تۇرۇپ ئۆڭكۇرنىڭ ئىچىگە تاشلىدىم. گرانات پارتلاپ ئىس ـ تۈتەك كۆتۇرۇلدى. ئابدۇكېرىم مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئىككى باندىتنى تەسلىم قىلدۇردى. تۇردى پالگاننىڭ پۇتىغا گرانات پارچىسى تېگىپ يارىدار بولدى. .....

قۇمۇل خەلقى قۇمۇل تاغلىرىنى 12 تاغقا ئايرىيدىكەن، بىز بىر نەچچە ئايغا سوزۇلغان باندىتلارنى تازىلاش ئۇرۇشىدا، 12 تاغنى نۇرغۇن قېتىم بېسىپ ئۆتتۇق. يولۇاسنى ئارا تۇرۇكتىكى تۆمۇرتى تېغىغچە قوغلاپ باردۇق. تاغلارنىڭ كۆپىنچىسى تاشلىق ھەم قاقاسلىق بولۇپ، يول يۇرۇش ئىنتايىن جاپالىق ئىدى. سۇ بار يەرلەردە يېزا ـ كەنتلەر جايلاشقانىكەن. بىز بارغانلا يەردە تاغلىق خەلق بىزنى يېمەك ـ ئىچمەك بىلەن ئاتلىرىمىزنى يەم ـ خەشەكلەر بىلەن تەمىنلىدى. خەلق بىزگە مەدەت بېرىپ،

هەتتا بەزىلەر بىزگە باندىتلارنىڭ ئەھۋالى توغرۇلۇق مەلۇمات بەردى. ئاز ساندىكى قايمۇققان ئاممىنى دالا، تاغ ئۆڭكۈرلىرىدىن چىقىپ ئۆز ماكانلىرىغا قايتىشقا دەۋەت قىلىپ، ئۇلارنى قايتۇرۇپ كەلدۇق. شۇڭا بىزنىڭ باندىتلارنى تازىلاش كۈرۈشىمىز، قوغلاپ زەربە بېرىشىمىز ئوڭۇشلۇق ھالدا تاماملاندى. يولۇاس، ئەبەيدۇللا قاتارلىق ئاز ساندىكى باندىتلار شىزاڭ ئارقىلىق چېگىرىدىن قېچىپ كەتتى. ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىدىن ئەكبەر قاتارلىق ئۇچ جەڭچى قۇربان بولدى. ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى ئاشۇ تاغلارنىڭ ئارىسىدا قالدى. توقتار (فازاق) قاتارلىق بەش جەڭچىمىز يارىدار بولدى. بىز بىلەن بىللە باندىتلارنى تازىلاش ئۇرۇشىغا قاتناشقان خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قىسىملىرىدىن قۇربان بولغان ھەم يارىدار بولغانلارنىڭ سانىمۇ خېلى كۆپ. مەن دائىم ئاشۇ قۇربان بولغان قەھرىمان سەپداشلىرىمنى چىن قەلبىمدىن سېغىنىش ھېسسىياتىم بىلەن ئەسلەيمەن.

بۇرۇلۇش نۇقتىسىدىكى ئۇرۇمچى

مەن 1996 - يىلى بورتالا مۇڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىن ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە ئېكسكۇرسىيىگە ماڭغان ئۆمەك تەركىبىدە ئۇرۇمچى شەھىرىگە چۈشۈپ، بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ قالدىم. مەن ئۇرۇمچىگە 1949 - يىلى 12 - ئايدا مىللىي ئارمىيە تەركىبىدە بىرىنچى قېتىم كەلگەنىدىم. مانا ھازىر ئارىدىن 47 يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئىككىنچى قېتىم كېلىپ، ئۆز كۆزۈمگە ئىشەنمەي قالدىم. راستىنى ئېيتسام، ئۇ چاغدىكى ئۇرۇمچى شەھىرى بىلەن ھازىرقى ئۇرۇمچى شەھىرى ئوتتۇرىسىدا ئاسمان - زېمىن پەرق بار ئىدى. نەگىلا قارىسام قەۋەتلىك ئېگىز بىنالار، تۈپتۈز ئاسفالىت يوللار بىر - بىرى بىلەن گىرەلىشىپ كېتىپتۇ. ئۆمەكتىكىلەر بىلەن بۇ گۈزەل شەھەرنى ھەۋەس بىلەن ئارىلاپ، ھەيۋەتلىك بىر كۆركەم بىنانىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدۇق. بۇ بىنا تولىمۇ ھەشەمەتلىك، مىللىي ئۇسلۇبتا سېلىنغان بولۇپ، كىرىش ئىشىكىنىڭ ئىككى تەرىپىگە بىر قىزنىڭ ئۇسسۇل ئويناۋاتقان، بىر قاۋۇل يىگىتنىڭ راۋاب چېلىۋاتقان ھەيكىلى ئورنىتىلغانىكەن. بۇ ھەيكەللەر بىناغا تېخىمۇ كۆركەم تۈس ئاتا قىپتۇ. مەن بۇ يەرگە بارلىق ھەۋىسىم بىلەن قاراپلا قاپتىمەن. ئۇرۇمچىگە كۆپ قېتىم كەلگەن بىر ھەمراھىم ماڭا: «بۇ يەر ئەنمېن دېيىلىدۇ، بۇ بىنا خەلق تىياتىرخانىسى» دېدى. بۇ تىياتىرخانىنىڭ ئۈدۈلىدا سۈزۈك كۆكۈش ئەينەكتىن ياسالغان پىرامىدا بولۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپى گۈلزارلىق ئىكەن. ئۇنىڭ غەربىي تەرىپىدە جۇڭگو خەلق بانكىسى، سۇغۇرتا شىركىتى، سول تەرىپىدە شىنخۇا كىتابخانىسى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ۋە بىر

مۇنچه سودا سارايلىرى ئاسمان بىلەن بوي تالاشقاندەك قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. ھېلىقى ئوتتۇرىسىغا ئەينەكتىن پىرامىدا ئورنىتىلغان گۈلزارلىقنىڭ ئاستىدا يەر ئاستى بازىرى بولۇپ، ئادەملەر مىغىلداپ تۇرىدىكەن. بۇ بازارنىڭ ئۈستىدىكى ئاسفالىت يوللاردا ھەر خىل پىكاپلار، مىنبۇسلار، ئاپتوبۇسلار ئايىغى ئۈزۈلمەي مۇكىدەك ئۇياقتىن - بۇياققا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىكەن. رەڭگا رەڭ كېيىنگەن قىز - يىگىتلەر، سالاپەتلىك ئەر - ئاياللار، شوخ ۋە ئۇماق بالىلار پىيادىلەر يولىدا ئەركىن - ئازادە، تەرتىپلىك ھالدا ئادەمنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرگۈدەك ئۇيان - بۇيان ئۆتۈشۈپ تۇرىدىكەن. ھەممىلا ئادەمنىڭ چىرايىدا ئۆز تۇرمۇشىدىن مەمنۇن بولغانلىقى چىقىپ تۇرىدۇ.....

مەن بۇ مەنزىرىلەرنى كۆرۈپ، ئۆز كۆزۈمگە ئىشەنمەي قالدىم. خىيالىم بىردىنلا 1949 - يىلى 12 - ئايدا كۆرگەن ئۇرۇمچىگە كەتتى. شۇ چاغدىكى تاملىرى قارامتۇل ھەم سىرىق رەڭدە سىرلانغان پاكار كۆرۈمسىز بىنالار، ھازىرلا ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغاندەك كۆرۈنىدىغان ئىشىكلىرى قارا ھەم قىزىل سىرلانغان ئاۋارە دۇكانلار، قىشنىڭ قاتتىق سوغۇقىدا شۇمشىيىپ يۈرگەن ئادەملەر، كوچا ئەتراپلىرىدىكى پاسكىنىچىلىق، مۇرەككەپ سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ۋەزىيەت، ئەنسىزلىك يېغىپ تۇرغان ئارقا كوچىلار، بەزىبىر جايلاردىكى ھەرخىل بۇزۇقچىلىقلار ... كۆز ئالدىمغا كەلدى. ئاشۇ چاغدا كۆرگەن - بىلگەنلىرىمنى، ئەينى چاغلاردىكى ئۇرۇمچىنىڭ قىياپىتىنى ۋە ئۇنىڭ قاباھەتلىك قۇچىقىدا بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى، خۇنۇك كۆرۈنۈشلەرنى، مۇرەككەپ ۋەزىيەتنى سېلىشتۇرما شەكلىدە كۆچۈرمىنىڭ يېتىشچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈشنى لايىق تاپتىم. بۇ ئەسلىمەمنىڭ ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەرنىڭ ھازىرقى گۈزەل ئۇرۇمچىنى تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرۈپ، ئۇنى دۇنياغا يۈزلەندۈرۈشتە ھەسسە قوشۇشىغا ئاز - تولا پايدىسى تەگسە، بۇنىڭدىن تولىمۇ خۇشال بولغان بولاتتىم.

* * * *

ئادەتتىكى كۈندىلىك دالا ھەربىي مەشىقىدىن ئەمدىلا قايتىپ كېلىپ، روتىمىزىنىڭ يەر ئاستى زېمىلانكا (گەمە) ئۆيىگە جايلاشقان ئاشخانىسىغا كىرىپ، يۈز - كۆزۈمنى يۇيۇپ، تاماق ئۈستىلىگە كېلىپ ئولتۇرغاندىم، روتىمىزنىڭ قىزىقچى ئاشپەزى كېلىپ، ئۈستەلنى تازىلىغاچ چاقچاق قىلدى:

— مۆھتەرەم كوماندىر، بايا خۇددى باللار ئويناپ ياساپ قويغان قار بوۋايغىلا ئوخشاپ قاپتىكەنسىز، يۈز - كۆزىڭىزنى يۇيۇپ، مانا ئەمدى خېلىلا سۈمباتلىق بولۇپ قاپسىز، — دېدى كۈلۈپ تۇرۇپ.

مەنمۇ ئۇنىڭغا يارىشا چاقچاق قىلىپ:

— بىز ئەزەلدىن كېلىشكەن يىگىت - تە، ئۇستام! چاڭ - توزان بىلەن قىرونى قېقىۋەتسەكلا، يەنە ئۆز ئەكسىمىزگە كېلىمىز ئەمەسمۇ؟ — دېدىم سىپايىرەك قىلىپ.

ئۇستامنىڭ «ئەينەكباش» دېگەن لەقىمى بار ئىدى. ئۇ مېھمانلىق راسا ھارغانلىقىمنى بىلگەندەك، مېزىلىك قىلىپ ئەتكەن كالا گۆشى قوردىقىنى بىر نەچچە كېسىم بولكا بىلەن ئەكىلىپ بەردى. مەن تاماقنى ھەربىيلەرچە تېز - تېز يېۋەتتىم. ئاشپەز ئۇستام قېشىمغا كېلىپ چاقچاق ئارىلاش:

— تاماقنى بۆرىدەك بىرەمدىلا يەپ بوپسىز-دە، تۇغمەن تازا چەككەن ئوخشىمامدۇ؟ — دېدى.

— بۇنى بىر دېمەك، قورسىقىم تازا ئاچقانىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھېرىپمۇ كەتتىم، بالدۇرراق ئارام ئالاي دېدىم، — دەپ ئورنۇمدىن تۇرۇشقا تەمشىلىپ تۇراتتىم، ئاشخانىغا پولك شتابىنىڭ سۈزىسى (خەۋەرچىسى) كىرىپ، ئۇدۇل مېنىڭ ئالدىمغا كېلىپ ھەربىچە سالام بەردى ۋە:

— مۆھتەرەم كاپىتان، سىزنى دەرھال پولك شتابىغا يىغىنغا

كەلسۇن دەپ ئۇقتۇرۇش قىلدى، — دەپ تېزلا چىقىپ كەتتى.
گەرچە، بۇگۈن ناھايىتى چارچاپ كەتكەن بولساممۇ، يەنىلا ئاشخانىدىن چىقىپ، پولك شتابىغا قاراپ ماڭدىم. بۇ ئۆلكە تىنچلىق بىلەن ئازاد قىلىنغان، بىزنىڭ ماناس دەريا‌سى بويى ۋە يەنسىخەيدە قۇرغان ھەربىي ئەسلىھە، ئىستىھكاملىرىمىز ئېچىۋېتىلىشكە باشلىغان چاغ ئىدى. «جەڭگىۋارلىقنى يوقاتقان ئارمىيىدىن غەلىبە قىلىش ئۇمىدىنى كۈتكىلى بولمايدۇ» دېگەن ئىدىيە مېنى ھەردەم سەگەكلەشتۇرەتتى. شۇڭا، مەن بۇگۈنكى قاتتىق سوغۇق، قېلىن قاردىمۇ كەچكىچە دالادا بىردەم يۈگۈرۈپ، بىر-دەم يېتىپ، ئەسكەرلەرگە ئۆلگە كۆرسىتىپ، ھەربىكەتنى تەكرار ئىشلەپ، ھېرىپ ھالسىدىن كېتەيلا دەپ قالغانىدىم. تەستە مېڭىپ پولك شتابىنىڭ يەر ئاستى يىغىن زالىغا (بۇ 200 دەك ئادەم سىغىدىغان، ئۇستى ئەتراپتىكى يەرلەرگە ئوخشىتىلىپ نەقابلانغان جاي ئىدى) كىردىم. يىغىنغا قاتنىشىشقا تېگىشلىك كوماندىرلار يىغىلىپ بولغانىكەن. مەن ئىككىنچى روتىنىڭ كوماندىرى ئابدۇكېرىم ئىسراپىلۇفنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇردۇم. پولك رەھبەرلىرى تېخى كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، يىغىن ئەھلى ئۆزئارا قىزغىن سۆھبەتلىشىۋاتقانىكەن. سۆھبەتنىڭ مەزمۇنى يەنىلا «ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ، ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىش» مەسىلىسىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى توغرىسىدىكى ھەرخىل ئوخشاشمىغان پىكىر، تالاش - تارتىشلار ئىدى. شۇ چاغدا زالنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ، پولك شتابى رەھبەرلىرى، پولك كوماندىرى مەرغۇپ ئىسھاقۇف باشلىق كىشىلەر كىرىپ كەلدى. ھەممىمىز ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۈرۈپ قارشى ئالدۇق. رەھبەرلەر سەھنىگە چىقىپ ئورۇن ئېلىپ ئولتۇرۇشتى. ئاندىن بىزمۇ ئورنىمىزدا ئولتۇردۇق. پولك كوماندىرى مەرغۇپ ئىسھاقۇف كۆپچىلىككە قاراپ:
— مۆھتەرەم ئوفىتسېرلار، ئۆلكىمىزنىڭ تىنچلىق بىلەن

ئازاد قىلىنغانلىقى ھەممىمىزگە مەلۇم. گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ-دىكى ھەربىي قىسىملىرى شەرتسىز قورال تاشلاپ، تەسلىم بول-دى. ھازىر ئۇلارنى قايتا ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش، ئورۇنلاشتۇ-رۇش ئىشى ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. بۇمۇ بىر مۇرەككەپ جىددىي خىزمەت. بۇنىڭدىن تاشقىرى بىر قىسىم ئەكسىيەتچى كۇچلەر، گومىنداڭ ئارمىيىسىدىن قاچقان قوراللىق قاچقۇنلار ئۆلكىمىز-نىڭ بەزى جايلىرىدا پاراكەندىچىلىك، بۇلاڭچىلىق، قاتىللىق، ئۇرۇش - چىقىش، ئوت قويۇش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتە-دۇ، خەلقنىڭ خاتىرجەملىكىنى بۇزىۋاتىدۇ. ئۇلارنى تازىلاش، بىسىقتۇرۇش خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن مىللىي ئارمىيە-نىڭ شەرەپلىك ۋە جىددىي ۋەزىپىسى. شۇڭا، بىز ھەر دائىم ھۇشيارلىقىمىزنى ئۆستۈرۈپ، ھەربىي ئىنتىزامنى تېخىمۇ مۇس-تەھكەملەپ، ھەربىي مەشىقنى تېخىمۇ ئەستايىدىللىق بىلەن جىددىي ئېلىپ بېرىشىمىز كېرەك. بۇ ۋەزىپىنى ھازىرغىچە ھەر خىل ئۆسەك سۆزلەرگە قۇلاق سالماي، ئىزچىل ھالدا ياخشى ئىشلەپ كېلىۋاتقان كاپىتان يولداش ئەخمەت تۇردىيوفقا پولك نامىدىن رەخمەت ئېيتىمەن! باشقا ئوفىتسېرلارنىڭمۇ شۇنداق قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن، — دېدى.

مەن كوماندىرنىڭ مېنىڭ ئەھۋالىمنى بۇگۈن ئۆزى تەكشۈ-رۈپ نازارەت قىلغانلىقى ۋە باتالىئون شتابى ھەم باشقا ئوفىتسېر-لاردىن سۈرۈشتە قىلغانلىقىنى كېيىن باشقىلاردىن ئاڭلىدىم.

پولك كوماندىرى بىر ئاز تۇرىۋالغاندىن كېيىن، جىددىي تەلەپپۇزدا بۇيرۇق قىلدى:

— بۇگۈن سىلەرنى بۇ يەرگە يىغىۋېلىشتىكى سەۋەب، يۇقا-رىدا ئېيتىلغان ھەربىي ئىنتىزام، ھەربىي مەشىقنى تېخىمۇ چىڭىتىش ۋە مۇستەھكەملەش. ئۇنىڭدىن باشقا تۆۋەندىكى جىددىي ۋەزىپىنى، يەنى يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن بىزنىڭ شىخۇدە-كى 40 - پولكتىكى ئوفىتسېر - جەڭچىلەرنىڭ، مىللىي ئارمە-

يىمىزنىڭ ۋەكىلى سۆپىتىدە ئۇرۇمچىگە كىرىدىغانلىقىنى جاكار-
لايمەن! ئۇرۇمچىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلى-
كىدىكى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن رەسمىي تەنتەنىلىك
ھالدا ئۇچرىشىمىز! بۇ شەرەپلىك ۋەزىپە بىزنىڭ پولكىمىزغا
تاپشۇرۇلدى. شۇڭا، جەڭگىۋارلىقىمىز ۋە ئىنتىزامچانلىقىمىز
بىلەن بۇ خىزمەتكە ئىدىيە جەھەتتىن تەييارلىق قىلىشىڭلارنى
تاپشۇرىمەن!

زالنىڭ ئىچىدە ھەرخىل مۇجىمەل خىياللار بىلەن قايمۇ-
قۇپ، ئەھۋالنىڭ قانداق بولۇشىنى بىلەلمەي تەمتىرىشىپ قالغان
ئوفىتسېرلار ھاياجاندا ئۆزلىرىنى باسالماي، چاۋاك چېلىشىپ،
ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى، ھەتتا «ھۇررا!» دەپ ۋارقىرى-
شىپ كەتتى. پولك كوماندىرى كۆپچىلىكنىڭ ھاياجىنىنى زورىغا
بېسىپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— بىز ھازىر تۇرىۋاتقان بۇ زېمىلانكا، بىلىنداۋلىرىمىزنى
ئىلاجى بار بۇزىۋەتمەي، ئۆزىمىزگە زۆرۈر بولغان كىيىم -
كېچەك، يوتقان - كۆرپە، قورال - ياراغلىرىمىزنى ئېلىپلا يولغا
چىقىمىز. بۇ جايلار ھازىرچە مىللىي ئارمىيىنىڭ بېسىپ ئۆتكەن
ۋە بەرپا قىلغان جەڭگىۋار تارىخىنىڭ ئىزى سۆپىتىدە ساقلاپ
قېلىنىدۇ. بۇ ھەقتە ھۆكۈمەت كېيىنچە بىر نەرسە دېيىشى
مۇمكىن. بۇ يەردە ئولتۇرغان كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ قايتقا-
دىن كېيىن جىددىي ۋە پۇختا تەييارلىق قىلىشىڭلارنى تاپشۇرى-
مەن. بىز ئۇرۇمچىگە ئاپتوموبىل بىلەن بارىمىز، بۇ يەردە قالـ
غان نەرسىلەرنى خوجۇلۇق بۆلۈم كەينىمىزدىن ئېلىپ بارىدۇ.
زۆرۈر بولمىغان نەرسىلەر شۇ پېتىچە قېلىپ تۇرسۇن.
ھەربىر جەڭچى - ئوفىتسېر جەڭگىۋار ھالەتتە تەييارلىنىشى
كېرەك. مېڭىش ۋاقتىنى ئايرىم ئۇقتۇرىمىز، يىغىن تۈگىدى،
— دېدى.

بىز زېمىلانكىدىن چىقىپ، ئۆز خۇشاللىقىمىزنى ئىچىمىزگە

سىغدۇرالماستىن قىسىملىرىمىزغا قاراپ ماڭدۇق. كېچىنىڭ قاتتىق سوغۇقى يۈزلىرىمىزگە خۇددى يىڭنىدەك سانجىلاتتى. تاپىنىمىزنىڭ ئاستىدا قېلىن قار ناله قىلغاندەك غىچىرلايتتى. بۇ دەل 1949 - يىلى 12 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئىدى.

ھەممىمىز تەييارلىقىنى پۈتتۈرۈپ، بۇيرۇق كۈتۈپ تۇردۇق. بۇ ئۇرۇمچىگە كىرىش بۇيرۇقى بارلىق جەڭچى - ئوفىتسېرلاردا ئاجايىپ زور داغدۇغا، جانلىنىش كەيپىياتىنى قوزغىغانىدى، ھەممەيلەننىڭ روھى تېتىك، كۆتۈرەڭگۈ ئىدى. ھەممەيلەندە ئۇرۇمچىنى كۆرۈش ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن ئۇچرىشىش قىزغىنلىقى يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلگەنىدى. ئاخىر بىز تەقەززا بولغان بۇيرۇق چۈشۈرۈلۈپ بىز يولغا چىقتۇق. 1949 - يىلى 12 - ئاينىڭ 8 - كۈنى بىز ئۇرۇمچىگە كىرىپ، ئۇرۇمچى - ئىلى تاشيولىنىڭ (ھازىرقى ئالتاي يولىنىڭ) يېقىلغان تاش دېگەن يېرىدە ئاپتوموبىلدىن چۈشۈپ، رەتلىك تىزىلىپ، شەھەر ئىچىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتۇق.

ئۇ چاغدا ھازىرقى نۇرباغدىكى نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ غەرب تەرىپىدە ھېچقانداق قۇرۇلۇشمۇ يوق ئىدى. ئۇ يەر بىر سۇرلۇك قاريياغاچلىق بولۇپ، بەزى جايلىرى ئاز - تولا تېرىلغۇ يەرلەر ئىكەن. بىز بىرەر سائەتتىن ئارتۇق پىيادە مېڭىپ، بېيىمبىن دېگەن يەرگە يېتىپ كەلدۇق. بۇ يەر شىمال تەرىپى پاكار - پاكار ئېدىرلىقلار، جەنۇب تەرىپى شەھەر سىپىلىنىڭ شىمالىي دەرۋازىسىغا توغرا كېلىدىغان، ئەتراپىدا بىر نەچچە ئېغىز ئۆيلەر ئۇ يەر - بۇ يەردە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان بىر كەنت بوشلۇق ئىكەن. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن بىز شۇ جايدا ئۇچراشتۇق. قىزغىن چاۋاك، ئالقىش سادالىرى ئىچىدە ئىككى ئارمىيە قۇچاقلىشىپ بىر - بىرىمىزنىڭ غەلبىسىنى تەبرىكلەشتۇق. بېيىمبىن ئەتراپى ئارمىيە - خەلق ئورتاق خۇشاللىقىغا چۆمگەن قاينام - تاشقىنلىق ھايات دېگىزىغا ئايلاندى،

ناغرا ـ سۇنايلاردىن ياخراۋاتقان شادىيانە مۇزىكىسىنىڭ سادالىرى پەلەككە يەتتى.

مانا شۇنداق قىزغىن ئۇچرىشىش بىرەر سائەتتىن كۆپرەك ۋاقىت داۋام قىلدى. بىز رەھبەرلىكىنىڭ ئۇقتۇرۇشى بويىچە ئاخىر توپتىن كۆزىمىز قىيمىغان ھالدا ئايرىلىپ، شىمالىي دەرۋازا (بېيجىن) ئارقىلىق شەھەر ئىچى تەرەپكە قاراپ ماڭدۇق. بۇ شەھەر مەركىزىدە شۇ چاغدا ھوقۇق يۈرگۈزىۋاتقان ھاكىمىيەت ئورگانلىرى، ئىدارە ـ جەمئىيەتلەر، مالىيە ئورگانلىرى بار ئىكەن. ھازىرقى شىمالىي ئازادلىق يولى شەھەر ئىچىدىكى دەل ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتىدىكەن. يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە سېلىنغان ئۆيلەر، دۇكانلار كۆپىنچە ئىككى قەۋەت بولۇپ، ئىشىك، دېرىزە، ھەتتا تاملىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك كۈلرەڭ، قارا، سېرىق، قارامتۇل، قىزىل رەڭلەر بىلەن سىرلانغانىكەن. نېمىشقىدۇر ھەربىر ئۆي، ھەتتا دۇكانلارمۇ بىر خىل سۇرلۇك، شۇ دۇكانلار ۋە ئۆيلەرنىڭ دېرىزىلىرىدىن قاراپ تۇرغان ئادەملەرمۇ بىر خىل چۈشكۈن كۆرۈنەتتى. كوچىلاردا ئادەملەر ئانچە كۆپ ئەمەس ئىدى. تەبىئەت بىر خىل سۈكۈت ئىچىدە ھەسرەتلىك نەپەس ئېلىۋاتقاندەك تۇيغۇ بېرەتتى. بىز بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن، سېپىلنىڭ جەنۇبىي دەرۋازىسىدىن چىقتۇق. بۇ يەر نەنمېن دەپ ئاتىلىدىكەن. بۇ يەردىكى دۇكان ئىشىكلىرى قىڭغىيىپ كەتكەن بولۇپ، بۇلارنىڭمۇ كۆپى قارا ۋە كۈلرەڭدە سىرلانغانىكەن. شەرق تەرىپى شەھەر سېپىلىنىڭ جەنۇبى بولۇپ، ئېگىز ـ پەس خەندەكلەر ۋە ئەخلەتخانا ئىكەن. بۇ جاي ئىلگىرى شېڭ شىسەي ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ھۆكۈمەتلەرنىڭ جىنايەتچىلەرنى ئاتىدىغان جازا مەيدانى بولغانىكەن. بۇ يەرنىڭ مۇھىتى ئىنتايىن ناچار بولۇپ، كوچىلىرىمۇ پاسكىنا ئىكەن. شەھەر ئىچىدىن چىقىش بىلەنلا بۇ يەردە كىچىكرەك بىر بازار بولۇپ، ئوتتۇرىسىغا كىچىك دۇكانلار جايلاشقان، شەھەر

يولى ئاشۇ دۇكانلارنىڭ سىرتىدىن ئايلىنىپ، بازارنىڭ غەربىي جەنۇبىي تەرىپىدىن ئۇدۇل جەنۇبىغا تۇتىشىدىكەن. بۇ تەرەپلەرگە يەرلىك ئۇيغۇر، خۇيزۇ، ئۆزبېك، تاتار، رۇس قاتارلىق مىللەت-لەر ئولتۇراقلاشقانىكەن. ھازىرقى خەلق تىياتىرخانىسى، شىن-جاڭ خەلق نەشرىياتى بىناسى چۇشكەن ئورۇنلار بولسا بىر خارا-بىزارلىق بولۇپ، نەنمېن گۇللۇكىنىڭ ئورنىغا كۆرۈمسىز ۋە رەتسىز سېلىنغان كونا دۇكانلار جايلاشقانىكەن. بىز يول ياقىسى-دا تۇرۇپ بىزنى قارشى ئالغۇچىلار بىلەن سەممىي كۆرۈشۇپ، سەنشىخاڭزا، ئەرداۋچياۋ (دۆڭ كۆۋرۈك) دېگەن يەرلەردىن ئۆ-تۇپ (ئۇ چاغدىكى ئەرداۋچياۋ دېگەن جايدا، يەنى ھازىرقى دۆڭ كۆۋرۈك تۇرلۇك مالالار ماگىزىنىنىڭ ئورنىدا ۋەيرانە ھالدىكى بىر نەچچە ئاشخانا، شەرق تەرىپىدىكى تۇرپان مەسچىتى يېنىدا ھارۋىكەشلەر چۈشىدىغان كۆرۈمسىز دەك - سارايى بار ئى-دى)، ئاندىن شەرققە بۇرۇلدۇق. بۇ خاڭچىڭ دېگەن كوچا ئىكەن. بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن ھازىرقى سەنئەت ئىنىستىتۇ-تىنىڭ ئورنىغا توغرا كېلىدىغان باخۇلياڭ دېگەن يەرگە، يەنى ئۆز ۋاقتىدا شېڭ شىسەي ھەربىي مەكتەپ قىلغان، كېيىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى پىرقە مەكتەپ قىلغان جايغا كېلىپ ئورۇنلاشتۇق. بىز بۇ يەرگە ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن، ئەتىسى پولك رەھبەرلىرى بىزگە بۇ يەرنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ئەھۋالى، بىز دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار ھەققىدە دوكلات بەردى. دوكلاتنىڭ مەزمۇنىدىن قارىغاندا، ئۇرۇمچىنىڭ شۇ چاغدىكى سى-ياسىي، ئىجتىمائىي ۋەزىيىتى ئانچە ياخشى ئەمەس ئىكەن، گو-مىنداڭچىلارنىڭ بىر قىسىم ئەكسىيەتچىلىرى، ئەسكەرلىرى، ئىشپىيونلىرى، ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتلارنىڭ بەزى ئەزالىرى، ھەرخىل لۇكچەكلەر گۇرۇھى تۇرلۇك ئورۇنلاردا پۇرسەت تاپسىلا بۇلاڭچىلىق قىلىش، قاتىللىق قىلىش، پاراكەندىچىلىك، بۇز-غۇنچىلىق قىلىش ئىشلىرىنى قىلمىدىكەن، كېچىلىرى يالغۇز يۈ-

رۇش خەتەرلىك ئىكەن. شۇڭا بىزنىڭ قىسمىمىز كېچىسى پات-
رول (چارلاش) گۇرۇپپىلىرىنى چىقىرىپ، بەلگىلەنگەن يەرلەر-
نىڭ ئامانلىقىنى ساقلاشنى قوشۇمچە ئۆز ئۈستىگە ئاپتۇ. بولۇپمۇ
گومىنداڭچىلارنىڭ بىر بۆلۈك قاچاق بۇلاڭچى ئەسكەرلىرىنىڭ
ئەتراپتىكى تاغ ۋە دالىلارغا يۇشۇرۇنغان باندىتلار بىلەن بىرلە-
شىپ، پاراكەندىچىلىك سېلىش، ، ھەتتا مىللىي ئارمىيە بىلەن
خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ۋە ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچە-
لىق قىلىش قاتارلىق ئىشلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىش ئېھتىمالىمۇ
بار ئىكەن. شۇڭا، قىسمىمىزدىن مەخسۇس بىر بۆلۈك كىشىلەر
ئاجرىتىلىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن بىرلىكتە باندىت-
لارنى بېسىقتۇرۇش، تازىلاش ئىشلىرىغا ئاتلىنىدىكەن. بۇ بىز-
نىڭ ئالدىمىزدىكى مۇھىم ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى ئىكەن. شۇ سەۋەب-
تىن، ھوشيارلىقنى تېخىمۇ ئاشۇرۇپ، ھەربىي ئىنتىزامنى چە-
كىتىپ، ھەرخىل ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ ۋە بۇلغانغان ئىجتە-
مائىي، سىياسىي مۇھىتنىڭ ھەرخىل يوللار بىلەن قىسمىمىزدە-
كى جەڭچى - ئوفىتسېرلارنى چىرىتىشىدىن ھوشيارلىق بىلەن
ساقلىنىش ئالاھىدە تاپشۇرۇلدى.

راستىنى ئېيتقاندا، بۇ قىسمىمىزدىكى بىرلىق جەڭچى -
ئوفىتسېرلارنىڭ ئۇرۇش مەيدانلىرىدا، تاغ - دالىلاردا ئاكوپ
تۇرمۇشىنى ئەمدىلا ئاخىرلاشتۇرۇپ، شۇ چاغدىكى يۇگەنسىز،
قاينام - تاشقىنلىققا تولغان، ھەرخىل كۆز قاراش، ھەرخىل
ئىدىيە، ھەرخىل نىيەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئارىلاشمىسىدىن تەش-
كىللەنگەن شەھەر ھاياتىنىڭ قوينىغا كىرىشى ئىدى. ئۇنىڭ
ئۈستىگە بۇ يەردە ئۆتكەنكى چىرىك ھاكىمىيەتتىن قالغان ئەخ-
لاق، ئىستىل جەھەتتىكى بۇزۇقچىلىقنىڭ تەسىرى تېخىمۇ ئې-
غىر ئىدى. دۇشمەن كۈچلىرى ئۇچۇن بۇ بىر تېپىلغۇسىز يۇچۇق
ئىدى. بۇنداق شارائىتتا ئىرادىسى سەللا بوش كىشىلەرنىڭ ھە-
ۋەسنىڭ كەينىگە كىرىپ، ئاسانلا يولدىن چەتنەپ تۇيۇق يولغا

كىرىپ قېلىشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن ئىدى. مەسىلەن، قىسمىمىزدىكى مىللىي ئارمىيە 5 - روتا كوماندىرى كاپىتان داۋۇتۇف ئابدۇرېشىت ئەينى چاغدىكى ئىلى گىمنازىيە مەكتىپىنى تۈگەتكەن، مىللىي ئىنقىلاب مەزگىلىدە ھەربىي سەپكە پىدائىي بولۇپ كىرىپ، نۇرغۇنلىغان ئۇرۇشلارغا قاتنىشىپ خىزمەت كۆرسەتكەن، ھەربىي بىلىم، ئۇرۇش تەجرىبىسىمۇ مول ئوفىتسېر ئىدى. بىز شەھەرگە كىرىپ بىر نەچچە ئاي ئۆتمەيلا ئۇ سۇيىقەستكە ئۇچراپ ئۆلدى. ئۇ 1950 - يىلى 4 - ئاينىڭ باشلىرىدا كېچىلىك چارلىغۇچىلارنى تەكشۈرۈپ كېلىش ئۇچۇن ئۆزى يالغۇزلا چىقىپ كەتكەن بولۇپ، ئەتىسى ئۇنىڭ جەسىتى سابىق ئۆلكىلىك سەنئەت ئۆمىكىدىكى ئىسكىرىپكىچى ھۇسېين رېھىم دېگەن كىشىنىڭ ئۆيىدىن چىقتى. ئۆي ئىگىسىنىڭ ئايالى، 13 - سارائىلار دوختۇرخانىسىنىڭ سېستىراسى قەمەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلارنىڭ ئىشىكىنى يېرىم كېچىدە بىرى چەككەن، چىقسا ئاشۇ كىشى ئىكەن. ئۇ: «بىر پىيالە چاي ئىچىۋالاي، ئۇسساپ كەتتىم» دېگەن. داۋۇتۇف ھۇسېين رېھىم بىلەن ئۆز-ئارا تونۇشۇپ قېلىپ، بۇ ئۆيگە بىر نەچچە قېتىم كەلگەنىكەن، قەمەر بىلەنمۇ تونۇشكەن. داۋۇتۇف ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپلا ئۆزىنى ئېتىۋاپتىمىش. ئەتىسى جەسەتنى ئالغىلى بارغانلار ئۇنىڭ ئۆزىنى ئېتىۋالغان ناگىنىنىڭ ئۆز قولىغا تۇنۇۋزۇپ قويۇلغان ھالەتتە ياتقانلىقىنى كۆرگەن. بۇ ئۆلۈمنىڭ قىزىق يېرى شۇكى، ئۆلگۈچى ئۆزىنى يېرىم كېچىدىن كېيىن ئېتىۋالغان. ئەمما، شۇ كېچىسى ئۇرۇمچىنىڭ نەنمېندىن ياڭخاڭغىچە بولغان چوڭ كوچىلىرىغا «مىللىي ئارمىيىنىڭ روتا دەرىجىلىك بىر ئوفىتسېرى ئۆزىنى ئېتىۋالدى» دېگەن ۋەرەقىلەر چاپلىنىپ بولغان.

ھۇسېين رېھىم بىلەن قەمەر 1955 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەن. كېيىنكى چاغلاردا بىز قەمەرنىڭ ئەينى

چاغدا گومىنداڭنىڭ شتاتلىق جاسۇسلىرىنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى بىلدۇق. مانا شۇنداق قىلىپ داۋۇتوفنىڭ ئۆلۈمىنىڭ سىرى يېشىلمەي شۇ پېتىچە بېسىلىپ قالغاندى.

مەن ئاشۇ ۋاقىتتا يۇقىرىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن مۇھەممەت ئىسمائىلوفنىڭ باتالىئونى تەركىبىدە، قۇمۇلغا باندىت تازىلاش خىزمىتىگە كەتكەنىدىم. مەن قۇمۇلدا ئىككى يىل ۋەزىپە ئۆتەدىم. قۇمۇلدىن كەلسەم مېنى بورتالا ئوبلاستى ئىچكى مۇداپىئە قىسمىغا يۆتكىگەنلىكى ئۈچۈن، مەن بورتالادا بولۇپ قالدىم. باشقا ئاغىنىلىرىمىزنىڭ ئېيتىشىچە، داۋۇتوف ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرگەن، بەلكى باشقىلار تەرىپىدىن ئېتىلغانىكەن، ئەمما سۇرۇشتە قىلىنماپتۇ. ئۇ چاغلاردا مۇنداق ۋەقەلەر شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىدىمۇ كۆپ قېتىم يۈز بەرگەنىكەن.

مەن بۇ قېتىم ئۇرۇمچىنى ئارىلاپ، شۇ چاغدىكى خۇنۇك ۋە ئەنسىزلىك يۇشۇرۇنغان ئۇرۇمچىنى ئەسلەپ قالدىم. ھازىر ئۇنىڭدىن ئەسەرمۇ قالماپتۇ. گۈزەل ۋە كۆركەم كوچىلارغا زىننەت بېغىشلاپ، سايە چۈشۈرۈپ تۇرغان يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى رەتلىك، ياپيېشىل ئاكاتسىيە دەرەخلىرى، كەڭرى، ئازادە ئاسفالىت يوللار، ئاسمان بىلەن بوي تالاشقان ئېگىز، ھەيۋەتلىك ئىمارەتلەرنى كۆرۈپ، مۇشۇ قىسقىلا نەچچە ئون يىل ئىچىدىكى ئۇرۇمچىنىڭ غايەت زور ئۆزگىرىشى بىلەن ئەينى چاغدىكى مەنزىرىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ، ھەيرانلىق ئىچىدە ئۆز ھاياجىنىمنى باسالماي قالدىم.

ھەي، ئۇرۇمچىلىكلەر، كۈنسېرى گۈللىنىۋاتقان گۈزەل يۇرتنىڭ قەدرىگە يېتىڭلار! بۈگۈنكى گۈزەل ئۇرۇمچى شەھىرى بىلەن پەخىرلىنىڭلار!

جەڭگاھ خاتىرىلىرى

ئاپتورى: ئەخمەت تۇردىيۇف

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ كۆيتۇن چېنگۈاڭ باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1168 ×850مم، 1/32، باسما تاۋىقى: 8.625
قىستۇرما ۋاراقى: 1
2000 ـ يىل 11 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2000 ـ يىل 11 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 3000 — 1

ISBN7-228-06112-8/I.2240
باھاسى: 13.00 يۈەن

封面设计：艾克拜尔·萨里
责任校对：艾合买提江·穆明
责任编辑：热依汗古丽·库尔班

ISBN 7-228-06112-8

9 787228 061129 >

7-228-06112-8

I·2240(民文) 定价:13.00元